

osw cd 208 173 II
K

ŁACIŃSKIE TEKSTY
LANDRECHTU ZWIERCIADŁA SASKIEGO
W POLSCE

VERSIO VRATISLAVIENSIS, VERSIO SANDOMIRIENSIS, ŁASKI

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
PHYSICAL CHEMISTRY
LABORATORY

POLSKA AKADEMIA NAUK · INSTYTUT HISTORII
ZAKŁAD HISTORII PAŃSTWA I PRAWA
STUDIA NAD HISTORIĄ PAŃSTWA I PRAWA — SERIA II
TOM XV

ZYGFRYD RYMASZEWSKI

ŁACIŃSKIE TEKSTY
LANDRECHTU
ZWIERCIA DŁA SASKIEGO
W POLSCE

VERSIO VRATISLAVIENSIS, VERSIO SANDOMIRIENSIS,
ŁASKI

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

1975

S t u d i a n a d H i s t o r i ą P a ũ s t w a i P r a w a, S e r i a I I

Rada Redakcyjna:

Juliusz Bardach, Tadeusz Cieślak, Kazimierz Kolańczyk, Karol Koranyi, Józef Matuszewski (przewodniczący), Wacław Osuchowski, Władysław Sobociński, Seweryn Wysłouch

Tom XV

Zygfryd Rymaszewski

**ŁACIŃSKIE TEKSTY LANDRECHTU ZWIERCIAŁA SASKIEGO W POLSCE VERSIO
VRATISLAVIENSIS, VERSIO SANDOMIRIENSIS, ŁASKI**

208173 II
ser 2
15

Redaktor Wydawnictwa Maria Czabanowska-Wachowicz

Redaktor techniczny Michał Lyssowski

Printed in Poland

Bibl. UAM
75 EO 593

WSTĘP

Pilną potrzebę badań nad łacińskimi tekstami prawa sasko-magdeburskiego (Landrecht i Lehnrecht Zwierciadła Saskiego oraz Weichbild magdeburski) dostrzegano w nauce niemieckiej już w pierwszej połowie ubiegłego wieku¹. Dla nauki niemieckiej było to jednak mimo wszystko zagadnienie peryferyjne, w tym kraju bowiem stosowano prawo sasko-magdeburskie głównie na podstawie tekstów sporządzonych w języku ojczystym. Gruntowne, krytyczne prace Homeyera nad Zwierciadłem Saskim i dostarczony przezeń nauce tekst tegoż pomnika prawa dały niemieckim historykom prawa temat badań na kilkadziesiąt lat, dostatecznie obszerny, by zabrakło czasu na studia nad przekładami łacińskimi. Zresztą wyniki tych studiów stanowiłyby tu jedynie materiał dodatkowy dla wniosków wynikających z badań nad tekstami niemieckimi.

Inaczej w Polsce. Właśnie dla potrzeb ludzi w Polsce mieszkających dokonywano łacińskich przekładów zwodów prawa sasko-magdeburskiego, wydawano drukiem teksty tych przekładów. Zatem dla badań nad prawem niemieckim w Polsce nie teksty niemieckie (choć też ważne), lecz łacińskie są źródłem pierwszoplanowym. Pokażna liczba dochowanych do naszych czasów rękopisów z łacińskimi tłumaczeniami Zwierciadła Saskiego i Weichbildu, wreszcie dzieła Łaskiego, Jaskiera — już druki, są wymownym dowodem posiłkowania się w praktyce tymi właśnie tekstami. Tymczasem nasza wiedza o nich jest bardzo znikoma. Opiera się niemal wyłącznie na spostrzeżeniach Homeyera², dokonanych przeszło 100 lat temu, na marginesie głównych zainteresowań (tekstami niemieckimi Ssp), a więc często powierzchownych, niepełnych, choć nieraz cennych.

Nie wiemy dokładnie, jaka jest wartość przekładów, stopień wierności oryginałowi, czy i ile późniejsi tłumacze przejmowali od wcześniejszych, z czego czerpał Łaski itd. Udzielenie odpowiedzi na powyższe pytania to cel niniejszej pracy. Jak wielkie mogą tu kryć się jeszcze niespodzianki,

¹ Zob. *Des Sachsenspiegels erster Theil, oder Sächsische Landrecht, nach der Berliner Handschrift v. J. 1369, hrsg. von Dr Carl Gustav Homeyer, 3 Auflage, Berlin 1856, s. XIV.*

² Zob. uwagi wstępne w Rozdz. I i II.

niech świadczy casus *Proles illegittima*...³ Początkowo autor zamierzał zająć się całym prawem sasko-magdeburskim (Zwierciadło Saskie Land- i Lehnrecht, Weichbild). Rychło jednak okazało się, że tak szeroko zakrojony temat wymaga kilkunastu lat pracy. Należało dokonać racjonalnego wyboru problemu cząstkowego, a wybór ten ułatwiał już sam podział prawa sasko-magdeburskiego na trzy, wymieniane już wyżej części. Autor za przedmiot swych badań wybrał Landrecht Zwierciadła Saskiego. Decyzja nie była przypadkowa, bowiem z trzech wymienionych zwodów prawa Landrecht cieszył się największym autorytetem⁴.

Tytuł rozprawy brzmi *Łacińskie teksty Landrechtu Zwierciadła Saskiego w Polsce*. Nie mogliśmy dać tytułu: „Łacińskie przekłady...”, ponieważ tekst wydany przez Łaskiego nie jest odrębnym tłumaczeniem. Z tej racji, że badaniami nie objęliśmy tłumaczenia Jaskiera, należało dać podtytuł, dokładniej określający granice tematu. Przekład Jaskiera musiał znaleźć się poza zasięgiem niniejszej pracy, ponieważ inny tekst niemiecki Landrechtu Zwierciadła Saskiego był jego podstawą, mianowicie tzw. Wulgata.

Tekst niemiecki do porównań czerpaliśmy z edycji K. A. Eckhardta w *Monumenta Germaniae Historica*⁵, ale tylko tekst podstawowy. Wydanie Homeyera zawiera w odsyłaczach więcej odmian tekstowych i gdy przyszło te odmiany uwzględniać, z tego właśnie wydania korzystaliśmy⁶. Ponieważ zasada ta jest w pracy stosowana konsekwentnie (tekst podstawowy jest czerpany z wydania Eckhardta, odmiany tekstowe z Homeyera), nie zachodziła potrzeba używania specjalnych oznaczeń, wskazujących na źródło, z którego tekst pochodzi.

Literatura dotycząca Zwierciadła Saskiego jest olbrzymia, w wielu kwestiach nie doszło też jeszcze do uzgodnienia sprzecznych stanowisk wśród badaczy. Było rzeczą niemożliwą wyczerpanie tej literatury, gdy przedmiotem badań stał się cały Landrecht, a nie poszczególne działy prawa lub instytucje. Autor sięgał przede wszystkim do podręczników niemieckiego prawa sądowego i nielicznych tylko prac monograficznych. Zdawał sobie przy tym sprawę z konsekwencji stąd wynikających — dokonana w pracy interpretacja tekstu może być czasem mylna. Jest to jednak zło, którego przy tego rodzaju tematach trudno jest uniknąć.

³ J. Matuszewski, *Proles illegittima w polskim prawie ziemskim*, CPH t. XVIII, 1966, z. 2, s. 71 — 154.

⁴ Zob. Z. Rymaszewski, *Miejskość czy wiejskość prawa niemieckiego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, seria I: Nauki Humanistyczno-Społeczne z. 69, Łódź 1970, s. 74 — 75.

⁵ *Sachsenspiegel Landrecht*, hrsg. von Karl August Eckhardt, Zweite neubearbeitete Ausgabe, Göttingen 1955, [w:] *Monumenta Germaniae Historica. Fontes Iuris Germanici Antiqui*, Nova Series, Tomi I Pars I.

⁶ Zob. przypis 1.

Teoretycznie biorąc, pracę naszą powinno się podjąć dopiero wówczas, gdy znane dotąd z rękopisów wersja wrocławska i wersja sandomierska zostaną ogłoszone drukiem z całym aparatem naukowym, według współczesnych wymogów edytorskich. Dotąd jednak nie wyszliśmy ze stadium nawoływań o taką edycję⁷ i nie wskazuje na szybką realizację tego nader pilnego zadania. Dlatego temat został podjęty mimo pewnego ryzyka.

*

Tekst rękopiśmienny został w niniejszej pracy wydrukowany w zasadzie zgodnie z *Instrukcją wydawniczą dla średniowiecznych źródeł historycznych PAU* z roku 1925. Jednakowoż praca nie ma charakteru edytorskiego, stąd szereg koniecznych odchyień od *Instrukcji*. I tak nie zastosowano odsyłaczy literowych dla oznaczenia odmian tekstowych. Wprowadzono spacjowanie w tekście źródłowym dla wyeksponowania pewnych fragmentów. Partie tekstu cytowane w komentarzu ujęto w cudzysłów („ ”), inne cytaty wyróżniono kursywą.

⁷ W. Maisel, *Ortyle sądów wyższych miast wielkopolskich z XV i XVI wieku, Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, seria II: *Pomniki prawa polskiego*, Dział III: *Prawo miejskie*, t. 1, Wrocław 1959, uwagi wydawcy na s. VII nn.

Rozdział I

VERSIO VRATISLAVIENSIS

1. PODSTAWA ŹRÓDŁOWA

Ostatni wykaz rękopisów z tekstem Zwierciadła Saskiego wymienia 9 manuskryptów zawierających versio Vratislaviensis, a ponadto w innych publikacjach znajdują się informacje o 4 dalszych rękopisach. W sumie zatem nauce znanych jest ich 12, przy czym niektóre zawierają jedynie krótsze lub dłuższe fragmenty przekładu. Zestawienie tych rękopisów podajemy w tabeli 6. Autografu przekładu nie znamy, najprawdopodobniej nie dochował się do naszych czasów. Nasze badania nad przekładem Konrada z Opola oprzemy głównie na dwóch najstarszych manuskryptach, to jest Jag. 169 i Jag. 170a.

2. OSOBA TŁUMACZA

O osobie tłumacza wiemy tylko tyle, ile sam zechciał o sobie w swych dziełach powiedzieć. Użyliśmy liczby mnogiej w odniesieniu do dorobku tej postaci, ponieważ spod jej pióra obok przekładu wyszły jeszcze tekst Weichbildu w języku niemieckim¹ oraz również niemiecki tekst Landrechtu Zwierciadła Saskiego². Wiemy, że miał na imię Konrad oraz że pochodził zapewne z Opola, skoro określa się jako „*Cunrad von Opulle*”³. Był też chyba notariuszem, skoro używa tytułu „*magister*”, „*meystir*”⁴. Był z pewnością Niemcem. Łacińskiego przekładu Landrechtu Zwierciadła

¹ Rękopis Jag. 169. Jest to tak zwany układ Konrada z Opola.

² Rękopis Jag. 169, s. 211: „Hy beginnen lantrechtis capitil meydeburzsis rechtis alsus. Mich hat gesriben eynes meystirs hant, Cunrad von Opulle ist he genant, der stat und den burgerin zcu Cracowe, Daz si Got in syeme riche showe. In dem iare millesimo gotis unde tricessimo VIII°, in sancte iacobis festo wart ich allir vollenbracht, als di burger in hortin gedacht [...]”

³ Zob. przypis 2.

⁴ Zob. przypis 2. W tymże rękopisie (Jag. 169) czytamy na s. 115: „Incipiunt iura civilia maydeburgensis civitatis, que magister Cunradus scripsit Cracovie”.

Saskiego dokonał na polecenie biskupa wrocławskiego Tomasza⁵. Dokładnej daty tłumaczenia nie znamy⁶, biskupów wrocławskich o tym imieniu było w wieku XIII dwóch. Homeyer przypuszcza, że w rachubę wchodzi tu raczej Tomasz II (1272–1292)⁷, i pogląd ten jest dziś powszechnie przyjęty.

Osoba inspiratora wskazuje na Śląsk jako terytorium zgłaszające zapotrzebowanie na łaciński tekst Landrechtu. Wszelako Konrad z Opola był silnie związany także z Krakowem. Temu właśnie miastu dostarczył tekst swego przekładu Landrechtu i Lehnrechtu Zwierciadła Saskiego oraz prawa lubeckiego⁸, a ponadto — o czym nie zawsze się pamięta — tekst niemiecki Landrechtu⁹ i prawdopodobnie Lehnrechtu¹⁰. Dla Krakowa też spisał Weichbild w języku niemieckim w oryginalnym układzie, zwanym odtąd w nauce układem Konrada z Opola¹¹. Dostarczył zatem Krakowowi na pół wieku przed ustanowieniem Sądu Najwyższego prawa niemieckiego na zamku krakowskim kompletny zbiór prawa sasko-magde-burskiego, i to w obu językach: po łacinie (z wyjątkiem Weichbildu) i po niemiecku¹².

⁵ W rękopisie Jag. 169 znajdujemy fragment następujący: [...] quatinus ad mandatum dilecti domini mei [na marginesie: „Thome”, nie wiadomo, czy tą samą ręką, bo tekst jest kaligrafowany] Vratislaviensis episcopi”.

⁶ Rękopis przeznaczony dla biskupa Tomasza nie dochował się do naszych czasów. Twórca kopii tegoż rękopisu, nawet jeśli był nim sam Konrad z Opola, nie podawał daty powstania oryginału, lecz najwyżej datę powstania kopii. Tak np. w Jag. 169 data 1308 to rok powstania kopii.

⁷ Homeyer I, s. 55–56 (zob. Wykaz źródeł... niniejszej pracy). Dodatkowy argument na poparcie tego poglądu znajdujemy w rękopisie Jag. 169, s. 214 (zob. przypis 2), gdzie tłumacz podał jako datę powstania kopii rok 1308. Trudno przypuszczać — aczkolwiek zupełnie tej możliwości wykluczyć nie można — by występujący w tym rękopisie „meystir Cunrad von Opulle” był jakimś drugim Konradem z Opola.

⁸ Rękopis Jag. 169 (u Homeyera nr 643 (131)).

⁹ Zob. przypis 2.

¹⁰ Prawdopodobnie, bowiem tekst Lehnrechtu, bez wzmianki, kto go przepisywał, znajduje się w tym samym rękopisie (Jag. 169) co pozostałe zwody prawne, przepisane przez Konrada z Opola.

¹¹ Zob. S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 2, Lwów 1925, s. 210.

¹² Ścisła współpraca Konrada z Opola z Krakowem nasunęła Kutrzebie przypuszczenie, czy nie jest to postać identyczna z Konradem, pisarzem miasta Krakowa, występującym w źródłach w latach 1337 (?)–1354. Niezgodność dat Kutrzeba proponował usunąć w ten sposób, by datę rękopisu Jag. 169: „In dem iare millesimo gotis unde tricessimo VIII°”, odczytać jako rok 1338. Gdyby inne jeszcze okoliczności przemawiały za identycznością obu Konradów, sugestię Kutrzeby można by przyjąć. Co zrobić jednak z tekstem „Mich hat gesriben eynes meystirs hant, Cunrad von Opulle ist he genant”. Czyżby i ów krakowski pisarz z lat 1337–1354 też pochodził z Opola?

3. PODSTAWA PRZEKŁADU

Jak dotąd, nie wiadomo dokładnie, z którego rękopisu z niemieckim tekstem *Zwierciadła Saskiego* został dokonany przekład. Zdaniem Homeyera musiał to być manuskrypt pokrewny rękopisom 183 (wrocławski, niegdyś henrykowski, z pocz. XV wieku) i 643 (Jag. 169 z ok. 1308 r.)¹³, a więc rękopisom należącym według klasyfikacji tegoż autora do grupy (Ordnung) IIa (vierte deutsche Fassung) klasy II (Langformen)¹⁴. Brak niektórych artykułów lub ich fragmentów, kolejność występowania niektórych paragrafów lub artykułów, czy też pewne specyficzne dodatki wskazują zdaniem Homeyera na szczególnie bliski związek przekładu z tekstem niemieckim zawartym w rękopisach Jag. 169 (Bw) i wrocławskim, niegdyś henrykowskim¹⁵. Porównanie przekładu z tekstem niemieckim i podanymi przez Homeyera różnymi odmianami tegoż tekstu dostarczyło nam dodatkowych przykładów potwierdzających spostrzeżenia Homeyera¹⁶. Oto one:

a I 5 § 3

Vrat. 7

[1] De pape nimt geliken del der su-
ster in der muder rade, unde geliken
del den bruderen an egene unde an
erve.

[przekład poprawny, ale z dodatkiem:] sed
non in feodo.

Otóż podobny dodatek znajdujemy w tekście niemieckim w rękopisie Bv¹⁷

¹³ Homeyer III₂, s. 9.

¹⁴ *Ibidem*. Jako przekład łaciński versio Vratislaviensis tworzy według tegoż podziału klasę IIIa (Lateinische Formen). Choć nie szczędzono słów krytyki, systematyka Homeyera do dziś ułatwia rozeznanie w olbrzymiej masie rękopisów *Zwierciadła Saskiego*. Zarzucano Homeyerowi wnioskowanie na podstawie powierzchownych obserwacji, zob. F. Bischoff, *Beiträge zur Geschichte des Magdeburgrechtes*, „Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philos. Hist. Classe”, Bd. 50, 1865, H. 4, s. 366 (chodzi tu o źródło tekstu Weichbildu w *Commune inelyti...* Łaskiego); K. A. Eckhardt, *Ssp MGH*, przedmowa do nowego wydania, s. 21–22.

¹⁵ Zob. Homeyer III₂, s. 6, 9.

¹⁶ Wyczerpujących badań nad podstawą źródłową przekładu Konrada z Opola nie przeprowadziliśmy. Jedyne tam, gdzie były odchylenia między przekładem a tekstem niemieckim w wydaniu K. A. Eckhardta (MGH) sprawdzaliśmy, czy owe odchylenia nie są zbieżne z odmianami tekstu niemieckiego z rękopisów: wrocławskiego, niegdyś henrykowskiego (Bv) lub Jag. 169 (Bw). Nie sprawdzaliśmy przekładu w kierunku odwrotnym, to znaczy czy tam, gdzie przekład jest zbieżny z podstawowym tekstem niemieckim, nie różni się od tekstu niemieckiego z Bv lub Bw. Dla celów porównawczych (konfrontacja obu tłumaczeń, to jest v. Vratislaviensis i v. Sandomiriensis) okazało się konieczne przytoczyć w pracy przykłady zbieżności odmian tekstowych rękopisów Bv i Bw z v. Vratislaviensis, które ujawnił już swego czasu Homeyer (*Ssp Ldr. II* 59 § 4).

¹⁷ Homeyer I, art. I 5, przypis 12.

b

I 48 § 1

Vrat. 30

Alle do [in] unecht geboren sin, oder sek echtlos gemaket hebben, de ne mogen nene vormunde hebben an erer klage noch an erme kampe. [*Niemiecki odpowiednik spacjeowanego fragmentu znajduje się w rkpsie Bv:*] do mag sein ir vormunde ir ebenburtig swertmoge ab er wil¹⁸.

Omnes illegittime nati et qui iure suo privaverunt, non possunt habere tutores in causis suis, preter quam in duellis. Ibi poterit esse tutor cognatus paris conditionis ex parte gladii, si vult.

c

II 59 § 4

Vrat. 57

De ok erst to der molen kumt, de scal erst malen.

Primus etiam veniens ad molendinum, debet primo molere, excepto domino molendini.

Owo zastrzeżenie, że właściciel młyna zawsze będzie miał pierwszeństwo, występuje w tekście niemieckim rękopisów Bv oraz Bw¹⁹. Zwrócił też już na to uwagę Homeyer²⁰.

d Zakończenie III 7 § 4 brzmi: „brikt eme an deme tuge, he verluset sine penninge”. W Bv i Bw jest jeszcze dodatek: „doran und nicht mehr”²¹. Ten dodatek znajduje się także w v. Vratislaviensis „et non magis”²².

e

III 48 § 1

Vrat. 74

[2] Belemet he't, he gilt it mit deme halven dele unde ane bute, dar to behalt jene sin ve, des it er was.

Quod si membrum fregerit aut usum eius abstulerit, medietatem solvat recompensationis absque emenda si iuraverit, quod non sponte fecerit et ille animal retinet ita lesum.

W poprzedzającym powołany tu III 48 § 1 artykule III 47 § 2 kto zabije cudze zwierzę, a zabite zwierzę nadaje się do spożycia, płaci należny za to zwierzę wergeld. W III 48 § 1 gdy zrani zwierzę płaci połowę wergeldu bez kary na rzecz pokrzywdzonego²³. Zranione zwierzę otrzymuje właściciel. V. Vratislaviensis zawiera dodatkowy warunek: pozwany musi przysiąc, że zranienie nastąpiło bez jego winy. Otóż podobny warunek występuje także w niektórych rękopisach z tekstem niemieckim, m. in.

¹⁸ Homeyer I, s. 200, przypis 2.

¹⁹ Homeyer I, s. 288, przypis 26.

²⁰ Homeyer I, s. 56.

²¹ Homeyer I, s. 307, przypis 22.

²² Vrat. 61.

²³ Używając terminu „wergeld” na określenie odszkodowania za zabite lub zranione zwierzę, pozostajemy wierni terminologii oryginału. Zdaniem V. Friese, „wergeld” w tej sytuacji *nichts anders ist, als eine gesetzliche Schadensersatztaxe für den Verlust des Tieres*. V. Friese, *Das Strafrecht des Sachsenspiegels, Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte*, hrsg. von Dr. Otto Gierke, 55 Heft, Wrocław 1898, s. 181, przypis 45. Zob. też *ibidem*, s. 173.

w rękopisach Bv i Bw: „ab ienir gethar sein recht doreczu thun, das es ane seine schult gescheen sei”²⁴.

f	III 53 § 1	Vrat. 76
	Iewelk dudisch lant hevet sinen palenzgreven: Sassen, Beieren, Vranken unde Swaven. Dit waren alle konin-grike [...]	Saxonia, Bavaria, Franconia, Svevia reg-na fuerunt distincta [...]

W v. Vratislaviensis, podobnie jak w rękopisach Bv i Bw brak informacji o palatynach²⁵.

g	III 63 § 3	Vrat. 80
	Vestinge nimt deme manne sin lif, of he begrepen wert dar binnen, unde nicht sin recht, swo lange he dar inne is.	Proscriptio hominem morti condemnat si in ea fuerit deprehensus, ius autem sibi non aufert, nisi in ea diu contumaciter perseveret.

W tekście niemieckim proskrypeja zabiera człowiekowi życie, gdy proskrybowany zostanie ujęty. Proskrypeja jednak nie pozbawia praw, jak długo się pod nią pozostaje (to znaczy, bez względu na to, jak długo w tym stanie pozostaje się)²⁶. W v. Vratislaviensis zdanie pierwsze zostało poprawnie przetłumaczone, natomiast w zdaniu „nisi in[...]” zachodzi istotna różnica: proskrybowany nie traci praw, chyba że zbyt długo, krnąbrnie w tym stanie pozostaje. Identycznie wszelako brzmi tekst niemiecki z rękopisów Bv (wrocławski, niegdyś henrykowski) i Bw (Jag. 169): „er enlege mit frevil lange dorinne”²⁷.

h	III 68 § 2	Vrat. 81
	Alle de binnen deme gerichte geseten sin, de scolen dar to helpen dre dage bi cres selves spise, of se dar to geladen werden mit geruchte.	Omnes infra territorium manentes ad hoc sunt astricti in expensis propriis, si ad hoc clamore debito fuerint advocati.

W tekście niemieckim III 68 § 1 jest mowa o czynnościach sędziego przedsiębranych przy burzeniu grodu. W § 2 przy burzeniu winni pomagać wszyscy mieszkańcy okręgu sądowego, przy czym przez trzy dni pozostają oni na własnym wickie. V. Vratislaviensis, podobnie jak rękopisy Bv i Bw, pomija czasowe ograniczenie owego pozostawania na własnym wickie²⁸.

²⁴ Zob. Homeyer I, s. 343, przypis 8.

²⁵ Homeyer I, s. 348, przypis 2.

²⁶ Zob. V. Friese, *op. cit.*, s. 217.

²⁷ Zob. Homeyer I, s. 359, przypis 13.

²⁸ Homeyer I, s. 365, przypis 10.

Ordel scoleu se vinden vastene over
iewelken man, he si dudisch oder wen-
disch, oder egen oder vri; dar ne scal
anderes neman ordel vinden wan se.
Sittene scoleu se ordel vinden.

Ieiuni et sedentes etiam debent senten-
cias invenire contra quemlibet theutoni-
cum aut slavum suo iudicio subditum,
liberum aut servum, et hoc nemini licet
nisi ipsis.

W Bv i Bw początek zdania brzmi: „Ordel scoleu se vinden vastene und
sitzende” i nie ma już w tych rękopisach zbędnego teraz (po dodaniu
w zdaniu pierwszym wyrazu „sitzende”) zdania drugiego²⁹. Identycznie
mamy w v. Vratislaviensis.

j Por. ponadto fragmenty tekstów podane niżej w uw. 40, 44. Dla więk-
szej jasności ujmemy uzyskane wyniki w poniżej podane zestawienie.
Pozycja 1 i 3 wskazują na szczególną zbieżność v. Vratislaviensis z od-
mianami tekstowymi znanymi tylko z rękopisu Bv. Jednakże o całko-
witej zgodności nie ma mowy³⁰. Pamiętajmy też, że rękopis Bv jest
młodszy od v. Vratislaviensis³¹, w rachubę zatem może wchodzić je-
dyńie jakiś inny manuskrypt z tekstem o tym samym brzmieniu.

Lp.	Strona lub uwaga	Artykuł	Zgodność v. Vrat. z tekstem niemieckim występującym:		
			tylko w Bv	tylko w Bw	w Bv i Bw
1	s. 11 poz. a	I 5 § 3	+		
2	s. 12 poz. b	I 48 § 1	+		
3	uw. 39	II 11 § 3			+
4	uw. 43	II 16 § 4	+		
5	s. 12 poz. c	II 59 § 4			+
6	s. 12 poz. d	III 7 § 4			+
7	s. 12 poz. e	III 48 § 1			+
8	s. 13 poz. f	II 53 § 1			+
9	s. 13 poz. g	III 63 § 3			+
10	s. 13 poz. h	III 68 § 2			+
11	s. 14 poz. i	III 69 § 2			+
Razem 3				—	8

4. KOMPLETNOŚĆ PRZEKŁADU

Należąc do określonej grupy w klasyfikacji Homeyera v. Vratislaviensis
posiada także te braki, co cała grupa. Zostały one ustalone już przez
Homeyera, a podajemy je tu, by nie odsyłać czytelnika do literatury.

²⁹ Homeyer I, s. 366, przypis 3.

³⁰ Zob. zestawienie na s. 74-75. Por. też uw. 46 i cały szereg różnic między orygina-
łem a tłumaczeniem, o których w dalszej części niniejszego rozdziału.

³¹ Zob. Homeyer III, s. 37, nr 183.

Nie ma więc w przekładzie przedmów³², art. I 1, I 2, I 3 § 1 i 2, fragmentu z art. I 17 § 1 („it ne si dat dar nen sone ne si, so nimt it de dochter”), I 26, fragmentu z art. II 35 („it ne si so klene, dat men it in en venster steken moge”), fragmentu z art. II 42 § 1 („of selt beide sunder gewere anspreket unde to like mit deme gude belent sin”), a także całego § 2 tegoż art., fragmentu art. III 9 § 2 (zdanie 2—6), fragmentu art. III 28 § 1 (zdanie 2), art. III 44 i III 62.

Homeyerowski wykaz braków jest jednak niekompletny. W przekładzie Konrada z Opola brak ponadto art. II 22 § 3, II 60 § 2, III 35 § 2, III 40 § 1 i III 42 § 4—5³³. Pomijamy tu opuszczenia drobniejszych fragmentów tekstu, zajmujemy się nimi niżej, przy rozważaniu wierności przekładu.

5. PODZIAŁ NA ARTYKUŁY

Cały obfity materiał Landrehtu Zwierciadła Saskiego ujął Konrad z Opola w 92 artykuły. Przypomnijmy, że dziś ten zwód prawa w tekście niemieckim liczy 234 artykuły w 3 księgach³⁴. Powstały zatem w v. Vratislaviensis artykuły—tasiemce. Musiało to sprawiać wiele kłopotu korzystającym z przekładu, a próbę zaradzenia złu znajdujemy np. w rękopisie częstochowskim. Tu przepisany prawdopodobnie z Jag. 170a³⁵ tekst v. Vratislaviensis został w późniejszym czasie podzielony na mniejsze części w ten sposób, że w tekście mamy znak x, a na marginesie dopisek c^m (tj. capitulum). Nowe capitula są bez tytułu i często też bez numeru. Nowy podział jest najbardziej zbliżony do Sand. I i prawdopodobnie został wzorowany na którymś z rękopisów I redakcji v. Sandomiriensis. Za dowód niech posłuży porównanie kilkunastu artykułów:

³² Zob. uw. 1.

³³ Szczegółowe porównanie zawartości przekładów i oryginału zawiera tab. 1. Tu tylko pragniemy dodać, że owe specyficzne dla tej grupy (Ordnung IIa, Kl. II — Langformen) braki mogą występować tylko w niektórych rękopisach. Bo na przykład registr do tekstu niemieckiego Landrehtu w Jag. 169 zawiera tytuły art. I 1, I 2 oraz I 3 § 1—2. W tekście co prawda nie ma tych artykułów, ale o zupełnej ich nieznajomości w rękopisach omawianej grupy chyba nie można mówić, bowiem skąd owe artykuły w regestrze.

³⁴ Księga I — 71 artykułów, Księga II — 72 artykuły, Księga III — 91 artykułów, razem 234 artykuły.

³⁵ Gdy na przykład w Jag. 170a art. 24 brak w zdaniu ostatnim fragmentu „et non secundum ius suum”, w rękopisie częstochowskim też go w tekście nie ma, ale został dopisany obok na marginesie.

Tekst niemiecki			V. Vratislav.		Sand. I	Sand. II	Łaski	
Ks.	art.	§	Jag. 169 170a	Częst.				
I	16	1	17		24	36	28	
		2				37		
	17	1			25	38	30	
		2				39		
	20	3-7	21			29	43	35
		8-9					44	36
	21	1				30	45	37
		2				31	46	38
	22	1	22			32	47	39
		2-3				33	48	40
		4-5				34	49	41
	23	1				35	brak	42
		2				36	50	43
	24					37	52(51)	44
	25	1-4			35	38	53(52)	45
		5			36	39	54(53)	46
	27	1	23			40		
		2					55(54)	48
	28					41	56(55)	
	29		24					49
	30						57(56)	
	31	1	25			42	58(57)	50
		2				43	59(56)	51
	32							
	33		26			44	60(59)	52
	34	1	27				61(60)	53
		2				45	62(61)	54
3		28			46	63(62)	55	

od. tabeli

Tekst niemiecki			V. Vratislav.		Sand. I	Sand. II	Łaski	
Ks.	art.	§	Jag. 169 170a	Częst.				
	35	1-2	29		47	64(63)	56	
	36	1-2				48	65(64)	57
	37		30		49	66(65)	58	
	38	1					67(66)	59
		2				50	68(67)	60
		3		50(46)	51	70(68)	61	
	39				52	70(69)	62	
	40				51(47)	53	72(70)	63
	41				52(48)	54	72(71)	64
	42	1					73(72)	65
		2		53(49)	55	74(73)	66	
	43				56	75(74)	67	
	44				54(50)	57	76(75)	68
	45				55(51)	58	77(76)	69
	46							
	47				56(52)	59	78(77)	70
	48				57(53)	60	79(78)	71
	49				58(54)	61	80(79)	72
	50					81(80)	73	
	51	1-3			62	82(81)	74	
		4	59(55)					
		5				83(82)	75	
	52	1	31		63	84(83)	76	
		2		60(?)				77
		3					85(84)	78
		4				64	86(85)	79

6. NAGŁÓWKI

Artykuły w v. Vratislaviensis są zaopatrzone w tytuły. Jak sobie tłumacz poradził, skoro miał do czynienia z artykułami—tasiemcami? Można a priori uznać, że nie dało się znaleźć tytułu adekwatnego dla

artykułów zawierających treść różną. W sposób najbardziej prymitywny powstaje tytuł, gdy tworzy się go z pierwszych wyrazów tekstu. Tę metodę stosuje tłumacz dość często, przy czym zazwyczaj nie jest identyczny w sposób absolutny tytuł z początkiem tekstu. Na przykład: art. 2, tytuł: „De geneolia [s] patris et matris”.

tekst: „In principio genealoie pater et mater [...]”

art. 13, tytuł: „Si pater filio dederit vestes, equos, arma, et si pater moriatur”.

tekst: „Si pater filio dederit vestes, equos, et arma in necessitate et quando eis uti potest et quando pater ei potest dare, mortuo patre, restituere non tenetur fratribus”.

Poprawniej należałoby zatem mówić, że początek tekstu stanowił jedynie inspirację dla sformułowania tytułu. Tak zbudowane tytuły nadaje tłumacz zazwyczaj artykułom krótkim i stąd też są one często adekwatne do treści³⁶. Częściej jednak tytuły są pewnym uogólnieniem tekstu, co trzeba tłumaczowi zapisać na plus. Tu można wyróżnić tytuły jednoczłonowe i wieloczłonowe. W tytuły jednoczłonowe zostały zaopatrzone najczęściej artykuły mniej obszerne, zatem i tu adekwatność tytułu i treści jest w jakiejś mierze niekiedy zachowana³⁷. Najobszerniejsze artykuły otrzymały nagłówki najczęściej dwu-, rzadziej trzyczłonowe, chociaż z reguły nawet te ostatnie nie sygnalizują wszystkich treści objętych artykułami-tasiemcami³⁸. O tym, co zostanie w nagłówku zaanonsowane, decydował chyba prosty przypadek.

Cechą charakterystyczną rubryk v. Vratislaviensis jest lakoniczność zachowana nawet w tytułach wieloczłonowych. Nie spotykamy się nigdy z próbą streszczenia tekstu, czym dodatnio różni się v. Vratislaviensis od v. Sandomiriensis.

7. REGESTR

Regestry v. Vratislaviensis są dwa: jeden — wspólny dla Landrechtu i prawa lubeckiego, i drugi — dla Lehnrechtu, a obydwa znajdują się na początku rękopisów przed tekstem Landrechtu. Tu zajmujemy się wyłącznie rejestrem do Landrechtu. Składa się on z tytułów i pierwszych wyrazów artykułów. Wygląda to tak:

³⁶ Por. art. 1, 2, 3, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 28, 39, 42, 43, 49, 52, 86. Tytuł tak zbudowany, lecz zbyt wąski w stosunku do tekstu mają art. 22, 30, 46, 55, 88, 89, 91.

³⁷ Por. art. 4, 5, 7, 8, 20, 23, 25, 26, 27, 31, 34, 40, 44, 45, 47, 61, 66, 70, 72, 73, 75, 76, 78, 90, 92. Tytuł jednoczłonowy uogólniający, zdecydowanie nie obejmuje całego tekstu art. 9, 21, 24, 35, 36, 37, 41, 67, 69, 74, 77, 79, 80, 84.

³⁸ Tytuły dwuczłonowe: art. 6, 10, 17, 29, 32, 33, 48, 51, 53, 56, 68, 71, 81, 82, 83, 85, 87. Tytuły trzyczłonowe: art. 54, 57, 58, 60, 61, 64.

„De linea consanguinitatis”,

„II. Lineam igitur consanguinitatis”,

przy czym owe pierwsze wyrazy tekstu nie tworzą pełnego zdania³⁹. Brzmienie nagłówków w rejestrze i w tekście nie jest całkowicie identyczne. W rejestrze do zasadniczego tekstu nagłówków są dodane wyrazy takie jak: sic dicens, dicens (domyślnie: magister), sic patet. Tych zwrotów już w samym tekście zwodów nie ma.

W Jag. 169 artykuły nie posiadają numeracji, brak też numeracji w rejestrze z tegoż rękopisu. Regestr ten jest zresztą zdefektowany, brakuje w nim kilku kart, rozpoczyna się od pierwszych wyrazów art. 27 „Uxor ante viri obitum”, a rzymska liczba VI umieszczona przy tym tekście to folio rękopisu, na którym znajduje się ten artykuł. Albowiem wobec braku numeracji artykułów, kopista w rejestrze podał folia.

Pełny regestr znajduje się w Jag. 170a, nim też bliżej się zajmiemy. W Jag. 170a artykuły są ponumerowane, dlatego w rejestrze z tego rękopisu są podane nie folia — jak w Jag. 169 — lecz numery artykułów, z tym wszakże, że numeracją objęto tu także prolog, któremu nadano liczbę I. W tekście natomiast prolog jest poza numeracją, stąd różnice między numeracją w rejestrze i w tekście Landrechtu⁴⁰. Regestr jest sporządzony dość solidnie, zawiera stosunkowo bardzo niewiele opuszczeń i pomyłek w numeracji. I tak po nagłówku „Si aliquis vendicat sibi rem indebite, quam ab eo repetatur” brakuje:

a) pierwszych wyrazów artykułu („Oportet dimittere cum emenda”) i kolejnej numeracji przed tym fragmentem (LXXVIII),

b) nagłówka następnego z kolei artykułu: „De recompensatione et emenda”. Dalej dwukrotnie powtarza się numer 83 (LXXXIII): przy nagłówku „De legitimo prole et de divortio celebrato sic dicens”, oraz przy nagłówku „De iudicio absque perfidia”.

W rezultacie ostatni artykuł ma w rejestrze numer 91, choć jest ich w istocie 92. Następne artykuły od nr. 92 do nr. 175 to już prawo lubeckie, o czym informuje krótki nagłówek: „Etiam sunt iura de lubik civitate”, natomiast ani z tytułu rejestru, ani z zakończenia czytelnik o tym się nie dowie. Tytuł bowiem rejestru brzmi: „Hic capitulantur iura civilia meidburgensis civitatis. Et primo ponit magister prologum dicens sic”. Natomiast po ostatnim nagłówku z prawa lubeckiego czytamy: „Gratia sancti Spiritus sit presens unius libri principii et iuvat me ad bonum medium et faciat me complere, quid fiat utile omnibus videntibus amen.

³⁹ Np. Jag. 170a, „XII Qui coram iudicio proprium pro, XXVIII Omnis mulier du, XXVII Uxor ante viri o” (wszędzie bez znaku skrócenia).

⁴⁰ Art. 1 „De linea consanguinitatis” jest w rejestrze oznaczony liczbą II. Numery artykułów są w rejestrach umieszczone nie przy tytułach, lecz przy cytowanych pierwszych wyrazach artykułu.

In nomine domini amen. Incipitur ius meydburgense". Potem z innego wiersza tytuł rejestru do prawa lennego: „Hic capitulantur iura feudalia sic incipiendo”.

8. WIERNOŚĆ PRZEKŁADU

Zainteresowanie nauki przekładem Konrada z Opola było znikome. Najlepiej znał go chyba Homeyer, choć też powierzchownie, bowiem zajmowały go przede wszystkim niemieckie teksty Zwierciadła Saskiego. Opinia tego wielkiego badacza o v. Vratislaviensis brzmi: *Die Übersetzung ist eine ziemlich freie, zuweilen seltsam strauchelnde*, przy czym na uzasadnienie podaje (chyba tylko przykładowo?) cztery takie potknięcia⁴¹. Jeśli v. Vratislaviensis zawiera tak znikomą ilość nieścisłości, wówczas pełni szacunku dla tłumacza musimy uznać, że spisał się wzorowo, tłumaczył bowiem tekst prawniczy, a więc trudny. Musiał znać dobrze nie tylko język, ale i prawo niemieckie, ściślej — saskie.

Różnic między tekstem niemieckim a przekładem jest jednak znacznie więcej. Przechodzimy obecnie do konfrontacji przekładu z oryginałem. Jeszcze tylko jedna uwaga natury ogólnej. Otóż oba rękopisy (Jag. 169 i Jag. 170a) są starannie kaligrafowane i odczytanie pisma nie sprawia niemal żadnych kłopotów. Znacznie gorzej jest ze zrozumieniem — a to z przyczyny zupełnie dowolnej interpunkcji. Oto przykład:

jest:

Ipsē etiam faveat nubere vidue marito,
qui sibi sit paris conditionis armis bellicis
resignatis. Mulier recipiet dotem sibi
a marito donatam, ad quam pertinent
omnia iumenta [...]

winno być:

Ipsē etiam faveat nubere vidue marito,
qui sibi sit paris conditionis. Armis belli-
cis resignatis, mulier recipiet dotem sibi
a marito donatam, ad quam pertinent
omnia iumenta [...]

Tekst jest tak często źle na zdania dzielony, że nie jesteśmy w stanie każdego przypadku tu sygnalizować, bowiem w rezultacie 3/4 v. Vratislaviensis trzeba byłoby zacytować. To oczywiście jest niemożliwe. Zresztą v. Vratislaviensis nie stanowi pod tym względem jakiegoś rażącego wyjątku. Tak wyglądają bodaj wszystkie teksty średniowieczne. Poprawną interpunkcję, a tym samym właściwy podział logiczny nadawali im dopiero wydawcy. Nie pozostaje też i nam nic innego, tylko odczytywać tekst tak, jak on powinien według naszego mniemania brzmieć. Zdajemy sobie przy tym sprawę, że nasze odczytanie, ściślej interpretacja może

⁴¹ Homeyer I, s. 56: *Hantgemal III 29 wird mit 'uxor' oder 'desponsata', wedde III 40 § 2 mit 'parietes', suert, d. i. Eber III 51 § 1 mit 'gladius', biergelde III 73 mit 'ta-bernaria' gegeben.*

być odmienna od interpretacji czytelnika średniowiecznego. Wszakże są to znów kłopoty towarzyszące wszelkim badaniom nad starymi tekstami, a nie specyfika podjętego w niniejszej pracy tematu.

Przechodzimy obecnie do szczegółowej analizy przekładu.

Uwagi

I

Właściwy tekst prawniczy v. Vratislaviensis rozpoczyna wstęp (bez tytułu)

[1] Deus iudex iustus, qui cum acceperit tempus iustitia iudicabit, sensus meos renovet senescentes, quatinus ad mandatum dilecti domini mei Thome⁴³, Vratislaviensis episcopi, ius theutonicum competenter transferam in latinum, quo clarius elucescens iustos in iure suo protegat et iniustos debita pena puniens, quod suum est unicuique tribuat et conservet.

Inprimis igitur lectori prudencie supplico cum affectu, qui cum in opere summa sit necessitas planis verbis et non obscuris causas et sententias latinitatis simplicitatem mee non imputet ruditati. Si enim sententiis scabinorum colores rethoricos inserere niterer ad rethorem contingeret ex hoc dictas sententias permutari et causarum merita finem debitum non sortiri.

[2] Supplicat etiam huius iuris confector Eyco vir nobilis de Repecov, quatenus si qui minus perfecte in causis aut sententiis in libro presenti reperiri contingat, prudentia iudicum et scabinorum legaliter suppleat et excuset.

[3] Non enim hoc ius Saxonum invenisse vel statuisse sibi vendicat usurpando, commemorans illud ab imperatoribus Constantino et Karulo editum et statutum. Cum etiam mee sit intentionis sententiam unamquamque nil addendo vel diminuendo exponere, non miretur lector, si sententias cause quilibet oportunas in ipsis non inveniatur ordinatas, cum non fuerit voluntas auctoris ipsas causas annectare, sed potius in distractas locis plurimis annotare, ostendens per hoc solam sententiam in causis multis sine debito terminandis locum obtinere.

[4] Et quam auctor memoratus soli iuri teutonico innixus in ordine scribendi, distinguendi et sententias proferendi iuris canonici et civilis modum penitus pretermisit, mihi nemo computet aut miretur, quod eius vestigia subsequendo solum ius teutonicum secundum ritum et consuetudinem Saxonum presentibus studeam apicibus enodare.

Nie jest to dosłowny przekład którejś z kilku przedmów do Landrechtu Zwierciadła Saskiego, chociaż w tym wstępie można dostrzec — na co wskazywał Homeyer⁴³ — znajomość owych przedmów. Zwroty z drugiego członu wstępu [2]: „huius iuris confector Eyco vir nobilis de Repecov; Non enim hoc ius Saxonum invenisse vel statuisse sibi vendicat usurpando”, wskazują wyraźnie na znajomość Rhythmische Vorrede. Wzmianka we fragmencie [3] o Konstantynie i Karolu — dawcach prawa

⁴³ Wyraz dopisany na marginesie chyba tą samą ręką.

⁴⁴ Homeyer I, s. 4; Homeyer II₁, przypis na s. 86 oznaczony dwiema gwiazdkami.

saskiego, pochodzi niewątpliwie z Textus Prologi: „Constantin unde Karl, an den Sassen lant noch sines rechten tut”.

Interesujący jest ostatni [4] fragment wstępu, w którym tłumacz wyjaśnia, dlaczego nie powołuje się przy przekładzie na prawo kanoniczne i rzymskie. Jest to wyraźne odpieranie ewentualnych zarzutów. Brak jakichkolwiek danych nie pozwala ustalić, kto i dlaczego takie zarzuty mógł Konradowi z Opola czynić.

2

Tekst prawny rozpoczyna się w v. Vratislaviensis od zapowiedzi, że najpierw zostanie przedstawiony porządek pokrewieństwa obowiązujący w prawie saskim, przy czym zapowiedź ta, nie mająca odpowiednika w tekście niemieckim, jest potraktowana jako art. 1 v. Vratislaviensis⁴⁴. Vrat. 1 „De linea consanguinitatis”

Lineam igitur consanguinitatis voluit idem auctor in principio huius operis secundum Saxones [dare], per quam ad divisionem mortuorum in hereditatibus et rebus mobilibus et etiam in rebus satisfactionibus pro occisis parentibus facilis patebit accessus.

3

I 3 § 3

Vrat.

[1]⁴⁵ Nu merke we ok, war diu sibbe beginne unde war siu lende.

[brak]

Brak w v. Vratislaviensis zdania wprowadzającego [1], ale zob. wyżej art. Vrat. 1, który można uznać za odpowiednik zdania [1] z I 3 § 3.

4

I 3 § 3

Vrat. 2

[3] In des halse lede de kindere, de ane tweiunge vader unde muder geboren sin.

Fili et filie usque ad iuncturam colli et hii omnes gradum non faciunt secundum Saxones in linea generationis⁴⁶

[4] Is dar tweiunge an, de ne mogen an eneme lede nicht bestan, unde scricket an en ander let.

[brak]

⁴⁴ W Jag. 170a w spisie rubryk numerem I został oznaczony wstęp, przy czym tytuł wstępu stanowią pierwsze wyrazy tekstu („Deus iudex iustus, qui cum”). Natomiast w tekście wstęp nie ma numeru, a numerem I oznaczony jest art. „De linea consanguinitatis”. W Jag. 169 artykuły są nienumerowane.

⁴⁵ By ułatwić odnalezienie cytowanego tekstu, liczbami w nawiasach oznaczyliśmy zdania. Numeracji zdań nie stosujemy tam, gdzie artykuły są krótkie.

⁴⁶ Spacjowane fragmenty przekładu nie mają odpowiednika w tekście niemieckim.

[6] Ungetweider bruder kint de stat an deme lede, dar sculdere unde arm to samene gat; also dut de suster kint.

[brak]

V. Vratislaviensis pomija występujące w tekście niemieckim (zdanie [3]) rozróżnienie między rodzeństwem przyrodnim i pochodzącym od tych samych rodziców. Nie jest to przy tym chyba zwykłe przeoczenie, skoro konsekwentnie zostały pominięte także zdania [4] i [6] oryginału⁴⁷.

5

I 3 § 3

Vrat. 3

[5] Nemen twene brudere two sustere, unde de dridde bruder en vremede wif [...]

Si duo germani fratres duas duxerint sorores, etiam uterinas, tertius autem frater extraneam duxerit [...]

Z przekładu zdania [5] można odnieść wrażenie, że dla tłumacza „germanus” i „uterinus” to synonimy.

6

I 3 § 3

Vrat. 2

[7] Dit is de erste sibbetale de men to mage rekenet; bruder kint unde suster kint.

Fili autem et filie filiorum primum faciunt gradum et hic gradus scapulis annotatur.

Tu fragment „bruder kint unde suster kint” został przełożony „Fili autem et filie filiorum”. Pominięte zatem zostały dzieci córek.

7

I 3 § 3

Vrat. 2

[8] In deme clemboge steit diu andere;

Fili vero et eorum filie secundum gradum faciunt, qui in cubitis collocantur.

in deme lede der hant diu dridde;

Tercium vero gradum faciunt eorum pueri, qui in iunctura manuum terminatur. Gradus autem quartus in primis compaginibus digitorum, et hic provenit ex successione prolis.

in deme ersten lede des middelsten vingeres diu virde;

Quintus quidem in iunctura secunda.

in deme anderen lede diu vifte;

Sextus vero in iunctura tertia.

in deme dridden lede des (selven) vingeres diu seste.

[9] An deme sevenden steit en nagel unde nicht en let, dar umme lendet dar de sibbe unde hetet nagelimage.

Septimus et ultimus in fine digitorum et ungvium, et hii soli vocantur parentes ad unguem, et ibi cessat cognatio, quia articulus non est sed unguis.

⁴⁷ Zob. też uw. 46.

Niekiedy v. Vratislaviensis daje więcej, niż zawiera oryginał. Na przykład gdy w zdaniu [8] czytamy: „In deme elemboge steit diu andere [sibbetale]” to bez dodatkowych wiadomości o systemie pokrewieństwa nie potrafimy jedynie w oparciu o tekst ustalić, kogo tu zalicza się do następnego szczebla. A v. Vratislaviensis takie wyjaśnienie zawiera: „Filiu vero et eorum filie” (filiorum czy także filiarum — nie wiemy; por. wyżej uwagę 6) „secundum gradum faciunt[...]”. Podobnie jest z pozostałymi stopniami pokrewieństwa (zob. zdanie [9]).

8

I 3 § 3

[11] De sck naer to der sibbe gestoppen mach, de nimt dat erve to voren.

Vrat. 3

Vicinior primam et maiorem [porcionem accipiet] et alii secundum merita graduum suorum usque ad septimum.

Tekst niemiecki w zdaniu [11] wyraża zasadę, że bliższy stopniem pokrewieństwa bierze spadek przed innymi (domyślnie: wyklucza pozostałych). W v. Vratislaviensis zdanie to ma zupełnie inny sens: bliższy bierze pierwszą i większą część.

9

I 5 § 1

[1] Nimt de sone wif [...] sine kindere nemet del in ers eldervader erve gelike eren vedderen in ers vader stat.

[3] Disses ne mach den dochter kinderen nicht gescen, dat se liken del nomen der dochter in des eldervader oder in der eldermuder erve.

Vrat. 5

Uxoratus filius [...] idem filii post mortem avi equam portionem recipient cum patris in hereditate avi et avie vite sui patris

et hoc pueris filie non contingent.

W oryginale synowie syna nieoddzielonego, zmarłego wcześniej od swego ojca (ich dziada), dziedziczą po zmarłym dziadzie część swego ojca (zasada reprezentacji). Tłumacz tę zasadę rozciąga także na dobra babki. W przekładzie zdania [3] zostało pominięte uzasadnienie, dlaczego takich uprawnień nie posiadają dzieci córki. Tłumacz ograniczył się do stwierdzenia faktu.

10

I 5 § 3

[brak]

Vrat. 7

In saxonico sacerdotes et clerici eodem nomine nuncupantur, prout in sequentibus apparebit sub pape.

[1] De pape nimt geliken del der suster in der muder rade, unde geliken del den bruderen an egene unde an erve.

Hic igitur et ille equam portionem recipiet cum sorore in supellectili matris et equam portionem cum fratribus in proprio et in hereditate, sed non in feudo.

Na wstępie przekładu art. dotyczącego duchownych tłumacz wyjaśnia, że w języku saskim dla terminów „sacerdos” i „clericus” istnieje tylko jedno określenie. W tekście niemieckim (zdanie [1]) duchowny otrzymuje w spadku to, co siostra z ruchomości matki, a z nieruchomości i spadku po ojcu to, co bracia. Przekład tego fragmentu jest poprawny, zawiera jednak dodatek: duchowny nie dziedziczy dóbr lennych⁴⁸.

11

I 5 § 3

Vrat. 8

De ungeradete suster [...]

Innupta soror [...]

Tu przekład jest nieściśły — „ungeradete suster” to soror non divisa, non eradicata. Prawdopodobnie najczęściej do oddzielenia siostry dochodziło w wyniku zamążpójścia, ale z pewnością istniały także inne sytuacje, w których do rozdziału dochodziło.

12

I 8

Vrat. 10

[brak]

Proprietas et proprium appellatur fundus, qui a nullo recipitur in feodum vel hereditatem, sed per successionem devolvitur ad heredes.

Przekład I 8, który między innymi wspomina o pozbyciu nieruchomości, poprzedza definicja terminu „proprietas”, „proprium”. Nie jest ona dziś dla nas dostatecznie ścisła i budzi sporo wątpliwości. „Proprietas” to na pewno grunt („fundus”) nie stanowiący nadania lennego i chyba nie nabyty na podstawie jakiejś umowy („qui a nullo recipitur in feodum vel hereditatem”), lecz jedynie dziedziczny. Jeśli wolno wyciągać z tego wnioski, to dobra nabyte dopiero po przejściu w spadku na dziedziców stanowiłyby ową „proprietas”. Byłyby to więc synonim dóbr dziedzicznych. Dalej, skoro tłumacz wspomina ogólnikowo o przejściu na dziedziców w drodze sukcesji, można przyjąć, że dla zmiany charakteru dóbr wystarczyło jedno takie przejście⁴⁹.

⁴⁸ Tak też w tekście niemieckim z rękopisu Bv, zob. s. 11 poz. a.

⁴⁹ Taki pogląd w odniesieniu do polskiego prawa ziemskiego jest w nauce powszechny, zob. Z. Rymaszewski, *Prawo bliższości krewnych w polskim prawie ziem-*

Możliwa jest także druga interpretacja tej definicji. Nie stanowią „*proprietas*”, „*proprium*” dobra otrzymane w lenno lub w inny sposób (domyślnie: z zatrzymaniem przez nadającego prawa własności, np. dobra nadane chłopu przez feudała). Tu „*hereditas*” byłoby tylko przeciwstawieniem „*feodum*”⁶⁰. Za taką interpretacją przemawia czasownik „*recipere*”, odnoszący się w definicji do obu sposobów otrzymania dóbr — „*feodo vel hereditarie*”, którego zazwyczaj nie używa się dla określenia nabycia dóbr w drodze umowy alienacyjnej.

13

I 9 § 2

Vrat. 11

Swe ok dem anderen sin gut verdinget [...] jene is it plichtich to latene sime len erven, he si eme evenbordich oder ne si.

Qui feodum alteri vendidit [...] venditor tenetur suo heredi feodali coram ipsius domino resignare, sive sit conditionis, sive non.

W oryginale pozbywca dóbr lennych jest zobowiązany — gdy nabywca zmarł przed wzdaniem — wzdać dobra pozbyte spadkobiercy zmarłego. Tłumacz dodaje warunek, że wzdanie to winno być dokonane „*coram ipsius [venditoris] domino*”.

14

I 9 § 5

Vrat. 12

[1] Swe ok dem anderen gut in siner were let, er he't eme op late, he scal ene in der gewere verstan, de wile he't eme nicht op gelaten ne hevet, swenne he siner werscap bedarf. Wert aver eme, oder jeneme deme he't laten scal, de were gebroken mit rechte, he scal eme sin gut weder geven, dat eme dar oppe gegeven was.

Qui alterum in possessionem mittit ante resignationem et in necessitate protectionis unus vel ambo a possessione eiciantur, prius venditor restituere tenetur, quicquid in precio pro contractu recepit.

skim do końca XV wieku, Wrocław 1970, s. 78. Ale w niektórych partykularnych prawach francuskich odróżnia się dobra odziedziczone przynajmniej przez dwa pokolenia (*les propres anciens, propre avitin*) i dobra otrzymane w spadku po rodzicach (*propre naissant*). Zob. *Dictionnaire de droit et de pratique ...* par C. J. de Ferriere, vol. II, Paris 1740, s. 577, s. v. 'propres'; E. Chenon, *Histoire generale du droit français public et privé des origines a 1815*, vol. II, Paris 1929, s. 231.

⁶⁰ Wydaje się, że tłumacz używa terminu „*feodum*” w znaczeniu, jakie i my dziś mu przypisujemy, zob. Vrat. 7, cytowany na s. 24 — 25. Natomiast w słowniczku wyrazów prawa niemieckiego, znajdującym się w rękopisie B I: *feodus — id est panstwo wolne, id est dominium. Et feodus eciam dicitur wolne dobre [s]*. Zob. AKP II, s. XIV.

W oryginale pozbywca, który wprowadził nabywcę w posiadanie przed wzdaniem, zobowiązany jest do zastępu aż do momentu wzdania. Jeśli obaj zostaną dzierżenia prawnie pozbawieni, pozbywca winien zwrócić wszystko, co od nabywcy otrzymał. W v. Vratislaviensis jest jakiś skok myślowy. Człon o zastępie został połączony z członem o utracie dzierżenia, jakby drugi wynikał z pierwszego: „et in necessitate protectionis unus vel ambo a possessione eiciantur[...]”. Tekst staje się przez to w przykładzie niejasny. Można go rozumieć tak, że obowiązek zastępu („protectio”) jest obopólny. Ponadto w oryginale pozbawienie dzierżenia ma być prawne („mit rechte”), czego tłumacz nie uwzględnił.

15

I 11

Vrat. 13

[2] Dit selve scal dat wif des vader kin- idem faciet mater pueris mariti [...]
deren dun, of er vader stirft [...]

Tekst niemiecki jest nieprecyzyjny. Nie chodzi tu bowiem — wbrew dosłownemu brzmieniu przepisu — o dzieci ojca kobiety, lecz o dzieci męża kobiety⁵¹. W v. Vratislaviensis określenie „pueri mariti” wyjaśnia dostatecznie, kogo przepis dotyczy.

16

I 13 § 1

Vrat. 15

[1] Sundert vader unde muder enen eren sone oder ene ere dochter van em mit erme gude [...] willet se na des vader dode oder na der muder dode an er erve del spreken [...] se moten in de dele brengen mit erme ede al dat gut, dar se mede af gesundert waren, of it is varende gut sunder rade.

Si separaverint pater et mater filium aut filiam, data sibi possessione substance [...] si post mortem matris aut patris in hereditate [...] pecierint porcionem, oportebit eos per sacramentum totum in sortem refundere, quod receperant in separatione dumtaxat supellectili.

W tekście niemieckim dzieci⁵² wydzielone, gdy po śmierci rodziców domagają się udziału w spadku po nich, winny wnieść do masy spadkowej to, co otrzymały. Jeśli to były ruchomości — na podstawie własnej przy-

⁵¹ W Wulgacie ten fragment brzmi: *Diz selbe sal daz wip des mannes kinderenton [...]*, zob. Schwerin, Ssp, s. 27.

⁵² Zarówno syn jak i córka. W. Ogris jest zdania, że córek w prawie niemieckim nie wydzielano, lecz wyposażano. Wprawdzie o wydzieleniu wspomina *expressis verbis* Zwierciadło Saskie, ale według Ogrisa nie miało to postanowienie praktycznego znaczenia. Zob. hasło *Abschichtung* w HRG, Bd. I, kol. 14. Nie chcemy bynajmniej polemizować tu z tak wybitnym znawcą przedmiotu, jednakże przypominamy, że wspomniane postanowienie Zwierciadła powtarza też B. Groicki, *Artykuły prawa maydeburckiego*, Warszawa 1954, s. 16.

sięgi⁵³. Gerady nie należy wliczać do masy spadkowej. Natomiast w przekładzie zwłaszcza lub wyłącznie („dumtaxat”) geradę należy włączyć do masy spadkowej. Wydaje się że zakończenie miało brzmieć: *absque* lub *sine dumtaxat supellectili*. Wszelako w żadnym z przeglądanych rękopisów (Jag. 169, Jag. 170a, Czest.) poprawnego przekładu nie ma.

17

I 17 § 1

Vrat. 17

[2] *Vader unde muder, suster unde bruder erve nimt de sone, unde nicht de dochter, it ne si dat dar nen sone ne si, so nimt it de dochter.*

Hereditatem patris et matris, fratris et sororis accipit filius et non filia.

W oryginale uprawnionymi do spadku po rodzicach, bracie i siostrze są synowie, a córki jedynie wówczas, gdy nie ma synów. V. Vratislaviensis o względnych prawach spadkowych córek zupełnie nie wspomina.

18

I 17 § 1

Vrat. 17

[4] *Doch nimt sonnes unde dochter kint erve vor vader unde vor muder unde vor bruder unde vor suster dorch dat [...]*

Tantum pueri filiorum et filiarum hereditatem recipiunt pre patre et matre et pre fratribus et sororibus [...]

Mało precyzyjnemu określeniu oryginału „sonnes unde dochter kint” odpowiada równie nieprecyzyjny przekład: „pueri filiorum et filiarum”. Wiemy, że tak „kint” jak i „pueri” oznaczają często dzieci w ogóle, bez względu na płeć.

19

I 20 § 4

Vrat. 21

Blift aver de wedewe [...] unde nemet ere sone wif bi erme live, stervet ere sone dar na, des sonnes wif nemet mit mereme rechte eres mannes morgengave unde mus-

Si vidua remanet [...] et filius ducat uxorem tempore matris, et postea moriatur, relicta filii maiori iure obtinebit dotem viri et partem in porcione pulmen-

⁵³ Zob. J. W. Planck, *Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter. Nach dem Sachsenspiegel und den verwandten Rechtsquellen*, II Bd., Braunschweig 1879, s. 116, 151. Zob. też R. Hübner, *Grundzüge des deutschen Privatrechts*, V Auflage, Leipzig 1930, s. 750–751 (tamże zastrzeżenie, że omawiany przepis nie odnosi się do dzieci całkowicie już oddzielonych: *da ein solches Kind überhaupt nicht an der Erbschaft teilnahm*).

dele unde ere rade an eres mannes gude,
den sin muder,
of se ers mannes unde ers selves unbesculdegen were dar an getugen mogen.

tariorum, et partem supellectilis in bonis
viri, quam mater ipsius
si possessionem viri non ... [s] et quietam
probare valeat in hiis bonis.

W zakończeniu przekładu w obu rękopisach (Jag. 169 i Jag. 170a) pozostawiono wolne miejsce na wyraz. Winien tu się znaleźć wyraz o treści takiej jak „reprobatam”⁵⁴ (byłoby wówczas: non reprobatam; w oryginalnym jest: „unbesculdegen”).

20

I 21 § 2

Vrat. 21

[...] neweder naboren erve noch neman
oppe den dat gut irstirft,

nec vicinus heres nec aliquis, cui post
mortem dicta bona pertinent ex successu.

„Naborem erve” tłumaczy Konrad z Opola (tak przynajmniej jest w znanych nam rękopisach) przez „vicinus heres”. Poprawny przekład winien brzmieć: verus heres.

21

I 24 § 1

Vrat. 22

Na deme herwede scal dat wif nemen er
morgengave; dar hort to alle veltperde
unde rindere, unde zegen, unde swin, de
vor den herde gat, unde tunede unde
timmer.

Armis bellicie assignatis, mulier recipiet
dotem sibi a marito donatam, ad quam
pertinent omnia iumenta, pecora maiora
et capre et porci, qui in campis pascuntur
sepes et que superius dicta sunt.

Wśród przedmiotów należących do Morgengabe wymienia Sachsen-spiegel „tunede unde timmer”, co Homeyer tłumaczy jako *Gezäuntes und Gezimmertes*⁵⁵. W v. Vratislaviensis oba terminy zostały oddane przez „sepes et que superius dicta sunt”, czego za dobre tłumaczenie uznać nie można⁵⁶.

⁵⁴ Czyżby sam tłumacz nie znalazł łacińskiego odpowiednika dla terminu ‘unbesculdegen’? A może Jag. 169 nie wyszedł spod pióra Konrada z Opola, lecz jest kopią, a kopista nie mogąc wyrazu odczytać, zostawił puste miejsce? Byłby to wówczas jedyny tego rodzaju wypadek. W rękopisie Częst. jest w tym miejscu wyraz „irritam”. Wyraz ten jest też dopisany na marginesie w Jag. 170a, ale chyba ręką XIX-wieczną.

⁵⁵ Homeyer I, Register I, s. 484, s. v. ‘tünete unde timber’.

⁵⁶ P. Dąbkowski, *Prawo zastawu w Zwierciadłach Saskim, Szwabskim i Niemieckim. Studium z historii prawa niemieckiego*, „Archiwum Naukowe”, Dz. I, t. VI, z. 2, Lwów 1913, s. 10, tłumaczy ‘tünede unde timber’ jako ‘dom ogrodzony’.

I 27 § 1

Iewelk wif erft twier wegene: er rade an er naesten nichtelen, de er van wif halven is beswas, unde dat erve an den naesten, it si wif oder man.

Vrat. 23

Omnis mulier duplicem habet successio-nem, proximam [habet *Jag. 170a*] nep-tem ex stirpe feminea in supellectili, pro-ximos vero parentes a patre in hereditate, utrum fuerint viri aut mulieres.

Przytoczony fragment normuje sukcesję po kobiecie:

a) gerada przechodzi „an er naesten nichtelen” po kądzieli. Według Homeyera „Nichtel” to *weibliche Verwandte*⁵⁷, a więc krewna po kądzieli w ogóle, chociaż w dzisiejszej niemieczyźnie ‘Nichte’ znaczy ‘siostrzenica’.

W v. Vratislaviensis „an er naesten nichtelen” oddano przez „proximam neptem ex stirpe feminea”. ‘Neptis’ w polskich źródłach średnio-wiecznych oznacza ‘wnuczkę’ lub ‘siostrzenicę’, ale nie krewną w ogóle⁵⁸. Mielibyśmy zatem do czynienia ze zwięzieniem kręgu uprawnionych, zwłaszcza że w innych miejscach tłumacz zna jednak bardziej ogólne terminy pokrewieństwa jak: ‘agnatus, -a, -um’, lub ‘cognatus, -a, -um’.

b) reszta („dat erve”) przypada „an der naesten”, bez względu na płeć. Jedyne a contrario możemy domyślać się, że ci najbliżsi mają po-chodzić z linii męskiej (skoro w pktcie a) była mowa o krewnych z linii żeńskiej). Natomiast tłumacz tę zasadę wyraża expressis verbis: „pa-rentes a patre”.

I 27 § 2

[1] Iewelk man van ridders art orft ok twier wegene: dat erve in den naesten evenbordegen mach, swe he si, unde dat herwede in den naesten (unde in den el-desten) swertmach.

Vrat. 24

Ortus ex stirpe militari duplices habet successores, in hereditate proximis pa-rentes, qui fuerint paris condicionis ei-dem, et armis bellicis cognatum proxi-mum ex parte gladii.

W tekście niemieckim, nieruchomości po zmarłym ze stanu rycerskiego dziedziczą najbliżsi krewni:

a) równi stanem zmarłemu,

b) „swe he si”, to znaczy bez względu na płeć.

Otóż w v. Vratislaviensis treść z b) została pominięta.

⁵⁷ Zob. Homeyer I, Register I, s. 462, s. v. ‘Nichtel’.

⁵⁸ Zob. K. Kolańczyk, *Najdawniejsze polskie prawo spadkowe*, Poznań 1939, przypis 1 na s. 163 nn.

24

I 27 § 2

Vrat. 24

[2] Swelk man van ridders art nicht n'is, an deme tosteit des herscildes, de let hinder eme erve to nemene, swenne he stirft, unde nen herwede.

Qui de genere militari non⁶⁰ procesit et caret clipeo feodali hoc im edit eum in successione hereditatis in morte ipsius et in armis bellicis huiusmodi.

Tekst niemiecki można dwojako interpretować, bowiem „Swelk man van ridders art nicht n'is, an deme tosteit des herscildes” może oznaczać:

a) kto nie należy do rycerstwa objętego Heerschildem,

b) kto nie należy do stanu rycerskiego, ale należy do Heerschildu.

Versio Vratislaviensis przyjmuje wersję a). „Herwede” (tj. 'Heergewet') tłumaczy Konrad z Opola zawsze przez „arma bellica”.

25

I 29

Vrat. 24

An egene unde an huven mach sek de Sasse verswigen [...]

In proprio autem et in areis sive curiis [...]

Chodzi tutaj o to, czego Sas nie może utracić przez przemilczenie („verswigen”) w ciągu 31 lat i dnia.

W tekście niemieckim przedmiot jest określony „An egene unde an huven”. Konrad z Opola przełożył to następująco: „In proprio autem et in areis sive curiis”. Utożsamiał zatem „huven” z 'Hof'. Homeyer natomiast w „huven” z tego art. widzi *Hufen*, łany⁶⁰. Istotnych różnic chyba mimo to między oryginałem a v. Vratislaviensis nie ma. W obu tekstach chodzi w gruncie rzeczy o nieruchomości⁶¹.

26

I 34 § 1

Vrat. 27

Ane des richteres orlof mut en man sin egen wol vergeven in erven gelof [...]

Absque licencia iudicis licet cuilibet proprium in hereditatem conferre [...]

W oryginale wolno właścicielowi pozbywać nieruchomości bez zgody sędziego, musi mieć jednak zgodę „erven”. W v. Vratislaviensis wymóg ten został pominięty.

⁶⁰ Paleograficznie: militariū. przy czym ū można też odczytać jako n.

⁶⁰ Homeyer I, Register I, s. 442, s. v. 'Hufe'. Tak też w Sand. I 41; Sand. II 56: „in proprio autem vel mansis”.

⁶¹ Zob. Planok, *op. cit.*, Bd. II, s. 107, przypis 9. Homeyer I, Register I, s. 415, s. v. 'Egen'.

I 43

Vrat. 30

Geit aver de klage to kampe wart, so
mut ok wol er vormunde sin iewelk er
evenbordege swertmach.

Si autem causa venerit ad duellum, licet
ei quemcunque cognatum ex parte gladii
habere tutorem.

W oryginale gdy idzie o sprawę, która ma być rozstrzygnięta w drodze pojedynku sądowego, opiekunem kobiety winien być jej krewny po mieczu, równy jej stanem. Tu zatem opiekun musi spełniać trzy warunki: 1) musi być krewnym, 2) i to krewnym po mieczu, 3) musi być równy stanem kobiecie, która ma być poddana jego opiece.

W przekładzie warunek trzeci został pominięty. Nie stosuje też tłumacz terminów 'agnatus', 'cognatus' w ich ścisłym znaczeniu i tu na przykład mamy „cognatum ex parte gladii”⁶².

I 45 § 2

Vrat. 30

En wif ne mach ok ane eres mannes gelof
nicht eres gudes vergeven [...] dorch dat
he mit er in den weren sit.

Legittima [...] non potest res suas distri-
buere [...] absque tutoris assensu, ubi
tutor ipse eis succedere debeat de iure.

Według oryginału nie wolno żonie rozporządzać swoim majątkiem bez zgody męża, ponieważ mąż ma z nią wspólne posiadanie (Gewere, were).

W v. Vratislaviensis również mamy zakaz dysponowania majątkiem własnym przez żonę bez zgody męża, ale inne jest jego uzasadnienie: prawa spadkowe męża. Co więcej, w oryginale zakaz dysponowania dotyczy wszelkiego majątku żony, v. Vratislaviensis natomiast dopuszcza interpretację łagodniejszą: „ubi tutor ipse eis succedere debeat de iure” może przecież znaczyć to, że żonie nie wolno rozporządzać bez zgody męża tylko tymi dobrami, do których mąż ma prawa spadkowe. A to już zmienia sens przepisu.

I 51 § 2

Vrat. 30

[...] is se keves, se mach echten man ne-
men, unde mach kindere immer dar bin-
nen gewinnen.

Si sit concubina, poterit legitimari et
interim non poterit legitimos pueros pa-
rere.

W tekście niemieckim konkubina („keves”) może wziąć ślub z mężczyzną i rodzić (domyślnie: prawe) dzieci.

⁶² Podobnie w przekładzie I 48 § 1, zob. Vrat. 30.

W v. Bratislaviensis przeciwnie: konkubina wprowadzie może wziąć ślub z mężczyzną i związek swój zalegalizować, ale dzieci w tym małżeństwie zrodzone nie będą prawnymi.

30

I 51 § 4

Swelk scepenbare vri man enen sinen genot to kampe an sprikt, de bedarf to wene sine vir anen unde sin hantgemal [...]

Vrat. 30

Homo liber aptus officio scabinorum, si sibi similem condicionis aggredi voluerit in duello, necesse est ei scire eius quatuor progenitores, et nichilominus desponsatam ac etiam nominatim exprimere.

W tekście niemieckim, gdy uprawniony do piastowania godności ławnika wyzwie na pojedynek równego sobie stanem, winien:

- a) dowieść swe pochodzenie od czterech przodków,
- b) okazać swój „hantgemal”.

Według Homeyera „hantgemal” to *das Grundstück, dessen Zeichen ein Schöffensbarer führt, Geschlechtsgut*⁶³. Natomiast Konrad z Opola tłumaczy „hantgemal” przez „desponsata”, w innym miejscu: „uxor”⁶⁴. Przyczyną nieporozumienia była — jak się zdaje — nieokreśloność terminu „hantgemal”, który poza znaczeniem przypisywanym mu przez Homeyera (i późniejszych badaczy) oznaczał także narzeczoną, żonę, zwłaszcza morgantyczną⁶⁵. Odnosimy wrażenie, że ten ostatni sens spornego terminu nie był znany Homeyerowi, dlatego tak surowo ocenił przekład⁶⁶.

31

I 54 § 3

Tins mut de herre oder sin bode, de dat lant bestadet, bat behalden, den is de man versaken moge, unde tegeden dat selve an deme gude, dar de man oppe sit. Seget aver de man, dat he vergulden hebbe, dat mut de man vulbrenge selve dridde, de dat sagen unde horden, dat he vergulden hebbe, of men is eme versaken wille.

Vrat. 32

Dominus aut eius nuncius, qui territorium disponit, vicinior est de iure suum censum sacramento recipere, quam sit rusticus abnegare, et decimam similiter in eodem territorio.

Si autem dixerit se solvisse, hoc probat sacramento cum duobus, qui viderunt et audierint ubi plene persolvit. Si dominus aut nuncius solutionem non recognoscit,

⁶³ Homeyer I, s. 439.

⁶⁴ Vrat. 67 (= III 29). Wspomina o tym Homeyer, jako o dziwnym nieporozumieniu. Zob. Homeyer I, s. 56.

⁶⁵ Zob. hasło 'Handgemal' opracowane przez W. Webera w HRG, kol. 1960—1965. Sam termin jest zdaniem Webera *das rätselhafte und bis heute nicht eindeutig erklärte Wort* (*ibid.*, na wstępie).

⁶⁶ Zob. przypis 64.

§ 4

De herre mut wol panden oppe sime gude umme sin gelt, dat men enue van sime gude gelovet hevet, ane des richteres orlof.

licet domino feodi inpignorare suo in districtu.

W tekście niemieckim (I 54 § 3) pan ma pierwszeństwo w udowodnieniu, że czynsz mu przysługuje, niż chłop do zaprzeczenia. Wprawdzie oryginał nie wspomina, w jaki sposób pan ma swe prawo udowodnić, ale tłumacz chyba słusznie daje tu uzupełnienie: „sacramento”⁶⁷. Podobnie w drugim członie § 3: chłop w razie sporu udowadnia uiszczenie czynszu samotrzeć współ ze świadkami, którzy widzieli i słyszeli, że uiszczył czynsz całkowicie. I tu termin przysięga nie został w oryginale użyty, ale nie ulega wątpliwości, że świadkowie i pozwany składali zeznanie pod przysięgą. Stąd dodatek tłumacza: „probat sacramento” trzeba przyjąć jako trafny. Znaki przestankowe są stosowane w rękopisach — jak o tym wspominaliśmy⁶⁸ — (i w Łaskim) dość dowolnie. Sygnalizujemy to jedynie wówczas, gdy z dowolną interpunkcją idzie w parze jakies opuszczenie i widać już bardzo wyraźnie, że tłumacz lub kopista tekstu nie rozumiał.

Tak jest właśnie w v. Vratislaviensis w odniesieniu do I 54 § 3 i 4. W § 3 oryginał zajmuje się kwestią dowodu na okoliczność, że czynsz został przez chłopą uiszczony (gdy pan temu przeczy). W § 4 jest mowa o tym, że panu wolno ciężyć chłopą (zalegającego z czynszem) bez zgody sędziego⁶⁹. Otóż w przekładzie zostały połączone w jedno zdanie ostatni człon § 3 i pierwszy człon § 4. Wyszło zdanie następujące: „Si dominus aut nuncius solutionem non recognoscit, licet domino feodi inpignorare suo in districtu”. Odpowiednika takiej składanki w oryginale nie znajdziemy.

Termin „herre” został w v. Vratislaviensis oddany przez dominus feodi. W omawianym tu artykule regulowane są kwestie między panem a chłopem, nie zaś między seniorem a wasalem⁷⁰, ale też w polskiej łacinie średniowiecznej ‘feodum’ to prócz lenna także posiadłość feudała, ‘dominus feodi’ więc to feudał, a nie wyłącznie senior członek hierarchii lennejskiej⁷¹.

32

I 55 § 1

Vrat. 32

Al werltlik gerichte hevet beginn van kore; dar umme no mach nen sat man

⁶⁷ O przysiędze pana mówi Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 126.

⁶⁸ Zob. s. 20 — 21.

⁶⁹ Szerzej o tym u Plancka, *op. cit.*, Bd. II, s. 340 — 341. Zob. też Friese, *op. cit.*, przypis 87 na s. 19.

⁷⁰ Zob. Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 340.

⁷¹ Por. przypis 50.

richtere sin, noch neman, he ne si geboren [...] nisi fuerit electus ad iudicium vel
ren [u Homeyera: gekoren] oder belent infeudatus.
richtere.

W oryginale: Ponieważ sąd świecki pochodzi z elekcji, wobec tego sędzią można zostać tylko

a) i tu w tekstach niemieckich są rozbieżności: „he ne si geboren” wg jednych (co pozostawałoby w sprzeczności z zasadą elekcyjności), „he ne si gekoren” wg innych rękopisów⁷². Tekst przekładu odpowiada drugiej wersji;

b) przez otrzymanie urzędu sędziego w lenno. Tak też w v. Vratislaviensis.

33

I 58 § 1

Vrat. 32

Swene men aver kuset to langer tit, den
scal de greve oder de markgreve belenen;
vor deme gift men achte; de mut ok wol
overnachtich ungerichte richten.

Si vero ad longa tempora eligatur, domi-
nus provincie ipsum tenebitur infeudare.
Coram illo sit proscriptio, ipse etiam po-
terit biduanos vel triduanos pacis viola-
tores punire.

W tekście niemieckim jeśli gograf zostaje wybrany na dłuższy czas (a nie dla rozstrzygnięcia konkretnej sprawy), wówczas hrabia lub margrabia winien dokonać infeudalizacji gografa. W tym sądzie „vor deme gift men achte[...]”, co w nauce niemieckiej tłumaczy się przez naradę osób wyszukujących wyrok⁷³. Termin „acht” w powyższym znaczeniu występuje w Zwierciadle Saskim – Landrecht tylko w cytowanym fragmencie⁷⁴, w innych bowiem oznacza on ‘banieję’, ‘proscriptio’⁷⁵. Dlatego też można usprawiedliwić Konrada z Opola, gdy „acht” z I 58 § 1 tłumaczy przez „proscriptio”. Ale gdy tekst niemiecki zajmuje się sposobem

⁷² Homeyer I, s. 208, przypis 3. Ostatni wariant bardziej rozpowszechniony. Rkpsów Bv i Bw nie wymienia jednak Homeyer przy żadnej odmianie tekstu tego fragmentu.

⁷³ Zob. Homeyer I, Register I, s. 393, s. v. ‘Acht’: *Berathung der Urtheilfinder ausserhalb Gerichts*. Tak też Schwerin, Ssp., s. 49, przypis 163. Tego znaczenia terminu ‘Acht’ nie odnotowuje autor hasła w HRG, zob. Bd. I, kol. 30 nn. Spotykamy je natomiast, i to z powołaniem Ssp Ldr. I 58 § 1, w: *Deutsches Rechtswörterbuch. Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache*, hrsg. von der Preussischen Akademie der Wissenschaften Bd. I, Weimar 1914. kol. 370, s. v. ‘Acht’: *Acht. I Berathung (formlos, ausserhalb der Gerichtsschranken) – 1. der Dingleute, Rügegeschwornen, Urtheilfinder*.

⁷⁴ Innych Homeyer nie podaje, zob. przypis 73.

⁷⁵ Zob. Homeyer I, Register I, s. 393, s. v. ‘Acht’.

funkcjonowania sądu gografa (kolegialność przy ferowaniu wyroku), przykład normuje kompetencje, dając temuż sądowi prawo proskrybowania. „De greve oder de markgreve” zostali przetłumaczeni ogólnikowo jako „dominus provincie”.

„Overnachtich ungerichte” oddaje tłumacz dość dowolnie przez: „bi-duanos vel triduanos pacis violatores”. „Pacis violator” to jednak termin techniczny o ściśle określonym znaczeniu i nie można nim obejmować każdego naruszającego prawo, nawet nie każdego przestępcę. W versio Vratislaviensis „pacis violator”, „pax fracta” są synonimami przestępcy, przestępstwa w ogóle.

34

I 58 § 2

Vrat. 32

[...] Also is iewelkes richteres, dar de koning to antwarde is, de klage ne ga denne oppe den koning.

[...] sic expirat omne iudicium minoris iudicis in presencia maioris, nisi ipsum alicuius querela moveat respondere.

W oryginale jeśli hrabia przybędzie do sądu gografa, władza sądowa przechodzi na hrabiego. Podobnie się dzieje, gdy król przybędzie do sądu hrabiego lub margrabiego lub do jakiegokolwiek innego sądu, chyba że jest skarga na króla. Tłumacz wyprowadza z tego wniosek ogólny: w obecności sędziego wyższego gasną uprawnienia sędziego niższego, chyba że pierwszy jest osobą pozwaną.

35

I 59 § 1

Vrat. 32

[1] [...] des ne mach de richtere nicht richten wan to echter dingstat unde under koninges banne.

Ista non potest iudicare, nisi loco celebri iudiciorum provincialium, vel sub banno regis.

W oryginale sędzia może rozstrzygać pewne sprawy tylko we właściwym dla tego sądu miejscu i pod bannus królewskim. Tłumacz zamiast: et sub banno regio dał „vel sub banno regio”. Gdy więc tekst niemiecki wymaga spełnienia obu warunków jednocześnie, v. Vratislaviensis wymaga spełnienia jednego z dwu wymienionych warunków.

36

II 4 § 2

Vrat. 36

Tut sek aver en man ut der vestinge, dar de klegere to antwarde nicht n'is [...]

In presencia vero actoris, si quis evadere velit proscriptionem [...]

Według oryginału: gry proskrybowany chce się uwolnić od proskrypcji pod nieobecność powoda... W v. Vratislaviensis jest odwrotnie, zatem błędnie: gdy proskrybowany chce się wyzwolić od proskrypcji w obecności powoda.

37

II 7

Vrat. 37

Vir sake sin, de echte not heten: venk-nisse unde suke, Godes denest buten lande, unde des rikes denest.

Quatuor sunt legalia impedimenta, quibus absens a iudicio excusatur: Captus et infirmus, peregrinus et actio regia.

Wśród czterech okoliczności usprawiedliwiających nieobecność w sądzie, tekst niemiecki wymienia „Godes denest buten lande”. Pojęciu temu nadawano w średniowieczu bardzo szeroki zakres⁷⁶. W tłumaczeniu Konrada z Opoła zostało ono oddane przez „peregrinus”, a więc termin dziś dla nas także dość ogólny, ale być może współcześni rozumiejąc o co chodzi, interpretowali go zwięźajaco jako pielgrzymkę.

38

II 10 § 1

Vrat. 37

Den vervesten man mut men wol besteden binnē gebundenen dagen. Nicht ne mut men aver over en richten, dar ne si de hanthafte dat.

Proscriptum licet capere tempore feriato non nisi in crimine recenti.

W tekście niemieckim proskrybowanego: a) można ująć w dni świąteczne, lecz b) nie można go w te dni sądzić, c) chyba że zostanie złapany na gorącym uczynku.

W v. Vratislaviensis natomiast istnieją tylko człony a) i c). Tekst zatem tu brzmi: proskrybowanego można ująć w dni świąteczne, lecz tylko na gorącym uczynku przestępstwa. W oryginale ten warunek odnosi się, jak wiemy, nie do ujęcia, lecz do sądzenia. O sądzeniu proskrybowanego v. Vratislaviensis w ogóle milczy.

39

II 11 § 3

Vrat. 38

Sweme men aver silver oder penninge gelden scal, ne wardet he des to rechten dagen nicht, oder ne an nemet he's nicht, he ne verluset dar mede sin gelt nicht, den dach hevet he aver dar mede verloren.

Qui debet argentum vel nummos, et ille non expectat loco et tempore assignato, diem perdidit et non pecuniam.

⁷⁶ Zob. Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 327.

W oryginale wierzyciel traci termin, lecz nie wierzytelność, gdy

- a) nie czeka w wyznaczonym terminie na odbiór wierzytelności,
- b) długu nie przyjmuje.

Warunek b) jest jednak późniejszym dodatkiem i brak go w wielu rękopisach, także w Bv (wrocławski, niegdyś henrykowski)⁷⁷ oraz w Bw (Jag. 169). Brak tego warunku także w przekładzie Konrada z Opoła. Brak tu także orzeczenia w pierwszym członie, prawdopodobnie pisarz zapomniał po wyrazie „debet” napisać: *solvere*. Brak też w v. *Vratislaviensis* wskazówki, komu należało płacić (*alteri* i *doñ* właśnie odnosi się zwrot „*et ille*”).

40

II 12 § 13

Vrat. 39

[1] <i>Stande scal men ordel scolden, sittene scal men ordel vinden under koninges banne, manlich oppe sime stule.</i>	<i>Sentencia debet inveniri sedendo et stando reprobari sub banno regio.</i>
--	--

Według tekstu niemieckiego stojąc wyrok się nagania, a siedząc wyrok się wynajduje pod bannem królewskim, każdy na swoim krześle. Szczegół o krześle został w v. *Vratislaviensis* pominięty.

41

II 12 § 13

Vrat. 39

[2] <i>De aver to den benken nicht geboren (n')is, de scal des stules bidden mit ordelen [...]</i>	<i>Qui autem ad bannum natus non est, poscat ipsum per sententiam [...]</i>
--	---

„*De aver to den banken nicht geboren n'is*” zostało błędnie przetłumaczone: „*Qui autem ad bannum natus non est*”. Być może mamy tu do czynienia ze zwykłym błędem pisarskim: „*bannum*” zamiast *bancum*⁷⁸.

42

II 13 § 1

Vrat. 40

[3] <i>Sout aver in deme dorpe des dages en duve, de minner denne drier seillinge werd is, dat mut de burmester wol richten des selven dages [...]</i>	<i>Si contingat furtum sub tribus solidis in villa, furem, si captus fuerit, potest scultetus ipsa die punire [...]</i>
--	---

⁷⁷ Homeyer I, s. 236, przypis 13. W rękopisie Bv spotykamy inny warunek: „*ader en nimt er nicht geczewg*”. Zob. Homeyer I, s. 236, przypis 13.

⁷⁸ Poprawnie jest w przekładzie III 69 § 3 – Vrat. 82.

W tekście niemieckim jeżeli kradzież zostanie dokonana we wsi

a) we dnie,

b) wartość skradzionego przedmiotu nie przekracza 3 szylingów, wówczas schwytanego złodzieja może sądzić sołtys, ale tylko tego samego dnia.

W v. Vratislaviensis warunek a) został pominięty i tylko pośrednio możemy go się domyślać z innego warunku, mianowicie z tego, że tylko tego samego dnia, w którym złodziej kradzież popełnił, może go sądzić sołtys.

43

II 16 § 4

Vrat. 41

Swenne de bodel demc richtere weddet, dorch dat he ene an sime rechte versumet hevet, so weddet he des koninges malder. Dat sin twene unde drittich slege [...]

Quando preco communis iudicem in iure, solvere debet maldratam regis hoc est viginti duas plagas [...]

W tekście niemieckim woźnemu za niedbalstwo, opieszałość („versumet”) grozi kara określona jako małdrat królewski. Tekst wyjaśnia, że jest to kara 32 różeg dębowych. W rękopisie Bv jest mowa o 22 różgach⁷⁹. Tak też jest w v. Vratislaviensis — jednak nie wiadomo, za co tę karę woźny otrzymuje, brak bowiem orzeczenia w zdaniu podrzędnym.

44

II 16 § 5

Vrat. 41

Den munt, nase [...] dirre iewelck, wert de man dar an gelemet, unde scal men it eme beteren, men mut it eme gelden mit eneme halven wergelde.

Si in ore, oculis [...] fuerit quis mutilatus [...] et si debeat satisfieri, pro quolibet istorum dimidiam recompensationem debet recipere cautionis.

W tekście niemieckim, gdy zostanie kto pozbawiony wymienionych w przepisie części ciała i winowajca zostanie skazany na zapłacenie odszkodowania („beteren”), wysokość odszkodowania ma wynosić połowę wergeldu. W v. Vratislaviensis ostatni fragment jest niejasny, zbyt cenny jest ostatni wyraz: „cautionis”, bowiem oryginał o żadnej poręce czy kaucji nie wspomina.

45

II 19 § 2

Vrat. 43

De herre mut ok wol ut nemen (enes) sinen egenen mau, swen he verdelet is [...] so blift jene erenlos unde rechtlos.

Dominus servi potest eum a morte eripere, quando fuerit condemnatus [...] tunc remanet servus absque iure et absque honore.

⁷⁹ „twene unde ezwenzig”. Zob. Homeyer I, s. 246, przypis 13.

W tekście niemieckim pan może raz jeden (w Bv i Bw – jednego, „enen”)⁸⁰ sługę skazanego uwolnić od wykonania kary („ut nemen”), jeśli przysięgnie, że skazany jest jego sługą i że w osądzonej sprawie jest on (sługa) niewinny⁸¹. Taki sługa staje się echtlos i rechtlos⁸². Przepis bliżej nie określa, na co został sługa skazany (ale chyba chodzi o karę śmierci), a ponadto, jak zaznaczyliśmy wyżej, są różnice w tekście co do tego, czy panu wolno raz jeden sługę uwolnić, czy też jednego sługę⁸³.

W v. Vratislaviensis panu wolno sługę od kary śmierci⁸⁴ wyzwolić z zachowaniem warunków, o których mowa w oryginale. Czy raz jeden sługę, czy sługę jednego, tego z przekładu się nie dowiadujemy.

46

II 20 § 1

Bruder unde suster nemet eres ungetwe-
ieden bruder unde suster erve vor den
bruder unde vor de suster, de getweiet
van vader unde muder sint. Ungetweide
bruder kint sint ok gelike na deme getwei-
den bruder an deme erve to nemene.

Vrat. 44

Fratres et sorores hereditatem recipiunt
fratrum et sororum indivisorum loco
fratrum et sororum, qui a parentibus sunt
divisi. Indivisorum pueri fratrum sunt
eque divisi⁸⁵ cum diversis [s] fratribus
in hereditate recipienda.

Tekst niemiecki normuje porządek dziedziczenia między rodzeństwem z uwzględnieniem różnic, jakie zachodzą w uprawnieniach rodzeństwa tego samego ojca i matki oraz przyrodniego⁸⁶. Natomiast Konrad z Opola „ungetweieden bruder unde suster” tłumaczy przez: „fratres et sorores indivisi”, a „getweide bruder” przez: „frater divisus” (Jag. 170a; w Jag.

⁸⁰ Zob. Homeyer I, s. 248, przypis 5.

⁸¹ Zob. Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 25, 103, 109. Według G. Meyera chodzi tu o oskarżonego sługę, którego pan może oczyścić własną przysięgą. Zob. G. Meyer, *Die Gerichtsbarkeit über Unfreie und Hintersassen nach ältestem Recht*, ZSS GA, t. 3, 1882, s. 122.

⁸² Zob. Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 25, przypis 22.

⁸³ Tak poza Bv jeszcze w 7 rękopisach, zob. Homeyer I, s. 248, przypis 5. Fricse, pomijając milczeniem ów drugi wariant (enen) w pierwszym widzi wtręt późniejszy o doniosłym znaczeniu: *Das „enes” im II 17 § 2 und II 19 § 2 ist späterer Zusatz von grosser Bedeutung, da er das Vertretungsrecht des Vaters [II 17 § 2] [...] oder des Herrn bezüglich des vertheilten inbornen egen Mannes nach einmaliger Ausübung aufhebt*. Fricse, *op. cit.*, s. 25–26, oraz s. 58, przypis 26.

⁸⁴ W tym więc miejscu przekład jest dokładniejszy od oryginału. Jeśli jednak interpretować oryginał tak: pan może sługę skazanego na jakąkolwiek karę uwolnić od jej wykonania – wtedy przekład ogranicza uprawnienia pana do tych tylko sytuacji, gdy sługa został skazany na karę śmierci.

⁸⁵ To chyba zwykła pomyłka pisarska, bo tu winno być vicini („gelike na”, tj. ‘eque vicini’). Tak też jest w Jag. 170a.

⁸⁶ Zob. Hübner, *op. cit.*, s. 770.

169: „diversus”). W v. Vratislaviensis zatem różnice w pokrewieństwie zostały zastąpione różnicą w stosunkach majątkowych: niedzielni i oddzieleni⁸⁷.

Trudno nam ustalić przyczyny błędu. Ssp używa zazwyczaj dla określenia czynności oddzielenia, wydzielenia ze wspólnoty majątkowej czy faktu przebywania poza tą wspólnotą terminu „gesundert” (np. II 17 § 2), „sunderen” (II 19 § 1), „sundert” (I 14 § 2). Odpowiadają mu w v. Vratislaviensis następujące określenia: „divisus”, „non divisus”, „sequestratus”, „separatus”, „separare”. Dla usprawiedliwienia tłumacza dodajmy, że Ssp używa przecież niekiedy określenia „„ungetweiet” w odniesieniu do stosunków majątkowych. Np. I 20 § 3: „Blift se aver mit dem kinderen oder mit eres mannes erven, lange oder korte, ungetweiet mit erme gude [...]”. III 76 § 1: „Stirft eneme wive er man, unde blift se in des mannes gude ungetweiet mit den kinderen lange wile oder korte”. W obu też wypadkach tłumacz poprawnie przełożył ów termin na: indivisa.

47

II 24 § 2

Iewelk man (de) mach sines rechten gudes wol mit rechte anich werden, of he it verkoft oder versat oder op let, oder he sek verjaret jegen sinen herren [...] so is he der were geloacet mit rechte.

Vrat. 46

Iusto modo potest quilibet res proprias alienare, scilicet [...] aut si censum aut servitium domino debitum non persolverit infra annum [...] talibus modis privatur possessor a possessione et hoc est de iure.

Wśród przypadków, w których następuje prawna utrata Gewere wymienia oryginał „he sek verjaret jegen sinen herren”, co badacze niemieccy tłumaczą jako niedotrzymanie terminu odnowienia umowy lennej, które to odnowienie było konieczne, gdy syn wasala dziedziczył lenno po śmierci ojca lub gdy zmieniała się osoba seniora⁸⁸. Jednakże z tekstu bezpośrednio nie wynika, że przedmiotem regulowania jest stosunek lenny. Brzmi on (tekst) tak ogólnikowo, że można podeń podciągnąć stosunek feudał – chłop. Wydaje się, że z tym właśnie stosunkiem mamy do czynienia w v. Vratislaviensis. Przemawia za tym użycie terminu „censum [...] infra annum”: wasal przecież czynszu nie płaci. Jeśli nasze rozumowanie jest słuszne, to według v. Vratislaviensis chłop traci dzierżenie w wyniku rocznej zwłoki w wykonaniu swych obowiązków wobec pana, ściślej – gdy zwleka z uiszczeniem czynszu.

⁸⁷ Także w przekładzie art. I 3 § 3 zostało pominięte rozróżnienie między rodzeństwem przyrodnim a rodzeństwem z tych samych rodziców, zob. uw. 4.

⁸⁸ Zob. Homeyer I, Register I, s. 492, s. v. 'Verjaren'; Schwerin, Ssp, s. 72, przypis 65.

II 26 § 2

Budet de muntere enen valschen penning ut, so dat he dar mede kopen wel, it geit eme an den hals. Swe sin recht verwarcht hevet mit duve oder mit rove, vint men under eme virdehalven penning, it geit eme an den hant, he ne moge er gewere hebben.

Vrat. 47

Si solum denarium falsum exponit monetarius emendi [causa], reus est manu truncari. Qui ius suum demeruit in furtu vel spolio, si tres denarii furti vel spolii inveniuntur super eum, reus est capitis, nisi ostendere possit, a quo denarios recepit.

W oryginalne mincerz, który puszcza w obieg sfalszowane pieniądze, by nimi płacić, jest karany na gardle⁸⁹. Gdy u pozbawionego prawa z tytułu kradzieży lub rabunku zostaną znalezione denary w ilości „virdehalven” (3, 5), grozi mu kara ucięcia ręki, jeśli nie wskaże osoby, od której otrzymał sfalszowane monety. V. Vratislaviensis zmienia wysokość kary w obu wypadkach. Za przestępstwo mincerza przewiduje ucięcie ręki, a za następne — karę śmierci, czyli zupełnie odwrotnie niż oryginał. Ponadto wysokość znalezionych (fałszywych) pieniędzy określa na 3 denary (oryginał — 3 i pół denara). Poza tym v. Vratislaviensis ma jeszcze jedną usterkę. Zamiast „tres denarii furti vel spolii” winno być: tres falsi denarii⁹⁰, bo przecież przepis ustala karę nie za kradzież, lecz za posiadanie fałszywych pieniędzy.

II 26 § 4

Nemant ne mut nenen market noch munte irhebben ane des richteres wille, binnen des gerichte it leget. Ok seal de koning dorch recht sinen hantscen dar to senden, to bewisene dat it sin wille si.

Vrat. 47

Nulli licet monetam vel forum exaltare sine licencia principis in cuius dominio locus consistit, et ille cyrothecam mittere debet in signum consensus et libertatis.

W oryginalne nie wolno nikomu zakładać targu ani bić monety bez zgody terytorialnie właściwego sędziego lub króla. Król na znak swej woli winien przysłać rękawicę. W v. Vratislaviensis zamiast sędziego występuje

⁸⁹ Interpretacja tego przepisu jest dość kłopotliwa: *Denn nicht die rechtswidrige Herstellung unechter oder die Verfälschung echter Geldstücke, nicht die Verbreitung gefälschter Münzen verlangt der Ssp für den Thatbestand der von ihm mit peinlicher Strafe bedrohten Münzverbrechen, ponieważ Den Münzer stellt der Ssp unter Strafe, wenn er „enen valschen penning” ausbietet, so „dat he dar mede kopen wel”.* Friese, *op. cit.*, s. 34 i przypis 21 na tejże stronie. Zob. też Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 156.

⁹⁰ Tak jest właśnie w v. Sandomiriensis, zob. Sand. I, bez uru, między art. 133 a 134, oraz Sand. II 196.

władca – princeps danego terytorium (dostosowanie tekstu Ssp do warunków polskich?), a rękawica władcy („principis”) ma być znakiem „consensus et libertatis”. O królu v. Vratislaviensis milczy.

50

II 31 § 3

Vrat. 48

Neman ne mach verwerken enes anderen mannes gut, of he it under eme hevet, dennoch he sinen lif verwerket.

In possessione delinquit, ubi res alterius quocunque modo fuerint invente. A vero domino non recedit etiam si possessor morte fuerit puniendus.

W tekście niemieckim chodzi o los dóbr skazańca. Sens § 3 jest taki: cudze dobra dzierżone przez skazańca nie mogą przepaść, to znaczy, właściciel nie może ich utracić, czyli nie mogą ulec konfiskacie⁹¹.

W v. Vratislaviensis temu tekstowi odpowiada zdanie drugie. Natomiast zdanie pierwsze jest niejasne i zupełnie zbędne. Nie ma dlań odpowiednika w tekście niemieckim.

51

II 34 § 1

Vrat. 49

[3] To scaden segge ek dar umme: of he ene also geslagen hevet, dat sin herre sinen denstes an eme gehindert is; dat scal he deme herren heteren, alse de knecht scolde, of he ut des herren denste ane recht were gekomen, unde mit bute en beiden;

he ne neme sek des lasteres unde des scaden af op den hilgen jegen des mannes herren, den he geslagen oder gevangen hevet.

Dammum, si occasione verberum dominus careat obsequio servientis, tunc oportet lesorem domino supplere defectum sicut deberet serviens, si sine causa servicium domini exivisset.

[brak tego fragmentu]

Tekst niemiecki wyjaśnia, że przez pobicie lub uwięzienie poddanego wyrządza się szkodę panu, gdy poddany w wyniku wspomnianych okoliczności nie wykonuje swych obowiązków. Winowajca winien panu poddanego uiścić tyle, ile płaci poddany opuszczający samowolnie pana („ane recht”), a ponadto nawiązkę poddanemu i panu⁹². Może jednak oczyścić się przysięgą. V. Vratislaviensis nie wspomina o nawiązce ani o oczyszczeniu się przez przysięgę.

⁹¹ Zob. Friese, *op. cit.*, s. 157.

⁹² *Ibidem*, s. 57, przypis 18.

II 35

De hanthafte dat is dar [...] in sinen weren hevet, dar he selve den slotel to dreget [...]

Vrat. 50

Res dicitur manifesta [...] aut qui servat furtum aut spolium in sua possessione.

W tekście niemieckim gorący uczynek jest wówczas, gdy ktoś na dokonywaniu przestępstwa zostanie przyłapany lub podczas ucieczki z miejsca popełnienia przestępstwa, wreszcie gdy przechowuje przedmiot kradzieży lub rabunku w takim miejscu, do którego tylko on ma klucz. W v. Vratislaviensis fragment o kluczu został opuszczony, a jest to szczególnie istotny⁹³.

II 36 § 5

[a] Seget aver jene, it si eme gegeven, oder he hebbe it gekoft, so mut he benu-
men sinen weren, weder den he it gekoft
hebbe, unde de stat, dar he it kofte. He
mut aver sweren, dat he te to rechter
tucht; so mut jene eme volgen over vir-
tenacht, swar he tut [...]

[b] [...] wert aver eme brok an deme ge-
weren, he mut dat gut mit wedde unde
mit bute laten [...]

Vrat. 50

Si dicat, quod hec sibi sunt data, ponat
datorem, qui donum recognoscat et sit
liber. Si dicat, quod emerit, ponat vendi-
torem, qui forum publice fateatur et lo-
cum fori, et iuret venditor, quod ad suum
venditorem recte procedat. Igitur seque-
tur ipsum quocunque ierit infra duas
ebdomadas [...]

[b] Si insufficienter sit responsum, a cau-
sa decidet cum pena et emenda.

Dla ułatwienia kontroli dzielimy § 5 na dwie części.

[a] Według oryginału, gdy ten, u kogo właściciel znalazł swoją rzecz oświadcza, że ją dostał w darze lub kupił, winien podać nazwisko osoby, od której rzecz nabył i miejsce, w którym transakcja nastąpiła. Musi przy tym przysiąc, że wskazuje właściwie⁹⁴. Wówczas trzeba w ciągu dwóch tygodni pójść za nim, gdziekolwiek się uda.

V. Vratislaviensis wprowadza poważne zmiany: 1) Gdy ten u kogo właściciel znalazł swoją rzecz oświadcza, że mu ją darowano, winien wskazać ściśle dostarczyć („ponat”) darczyńcę i będzie wolny. 2) Gdy oświadcza, że rzecz sporną kupił, winien dostarczyć („ponat”) sprzedającego, a ten publicznie potwierdzi fakt kupna — sprzedaży i miejsce. Sprzedający

⁹³ *Ibidem*, s. 35–36.

⁹⁴ Zob. Planck, *op. cit.*, Bd. I, s. 832; Bd. II, s. 103. Zob. też hasło 'Anefang' w HRG, Bd. I, kol. 161: *muss er geloben, den Anefangskläger zu seinem Vormann zu führen.*

ponadto przysięgnie, że poprowadzi do osoby, od której on z kolei rzecz nabył. Dalej – zgodnie z oryginałem.

V. Vratislaviensis przewiduje zatem dwa różne tryby postępowania w zależności od tego, czy posiadacz spornego przedmiotu otrzymał go w darze, czy kupił. Ponadto w przekładzie nie posiadacz, lecz sprzedający ma publicznie potwierdzić fakt umowy kupna-sprzedaży i wskazać miejsce jej zawarcia, a także przysiąc, że wskaże osobę, od której sam nabył rzecz. Tego wszystkiego w tekście niemieckim nie ma.

[b] W tekście niemieckim gdy odwołanie się do pozbywcy nie uda się, nie oczyści posiadacza, traci on sporny przedmiot na rzecz właściciela, a ponadto płaci karę sędziemu i właścicielowi.

V. Vratislaviensis nie mówi wprost o obowiązku zwrotu rzeczy, ale można go się domyślić pod zwrotem „a causa decidet”. Kary przewiduje przekład zgodnie z oryginałem.

54

II 38

De man scal gelden den scaden, de van siner warlose gescut anderen luden, it si van brande oder van bornen, den he nicht bewerket knes ho boven der erden [...]

Vrat. 51

Qui damnum fecerit per negligenciam per ignem aut per puteum usque improvide circumseptum [...]

W tekście niemieckim jest normowana odpowiedzialność za szkody, jakie kto poniesie w wyniku cudzego niedbalstwa, między innymi gdy nie zabezpieczy studni na wysokość kolana. V. Vratislaviensis o tej wysokości milczy, mówi ogólnie o konieczności zabezpieczenia studni.

55

II 41 § 1

Swar de richtere sin gewedde nicht ut panden ne mach ut enes mannes egene, dat alse klene gilt, dat scal de bodel vronen mit eneme kruce, dat he op dat dor steken scal na scepenen ordelen.

Vrat. 53

Ubi iudex suam penam extrahere non potest in proprio alicuius, preco debet crucein ponere super portam, per illam enim dictum proprium ad opus iudicis insinat.

W tekście niemieckim gdy sędzia należnej mu kwoty z tytułu kary nie może uzyskać z ciężonych rzeczy („egene”) z tej przyczyny, że stanowią one wartość niższą od należnej kwoty, wówczas woźny sądowy winien na podstawie wyroku sądowego umieścić krzyż na bramie (domyślnie: dworu dłużnika).

„Egene” zostało w v. Vratislaviensis oddane przez „proprium”, zatem w przekładzie jeszcze trudniej niż w oryginale domyślić się, że przedmiotem ciężenia są ruchomości⁹⁵. „Proprium” bowiem jest najczęściej synonimem nieruchomości. W v. Vratislaviensis został pominięty istotny szczegół, że egzekucja na nieruchomościach może być w omawianym wypadku przeprowadzona tylko na podstawie wyroku sądowego⁹⁶. Za to wyjaśniony tu został sens umieszczenia znaku krzyża na bramie dłużnika: „per illam [cruce], enim dictum proprium ad opus iudicis insignat”. Takie znaczenie tej czynności przypisuje też nauka⁹⁷.

56

II 49 § 1

Vrat. 54

It ne mut neman sin ovese hengen in enes
anderen mannes hof [...]

Non licet cuiquam extendere tectum su-
per aream alienam.

§ 2

[2] Gescut eme scade, he blift is sunder
wandel.

[brak]

W oryginale zawarty jest zakaz umieszczania rynny dachowej nad własnością sąsiada. W v. Vratislaviensis zamiast o rynnie jest mowa o dachu: nie powinien on przechodzić (zwisnąć) nad obejściem sąsiada. Sens przepisu pozostaje jednak chyba nie zmieniony, chodzi przecież o to, by woda nie zalewała gruntu sąsiedniego.

Dalej v. Vratislaviensis nie zawiera zdania [2] § 2 (kto w nie ogrodzonej przez siebie zagrodzie poniesie szkodę — domyślnie: wyrządzoną przez innego — nie może domagać się odszkodowania).

57

II 54 § 2

Vrat. 54

Nemant ne mut ok sunderleke herde heb-
ben [...] he ne hebbe dre huve oder
mer [...]

Specialem nomo debet habere pastorem
[...] nisi tres habeat curias an plures [...]

Mamy tu do czynienia z oczywistym nieporozumieniem. „Huve” w tekście niemieckim to łany, a nie zagrody, dwory⁹⁸. Na usprawiedliwienie tłumacza dodajmy, że ‘Hof’ nieraz występuje w Ssp w brzmieniu „huve”, „huven”⁹⁹.

⁹⁵ Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 253–254; Friese, *op. cit.*, s. 208, przypis 55. Zob. też Dąbkowski, *op. cit.*, s. 63, 69.

⁹⁶ Wymóg ten jest natomiast uwzględniony w tłumaczeniu art. I 53 § 3 — Vrat. 32.

⁹⁷ Dąbkowski, *op. cit.*, s. 69, tamże dalsza literatura.

⁹⁸ Ten sam błąd spotykamy w przekładzie art. I 29 — Vrat. 24, zob. uw. 25.

⁹⁹ Zob. Homeyer I, Register I, s. 442, s. v. ‘Hufe’.

58

II 54 § 4

Vrat. 54

[2] Swat eme de wolve nemen oder rovere, blift he ungevungen, unde ne bescriet he se nicht mit deme geruchte, so dat he is getuch hebben moge, he mut it gelden.

[*jak w oryginalu, ale opuszczono fragment spacjowany*]

W tekście niemieckim gdy wilki lub rabusie urwą coś pastuchowi ze stada i gdy pastuch nie został (przez rabusiów) uwięziony¹⁰⁰, winien podnieść krzyk (który w razie potrzeby musi udowodnić), a wówczas uwolni się od odpowiedzialności. Otóż w v. Vratislaviensis brak owego zastrzeżenia: gdy pastuch nie został uwięziony.

59

II 57

Vrat. 55

Al si en gut maneges mannes, also dat it en van deme anderen hebbe, swat men oppe deme gude (misse) dut, dat scal men beteren deme, de it in ledichleken weren hevet, unde anderes nemande.

Licet multis dominis pertineat una hereditas, ita quod unus ab alio teneat, quidquid aliquis in illa delinquit, satisfacet possessori et non alteri.

Sens tekstu niemieckiego jest następujący: Gdy dobra należą do kilku osób, tak że jedna dzierży od drugiej, za wszelkie uszczerbki majątkowe należy płacić temu, kto ma najpełniejszą, najmniej skrepowaną Gewere. V. Vratislaviensis ma przekład bałamutny: „satisfacet possessori” niczego nie wyjaśnia, bowiem Gewere dopuszcza wielokrotne posiadanie.

60

II 58 § 2

Vrat. 56

In sante Margareten dage aller hande korn tegede; swat aver er gescocket is, dar an is de tegede verdenet.

In festo beate Margarethe cuiuslibet annonae decima.

Według tekstu niemieckiego termin uiszczania dziesięciny od zboża przypada w dzień św. Małgorzaty. Tam gdzie zboże zbiera się w snopy, w tym terminie, miejscu winna być pobrana dziesięcina. W versio Vratislaviensis brakuje odpowiednika zdania drugiego.

¹⁰⁰ Zob. Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 118.

II 62 § 2

Sleit en man enen hunt dot oder ber oder ander dir binnen des it eme scaden wel, he blift des ane wandel, of he dat geweren darn oppe'n hilgen, dat he it notweringe dede.

Vrat. 58

Si canem vel aliud animal se ledere volentem quis occiderit, hoc modo compellitur emendare si iurare presumat, quod ad hoc ipsum compulerit feritas interfecti.

W oryginale kto zabija cudzego psa lub niedźwiedzia lub inne zwierzę wówczas, gdy to zwierzę chce mu szkodzić, uchodzi mu to bezkarnie, gdy przysięgnie, że działał w obronie własnej. „He blift des ane wandel” w przekładzie brzmi: „hoc modo compellitur emendare” a dalszy ciąg brzmi: „si iurare presumat [...]”. Tu zatem ten, kto zabił cudze zwierzę, płaci, gdy przysięgnie, że działał w obronie własnej. Widzimy następujące możliwości poprawienia tekstu, bo najprawdopodobniej mamy do czynienia z błędem pisarskim:

- a) zamiast „hoc modo compellitur” winno być: „hoc modo [non] compellitur”, albo:
- b) zamiast „hoc modo compellitur” winno być: „hoc [a]modo compellitur”, albo:
- c) zamiast „si iurare presumat” winno być: „si iurare [non] presumat”.

II 63 § 2

Iewelk man mut wol vorspreke sin, unde tugen unde klagen unde antwarden, ane binnen deme gerichte, dar he inne vervestet is, oder of he in des rikes achte (gedan) is; vor geistlekeme gerichte ne mut he is aver nicht dun, of he to banne is.

Vrat. 58

Ubique potest quilibet advocare et conquiri et etiam respondere, preterquam in iudicio, in quo ipse auctoritate regia fuerit illegalis. In spirituali autem iudicio talia facere non poterit, si sit excommunicatione ligatus.

Każdy może być zastępcą procesowym, może być świadkiem, żałować i odpowiadać przed sądem z wyjątkiem

- a) sądu, w którym został proskrybowany,
- b) gdy został obwołany banitą królewskim.

Ponadto wymienionych uprawnień zostaje pozbawiona przed sądem kościelnym osoba wykłeta. Przekład opuszcza warunek a).

63

II 64 § 5

Vrat. 58

Swar nen hanthafft dat n'is, dar mut men
sunder geruchte klagen, of men is ane
scaden bliven wel.

Ubi non est crimen manifestum, actor
debet conuerti cavere cum clamore.
[*Jag 170a*: conuerti absque clamore si
absque damno voluerit permanere].

W rękopisie *Jag 169*, na którym tekst v. *Vratislaviensis* opieramy, jest jakiś chaos, poprawny tekst zawiera *Jag. 170a*.

64

II 65 § 2

Vrat. 58

Sleit aver en man en kint dot, he scal
sin vulle wergelt geven.

Si puerum quis occidat, plenam eius [*Jag.
170a*: tutori] emendam persolvat.

W tekście niemieckim kto zabija dziecko, płaci wergeld w pełnej wysokości. V. *Vratislaviensis* jest zgodna z oryginałem, jedynie w *Jag. 170a* mamy dodatkowe wyjaśnienie, że wergeld otrzymuje opiekun. Ta interpolacja („tutori”) pozostaje chyba jednak w zgodzie ze Zwierciadłem Saskim, bowiem w tekście niemieckim w § 1 cyt. artykułu opiekun ma obowiązek wynagrodzenia strat spowodowanych przez pupila.

65

II 66 § 1

Vrat. 59

Nu vernemet den alden vrede, den de
keiserleke walt gestedeget hevet deme
lande to Sassen, mit der guden knechte
willekore van deme lande.

Hec est pax antiqua, quam regia maiestas
in Saxonia confirmavit cum consensu no-
bilibium procerum et vasallorum.

W oryginale: cesarz ustanowił pokój za zgodą „guden knechte”. W v. *Vratislaviensis* „guden knechte” oddani zostali przez „nobilium procerum et vasallorum”. Przekład dość swobodny, ale chyba oddający wiernie stan faktyczny.

66

II 67

Vrat. 59

Swe um ungerichte beklaget wert [...]

Pro pace fracta citatus ad iudicium [...]

„Um ungerichte” zostało tu przetłumaczone przez „pro pace fracta”. O nadużyciu przez Konrada z Opola tego terminu technicznego wspominaliśmy już wyżej¹⁰¹.

¹⁰¹ Por. uw. 33.

II 68

Vrat. 59

Irleget deme wechverdegen manne sin perd, he mut wol sniden korn unde eme geven, alse verre, alse he it reken mach stande in deme wege mit eneme vute; he ne scal it aver nicht dannen vuren.

Equus viatoris, si deficiat in via, licet ei annonam incidere, quantum potest unum pedem habenti in via, aut pascat equum, sed non licet residuum asportare.

W tekście niemieckim gdy ustanie koń podróżnemu, wolno mu wziąć cudzego zboża tyle, ile zdoła sięgnąć stojąc jedną nogą na drodze. Nie wolno mu przy tym naciąć na zapas. V. Vratislaviensis natomiast przewiduje dwie możliwości: 1) jak w oryginale, 2) lub może podróżny konia popaść („aut pascat equum”). Jest to wyraźne rozszerzenie przepisu. Nie wiemy jednak, czy jest ono świadome, czy też przypadkiem zamiast „aut pascat” nie było w autentyku przekładu: ut pascat. Wówczas tłumaczenie byłoby zgodne z oryginałem.

II 70

Vrat. 59

Men ne scal nemanne wisen van sime gude, dat he in geweren hevet, eme ne werde de gewere mit rechte af gewonnen.

Nemo debet a possessione eici, nisi per iustitiam in iudicio, cui pertinet res possessa.

W tekście niemieckim nikt nie musi drugiemu ustąpić z dóbr, które dzierży, chyba że Gewere zostanie mu prawnie odebrana. Przepis ten w v. Vratislaviensis ulega rozszerzeniu: Gewere odbiera sąd, któremu rzecz podlega. Dodatek ten jest wszelako zgodny z duchem Zwierciadła Saskiego¹⁰².

II 71 § 3

Vrat. 59

Wapen mut men wol vuren, swenne men deme geruchte volget [...]

Arma ferre licet hiis, qui clamorem sequuntur pace fracta [...]

Tłumacz z właściwą sobie predylekcją do określania każdego naruszenia prawa jako naruszenie pokoju również tu mówi o spieszeniu na krzyk z tytułu naruszenia tegoż pokoju, chociaż tekst niemiecki milczy na temat przyczyny krzyku¹⁰³.

¹⁰² Por. art. II 24 § 1. Zob. też Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 265.

¹⁰³ Zob. uw. 33 i 66.

70

II 71 § 4

[2] Is aver de gewunt, dat he nicht volgen ne mach, so scolen de lude volgen bi plicht, de wile se jenen sen, de den vrede gebroken hevet.

Vrat. 59

Si autem pre debilitate vulnerum procedere vel subsequi non possit lesus, vicinia sequitur, quamdiu violatorem pacis poterunt intueri.

Chodzi tu o gonienie z krzykiem. Tych, którzy gonią, określa oryginał ogólnym terminem „lude”. Tłumacz natomiast użył określenia „vicinia”. Jeśli „vicinia” ma tutaj oznaczać opole, to oryginał do takiego tłumaczenia nie upoważnia. Jeśli już przyjąć jakąś jednostkę terytorialną, to w oryginalne występuje okręg sądowy: ci, którzy śpieszą na odgłos krzyku, winni przez trzy dni pozostawać na własnym utrzymaniu na terytorium sądu (tj. okręgu sądowego), któremu podlega osoba, która krzyk podniosła: „binnen deme gerichte”, co przekład oddaje: „infra suum territorium”.

71

II 72 § 3

Over swene men dat klaget, dat he van eneme huse gesocht hebbe [...]

Vrat. 59

Cum de castro alicui imponitur quod spoliaverit vel quesierit aliquem ad capiendum [...]

Według oryginału gdy na kogo żalują, że z zamku dokonał czynu określonego „gesocht hebbe”¹⁰⁴, pan grodu winien go stawić, by zadość uczynił i gród oczyścił z zarzutu. Jeśli pan grodu tego nie uczyni, wówczas sam odpowiada. Homeyer wyjaśnia termin „gesocht” (pochodzi od ‘süken’) w tym kontekście jako *feindlich überziehen*¹⁰⁵.

W v. Vratislaviensis zamiast jednej — jak w oryginalne — spotykamy dwie okoliczności, zmuszające pana do działania: 1) gdy ktoś z grodu „spoliaverit”, 2) gdy ktoś z grodu „quesierit aliquem ad capiendum”.

72

II 72 § 4

Klaget aver en man over ene borch, dat he dar af gerovet si, unde ne wet he nicht we it gedan hevet, dar scal de borchherre vore antwarden van demo dage over ses

Vrat. 59

Item, si conqueratur quis, quod de castro sit spoliatus et ignoret per quem, oportet dominum castris a die querele post sex ebdomadas respondere, ita quod per ca-

¹⁰⁴ W Bv: „schaden gethan”, w Bw: „gerovet”. Zob. Homeyer I, s. 299, przypis 25.

¹⁰⁵ Homeyer I, Register I, s. 480, s. v. ‘süken’.

weken, van der tit dat he dar umme beklaget wert, so dat he de borch untsculdege mit sinem ede, oder den scaden gelden oppe recht, sunder doch, of he rades unde dat unsculdich is.

strum suo sacramento expurget aut secundum ius persolvat absque satisfactione, si sic consilio et auxilio ipsius hoc fecerit spoliator.

W tekście niemieckim gdy ktoś żалуje na gród, że został w nim ograbiony („gerovet”), lecz nie wie, przez kogo, wówczas pan grodu winien w ciągu 6 tygodni własną przysięgą oczyścić gród lub wynagrodzić szkodę i dalej następuje tekst wieloznaczny: „sunder doch, of he rades unde dat unsculdich is”.

Homeyer widzi dwie możliwości interpretacji:

1) „sunder doch” tj. jedoch ausgenommen i sens przepisu byłby taki, że pan zamku nie wynagradza szkody, gdy uwolni się od zarzutu rady i pomocy (Rade und Tat),

2) sunder doch tj. nur, vorausgesetzt jedoch, i wówczas: pan zamku winien wynagrodzić jedynie szkodę, gdy uwolni się od zarzutu rady i pomocy. Według Homeyera ta interpretacja jest zgodna z zasadami dawnego prawa niemieckiego, a ponadto znajduje potwierdzenie w młodszych redakcjach Zwierciadła Saskiego, w których niewinny pan zamku wolny jest od kary, musi jedynie wynagrodzić szkodę¹⁰⁶.

W v. Vratislaviensis pan zamku ma wynagrodzić szkodę, kary nie płaci, jeśli rabuś działał za jego radą i pomocą. Wydaje się, że mamy tu do czynienia z oczywistym błędem pisarskim. Zamiast „si sic consilio et auxilio ipsius hoc fecerit spoliator”, winno być: si sine consilio et auxilio... Po tej poprawce tekst przekładu byłby zgodny z drugą interpretacją Homeyera i z zasadami dawnego prawa niemieckiego. Z tym że zamiast: „per castrum” winno być: castrum.

73

III 1 § 1

Vrat. 59

[3] Al levende dink, dat in der notnumft was, dat scal men unthoveden.

Omne vivum, quod dicte violencie convincitur affuisse, per sententiam decollatur.

W tekście niemieckim wszystko co żywe, obecne przy gwałcie, zostaje uśmiercone¹⁰⁷. W v. Vratislaviensis zawarty został dodatkowy warunek: udowodnienie obecności. Przekład jest zatem jaśniejszy od oryginału.

¹⁰⁶ Homeyer I, s. 299–300. Wydaje się, że takiego zdania jest także Friese, *op. cit.*, s. 66–67.

¹⁰⁷ Zob. Friese, *op. cit.*, s. 37 nn. (zwłaszcza przypis 32 na s. 37–38).

74

III 5 § 1

Vrat. 60

Swat men enem manne liet oder dut to behaldene openbare, mach he dat getugen selve dridde, men ne mach ene duve noch roves nicht dar an tien [...]

Res concessa seu ad servandum coram testibus tradita, furta non poterit reputari vel spoliata.

Według oryginału gdy kto drugiemu rzecz pożyczczy lub użyczy¹⁰⁸, czy da publicznie w depozyt, a otrzymujący może tego dowieść samotrzeć, nie można go sądzić o kradzież ani o rozbój. W v. Vratislaviensis brak wymogu dowodzenia samotrzeć, zastępuje go wymóg, by pożyczka czy depozyt były dokonane wobec świadków (liczba nie podana).

75

III 5 § 2

Vrat. 60

Leninge mut he to deme ersten wol weder brengen deme, de it gelegen hevet, of he sin hus wet, dar de klegere to jegenwarde si.

Mutuator autem potest coram actore rem mutuatam restituere concessori.

W tekście niemieckim posiadacz może rzecz pożyczoną (gdy jest o nią pozwany przez osobę trzecią) przekazać właścicielowi, gdy wie, gdzie on mieszka, w obecności skarżącego. W v. Vratislaviensis brak odpowiednika spacjeowanego fragmentu, co jednak nie powoduje istotnej zmiany przepisu.

76

III 6 § 3

Vrat. 60

Wert aver eme sin perd oder ander sin gut duffleke oder rofleke genomen in des herren denste, ane des knechtes scult, dat mut eme de herre gelden; dar vore mut men ok deme herren antwarden, of he dar oppe klaget.

Si furto vel spolio equus servientis sine negligentia ipsius in domini servicio depredatur, dominus tenebitur ipsi resolvere secundum valorem, et domino remanebit actio in equo iam dicto, si fuerit inventus.

W oryginale gdy poddanemu zostanie w czasie wykonywania obowiązków u pana skradziony lub zrabowany koń czy inna rzecz, a nie będzie przy tym ze strony poddanego żadnej winy, pan wynagrodzi stratę poddanemu.

¹⁰⁸ „Liet” w tym kontekście ma oznaczać według Homeyera ‘commodum’, Homeyer I, Register I, s. 455, s. v. ‘liet’. Tak też sądzi Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 117–118.

Osoba trzecia musi jednak potem odpowiedzieć, gdy pan na nią załuje (domyślnie: posiadacz utraconej przez poddanego rzeczy). V. Vratislaviensis wspomina tylko o utracie konia, znacznie zatem ogranicza odpowiedzialność pana.

77

III 7 § 4

Vrat. 61

[2] Swat de jode koft anderes dinges [...] Quascunque res alias iudeus emerit, vel in pignore recepit [...]

Tekst niemiecki: gdy Żyd jakąkolwiek inną rzecz (poza liturgicznymi) kupi...

Przekład: gdy Żyd jakąkolwiek inną rzecz (poza liturgicznymi) kupi lub przyjmie w zastaw...

To poważne poszerzenie przepisu jest zasadne, bowiem w zdaniu pierwszym cytowanego paragrafu jest właśnie mowa o kupnie i zastawie rzeczy związanych z kultem religijnym¹⁰⁹.

78

III 8

Vrat. 62

[2] [...] men scal over en richten. [...] mortis sententia condemnatur.

W tekście niemieckim mamy polemikę z poglądem, jakoby grody i książęta z racji możliwości własnej obrony nie były objęte mirem. Jest zdaniem Eikiego inaczej: kto łamie złożoną księciu przysięgę pokoju (vrede) czy wierności, podlega osądzeniu („men scal over en richten”). Przekład przesądza o wymiarze kary: „mortis sententia condemnatur”, czego nie ma w oryginale, ale jest to dość typowa kara za naruszenie pokoju różnego rodzaju¹¹⁰.

79

III 9 § 5

Vrat. 62

Swelk man enen beklageden man um ungerichte weldeleke deme gerichte untvuret, wert he gevangen mit geruchte, he scal like pine jeneme liden; kumt he aver her wech, men vervestet ene al to hant, of men ene an der hanthaften dat gesen hevet unde besriet mit deme geruchte, unde men dat getugen mach.

Qui pacis fractorem deducit a iudicio violenter, si captus fuerit, eadem pena punietur, qua et ille.

Si autem evaserit, continuo proscibetur, si violencia clamore fuerit infamata et, sicut ius exigit, testibus probata.

¹⁰⁹ Por. Dąbkowski, *op. cit.*, s. 15. Planck trzyma się tu ściśle brzmienia przepisu i mówi tylko o kupnie, *op. cit.*, Bd. II, s. 126.

¹¹⁰ Friese, *op. cit.*, s. 117, określa karę śmierci jako *die prinzipielle Friedensbruchstrafe*. Tamże też szereg przykładów na potwierdzenie opinii.

W tekście niemieckim, gdy kto oskarżonego o przestępstwo („*ungerichte*”) uprowadzi z sądu i zostanie ujęty z krzykiem, podlega tej samej karze, co uprowadzony. Jeśli natomiast ucieknie (tj. nie uda go się ująć), zostaje natychmiast proskrybowany, gdy ten, kogo uprowadził, był pochwycony z krzykiem za to, że widziano go na gorącym uczynku przestępstwa. W drugim zdaniu v. *Vratislaviensis* mamy „*si autem evaserit*” zamiast: *si autem effugierit*, i całe to zdanie jest w tej wersji niezrozumiałe.

80

III 10 § 2

Vrat. 62

Is he aver umme seult beklaget, de noch nicht op ene gewonnen is, stirft he binnen deme dage, men ne scal sin nicht vore brengen, of de borge sinen dot selve dridde getugen mach, so is de borge ledich [...]

Si autem super debito fuerit querela, mortuus non debet in iudicio presentari, si fideiussor mortem eius probaverit ipse duobus testibus adiunctis, sic erit liber.

W tekście niemieckim § 1 cytowanego artykułu gdy kto ręczył, że oskarżonego o przestępstwo stawi przed sądem, a ten umrze przed terminem rozprawy, poręczyciel winien trupa okazać przed sądem i w ten sposób uwolni się od poręki.

W interesującym nas tu § 2 chodzi o porękę za dłużnika. Gdy dłużnik umrze, poręczyciel nie musi trupa w sądzie okazywać, winien jedynie jego śmierć zeznać samotrzeć. Jest tu wszakże jeden warunek: postanowienie to dotyczy takiej sytuacji, gdy dłużnik umrze, zanim wierzyciel uzyska sądowe potwierdzenie swoich roszczeń. Ten właśnie warunek został w v. *Vratislaviensis* pominięty i tak norma szczególna stała się normą ogólną¹¹¹.

81

III 15 § 4

Vrat. 62

Swe herwede vorderet, de scal al ut van swert halven dar to geboren sin. Swe rade vorderet, de scal al ut van wif halven dar to geboren sin.

Requirens arma bellica post decessum cognati, a primis parentibus et deinceps ex parte gladii qui sit cognatus. Omnes alios, qui sunt ex parte gladii excipiat.

W tekście niemieckim: a) Kto domaga się hergewetu winien być krewnym po mieczu, b) kto domaga się gerady, winien być krewnym po kądzieli. Pkt b) został w przekładzie opuszczony. Thumaczenie za to zawiera fragment, którego odpowiednika nie ma w tekście niemieckim, ale który jest chyba merytorycznie słusznym uzupełnieniem przepisu: najbliższy krewny po mieczu wyklucza (w prawach do hergewetu) pozostałych agnatów¹¹².

¹¹¹ Zob. Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 364.

¹¹² Por. art. I 22 § 5 i I 27 § 2.

82

III 16 § 1

Vrat. 62

De richtere noch neman ne mach nemanne van siner klage wisen, ane de oppe den de klage geit.

Iudex autem [s] alter aliquis non potest querulantem ab actione repellere, excepto reo, de quo conqueritur.

W przekładzie zamiast „*Iudex autem alter aliquis [...]*” winno być: *Iudex aut alter aliquis lub Iudex autem vel alter aliquis.*

83

III 16 § 3

Vrat. 62

Des rikes achteren unde vervesteden luden ne darf nemant antwarden, of se klagen. Klaget men over se, se moten antwarden binnen deme gerichte, dar se vervestet sin.

Iure primo compellitur illegalibus regie sentencie aut proscriptis in iudicio respondere. Oportebit autem ipsos omnibus querulantibus in iudicio respondere, nisi sint proscripti.

Sens zdania drugiego w tekście niemieckim jest następujący: gdy kto skarży proskrybowanych, ci winni odpowiadać przed sądem, w którym zostali proskrybowani¹¹³. W v. Vratislaviensis natomiast: proskrybowani winni wszystkim skarżącym odpowiadać przed sądem, chyba, że są proskrybowani¹¹⁴. Błąd polega na tym, że zamiast „*nisi sint proscripti*” winno być: *ubi sunt proscripti.*

84

III 20 § 2

Vrat. 64

He mut ok wol panden oppe sime lande dene de it eret, ane des richteres orlof, dorch dat he rechtes mede bekome.

Invadiare licet absque licencia iudicis contra ius terram arantem alienam.

W tekście niemieckim właściciel może tego, kto orze jego grunt, ciążyć bez zgody sędziego, by móc dochodzić swych roszczeń w sądzie. W v. Vratislaviensis brak spacjowanego fragmentu.

85

III 25 § 2

Vrat. 65

Binnen markede noch binnen utwendegeme gerichte ne darf nemant antwarden, he ne hebbe dar wonunge oder gut binnen, he ne werwerke sek mit ungerichte dar inne, oder he ne verborge sek dar binnen.

In foro vel in iudicio respondere non oportet illum, qui nec domicilium nec bona possidet sub eodem.

¹¹³ Zob. Friese, *op. cit.*, s. 94, przypis 22.

¹¹⁴ „*Nisi sint proscripti*” można też rozumieć: chyba że — jeżeli nie są proskrybowani. Jednakże tekst przez to nie staje się poprawniejszy.

Według oryginału, nie odpowiada przed sądem targowym ani sądem obcym, kto nie mieszka tam albo nie ma swych dóbr, chyba że a) popełnił tam przestępstwo, b) zobowiązał się tam do rękojmi. V. Vratislaviensis pomija oba wyjątki, nie zna więc żadnych możliwości odpowiadania przed wymienionymi sądami.

86

III 26 § 2

Vrat. 66

[2] In deme gerichte mut he (en scepenbare vri men) aver antwarden, dar sin hantgemal leget binnen [...]

[...] oportet autem ipsum in iudicio respondere, in cuius territorio iacet uxor [...]

Ciąg dalszy nieporozumienia z terminem „hantgemal”¹¹⁵. W tekście niemieckim godny urzędu ławniczego wolny człowiek odpowiada przed sądem, w którym ma „hantgemal” (tj. nieruchomości)¹¹⁶. Zabawnie brzmi przekład tego fragmentu, bowiem Konrad z Opola tłumaczy „hantgemal” przez „uxor”.

87

III 29 § 1

Vrat. 67

Nen scepenbare man ne darf sin hantgemal bewisen, noch sine vir anen be-numen, he ne spreke enen sinen genot kampleke an. De man mut sek wol to sineme hantgemale ten mit sineme ede, al ne hebbe he is under eme nicht.

Liber idoneus scabinis non compellitur uxorem suam ostendere, nec etiam quatuor suos progenitores in iudicio nominare, nisi velit cum pare suo duellum inire. Vir potest ad desponsatam sibi per sacramentum se addicere, licet ipsam in sua non habeat potestate.

Jeszcze jedno potknięcie tłumacza przy przekładzie terminu „hantgemal”¹¹⁷.

88

III 34 § 3

Vrat. 68

Swe sek ut der achte tut unde rechtes nicht ne pleget, wert he des verwunnen,

Qui se ab illegalitate extrahet et iustitiam non exhibet ut tenetur, super illegalitate

¹¹⁵ Zob. uw. 30.

¹¹⁶ Kłopoty ze zrozumieniem terminu „hantgemal” mieli już glosatorzy Zwierciadła, a także sam Homeyer. W pierwszym bowiem wydaniu Landrechtu Zwierciadła Saskiego ten uczony widział w „hantgemal” z cytowanego kontekstu – za głosem – *Das Wahrzeichen der Schöffbarkeit einer Person in einem gewissen Gericht* (Homeyer I, wyd. 1, Berlin 1835, Register, s. 334, s. v. 'Hantgemal'). A przecież zwrot „dar sin hantgemal leget binnen” dość wyraźnie wskazuje że chodzi o nieruchomości.

¹¹⁷ Zob. uw. 30 i 86.

men dut ene in overachte, alse of he jar unde dach in der achte hebbe gewesen. punitur, quod per annum et diem fuerit illegalis, quod anno et die in ea permansisset.

W tekście niemieckim kto uwolni się od proskrypcji, a potem nie czyni zadość prawu, wówczas — gdy zostanie pokonany — popada w Oberacht, jakby rok i dzień był proskrybowany (właśnie Reichsacht, gdy objęty nią nie uwolni się, przekształca się w Oberacht, tj. wyjęcie spod prawa)¹¹⁸.

V. Vratislaviensis nie ma technicznego odpowiednika łacińskiego dla Oberacht i używa określenia 'illegalitas', które jest właściwe dla Reichslub — jeśli chcemy pozostać przy terminologii stosowanej w Zwierciadle Saskim — dla Königsacht. W rezultacie przepis w przekładzie ma taki sens: kto po wyzwoleniu się spod proskrypcji nie czyni zadość prawu, ten po pokonaniu popada znów w proskrypcję. Jedynie dodatek: „quod anno et die in ea permansisset” może wskazywać, że ta następna illegalitas to jednak coś poważniejszego. Przy tym poprawniej byłoby w miejsce „quod” wstawić: sicut, bowiem jedynie przy bardzo daleko posuniętej tolerancji dla tłumacza możemy „quod” interpretować tu 'tak, jakby'.

89

III 35 § 1

Swe mit der hanthaften dat gevangen wert mit duve oder mit rove, des ne mach he an nenen weren ten.

§ 2

Vint aver en man sin gut under eneme, dat eme af gerovet oder gestolen is, den he nener hanthaften dat gesculdegen ne mach, de mut an sinen weren ten, of men ene san kompleke dar umme grut.

Vrat. 68

Capto in crimine manifesto furti vel spolii non licet querere venditorem, si etiam impetat more duelli.

[brak]

W § 1 tekstu niemieckiego kto zostanie schwytany na gorącym uczynku kradzieży lub rozboju, ten nie może bronić się przez wskazanie pozbywcy rzeczy¹¹⁹. V. Vratislaviensis zawiera w zakończeniu fragment nie mający nic wspólnego z § 1 i nie pozostający z nim w żadnym logicznym związku: „si etiam impetat more duelli”. Dopiero gdy przejdziemy do § 2, którego przekładu brak w v. Vratislaviensis, wszystko się wyjaśnia. Ów zbędny fragment to przecież przekład zakończenia § 2: „of men ene san kompleke dar umme grut”.

¹¹⁸ Zob. Homeyer I, Register I, s. 393, s. v. 'Acht'.

¹¹⁹ Ścisłej raczej zachodzący, ale to bodaj na jedno wychodzi. Zob. Friese, *op. cit.*, s. 252, przypis 45.

III 39 § 3

Swene men vor gerichte sculdeget, unde eme de richtere to richter antwarde budet, ne wel he nicht antwarden noch mit rechte untreden sek, dat he icht antwarden scole, so delet men ene weddehaffich; also dut men to deme anderen unde to deme dridden male, unde ne antwardet he dennoch nicht, so is he gewonnen in der scult.

Vrat. 70

Inculpatus coram iudice, si postquam iudex ille precipit respondere contempnat, nec ius velit ostendere, per quod se respondere non debeat, convictus in causa de iure tenetur.

W tekście niemieckim: kto pozwany przed sąd nie odpowiada na zarzuty, gdy sędzia mu odpowiadać każe, ani nie broni się żadnym prawem, które by mu pozwalało nie odpowiadać, płaci karę sędziemu. Gdy na drugie i trzecie wezwanie sędzięgo też nie odpowiada i nie broni się ekscepcją, wówczas upada w sprawie.

W v. Vratislaviensis kto pozwany przed sąd nie odpowiada na zarzuty gdy sędzia mu odpowiadać każe, ani nie okazuje prawa, które pozwala mu nie odpowiadać, upada w sprawie. Brakuje więc w tłumaczeniu owego stopniowania skutków nieodpowiadania, a przez to przepis staje się surowszy.

III 40 § 2

Swe so penninge oder silver gelden scal, budet he dar wedde vor, he n'is dar mede edich, er gelovede ne sta also.

Vrat. 71

Qui parietes prebet pro nummorum debito vel argenti, per hoc non est liber, nisi sic pactatum fuerit inter ipsos.

W tekście niemieckim kto jest dłużny pieniądze lub srebro, nie uwalnia się od długu, gdy oferuje wierzycielowi zastaw (to znaczy nie może zastawem spłacić długu), chyba że tak brzmi umowa¹²⁰. W przykładzie kto daje („prebet”) „parietes” (chyba można to interpretować jako budynki)¹²¹ za dług w pieniądzach lub w srebrze, ten... (dalej jak w oryginale). Homeyer przytacza ten właśnie fragment jako przykład dziwacznych pomyłek tłumacza, który tutaj „wedde” oddaje przez „parietes”¹²². Wydaje się, że zarzut ten wynika z nieporozumienia. Naszym zdaniem odpowiednikiem „wedde” jest w v. Vratislaviensis zwrot „prebet pro nummorum

¹²⁰ Zob. Dąbkowski, *op. cit.*, s. 60.

¹²¹ U A. Forcelliniego (*Totius latinitatis lexicon t. IV, Prati 1868, s. 505, s. v. 'Pariet')* „parietes” *proprie dicitur murum, murus, domum.*

¹²² Homeyer I, s. 56.

debito”, a nie „parietes”. Nieścisłość tłumaczenia sprowadza się jedynie do tego, że oryginał nie wymienia z nazwy przedmiotu zastawu, a przekład to właśnie czyni.

92

III 42 § 3

Vrat. 72

[1] Do men ok recht erst satte, do ne was nen denstman unde (do) waren alle de lude vri, do unse vorderen here to lande quamen.

Quando enim ius primo positum est, tunc omnes erant liberi.

[2] An minen sinnen ne kan ek is ok nicht op genemen na der warheit, dat ieman des anderen scole sin.

[brak]

[3] Ok ne hebbe we is nen orekunde.

[brak]

[4] Doch seggen sumleke lude, de der warheit erre varet, dat sek egenscap irhuve an Caine, de sinen bruder irsluch; Caines geslechte wart verdelget (do), do de werlt mit watere togenk, dat is nicht ne blef.

[brak]

Tekst niemiecki zawiera wywód na temat genezy niewoli lub ministeriałów. W v. Vratislaviensis brak odpowiednika następującego fragmentu zdania [1]: „do unse vorderen here to lande quamen”. Ponadto nie zostały przełożone zdania od [2]–[4]. Zasadnicza myśl wywodu – pierwotnie wszyscy ludzie byli wolni – mimo tych opuszczeń została w tłumaczeniu zachowana.

93

III 45 § 4

Vrat. 74

De birgelden unde de plechhaften hetet unde (de) sculteiten ding sukert, dene gift men veften scillinge to bute unde ten punt to wergelde.

Solventibus cervisiam edentibus et sculteti parentibus dantur XV solidi in emenda et X talenta in recompensatione.

Mamy tu do czynienia z kolejnym niezrozumieniem przez tłumacza (Niemca!) terminologii oryginału. ‘Biergelden’ i ‘Pfleghaften’ to terminy oznaczające chłopów osiadłych (Bäuerlicher Grundbesitzer)¹²³, natomiast Konrad z Opola w „birgelden” widzi kogoś związanego z karczmą („cervisiam edentibus”, w v. Vratislaviensis III 73: „tabernaria”).

¹²³ Zob. Schwerin, Ssp, Wörterverzeichnis, s. 146, s. v. ‘birgelde’. Por. też HRG, I Bd., kol. 417–418, s. v. ‘Biergelden’. Na błędne rozumienie tego terminu przez tłumacza przy przekładzie art. III 73 zwraca uwagę Homeyer I, s. 56.

94

III 45 § 7

Vrat. 74

Twentich scillinge unde ses penninge unde en helling is der late bute unde negen punt is er wergelt.

XXVIII solidi et sex denarii et quarta est emenda agricularum vel rusticorum, et novem libre denariorum recompensatio eorundem.

Wysokość nawiązki jest inna w v. Vratislaviensis i oryginalne — w v. Vratislaviensis nawiązka jest wyższa o 8 szylingów.

95

III 46 § 2

Vrat. 74

Um ene wunden ne mach men nicht wan enen man beklagen; doch mach men rades unde hulpe mer lude sculdegen.

Pro solo vulnere non debent plures quam solus inpeti, quatuor tantum possunt super consilio et auxilio inculpari.

W oryginalne o jedną ranę nie może być więcej jak jeden człowiek pozywany¹²⁴. O radę i pomoc można pozwać więcej ludzi. W v. Vratislaviensis zdanie pierwsze zostało wiernie przetłumaczone. Natomiast w zdaniu drugim przekładu została ściśle oznaczona liczba osób, które można pozwać za radę i pomoc w przestępstwie. Być może należy liczbę tę traktować jako przykładowo podaną.

96

III 51 § 1

Vrat. 75

[6] Den hunt, den man scaprode het, mit dren scillingen unde dat suert unde dat jarege swin.

Canis custos ovium in tribus solidis, et gladius, et porcus unius anni.

Przepis ustala wysokość wergeldu za różne zwierzęta domowe i ptactwo. Tłumacz termin 'schuert' przekłada mylnie na „gladius”, podczas gdy według Homeyera oznacza on tutaj to samo co 'Eber', to jest 'kiernoz'¹²⁵. Na usprawiedliwienie tłumacza dodajmy wszakże, że również kopistom

¹²⁴ Uzasadnienie tego postanowienia, będącego normą szczególną, daje Friese, *op. cit.*, s. 81: *Eine Wunde hat in der Regel nur einen Verursacher. Es ist eine seltene Ausnahme, dass mehrere Angreifer grade dieselbe Stelle treffen und ihrem Gegner nur eine Wunde schlagen.*

¹²⁵ Homeyer I, s. 56.

tekstów niemieckich wyraz ten sprawiał jakieś kłopoty, skoro w różnych rękopisach mamy rozmaite określenia¹²⁶.

97

III 52 § 1

Vrat. 76

De dudeschen scolen dorch recht den koning kesen. Swen de gewiet wert van den biscoplen de dar to gesat sin, unde op den stul to Aken kumt, so hevet he koningleke gewalt unde koningleken namen. Swen ene de paves wiet, so hevet he des rikes gewalt unde keiserleken namen.

Theutunici debent de iure regem eligere, qui quando fuerit consecratus ab episcopis ad hoc designatis et in sede regia aquis intronizatus, regiam obtinet dignitatem et nomen. Cum autem fuerit a domino apostolico denuo consecratus, imperialem suscipit potestatem et nomen.

W oryginale Niemcy wybierają króla w drodze elekcji. Gdy elekt zostanie namaszczoney przez biskupów do tego powołanych i zasiądzie na tronie w Akwizgranie, uzyskuje władzę i tytuł króla. Gdy następnie zostanie namaszczoney przez papieża, otrzymuje władzę i godność cesarza.

Przekład jest na ogół poprawny, z tym że tu elekt po namaszczeniu przez biskupów i objęciu tronu w Akwizgranie otrzymuje „regiam [...] dignitatem et nomen”, podczas gdy oryginał mówi o „koningleke gewalt”. „Des rikes gewalt” została we Vrat. przetłumaczona imperialis potestas. Trudno dociec, czy dla tłumacza ‘dignitas’ i ‘potestas’ są synonimami, czy też celowo wprowadził nie istniejące w oryginale rozróżnienie, dając królowi godność (dignitas) a cesarzowi władzę (potestas).

98

III 64 § 1

Vrat. 80

Budet de koning des rikes denest oder sinen hof mit ordelen, unde let he ene kundegen den vorsten mit sinem breve unde ingesigele ses weken [...]

[*jak obok, ale:*] intiment [...] XI-a diebus ante terminum [...]

W tekście niemieckim książęta winni być zawiadomieni o stawieniu się przed królem na 6 tygodni przed terminem. W v. Vratislaviensis zamiast 6 tygodni mamy 40 dni¹²⁷.

99

III 64 § 3

Vrat. 80

Deme hertogen weddet ok ten punt iewelk edele man. Der jegenode is genuch binnen

Duci solvit in pena quilibet nobilis X talenta cuius est patria infra ducatum ius

¹²⁶ Eo: phert, Ck: jarige pert, De: varch, Dg: wieh, itd. (Homeyer I, s. 345, przypis 19).

¹²⁷ Również w przekładzie art. III 65 § 1 – Vrat. 80 zamiast 6 tygodni mamy 40 dni.

deme hertochdume, de sunderlik recht willen hebben, alse Holtseten unde Stormere unde Hedelere; van erme rechte noch van erme gewedde ne segge ek nicht.

obtinet speciale sicut holoretan et stormere et etiam hedelere, de quorum iure vel pena ut dico.

§ 4

Sestich scillinge weddet men deme greven, unde ok deme vogede, de under koninges banne dinget, of he den ban van deme koninge selven hevet.

comiti solvuntur LX solidi et etiam advocato, qui sub banno cesaris iudicat, si ab ipso bannum recipit.

W tekście niemieckim w § 3 również księciu płaci każdy szlachcic 10 funtów (gdy nie stawi się na żądanie księcia, o czym traktują poprzednie §§ tegoż art.). Jest sporo w obrębie księstwa (saskiego) terytoriów, które chcą mieć odrębne prawa, o czym jednak Eike nie chce mówić. Według § 4 kara na rzecz hrabiego lub wójta sądzącego pod bannem królewskim, gdy bannus został nadany bezpośrednio przez króla, wynosi 60 szylingów.

W v. Vratislaviensis kłopot sprawia przede wszystkim brak jakiegokolwiek znaków, które by pozwoliły podzielić logicznie tekst na zdania. Nie wiemy, czy „cuius est patria infra ducatum” jest zakończeniem zdania pierwszego, czy początkiem zdania drugiego. Dalej, o szczególnych prawach i karach niektórych terytoriów Eike nie chce wspominać: „ne segge ek nicht”, natomiast w v. Vratislaviensis zostało to oddane przez „ut dico” zamiast: nihil dico. Brak znaku oddzielenia od następnego tekstu może wywołać wrażenie, że § 4 odnosi się właśnie do tych, posiadających odrębne prawa, terytoriów.

100

III 64 § 5

Vrat. 80

[5] Den ban liet men ane manscap.

bannum confertur absque dominio.

W tekście niemieckim bannus (królewski, bo o nim jest mowa w § 5) nadaje się bez przysięgi lennej (homagium)¹²⁸. W v. Vratislaviensis mamy oczywisty błąd: „absque dominio” zamiast poprawnego: absque hominio lub absque homagio¹²⁹.

¹²⁸ Zob. Homeyer I, Register I, s. 457, s. v. 'Manscap'; tenże, II₁, s. 96; tenże, II₂, s. 273. Zob. też HRG, Bd. I, kol. 457, s. v. 'Manscap'.

¹²⁹ Tak właśnie w v. Sandomiriensis (Gn 281) oraz w *Auctor vetus de beneficiis*, art. 90, MGH, Nova Series, tomi I pars II, Hannover 1966, s. 62. Zob. też tamże *Glossar*, s. 141, s. v. 'Homagium'.

101

III 64 § 8

Vrat. 80

Deme sculteiten weddet men achte scil-
linge sine birgelden.

Sculteto solvunt VIII solidos potantes
tabernam.

Kolejne niezrozumienie przez tłumacza terminu „birgelden”¹³⁰.

102

III 70 § 1

Vrat. 82

Swar men nicht ne dinget under koninges
banne, dar mut iewelk man wol ordel
vinden over den anderen, de men nicht
rechtlos bescelden (ne) mach, ane de
Wend oppe den Sassen unde de Sasse
oppe den Wend.

Ubi sine banno regio iudicatur, invenit
quis sententias sicut dictum est, excepto
Saxone contra Slavum.

Według tekstu niemieckiego przed sądem bez bannu królewskiego każdy może wynaleźć wyrok przeciwko innemu z dwoma wyjątkami: Słowianin przeciwko Sasowi i Sas przeciwko Słowianinowi. V. Vratislaviensis zna tylko jeden wyjątek: Sas przeciwko Słowianinowi.

103

III 73 § 1

Vrat. 83

Nimt aver en vri scepenbare wif enen
birgelden oder enen lantseten, unde wint
se kindere bi eme, de ne sint ere nicht
evenbordich an bute unde an weregelde,
went se hebben ers vader recht unde
nicht der muder [...]

Si mulier orta de ydoneo scabinis nubat
tabernario aut indigene simplici, et cum
ipso pueros procreat, ipsi paris condicio-
nis non sunt matris in emenda et recom-
pensatione, quia ius patris obtinent et
non matris [...]

W tekście niemieckim gdy kobieta z rodu godnego ławy sądowej wyjdzie za mąż za człowieka ze stanu oznaczonego „birgelden” (tj. bäuerlicher Grundbesitzer)¹³¹, czy też pochodzącego z grupy społecznej określonej lantseten, dzieci zrodzone z takiego małżeństwa nie są jej równe w nawiązce i wergeldzie, ponieważ dziedziczą prawo ojca, a nie prawo matki. W v. Vratislaviensis termin „birgelden” został znów źle oddany (tabernarius)¹³². Także „indigene simplici” jako łaciński odpowiednik „lantseten” budzić może wątpliwości.

¹³⁰ Zob. uw. 93.

¹³¹ Zob. przypis 123

¹³² Zob. uw. 93. Błąd w przekładzie właśnie tego artykułu wytyka tłumaczowi Homeyer I, s. 56.

104

III 73 § 2

Vrat. 83

[3] Van anegege aver des rechtes was recht, dat vri bord nimmer egen kint ne winne.

A principio autem iuris fuit ius, quod liber partus nunquam prolem similem procrearet.

W tekście niemieckim została wyrażona ogólna zasada, tkwiąca zdaniem Eikego u zarania powstawania prawa, a więc zasada pierwotna, że kobieta wolna nie urodzi niewolnika. W v. Vratislaviensis zamiast: *nunquam prolem servilem procrearet* jest błędnie: „*nunquam prolem similem procrearet*” i cały ten fragment staje się niezrozumiały.

105

III 73 § 2

Vrat. 83

[4] Sint des biscofes Wichmannes tiden hevet aver dat recht gestan, dat beide sone unde dochtere horet na der dadeschen muder deme, den se bestat, de vader si dudisch oder wendisch; unde der Wendinne kindere horet na deme vadere, of he en Wend is; is he aver dudisch, so horet se na der muder.

A tempore vero dicti Wichmani invaluit hoc ius, quod tam filius, quam filia conditioni pertinent theutonice matris et per consequens illi, cui mater. Si pater sit teuthonicus sive Slavus. Si autem sit Teutonicus tunc cedit parti matris.

Według tekstu niemieckiego za czasów Wichmana zaszły zmiany w sytuacji prawnej dzieci urodzonych przez kobietę stanu ministeriałów (*denstman*). Gdy matka jest Niemką, wówczas tak jej syn jak i córka dzielą jej los, to znaczy podlegają temu panu, co matka, i to bez względu na narodowość ojca. Dzieci Słowianki natomiast dzielą los ojca, gdy ten jest Słowianinem, gdy jest Niemcem — wówczas dzielą los matki¹³³. W v. Vratislaviensis brak odpowiednika spacjeowanego fragmentu, wobec czego końcowe zdanie nie ma w tłumaczeniu sensu¹³⁴.

106

III 74

Vrat. 83

Wert en wif mit rechte van erme manne gesceden, se behalt doch er lifgetucht, de he er gaf an sineme gene [...]

Si divorcium fiat inter virum et uxorem, ipsa retinet vite provisionem in proprio et non in feodo [...]

¹³³ Zob. H. Schuster, *Versuch einer Deutung von Ssp III 73*, ZSS CA, Bd. III, 1882, s. 136–152.

¹³⁴ W Jag. 170a ostatniego zdania cyt. fragmentu nie ma, ale brak też odpowiednika spacjeowanego fragmentu tekstu niemieckiego. Zatem tekst w tym rękopisie zawiera miejsc niejasnych, ale na równi z Jag. 169 brakuje w nim istotnego postanowienia o losie dzieci poddanej Słowianki i ojca Słowianina.

W tekście niemieckim gdy małżonkowie rozejdą się zgodnie z prawem, żona otrzymuje dożywocie, które mąż jej zapisał na dobrach własnych („an sineme egene”). Tłumacz dodaje: „et non in feodo”. Brak wprowadzie takiego zastrzeżenia w oryginale, ale pozostaje ono w zgodzie z III 75.

107

III 74

Vrat. 83

[3] Er rade (de) behalt se unde er musdele; men seal er ok weder laten unde geven [...]

[...] supellectile ei manet et pulmentaria, et rusticus ei debet [...]

W przekładzie cytowanego fragmentu jest wyraźny błąd: „weder laten unde geven” winno być przetłumaczone: debent dimitti et reddi, a nie „et rusticus ei debet”. Być może „rusticus” powstał z błędnego odczytania wyrazu ‘remitti’, chociaż paleograficznie taki błąd w odczytaniu jest mało prawdopodobny.

108

III 79 § 1

Vrat. 85

[2] Nen recht ne mach he aver ene geven, noch se selven kesen, dar se des landes richtere sin recht mede krenken oder sin gewedde mede minneren oder meren mogen.

[...] sed non licet aliquid eis donare, nec eis eligere, per quod ius provincialis iudicis minuatur.

W tekście niemieckim chodzi o stosunek pana do chłopów zakładających wieś in cruda radice. Pan nie może nadać im takich praw, ani oni sami takich praw ustanowić nie mogą, które umniejszałyby prawa sędziego terytorialnego („des landes richtere”) lub zmieniały tak in minus jak i in plus przysługujące temuż sędziemu kary. V. Vratislaviensis o niedopuszczalności zmiany wysokości kar nie wspomina.

109

III 82 § 2

Vrat. 87

[...] unde wiset men ene denne dar in van gerichtes halven, so ne mut men ene nicht ut wisen, men ne do't mit ordelen.

Quam si actor per sententiam in possessionem ponatur, eioi non poterit de iure.

W tekście niemieckim gdy posiadanie zostanie komu sądownie przyznane i gdy zostanie on sądownie wwizany, nie może zostać potem z posiadania wyzuty, jak tylko na podstawie wyroku sądowego. V. Vratislaviensis brzmi bardziej kategorycznie, nie przewiduje bowiem w ogóle możliwości

utrąty tak uzyskanego posiadania. Bo „*cici non poterit de iure*” nie da się wyinterpretować jako: nie może zostać wyzuty jak tylko prawnie.

110

III 83 § 3

Vrat. 87

Swe egen oder varende have verkoft, des scal he gewere sin de wile he levet; men scal aver eme dat gut laten in sine gewere to behaldene unde to verlesene, de wile he't vorstan scal; went jene ne mach dar nicht an spreken, deme it gegeven is, wan ene gave.

Qui proprium aut res mobiles vendit, ipsas tutari tenetur dum vivit. Res autem litigiosa debet tradi in manus venditoris, dum tutatur ad defendendum vel perendum. Actor enim in solum reum, cui res data est, respiciat et non.

Przekład wyraźnie nie dokończony. Ponadto, gdy oryginał akcentuje w ostatnim członie rodzaj alienacji („*van ene gave*”), w v. *Vratislaviensis* nacisk został położony na jedną ze stron umowy alienacyjnej.

111

III 86 § 2

Vrat. 88

To der selven wis beteret en burscap der anderen mit dren seillingen [...]

Eodem modo satisfait vicinia vicinie in triginta solidis [...]

Wymiar kary jest w przykładzie dziesięciokrotnie wyższy: 30 szylingów zamiast 3. Termin „*burscap*” został przetłumaczony na „*vicinia*”, któremu to łacińskiemu określeniu nie należy chyba nadawać technicznego znaczenia ‘opole’, a raczej widzieć w nim oznaczenie jakiejś zbiorowości wiejskiej¹³⁵.

112

III 88 § 3

Vrat. 89

[2] Dar na scal sweren sin getuch, dat sin ed si reine unde unmeine.

Deinde iurabunt testes periurium.

W tekście niemieckim świadkowie (skarżącego) potwierdzają przysięgą prawdziwość złożonego pod przysięgą oświadczenia. Przekład tego zdania nie jest jasny. Jest tu chyba błąd: zamiast „*periurium*” (tak paleograficznie we wszystkich rękopisach) winno być: *per iuramentum* lub *iusiurandum*.

¹³⁵ Według Schwerina „*burscap*”, tj. ‘*Dorfgemeinde*’, zob. Schwerin, Ssp, s. 141, przypis 230.

III 90 § 2

Wert ok enen manne sin mach oder sin vrunt af geslagen, he mut ene wol begraven, dennoch he wol wetwe ene geslagen hevet; he ne hebbe der klage mit deme doden vor gerichte begunt, so mut he mit eme vul klagen, unde ne mut sin nicht begraven ane des richteres orlof, de wile de klage ungelent is.

Vrat. 91

Si cognatus aut amicus fuerit alicui occisus, non licet cognato mortuum sepelire, quamvis sibi constet de occisore, nisi querela presente mortuo coram iudicio fuerit inchoata. Tunc enim tenebitur presente mortuo causam finire, nec ipsum poterit sepelire absque iudicis licencia vel consensu, nisi causa per iudicium terminetur.

W tekście niemieckim krewny lub przyjaciel zabitego może go pochować (bez zgody sędziego, Z. R.) nawet wtedy, gdy wie, kto jest zabójcą. Nie może tego uczynić wówczas, gdy wniósł skargę do sądu, prezentując w nim ciało zabitego, lecz winien wstrzymać się z pogrzebaniem zwłok do zakończenia sprawy¹³⁶.

W v. Vratislaviensis krewny lub przyjaciel zabitego nie może go pochować, choćby wiedział, kto jest zabójcą, chyba że wniósł skargę do sądu prezentując w nim ciało zabitego. Wtedy winien w obecności trupa sprawę doprowadzić do końca i nie wolno mu zabitego pochować bez zgody sędziego, dopóki sprawa nie zostanie przez sąd rozstrzygnięta. Błąd polega na wstawieniu w pierwszym zdaniu przeczenia „non” przed wyrazem „licet”. Jest ono zbędne i czyni niezrozumiały cały tekst przepisu.

Na tym kończą się różnice między tłumaczeniem Konrada z Opola a oryginałem. Jest ich sporo i o różnym ciężarze gatunkowym. Obok takich, które stwarzają duże pole dla różnorodnych interpretacji, są też przekształcenia zmieniające całkowicie sens przepisu. Pamiętajmy, że nie znając oryginału, nie wiemy, czy przynajmniej za część różnic on właśnie nie ponosi winy. Nie znany nam jest również autograf przekładu, a kopia, choćby wyszła spod pióra samego tłumacza, to jednak nie to samo co autograf. Przynajmniej część z ujawnionych przez nas luk mogła powstać w trakcie przepisywania autografu¹³⁷.

Trudno jest w takiej sytuacji dać generalną ocenę przekładu. Istotniejsze jest to, że w takiej właśnie postaci docierał Landrecht Zwierciadła Saskiego tam, gdzie posługiwano się wersją wrocławską. A korzystano z niej długo, w każdym razie nie wyparła jej powstała w połowie XIV wieku versio Sandomiriensis. Tym właśnie kolejnym przekładem zajmiemy się w następnym rozdziale.

¹³⁶ Zob. Friese, *op. cit.*, s. 77–78.

¹³⁷ Por. na przykład różnice między Jag. 169 i Jag. 170a, wykazane na s. 19; zob. też uw. 63, 64 oraz s. 163–164.

Rozdział II

VERSIO SANDOMIRIENSIS

1. PRZYCZYNY NOWEGO PRZEKŁADU

Od kilkudziesięciu lat krążyły po kraju rękopisy z v. Vratislaviensis, gdy pisarz sandomierski — także Konrad — zasiadł do przełożenia Landrechtu Zwierciadła Saskiego na łacinę¹. W jakim celu podjął się tego trudu? Czyżby w Sandomierzu nie wiadano nic o istniejącym już przekładzie? A może przekład ten spotkał się z negatywną oceną? Tak chyba było istotnie, a dowód źródłowy na to znajdujemy w prologu poprzedzającym tekst należący — uprzedzamy tu późniejsze nasze wywody — do redakcji pierwszej v. Sandomiriensis. Czytamy tam bowiem:

Cum petitione viri famosi Nycolai dicti de Paczonow, in Sandomiria civis, qui hoc opus minus consulte translatum et erronee reperit de lingua theutonica in latinum, idem Cunradus, licet discolus et ignarus, motus precibus Nicolai supradicti et hoc opusculum, corrigendo distinccionibus et capitulis sub veris articulis ut in libro teutonicum est inventum, non augmentando, nec minuendo, sed de verbo ad verbum in latinum redegit et correxit².

Wypowiedź powyższą rozumiemy tak: zdaniem Mikołaja z Pacanowa dotychczasowy przekład tego dzieła, to jest Landrechtu Zwierciadła Saskiego był niedokładny i błędny. Zlecił więc dokonanie ... i tu już zaczynają się wątpliwości. Mógł bowiem zlecić dokonanie nowego przekładu albo tylko poprawek w przekładzie starym, tekst prologu nie jest w tym miejscu zupełnie jasny. Co prawda Konrad z Sandomierza „hoc opusculum [...] de verbo ad verbum in latinum redegit”, ale także „[...] corrigendo distinccionibus et capitulis sub veris articulis ut in libro teutonicum est inventum [...] correxit”. A to „correxit” odnosi się chyba do v. Vratislaviensis, choć można też to sformułowanie interpretować inaczej: właśnie

¹ Najstarszy ze znanych dziś rękopisów z v. Sandomiriensis pochodzi z r. 1359 (rękopis gnieźnieński, Gn).

² Jest to zakończenie prologu.

jego (Konrada z Sandomierza) przekład dzięki wymienionym w tekście zabiegom jest poprawny lub lepszy od v. Vratislaviensis. Kto jest autorem v. Vratislaviensis, o tym prolog v. Sandomiriensis milczy³.

2. DWIE REDAKCJE V. SANDOMIRIENSIS CZY DWA ODRĘBNE PRZEKŁADY?

W przeciwieństwie do v. Vratislaviensis treść tekstu uznawanego w nauce za przekład Konrada z Sandomierza — v. Sandomiriensis — jest niejednolita na tyle, że trzeba przyjąć istnienie dwóch redakcji tej wersji, a może nawet dwóch (poza Vrat.) różnych przekładów. Dla uproszczenia będziemy stosowali skrót Sand. I dla oznaczenia redakcji pierwszej, zaś skrót Sand. II — dla oznaczenia redakcji drugiej.

Bez przesądzania kwestii pierwotności tekst znajdujący się w rękopisie gnieźnieńskim (Gn), w którym *expressis verbis* zostało podane imię tłumacza, i identyczne teksty z innych rękopisów zaliczamy do redakcji pierwszej (Sand. I). Tekst znajdujący się w rękopisie Dział IV, w którym imiona tłumacza i zleceniodawcy nie zostały ujawnione, i identyczne teksty z innych rękopisów zaliczamy do redakcji (odrębnego tłumaczenia?) drugiej (Sand. II).

Tekst

Różnice między obydwoma tekstami występują już na wstępie, w prologu. Prolog Sand. I jest niemal w całości dziełem tłumacza, można jedynie w nim dostrzec ślady znajomości przedmowy rymowanej z tekstu niemieckiego (*Reimvorrede*)⁴. W zakończeniu dowiadujemy się, kto i na czyje zlecenie dokonał przekładu⁵. Brakuje natomiast informacji, że autorem oryginału jest Eike von Repgow. Prolog Sand. II zawiera: a) inwokację do Boga; b) nazwisko autora Sachsenspiegla, a także jego zleceniodawcy (*nobilis dominus de Valkenstein*); c) przekład niemieckiego Prologus oraz d) przekład tzw. *Textus Prologi*. Brak natomiast jakiegokolwiek wzmianki o tym, kto jest autorem tłumaczenia i (ewentualnie) zleceniodawcą. Sand. II nie zawiera przekładu I 23 § 1 oraz III 37 § 4, znanych Sand. I. Zawiera natomiast nie występujące w Sand. I: a) tekst (Dział IV 124)

³ Powołany wyżej fragment prologu jest wprawdzie pośrednim, ale niewątpliwym dowodem na to, że Konrad z Sandomierza znał v. Vratislaviensis. Podobny wniosek u Homeyera został oparty na innych przesłankach: *Ein Paar Male scheint die versio Vratislaviensis vor Augen gewesen zu sein* (porównanie obu przekładów art. II 42 § 1). Zob. Homeyer I, s. 56—57. O odautorskiej wypowiedzi Konrada z Sandomierza Homeyer nie wspomina.

⁴ Zob. Homeyer I, s. 4.

⁵ Zob. s. 69.

odpowiadający Vrat. 34 (oraz Ł, 121), który jest właściwie powtórzeniem treści I 61 § 2 (Dział IV 100); b) tekst (Dział IV 267) bardzo zbliżony do treści przekładu II 24 § 1 (Dział IV 192), niemal powtórzenie⁶; c) tekst przekładów I 63, 64, 65 § 1⁷. W Sand. I mamy tylko rubryki a w tekście — odesłanie do Weichbildu; d) jej tylko właściwe zapożyczenie z versio Vratislaviensis⁸. Sand. II jest w wielu miejscach bardziej kompletna od Sand. I — zawiera przekład różnych drobnych fragmentów tekstu niemieckiego opuszczonych w Sand. I⁹ lub w ogóle tekst poprawniejszy¹⁰. Zawiera też jej tylko właściwe braki¹¹ lub odmiany tekstu¹². Często przecież ma te same błędy, opuszczenia lub dodatki co Sand. I¹³.

Podział na artykuły

Podział na artykuły jest różny w obu redakcjach. Sand. I składa się z 278 artykułów¹⁴ ponumerowanych od 1 do 306¹⁵. Sand. II liczy 390 artykułów¹⁶, ponumerowanych od 6 do 392. Prolog również został numeracją objęty — ostatnie jego fragmenty mają nr 4 i 5. Weześniejszych numerów brak¹⁷.

Dział IV 192

Nullus de possessione sua debet eici ex parte iudicii, quam ius [winno być: quamvis] iure [winno być: non iure] possidere incepit, nisi sibi possessio iure rumpatur ubi solus presens fuerit, vel citetur ex parte iudicii [...]

Dział IV 267

Nemo compelli debet a suis bonis que possidet, nisi possessio ab eo fuerit acquisita iure.

⁷ W przekładach tych jest sporo zapożyczeń z v. Vratislaviensis, zob. s. 86 poz. 6.

⁸ Zob. fragmenty cytowane na s. 86 poz. 4, 6 oraz s. 88 poz. 13.

⁹ Zob. uw. 201, 208, 213, 234, 240, 260, 266, 269, 270, 306, 310.

¹⁰ Zob. uw. 218, 222, 250, 252, 255, 256, 300, 308.

¹¹ Zob. uw. 216, 241, 242, 263, 271. Niektóre niedokładności trzeba tłumaczyć błędnym odczytaniem tekstu przez kopistę, np. Gn 54: „Ultra viginti et unum annum [...]”; Dział IV 74: „Pulcra virgine et unum annum [...]”; Gn 254: „Sem mansit”; Dział IV 335: „seminavit”. Nie wszystko można jednak kłaść na karby pomyłki pisarskiej lub błędnego odczytania tekstu przez kopistę, np.: Gn 265: „et super in Achis granis”, Dział IV 347: „et super sedem magnitudinis”.

¹² Na przykład „vor'me rike” z I 18 § 3 v. Vratislaviensis i Sand. I tłumaczą „coram imperatore” (Vrat. 18, Sand. I 26), natomiast Sand. II inaczej: „coram iudicio” (Dział IV 40). Jest to o tyle ciekawe, że w wielu rękopisach z tekstem niemieckim mamy właśnie: „vor me richter” (Fo), „vor me gerichte” (Df), „vor me richte” (Aw); zob. Homeyer I, s. 174, przypis 5. W Wulgacie: *vor deme gerichte*, zob. Schwestern, Ssp, s. 30. Czyżby twórca II redakcji czerpał z tekstów niemieckich?

¹³ Zob. zestawienie na s. 142.

¹⁴ Tak w Gn, w Dział I jest ich 277, zob. tab. 3.

¹⁵ Tak w Gn. W Dział I ostatnim numerowanym artykułem jest art. 244 (kol 245) — zob. tab. 3.

¹⁶ Tak w Dział IV. W Warsz. jest tylko część Sand. II.

¹⁷ Zob. tab. 3. Rzecz ciekawa, podobnie jest w tekście niemieckim — Ssp Landrecht, znajdującym się w Jag. 169.

Nagłówki

Są w obu redakcjach na ogół różne, co wynikać może choćby z różnej liczby artykułów. Są one jednak odmienne nawet wówczas, gdy artykuły obu redakcji obejmują ten sam fragment Zwierciadła. Na ogólną liczbę 390 artykułów Sand. II, w tym 130 o tym samym zakresie treści¹⁸, znajdujemy tylko 11 nagłówków jednakowych w obu redakcjach:

Lp.	Sand. I		Sand. II	
	art.	nagłówek	art.	nagłówek
			Dział IV 63	
1	Gn 46 ¹⁹	De impedimento iudicis in dando		De impedimento iudicis
2	Gn 47	De thezauro suffoso profundius quam aratrum	64	De thezauro suffoso
3	Gn 90	Ubi barones se iuramento confederaverunt	130	Ubi barones se iuramento confederaverunt
4	Dział I 93	De eo, qui ad duellum alium incitat, qui super eo non preparaverit ²⁰	133	De eo, qui ad duellum alium incitat, qui super eo non preparaverit
5	Gn 96	De eo, qui iuste emende coram iudicio abrenunciaverit	139	De eo, qui iuste emende coram iudicio abrenunciaverit
6	Dział I 98	De eo, qui iudicio non comparet ²¹	139	[s] De eo, qui iudicio non comparet
7	Dział I 101	De eo, qui etiam respondere incipit, et si sibi terminus fuerit assignatus ²²	143	De eo, qui respondere incipit et si sibi terminus fuerit assignatus
8	Dział I 102	De eo, qui in manifesto facto fuerit deprehensus ²³	146	Qui in facto manifesto fuerit deprehensus
9	Gn 103	De eo, qui iuramenta pro debitis promiserit, que debito tempore	149	Qui iuramenta pro debitis promiserit
10	Gn 162	De viro, qui edificat in bonis alterius	236	De viro, qui edificat in bonis alterius
11	Gn 238	De eo, qui se liberum dicit et alter dicit	313	De eo, qui se liberum dixerit.

¹⁸ Zob. tab. 1 i 2. Dodajmy jeszcze, że 61 artykułów jest w Sand. II bez tytułu, zob. tab. 1.

¹⁹ Numerację artykułów Sand. I podajemy za rękopisem gnieźnieńskim (Gn), a artykułów Sand. II — za rękopisem Dział IV.

²⁰ W Gn: „De eo, qui ad duellum alium incitat super eo”.

²¹ W Gn (art. 97): „De eo, qui iudicio non comparet, hic inparet”.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę to, że nagłówki lp. 3—7 oraz 8—11 stanowią po prostu powtórzenie pierwszych wyrazów tekstu, okaże się, że nagłówki artykułów w Sand. II są niemal w całości oryginalnym dziełem jej twórcy.

Słownictwo

Obie redakcje różnią się między sobą pod względem słownictwa dość znacznie, czego dowodem jest poniższe zestawienie. Dodajmy jeszcze, że identycznie brzmiących większych fragmentów obu redakcji, choćby tego rozmiaru co zapożyczenia z *versio Vratislaviensis*, nie znajdujemy²⁴.

Z zestawienia wynika, że najczęściej nie chodzi o zastępowanie mniej odpowiednich określeń jakimiś bardziej adekwatnymi, lecz zastępowanie terminu jego synonimem. Jeśli jedna redakcja pochodzi od drugiej, to musi zdumiewać zbędny najczęściej z merytorycznego punktu widzenia wysiłek włożony w zmianę słownictwa. Zbędny tym bardziej, że nie zabezpieczył autora Sand. II przed powtórzeniem błędów popełnionych przez Konrada z Opoła²⁵. O jeszcze jednej istotnej różnicy należy wspomnieć. Otóż zawarty w Sand. II (Dział IV) łaciński przekład Weichbildu (v. Sandomiriensis) został porównany z prawem chełmińskim w ten sposób, że na końcu artykułu pisarz dodaje: „In Culmensi [...]”²⁶

²⁴ W Gn (art. 100): „De eo, qui etiam respondere incipit, et si sibi terminus fuerit”.

²⁵ W Gn (art. 101): „De eo, qui manifesto facto fuerit deprehensus”.

²⁶ Oto próbka przekładu I 62 § 3—5:

Sand. I (Gn 76)		Sand. II (Dział IV 103)
	Pro	
clamore		vulnere
	sanguinolento	
vir		homo
	tres solidos	
tenetur,		demeretur,
	si ipsum iure non prosequatur. Si autem suam	
querelam iure		iure querelam
	prosecutus fuerit absque duello, et si ipsum suus adversarius	
evaserit		
	iuramento,	
actor		<i>paleograf</i> : actamen: act
	parmanet sine damno, nisi	
monomachaliter		duellatorie
	ipsum fuerat allo- outus [...]	

²⁴ Zob. s. 91 przypis 90.

²⁵ Weichbild w wydaniu Łaskiego też zawiera wstawki z prawa chełmińskiego, a za nieudolności w interpolacji Estreicher obwiniał swego czasu Łaskiego (zob. S. Estreicher, 'Freimarkt' i 'Frymarkt', „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne”, t. 25, 1929 s. 348). Blizsze badania nad Sand. II być może uwolniłyby Łaskiego od winy.

Sand. I		Sand. II	
Art.	tekst	art.	tekst
We wszystkich	tutor, tutela	w większości	mundibordius, mundibordium
„	Descriptio, descriptus	we wszystkich	proscriptio, proscriptus
„	deprehensus	„	reprehensus
„	anni pubertatis	„	anni discretionis
„	imperator	„	cezar
„	regia maiestas	„	regia potestas
„	factum manifestum	w większości	recenta, seu manifesta actio
„	monomachaliter	we wszystkich	duellatorie
„	advocatus	„	prolocutor [<i>w 96: tutor</i>]
„	ad mutilationem	„	ad sanitatem
„	dies feriati	w większości	dies ligati
„	apostolicus	„	papa
3	barones		vriey herrn, ir man furen
	opisowe wasale, wasali		[<i>zniekształcone: ere man vord</i>]
24	excepto illibero manumisso	36	excepto illibero, qui liber mittitur
25	obnoxii	37	obsequales
25	Sed quando fratres et sorores ad successionem hereditatis deficient	37	Sed quando hereditas se defratricaverit aut desoroficaverit
28	ad iudicium ordinarium	42	ad vera iudicia iudicencia
30	quamvis impubes	45	qualiter iuvenes
34	unum pulvinar bellicale, hoc est lectum cum cussino	49	unum pulvinar bellicale, hoc est pyerzyna cum cussino
34	et unum linteamen	49	et unum manutergium
36	quousque ad plenum intellectum pervenerit	50	quousque pervenerit puer ad annos suos discretionis
37	pecora et capre et porci, qui ante pastorem pelluntur, et robora	51	pecora, capre et porci, qui ante pastorem pelluntur et sepes et carpeta a goczminner
38	absque sue copulate uxoris voluntate	53	absque sue legitime uxoris voluntate
43	femina	59	mulier [<i>dość często</i>]
47	suffosus profundius	64	confossus profundius
48	tardius quam pariendi tempus requirit	65	post tempus generandi
49	ioculatores	67	spillute [<i>ale w 339: ioculatores</i>]
54	querela	72	conquerela
54	et sub ascellis	73	et sub quolibet brachio
57	puella	75	virgo

Sand. I		Sand. II	
Art.	tekst	art.	tekst
58	tutor suus proximus est agnatus	77	gladialis amicus ipsius est tutor
59	si a iudicio fuerit requisitus	78	si a iudicio fuerit interrogatus
61	occidit	81	interficiit [<i>ale w tymże art.: occisum</i>]
64	sive iusta fuerit, sive iniusta	86	sive ipsum sit iustum sive indirectum
65	in iudicio pronunciato non comparuerit	87	in iudicio exposito tempestive non venit
66	pena seculari	89	pena temporali
68	residenciam habet censualibus [s]	90	residet censualis
71	nisi simplum	95	nisi unum
69	inceptionem habet	92	incipium habet
69	exilium	92	proscriptio
70	omnem invitiam	94	omnem iniuriam
73	advocare nemo se eximere potest	99	proloquencie nemo se eximere potest
76	possit tolerare	102	possit obtacere
76	pro clamore sanguinolento	103	pro vulnere sanguinolento
78	voce sonora	107	publice
80	hoc suo iure est privatus	105	sine lege reputatur
92	dignus scabinis	133	vir scabinalis
97	habere potuerit excusatum	139	habuerit expurgatum
98	servicium regale	138	obsequium regale
107	regem invenerint	156	regem perceperint
112	latrones	165	occisores
112	capite debent plecti	165	debent decapitari
129	in religiosa vita	188	in religiositate
133	super raptore	193	super spoliatore
147	aut puteis	213	et fontes
147	proicit	213	iactaverit
148	nullus	215	nemo
163	licet proprium habere gregem ovium	237	licet habere proprium opinionem ²⁷
224	post tricesimum	288	post triginta tres
230	querela	297	loquela
259	comites	337	liberi domini [<i>w niem.: vri herrn</i>]
264	vitulus	346	edus
269	fidem faciat	353	omagium faciet
302	coram supremo iudice	385	coram magistro supremo
302	comitia	385	villanitas
306	nec hospicium nec stratum	392	aut expeditionem aut petitionem.

²⁷ U Forcelliniego opilio, -onis; proprie dicitur pastor ovium, qui ovium gregem servat et pascit (op. cit., t. 4, s. 418, s. v. 'opilio').

Rekapitulujemy: Twórca Sand. II:

- a) sam przetłumaczył niektóre fragmenty Landrechtu,
- b) posługuje się odmiennym w znacznym stopniu słownictwem,
- c) korzysta bezpośrednio z versio Vratislaviensis,
- d) dokonuje nowego podziału materiału na artykuły i nadaje im odmienne tytuły,
- e) porównuje Weichbild z prawem chełmińskim.

Tyle fakty, wskazujące na znaczną samodzielność tej osobistości. Czy wystarcza jej, by uznać Sand. II za odrębny przekład, tego nie jesteśmy pewni i pozostawmy to do rozstrzygnięcia dalszym badaniom (m. in. nad tekstem Weichbildu w obu redakcjach). W gruncie rzeczy przypisujemy Sand. I Konradowi z Sandomierza na tej tylko podstawie, że jego imię zostało wymienione w rękopisach tę redakcję zawierających (choć nie jest to szczegół nie znaczący). Autentykiem przekładu jednak nie dysponujemy²⁸.

Akcentowaliśmy dotychczas główne rozbieżności. Podobieństw między obu redakcjami (tak będziemy w dalszym ciągu określać Sand. I i Sand. II) jest wszelako tyle, że możemy mówić ogólnie o v. Sandomiriensis i tylko tam, gdzie zajdzie potrzeba, odróżniać obie redakcje²⁹.

3. PODSTAWA ŹRÓDŁOWA

Wspominany już Homeyerowski wykaz rękopisów z tekstem Zwierciadła Saskiego oraz inne publikacje pozwalają ustalić liczbę rękopisów zawierających versio Sandomiriensis na 12, a więc tyle co z versio Vratislaviensis³⁰. Autentyku przekładu nie znamy, według wszelkiego prawdopodobieństwa — podobnie jak autentyk Konrada z Opola — nie dotrwał on do naszych czasów³¹. Nasze badania nad wersją sandomierską oprzemy

²⁸ Zob. przypis 31.

²⁹ Zob. przypis 24.

³⁰ Zob. s. 9. Por. też tab. 6.

³¹ Najstarszy z zachowanych do dziś rękopisów — gnieźnieński (Gn), powstał w r. 1359, dlatego Homeyer podaje czas powstania v. Sandomiriensis ogólnie: *spālestens im J. 1359* (Homeyer I, s. 56). Natomiast Kutrzeba już wprost stwierdza, że Konrad z Sandomierza dokonał przekładu w r. 1359. Kutrzeba, *op. cit.*, t. II, s. 206. W dziele tym figuruje data 1459, ale jest to błąd drukarski, bo z tekstu dowiadujemy się, że v. Sandomiriensis powstała w wiek później od v. Vratislaviensis, a więc w w. XIV. Czyżby Kutrzeba uważał Gn za autentyk przekładu? W rękopisie na fol. 121r czytamy: „Hec autem peracta sunt sub anno Incarnationis domini Milesimo quinquagesimo nono, Sabbato in vigilia benedictae Trinitatis ac in festo sancti Viti gloriosi martiris. Scriptum per manus Nicolai de Thesyn. Scriptor qui scripsit, cum Christi nomine poseit. Mos est scriptorum vinum bene sumere bonum”. Czy ów dowcipny Mikołaj z Cieszyna pisał pod dyktando Konrada z Sandomierza, czy tylko dokonał odpisu — trudno dociec. Napis na folio 116v: „Explicit liber Juris municipalis domini Nicolai viri famosi, civis Sandomiriensis, dicti de Paczanow”, jeśli nie jest skutkiem mechanicznego przepisywania całej zawartości, przemawiałby za tym, że

przede wszystkim na rękopisie gnieźnieńskim z 1359 r. (najstarszym) — dalej oznaczonym skrótem Gn, oraz na rękopisie Działyńskich I (Dział I). Odmienności Sand. II będziemy śledzili w oparciu o rękopis Działyńskich IV (Dział IV) i rękopis znajdujący się w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, który w dalszym ciągu będziemy oznaczali skrótem Warsz.

4. OSOBA TŁUMACZA

O Konradzie z Sandomierza bliższych danych nie posiadamy. Wiemy jedynie, że był pisarzem miejskim w Sandomierzu, o tym mówią rękopisy³². Był chyba mieszkańcem tegoż miasta („civem civitatis supradicte”)³³, narodowości niemieckiej. Z tekstu przekładu wynika, że znał prawo rzymskie i kanoniczne, cytuje bowiem niekiedy oba prawa³⁴. Był też zwolennikiem wyższości prawa kanonicznego nad prawem świeckim³⁵. Różni go to od Konrada z Opola, który tłumaczył się z tego, że w przekładzie nie powołuje prawa kanonicznego³⁶.

5. PODSTAWA PRZEKŁADU

Nie znana podobnie jak podstawa przekładu Konrada z Opola. Zdaniem Homeyera musiały to być w obu wypadkach manuskrypty należące do tej samej grupy³⁷. I tu, podobnie jak to uczyniliśmy przy okazji porównywania v. Vratislaviensis z tekstem niemieckim, musimy stwierdzić za Homeyem, że v. Sandomiriensis ma szczególnie wiele wspólnych cech z tekstem niemieckim rękopisów Bv oraz Bw (Jag. 169)³⁸.

Świadczą o tym następujące przykłady:

a V. Sandomiriensis w przekładzie I 5 § 3 posiada, podobnie jak v. Vratislaviensis (zob. s. 11 poz. a) odmianę tekstu (dodatek) występującą tylko w rękopisie Bv.

b V. Sandomiriensis (ale tylko drugiej redakcji!) zawiera w przekładzie I 48 § 1, podobnie jak v. Vratislaviensis³⁹, dodatek znany jedynie z rękopisu Bv⁴⁰.

Gn jest autentykiem przekładu. W znacznej liczbie usterek można by śmiało widzieć przekonujący dowód, że wyrażonej maksymie („vinum bene sumere bonum”) pisarz był istotnie wierny.

³² Gn fol. 116 v: „Hic incipitur Jus municipale, de theutunico translatum per Cunradum, Notarium quondam Sandomiriensem, ac civem civitatis supradicte”.

³³ Zob. przypis 32.

³⁴ Zob. uw. 264, 285.

³⁵ Zob. uw. 299. Por. też uw. 203, 217 (kwestie małżeńskie winny być regulowane „secundum statuta sancte matris ecclesie”).

³⁶ Zob. s. 22.

³⁷ Zob. s. 11.

³⁸ Zasięg naszych porównań był tu ten sam, co przy v. Vratislaviensis, zob. Rozdz. I, przypis 16.

c I 61 § 4. Do przepisu nakazującego nie posiadającemu dóbr ziemskich dać rekojemców, rękopisy Bv i Bw dodają, że osoba ta nie może być ze wspomnianego obowiązku zwolniona: „unde nicht ir ledig wirt”⁴¹. To uzupełnienie znajduje się też w obu redakcjach v. Sandomiriensis: „de qua solutus esse non poterit”⁴².

d II 17 § 2

Sand. II 177

De vader mach den sone (enes) ut nemen, of he um ungerichte beklaget wert.

Pater ter potest eximere filium si pro scelere comisso super eum querulatur [...]

[W Bv zamiast: enes jest zu dreimolen].

Sand. II przejmuje zatem odmianę tekstu występującą w rkpsie Bv⁴³. W Sand. I (podobnie jak w v. Vratislaviensis mamy: „Pater semel [...]”, a więc zgodnie z podstawowym tekstem niemieckim).

e V. Sandomiriensis zawiera w przekładzie II 59 § 4, podobnie jak v. Vratislaviensis, występujące w Bv i Bw zastrzeżenie, że pan (właściciel) mlyna ma zawsze pierwszeństwo do przemiału przed innymi⁴⁴.

f II 72 § 3

Sand. I 208; II 265

Over swene men dat klaget, dat he van eneme huse gesocht hebbe [...]

Super quem querulatur, quod de aliquo castro damnum fecerit [...]

W tekście niemieckim, na kogo żalują, że z zamku dokonał czynu określonego „gesocht hebbe”⁴⁵. W miejsce „gesocht hebbe” wiele rękopisów wstawia inne określenia. W interesujących nas tutaj rękopisach Bw i Bv mamy: w pierwszym „gerovet”, w drugim „schaden gethan”. Tekst v. Sandomiriensis (obu redakcji) odpowiada temu ostatniemu określeniu: „damnum fecerit”⁴⁶.

g w przekładzie III 7 § 4 v. Sandomiriensis (w obu redakcjach⁴⁷) zawiera ten sam dodatek, który występuje w v. Vratislaviensis i w rękopisach Bv oraz Bw⁴⁸.

⁴⁰ Zob. s. 12 poz. b.

⁴¹ Sand. II 79: „ibi poterit eorum esse tutor agnatus paris conditionis, si vellit”.

⁴² Homeyer I, s. 214, przypis 17.

⁴³ Sand. I 75, Sand. II 101.

⁴⁴ Homeyer I, s. 247, przypis 3.

⁴⁵ Zob. s. 12 poz. c.

⁴⁶ Homeyer wyjaśnia to określenie jako ‘feindlich überziehen’. „Gesocht” ma pochodzić od ‘süken’. Zob. Homeyer I, Register I, s. 480, s. v. ‘süken’.

⁴⁷ Przez zastosowanie tak ogólnego pojęcia v. Sandomiriensis poważnie rozszerza — przynajmniej w stosunku do v. Vratislaviensis, zob. uw. 71 — stan faktyczny, regulowany tym przepisem.

⁴⁸ Sand. I 216, Sand. II 277. W Sand. II jest ponadto dodatkowy fragment, skądinąd nie znany, zob. uw. 284.

⁴⁹ Zob. s. 12 poz. d.

h	III 48 § 1	Sand. I 263; II 344
	[2] Belemet he't, he gilt it mit deme halven dele unde ane bute, dar to behalt jene sin ve, des it er was.	Si mutilaverit, cum media solvit recompensa et absque emenda, si sacramento demonstrat, quod factum sit sine sua culpa, et insuper servat ille suum pecus, cuius fuerat.

Spacjowany fragment przekładu jest odpowiednikiem dodatku występującego w niektórych tylko rękopisach, w tym także w Bv i Bw⁴⁹.

i	III 52 § 1	Sand. I 265; II 347
	[...] so hevet he koningleke gewalt unde koningleken namen.	[...] tunc habet curiensem potestatem et nomen regale.

„Koningleke gewalt” została w v. Sandomiriensis oddana przez: „curiensem potestatem”. Otóż w Bv mamy właśnie „hofeliche alias koningleke gewalt”, zaś w Bw: „hofeliche gewalt” w miejsce „koningleke gewalt”⁵⁰.

j-k	III 53 § 1	Sand. I 265	Sand. II 348
	Iewelk dudisch lant hevet sinen palenzgreven: Sassen, Beieren, Vranken unde Swaven. Dit waren alle koningrike [...]	Duringia	Saxonia Baiuria Franconia, Svevia omnia fuerunt regna.

V. Sandomiriensis (obie redakeje), podobnie jak v. Vratislaviensis⁵¹, nie zawiera informacji o palatynach, której brak również w rękopisach Bv i Bw⁵². Są tu jednak dalsze jeszcze różnice, których już w v. Vratislaviensis nie ma: w Sand. I zamiast „Baiuria” (Bavaria), odpowiednika niem. „Beieren”, mamy „Duringia”. Otóż w Bw jest tak samo: „doringe”, natomiast w Bv: „doringe alias beiern”⁵³. Zatem Sand. I jest na pewno zgodna w tym względzie z Bw, ale też nie całkiem sprzeczna z Bv, skoro tam jest „doringe alias beiern”.

l	III 56 § 1	Sand. I 269	Sand. II 353
	Swen de (echte) vrone bode van deme richtere unde van den scepen gekoren wert [...]	electus est.	Quando prece a iudice et scabinis fuerit

Z tekstu niemieckiego wynika, że woźny sądowy jest wybierany przez sędziego i ławników. Zgodny z tym tekstem jest tylko przekład z Sand. II. Sand. I o ławnikach milczy, ale milczy o nich także rękopisy Bv i Bw⁵⁴.

⁴⁹ Zna go także v. Vratislaviensis, zob. s. 12 poz. e.

⁵⁰ Homeyer I, s. 347, przypis 5.

⁵¹ Zob. s. 13 poz. f.

⁵² Jak wyżej.

⁵³ Homeyer I, s. 348, przypis 4.

⁵⁴ Zob. Homeyer I, s. 351, przypis 3. Skąd zatem w Sand. II tego rodzaju wzmianka? Poza tekstem niemieckim, spotykamy ją jeszcze w v. Vratislaviensis, zob. s. 87 poz. 11.

I W przekładzie III 68 § 2 v. Sandomiriensis (obie redakcje) podobnie jak v. Vratislaviensis i zgodnie z rękopisami Bv i Bw nie przewiduje żadnego czasowego ograniczenia przebywania na własnym wście osób uczestniczących przy burzeniu grodu⁵⁵.

m Przekład III 69 § 2 w obu redakcjach v. Sandomiriensis⁵⁶ pozostaje w zgodzie, podobnie jak v. Vratislaviensis, z odmianami tekstu niemieckiego występującymi w rękopisach Bv i Bw⁵⁷.

n	III 86 § 1	Sand. I 302; II 385
	Swe siner gebure gemene af eret oder grevet oder tunt [...] Weigeret he aver rechtes [...] he mut deme richtere wedden unde den buren ge buten [...] unde er gemene weder laten.	Qui communem vel publicam viam arat vel effodit aut sepit [...] Si autem iuri stare [...] denegaverit [...] iudici manebit in pena et rusticis [...] emendare et communem stratam remittere.

W tekście niemieckim, kto zaorze albo ogrodzi to, co stanowi wspólną własność jego i sąsiadów, a może lepiej: współmieszkańców wioski... V. Sandomiriensis zamiast rzeczy wspólnej, pojęcia bardzo ogólnego, używa określenia wspólnej lub publicznej drogi, znacznie zatem zawęża zakres normy. Otóż z tym samym spotykamy się w rękopisach Bv i Bw: „gemeinen weg”⁵⁸.

o Dalsze przykłady zbieżności przekładu z rękopisami Bv i Bw zob. uw. 230, 246 i 300 (tylko Sand. I).

Dane, jakie uzyskaliśmy z powyższego porównania, można ująć w zestawienie, które zamieszczamy poniżej. Wynika zeń, że między trzema tekstami łacińskimi, gdy idzie o ich stosunek do podstawowego tekstu niemieckiego i odmian zawartych w rękopisach Bv i Bw, zachodzą znaczne różnice. Najbardziej zbliżona do tekstu podstawowego jest Sand. II, Sand. I przejmuje najwięcej odmian tekstowych rękopisów Bv i Bw. Obok zbieżności występują przecież także różnice⁵⁹, które ujawnialiśmy tylko mimochodem, zaś szczegółowsze badania w tym kierunku prowadzone powiększyłyby z pewnością ich liczbę⁶⁰. W każdym razie bez tych badań nie można wyjść poza stwierdzenie znacznego podobieństwa przekładów z obydwoma rękopisami, a być może (zob. poz. 1, 2, 5, 6, 8 zestawienia) zwłaszcza wrocławskiego, niegdyś henrykowskiego (Bv). Ponieważ jednak jest on

⁵⁵ Sand. I 285, Sand. II 359, zob. s. 13 poz. h.

⁵⁶ Sand. I 286, Sand. II 363.

⁵⁷ Zob. s. 14 poz. i.

⁵⁸ Homeyer I, s. 384, przypis 2.

⁵⁹ Zob. na przykład uw. 230.

⁶⁰ Zob. przypis 16 do Rozdz. I.

młodszy od obu przekładów łacińskich⁶¹, pod uwagę może być brany jedynie jakiś nie znany dziś nauce rękopis z tekstem o podobnym do Bv brzmieniu⁶².

6. KOMPLETNOŚĆ PRZEKŁADU

Zajmował się tym już Homeyer. Stwierdził też, że versio Sandomiriensis od I 26 do II 28 § 1 ma te same braki co versio Vratislaviensis⁶³. Nawet jeżeli uwzględnimy nie zauważony przez Homeyera brak II 49 § 1, trzeba przyznać, że luki w versio Sandomiriensis są o wiele mniejsze niż w versio Vratislaviensis⁶⁴.

7. NAGŁÓWKI

a) redakcja I.

W przeciwieństwie do swego opolskiego poprzednika Konrad z Sandomierza podzielił przetłumaczony materiał Landrechtu na pokąźną liczbę 278 artykułów. Było mu więc bez porównania łatwiej skomponować nagłówki adekwatne do treści artykułów. Łatwiej też było streścić niewielki rozmiarami artykuł. Dało to jednak z kolei efekt niepożądany w postaci nadmiernie rozbudowanych nagłówek⁶⁵. Przeważają wszelako nagłówki krótkie, powstałe najczęściej z pierwszych wyrazów tekstu z dodatkiem „De eo”, „De hiis” lub bez dodatku⁶⁶. Zaskakująca jest przy tym dla czytelnika rażąca niekiedy nieporadność, wręcz prymityw w sformułowaniu: nagłówek nie tworzy pełnego zdania, lecz urywa się w najmniej właściwym miejscu, nie zawiera orzeczenia. Oto parę przykładów:

art. 26: „De triplici jure, quod Saxones”.

art. 27: „De Swewis, qui arma bellica”.

art. 39: „De puero, qui moritur aut intravit”.

art. 57: „De femina aut puella similiter suum tutorem”.

art. 64: „De eo, qui laborans adversa valitudine mansos et”.

Dwa artykuły, 146 i 255 są bez tytułu, ale widać wyraźnie pozostawione na tytuł miejsca.

b) redakcja II.

Powyższe uwagi odnoszą się także do nagłówek z redakcji drugiej, z tym że w tej redakcji aż 61 artykułów tytułu nie posiada. W obu redakcjach treść nagłówek jest zgodna z tekstem artykułu.

⁶¹ Zob. Homeyer III, s. 37, nr 183.

⁶² Nie wiemy, dlaczego ma to być koniecznie rękopis śląski, jak chcą autorzy nowego wydania Homeyera III, (zob. tamże, s. 9); zob. też uwagi wypowiedane na ten temat w związku z badaniami nad Weichbildem u Bischoffa, *op. cit.*, s. 366.

⁶³ Zob. Homeyer I, s. 57.

⁶⁴ Niektóre braki występują tylko w poszczególnych redakcjach, por. tab. 5.

⁶⁵ Np. Sand. I 9, 16, 87, 94. Zob. tab. 1.

⁶⁶ Zob. tab. 1.

8. REGESTR

W badanych przez nas rękopisach Sand. II nie ma regestrów do Landrechtu; wśród rękopisów Sand. I taki regestr zawiera tylko Dział I. Bliższe wejście w jego treść daje szereg ciekawych spostrzeżeń.

I tak po nagłówku art. 50 następuje nagłówek z numerem 52 „De eo, qui ius ammisit et iterum recuperavit”. Brakuje więc nagłówka art. 51. Natomiast między nagłówkiem nr 54 a nagłówkiem nr 55 figuruje nagłówek bez numeru: „Proprium autem ministerialium in regiam cedit maiestatem, et de illegittimis pueris etc.” W tekście temuż właśnie nagłówkowi odpowiada art. 51. Do końcowego zdania tego artykułu pasuje z kolei nagłówek nr 52. Zatem dwu nagłówkom w rejestrze odpowiada w tekście jeden artykuł. Stąd nagłówkowi nr 53 odpowiada art. 52, nagłówkowi nr 54 — art. 53 itd. Nagłówkowi nr 65 „De eo, qui laborans adversa validitudine mansos, et de femina, quod non”, odpowiadają w tekście dwa artykuły: art. 64 „De eo, qui laborans adversa validitudine mansos”, oraz art. 65 „et de femina, quod non”. W ten sposób nastąpiło wyrównanie numeracji rejestru i tekstu⁶⁷.

Po nagłówku nr 88 następuje nagłówek art. 89, ale oznaczony nr. 90. Odtąd więc znów następuje niezgodność w numeracji artykułów między rejestrzem a tekstem. Po nagłówku nr 99 (odpowiadającym art. 98) następuje nagłówek bez numeru: „De quattuor causis, que impedimenta vocantur”. Zlikwidowana więc została niezgodność w numeracji, o której wyżej była mowa. Nagłówek: „De eo, qui reprobatur sententiam”, jest także bez numeru. W tekście jest to art. 111. Następny nagłówek ma nr 111, a powinien to być nr 112. Po nim następuje 28 nagłówków bez numeracji, po czym nagłówek: „De eo, qui ligna secant aut gramina falcat vel pisces” oznaczono numerem 140. W tekście natomiast artykuły mają numerację, a nagłówkowi nr 140 odpowiada art. 141. Kolejność niektórych z pozbawionych numeracji nagłówków w rejestrze nie odpowiada kolejności następstwa artykułów w tekście.

W rejestrze: „De eo, qui vir suo in testimonio proficit”,

„De vasallo, qui sua bona concesserit”,

W tekście kolejność artykułów jest odwrotna.

Po nagłówku nr 140 znów mamy 25 nagłówków bez numeru, przy czym brakuje tu nagłówków trzech artykułów: 165, 166 i 167. Mimo to pierwszy oznaczony numerem tytuł: „De eo, qui vir querulaverit super unum castrum pro spolio” ma nr 180 i istotnie odpowiada art. 180! Dalsze porównania rejestru z tekstem są już bardzo utrudnione, ponieważ od art. 244

⁶⁷ Ale w Gn jest tak, jak w rejestrze Dział I: art. 64 „De eo, qui laborans adversa validitudine, mansos et” odpowiada obu artykułom z Dział I, to jest art. 64 i 65.

poczynając zanika numeracja artykułów w tekście, a od nr. 259 — numeracja nagłówków w rejestrze.

Nagłówkowi: „Si vir mulierem viduam duxerit” nie odpowiada żaden artykuł, natomiast odpowiadający mu tekst jest częścią składową artykułu „Si mulieri maritus moritur et si cum pueris manserit” (bez numeru, kolejny 263). Jednakże rozbitcie tego art. na dwa w rejestrze jest zgodne ze stanem, jaki znajdujemy w Gn i w Dział IV (a więc także w Sand. II), choć brzmienie nagłówków jest tam odmienne. Podobnie jest w jeszcze jednym wypadku. Dwu nagłówkom rejestru: a) „De viro, qui agros suos seminatos pro censu”, b) „De eo, quod heredes etiam tenentur”, odpowiada w tekście jeden artykuł (bez numeru, kolejny 264) z tytułem jak w nagłówku pierwszym. Natomiast w Gn i Dział IV jest jak w rejestrze (to znaczy są dwa artykuły), przy tym również nagłówki są zgodne.

Trudno jest z całą pewnością orzec, czy rejestr jest dziełem samego twórcy wersji sandomierskiej. Mógł go sporządzić kopista-autor tekstu zawartego w Dział I. W każdym razie w rękopisie gnieźnieńskim (Gn) rejestrze nie znajdujemy⁶⁸. Na zakończenie dodajmy, że rejestr w Dział I — odmienne niż to jest w rejestrze z v. Vratislaviensis — nie zawiera pierwszych wyrazów treści artykułu, lecz ogranicza się wyłącznie do spisu nagłówków⁶⁹.

9. SUMARIUSZ

Niezależnie od rejestru rękopis Dział I zawiera jeszcze, umieszczony zaraz za Landrechem, dość obszerny⁷⁰ zestaw reguł prawnych z różnych dziedzin prawa niemieckiego (trudno ustalić, czy całego prawa sasko-magdeburskiego, czy też którejs z jego części, brak jakichkolwiek odsyłaczy). Tytuł tego opracowania brzmi: „Sequuntur capitula Juris teutunici compendiosa et utilia quam summaria”. Całość jest podzielona na następujące części: 1) „De testibus”, 2) „De non probatione”⁷¹, 3) „De procuratoribus”. Reguły nie są ujęte w jakiś porządek alfabetyczny, nie mają też żadnych odsyłaczy do tekstu prawnego. Oto kilka próbek z części pierwszej sumariusza: „In causa civili propior est homo evadere suo iuramento. In testem se exhibens [s] antequam luctetur, est reiciendus. Commensales, mercennarii, subsidies non debent esse testes”. I tu, podobnie jak przy rejestrze, nie wiemy, kto jest autorem tego sumariusza, nie ma bowiem go w rękopisie

⁶⁸ Jest natomiast jeszcze taki rejestr w rękopisie Floriańskim z r. 1453. Opisał go B. Ulanowski, a opis wydał Kutrzeba w AKP t. 2, s. XX.

⁶⁹ Zob. s. 18—19.

⁷⁰ Obejmuje fol. 239—246.

⁷¹ Tytuł nieadekwatny do treści artykułu, poprawnie winien brzmieć: De probatione.

Gn. Rzecz jest z pewnością ciekawa, może to być tłumaczenie któregoś z licznych tego typu opracowań w języku niemieckim⁷². Wymaga jednak odrębnych badań; tu ograniczamy się jedynie do zasygnalizowania istnienia sumariusza łacińskiego w rękopisie Dział I.

10. ZAPOŻYCZENIA Z VERSIO VRATISLAVIENSIS

Nasze wysiłki pójdą obecnie w kierunku wysledzenia przejętków ze wcześniejszego przekładu. Trzeba na wstępie zdać sobie sprawę z trudności, jakie mogą nas tu czekać. Mamy porównać przekłady tego samego tekstu na ten sam język. W dodatku mamy do czynienia z tekstem prawnym, a więc takim, który w poważnym stopniu krępuje swobodę tłumacza w doborze słownictwa. Teoretycznie biorąc, możemy z góry liczyć się z obiektywnie uzasadnionym wzajemnym podobieństwem obu tłumaczeń, a w konsekwencji — z poważnymi trudnościami w wysledzeniu wszystkich zapożyczeń. Wyłowiliśmy następujące:

1.

Vrat. Prologus

Sand. I Prologus⁷³

Inprimis igitur lectori prudencie supplico cum affectu, qui cum opere summa sit necessitas planis verbis et non obscuris causis et sententiam latinitatis simplicitatem mee non imputet ruditati.

Hic inter lectores humiles et discretos Cunradus humilimus devota proce petit supplicando, quod quemcumque in hoc opusculo legere contingerit, et si quid invenerit corrupte latinitatis, ut hoc statim egre non ferat, nec sue imputet ruditati.

2.

tekst niem.

Vrat. 10

Sand. I 14⁷⁴

[brak]

Proprietas et proprium appellatur fundus, qui a nullo recipitur in feodum vel hereditatem, sed per successionem devolvitur ad heredes.

Proprietas et proprium sic definiunt legislatores, quod sit fundus sive possessio, que a nullo feodaliter recipitur vel [Dział I: in] hereditatem sed successorie specificie transit ad legitimos, absque quolibet tributo successores.

⁷² Zob. E. Sinauer, *Der Schlüssel des sächsischen Landrechts*, „Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte”, hrsg. von Dr. Julius von Gierke, 139 Heft, Wrocław 1928.

⁷³ Tylko w Sand. I.

⁷⁴ W Sand. II brak tej definicji. Tekst Sand. I podajemy według rękopisu Gn, Sand. II — według rękopisu Dział IV.

3.

I 52 § 1

Ane erven gelof unde ane echt dink ne mut neman sin egen noch sine lude geven.

Vrat. 30

Absque heredum consensu et absque legali iudicio, nemo potest suum proprium aut proprios conferre.

Sand. I 63; II 84

Absque heredum consensu et absque iudicio legali nemo suum proprium nec suos homines dare potest

4.

I 58 § 2

[*są tylko stany faktyczne brak natomiast uogólnienia*]

Vrat. 32

[...] sic expirat omne iudicium minoris iudicis in presencia maioris, nisi ipsum alicuius querela moneat respondere.

Sand. II 93

[...] expiravit eum omne iudicium minoris iudicis in presencia maioris. Et sic cuiuslibet iudicis ubi est rex presens, nisi querimonium sit super regem.

5.

I 62 § 1

Scriet he aver dat geruchte, dat mut he vullvorderen mit rechte, went dat geruchte is der klage begin.

Vrat. 33

Si autem clamorem excitat in vicinos, oportet ipsum causam clamoris exsequi, quia clamor initium est querelae.

Sand. I 76; II 102

Si autem clamorem proclamaverit ad vicinos, hoc ipsum prosequi oportebit iure, quia clamor initium est querelae.

Te same zwroty i ta sama wzmiianka o sąsiadach, chociaż o nich tekst niemiecki nie wspomina.

6.

I 63 § 1

[3] [...] dat mach he dun (al) to hant, of he wel, oder gesprake dar umme hebben. So mut he ene (dar umme) sculdegen, dat he den vrede an em gebroken hebbe, entweder op des koninges straten, oder in dem dorpe [...]

Vrat. 34

[...] hoc statim potest facere si vult, aut interlocutionem habere. Tunc oportebit ipsum inculpare, quod pacem fregerit in ipso vel in strata regia, seu in villa [...]

Sand. II 108

[...] hoc statim facere possit si vult, vel interlocutionem pro eo habere potest. Tunc oportet eum inculpare, quod pacem in eo fregerit, aut in regia strata, aut in una villa [...]

7.

II 12 § 3

Buten koninges banne mut iewelk man over den anderen ordel vinden unde ordel scelden, de vullkomen is an sime rechte, um also gedane sake, de men ane koniges ban richten mach.

Vrat. 38

Extra bannum regium potest quis erga alium sententiam invenire et inventam reprobare, qui in iure suo perfectus est, in tali causa, que potest absque banno regio iudicari.

Sand. I 105; II 153

Extra bannum regium quis super alium sententiam invenire potest et etiam sententiam reprobare, qui in suo iure sit perfectus, in tali causa, que absque banno regio valeat licite iudicari.

8.

II 42 § 1

Swe klaget op enen anderen, he neme eme (sin) gut, dat er ieweder eme to lene seget [...]

Vrat. 53

Qui adversus alium conqueritur, quod sibi auferat bona, que sibi uterque vendicat in feodum [...]

Sand. I 151; II 220

Qui super alium conqueritur, quod sibi bona auferat, quod uterque sibi dicat feudum [...]⁷⁶

9.

II 47 § 3

Is dat ve so gedan, dat men it nicht indriven ne mach, alse (en)perd dat rensch is [...]

Vrat. 54

Si talia sint pecora, quod includi non possint, sicut equi dissoluti [...]

Sand. I 157; II 228

Si talia sin pecora, quod includi non possunt, sicut equi indomiti [...]⁷⁶

10.

II 61 § 2

Doch sint dre stede binnen (deme lande to) Sassen, dar den wilden diren vrede gewarcht is bi koninges banne [...]

Vrat. 58

Tria tamen loca sunt in Saxonia, in quibus sub banno regio feris securitas est concessa [...]

Sand. I 168; II 248

Tamen tria loca sunt in Saxonia, ubi feris securitas sub banno regio est indicta [...]

11.

III 56 § 1

Swen de (echte) vrone bode van deme richtere unde van den scepen gekoren wert [...]

Vrat. 77

Preco communis cum

Sand. II 353

Quando preco

a iudice et scabinis fuerit electus⁷⁷.

12.

III 73 § 2

[3] Van anegenge aver des rechtes was recht, dat vri bord nimmer egen kint ne winne.

Vrat. 83

A principio autem iuris fuit ius, quod liber partus nunquam prolem similem procrearet.

Sand. I (Dział I) bez nru, kol. 261

Ab initio scilicet [albo: sed] iuris fuit ius, quod liber partus nunquam similem prolem procrearet

⁷⁶ Dla Homeyera podobieństwo obu przekładów tego fragmentu to *Eine kaum zufällige Übereinstimmung*, Homeyer I, s. 57.

⁷⁶ W Sand. II początek tego fragmentu brzmi inaczej: „Si autem talia fuerint animalia”.

⁷⁷ Tekst w Sand. I jest odmienny, podajemy go na s. 79 poz. 1.

W Gn (art. 289) zamiast „similem” jest „servilem”, ale mimo tej poprawki widać wyraźnie wielkie podobieństwo między obydwiema wersjami, niewątpliwie ten fragment Konrad z Sandomierza przejął od swego opolskiego imiennika.

13.

III 75 § 3	Vrat. 83	Sand. II 366	Sand. I 289
Neweder man noch wif ne mogen len lenger hob- ben wan to erme live; al erft it de man, unde de vrowe nicht.	Neque vir neque mulier possunt diucius feodum obtinere, nisi ad vitam licet vir ipsum conferat in he- redem et non ipsa.	mulier possunt diucius quam ad tem- pus ipsorum vite, sed tamen viri heredant et non tamen ipse mu- lieres.	Feodum ad tempus vite sue possunt ob- tinere sed tantum hoc heredant viro et non femine.

Mamy zatem wyraźnie z v. Vratislaviensis przejętych 9 fragmentów w Sand. I⁷⁸ i 10 w Sand. II⁷⁹. Jest tego zbyt wiele, by w ślad za Homeyerem przyjąć zupełnie przypadkową zgodność tekstu⁸⁰. Jednakże, biorąc pod uwagę znaczną objętość przekładów, trzeba stwierdzić, że Konrad z Sandomierza zupełnie sporadycznie przejmował z dzieła swego opolskiego imiennika całe fragmenty tekstu, są one przy tym jedno- najwyżej dwuzdaniowe. Poza identycznie brzmiącymi fragmentami tekstu być może należy dopatrywać się zapożyczeń z v. Vratislaviensis tam, gdzie oba przekłady są zgodne merytorycznie, chociaż oryginał dopuszczał inne możliwości interpretacji; bądź też tam, gdzie oba przekłady zawierają te same opuszczenia lub dodatki.

Tak np. „De ungeradete suster” z I 5 § 3 Vrat. oddaje przez „innupta soror”⁸¹, a Sand. I — przez „non maritata soror”⁸², choć poprawniej byłoby soror non divisa, indivisa lub „non eradicata” (tak w Sand. II). W obu przekładach I 17 § 1 brak wzmianki o względnych prawach spadkowych córki⁸³. W przekładzie I 43 w obu tłumaczeniach pominięty został warunek równości stanu⁸⁴: To samo uogólnienie w przekładzie I 58 § 2 (ale tylko w v. Vrat. i Sand. II !)⁸⁵. Ten sam błąd w tłumaczeniu

⁷⁸ Poz. 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 13.

⁷⁹ Poz. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13.

⁸⁰ Przypis 75.

⁸¹ Zob. uw. 11.

⁸² Zob. uw. 206.

⁸³ Zob. uw. 17 i 210.

⁸⁴ Zob. uw. 27 i 229.

⁸⁵ Zob. uw. 34 i 239.

II 20 § 1⁸⁶. Bywa i tak przecież, że tam, gdzie v. Vratislaviensis ma tekst błędny, w v. Sandomiriensis tekst jest poprawny⁸⁷. Zestawmy obecnie słownictwo obu tłumaczeń:

Lp.	Tekst niem.		V. Vratislaviensis		V. Sandomiriensis	
	termin	art.	termin	art. ⁸⁸	termin	art. ⁸⁹
1	bank	III69 §3	bancum [Acc.]	82	scamnum	286
2	beteren	III9 §1	satisfacere	62	emendare	213
	beteren	III22 §1	satisfaciendo corrigerere	64	emendare	231
3	birgelde	III45 §4	cerevisiam edentes	74	tabernarii et caupones	260
	birgelde	III64 §8	potantes ta- bernarnam, ta- bernarii	80	caupones	282
	birgelde	III73 §1	tabernarius	83	caupo, caupo- nissa	288
	birgelde	III80 §1	tabernarius	85	tabernarius	297
4	borehgreve	III52 §3	perpetuus castellanus	76	burgravius	265
5	burmede	III73 §3	tributum sol- vunt suo do- mino quotiens	83	[jak w v. Vrat.]	288
6	burmester	III13 §1	nubunt sculte- tus	40	magister ru- sticorum	111
	burmester	III56 §3	scultetus	77	magister rusticorum	269
	burmester	III64 §11	scultetus	80	magister rusticorum	282
7	baemunden	I41	określenie opisowe	30	[jak w v. Vrat.]	54
8	burscap	III86 §2	vicinia	88	comitia	302
9	gogreve	III64 §10	gogreve, hoc est iudex elec- tus ad casus subitos	80	comes opidia- lis	282
10	hantgemal	III26 §2	uxor	66	contubernia	234
		III29 §1	uxor, despon- sata	67	contuber- nium, nupta	236
11	hanthafte dat	II 64	crimen	58	factum mani- festum	201 [172]

⁸⁶ Zob. uw. 46 i 251.

⁸⁷ Dotyczy to np. tłumaczenia art. II 12 § 13.

⁸⁸ Według Jag. 169.

⁸⁹ Według Gn.

Lp.	Tekst niem.		V. Vratislaviensis		V. Sandomiriensis	
	termin	art.	termin	art. ^{oo}	termin	art. ^{oo}
	hanthafte dat	III78 §3	crimen recens	84	factum manifestum	294
	hanthafte dat	III88 §4	crimen recens paxis fracte	89 89	factum manifestum	303
12	hus[= burch]	III66 §4	castrum	81	castrum	284 285
12	hus[= burch]	III78 §4	castrum	84	castrum	294
13	lantrecht	I41	ius commune	30	ius terrestre	54
	lantrecht	II 21 §4	ius provinciale	46	ius terrestre	126
14	lantseten	III73 §1	indigena simplex	83	terrigena	288
15	laster	III78 §9	scandalum	84	verecundia	295
16	liet	III22 §1	mutuo accipere	64	concedit	231
17	lifgetucht	np. II21 §3	vite provisio [zawsze]	46	vite provisio [zawsze]	125
18	morgengave	np. II21 §1	dos [zawsze]	46	dotalicium [zawsze]	125
19	musdele	np. III 74	pulmentaria [zawsze]	83	pulmentaria [zawsze]	289
20	panden	I53 §3	invadiare	32	impignerare	66
21	rechtelos	I38 §1	a iure communi pelluntur	30	suo iure sunt privati	49
	rechtelos	I65 §1	absque iure remanet et infamis	34	privati	79
22	rof	II72 §5	spolium	59	preda	209
23	scade	II65 §1	damnum	58	noxa	202
24	svert [= Eber]	III51 §1	gladius	75	gladius	264
25	undirwinden sich	III43 §1	iniuste vendicat	73	cum iniustitia intromittit	256
26	ungerichte	np. 167 §1	violentia et pax fracta pax fracta	34 34	noxa	82
			violentia sceler	62 42	noxa invidia	85 69
					noxa violentia	223 120
					excessus noxialis	294
27	unrechte	III78 §2	pax fracta	84	iniuria	294
28	versne penninge dat sint dre scillinge	III73 §3	tres solidos	83	tres solidos	288
29	vilt [filz]	III 89	filtum	90	filtrum	304

Lp.	Tekst niem.		V. Vratislaviensis		V. Sandomiriensis	
	termin	art.	termin	art. 88	termin	art. 89
30	voget	III64 §5	iudex	80	advocatus	281
31	vogedie	„	iudicium	80	advocatia	281
32	vormunde	np. I 41	tutor [zawsze]	30	tutor [zawsze]	54
33	vorspreke	III14 §1	advocatus	62	prolocutor	223
34	vri herre	III45 §1	liberi domini	74	comites	259

Z zestawienia wynika, że różnice w słownictwie dominują zdecydowanie nad tożsamością. Jednakże tam, gdzie Konrad z Opola błędnie rozumiał poszczególne terminy techniczne lub — nie znajdując łacińskiego odpowiednika — używał określeń opisowych, w ślad za nim idzie często Konrad z Sandomierza. Tak jest np. z „birgelde”, „burmede”, „balemunden”, „hantgemal”, „svert”, „versne penninge”⁹⁰. W sumie przekład Konrada z Sandomierza trzeba jednak uznać za pracę samodzielną, choć nie można już wątpić, że znał v. Vratislaviensis i niekiedy z niej korzystał.

11. WIERNOŚĆ PRZEKŁADU

Przekładem Konrada z Sandomierza nauka interesowała się równie niewiele, co przekładem Opoleczyka⁹¹. Zdaniem Homeyera v. Sandomiriensis jest tłumaczeniem bardziej dosłownym niż v. Vratislaviensis, ale wcale nie poprawniejszym. Na dowód przytacza Homeyer parę przykładów potknięć Sandomierzanina⁹². Jeśliby przekład więcej błędów nie zawierał, należałoby uznać go wbrew Homeyerowi za doskonały. Nasze porównanie v. Sandomiriensis z oryginałem dało następujące rezultaty:

200⁹³

I 1⁹⁴

[brak]

Sand. I 1; II 6

[2] Quis non habet gladium, vendat tunicam suam et emat gladium.

Zdanie [2] v. Sandomiriensis nie ma odpowiednika w tekście niemieckim. Przyznajemy, że nie potrafimy uchwycić sensu tego zdania w kontekście

⁹⁰ I to w obu redakcjach v. Sandomiriensis; por. uw. 233, 293, 295.

⁹¹ Zob. s. 20.

⁹² Homeyer I, s. 56–57. Są to błędne przekłady terminów: 'birgelde', 'hantgemal', 'suert' i 'wort'.

⁹³ Dla lepszej orientacji, w miejsce ciągłej, wprowadziliśmy następującą numerację uwag: od nru 1 dla v. Vratislaviensis, od nru 200 dla v. Sandomiriensis, od nru 400 dla Łaskiego.

⁹⁴ Przechodzimy od razu do tekstu prawnego, bowiem o przedmowie wspominaliśmy już na s. 69 n.

omawiającym teorię dwu mieczy. Być może jest to jakiś cytat z innego dzieła.

201

I 2 § 1	Sand. I 2	Sand. II 7
[2] Vriheit diu is aver drier hande: scepenbare, de der biscope sent suken sco-len, plechhaften der dumproveste, lantseten der erceprestere.	etiam est: sede scabinorum digni, qui synodo pontificum	Libertas triplex sacerdotes prepositorum, tenentarii archiepiscoporum.

Jak widać, pełny przekład cytowanego fragmentu I 2 § 1 zawiera tylko Sand. II. W Sand. I zamiast trzech został podany tylko jeden przykład owej „libertas triplex”.

202

I 3 § 2	Sand. I 3	Sand. II 10
[1] [...] de vrie herren den virden; de scepenbare lude unde der vrier herren man den viften; ere man vord den sestem.	[...] quartum barones, sede scabinorum digni et valvassores baronum	vriey hern quintum, eorundem vasalli sextum ir man furen.
[3] De leien vorsten [...]	[zgodny z oryg.]	[brak]
[4] Also de herescilt [...]	[zgodny z oryg.]	[brak]

Pełny przekład I 3 § 2 znajduje się tylko w Sand. I, Sand. II nie zawiera odpowiednika dwóch przytoczonych wyżej zdań. W powołanym fragmencie Sand. II widoczna jest charakterystyczna dla tej redakcji cecha: jej autor stosuje dość często określenia niemieckie **badź** **wylącznie** (jak „vriey hern”), **badź** jako uzupełnienie łacińskiego określnika („ir man furen”, tj. zniekształcone „ere man vord”).

203

I 3 § 3	Sand. I 4; II 11 ⁹⁵
[2] In deme hove de is besceden man unde wif to stande, de eleke unde echtleke to samene komen sin.	In capite designatur maritus et uxor, qui legitime secundum statuta sanote matris ecclesie coniuncti, sive copulati, fuerint.

⁹⁵ Nie ma identycznie brzmiących większych fragmentów Sand. I i Sand. II. Tam gdzie nie ma różnic merytorycznych, podajemy – gwoli uproszczenia – tekst Sand. I jako wspólny tekst obu redakcji.

W tekście niemieckim małżeństwo jest ogólnie określone jako związek prawnie zawarty („*echtleke*”). W v. Sandomiriensis małżeństwo prawne to małżeństwo zawarte: „*secundum statuta sancte matris ecclesie*”⁹⁶.

204

I 3 § 3

[7] Dit is de erste sibbetale de men to mage rekenet: bruder kint unde suster kint.

[8] In deme elemboge steit diu andere; in deme lede der hant diu dridole; in deme ersten lede de middelsten vingeres diu virde;

in deme anderen lede diu vifte; in deme dridden lede des (selven) vingeres diu seste.

[9] An deme sevenden steit en nagel unde nicht en let, dar ummo lendet dar de sibbe unde hetet nagelmage.

Sand. I 5

Hec est prima consanguineitas, qui in linea agnationis computatur: fratrum pueri et sororum in cubitis consistunt. Secundi in iunctura, ubi manus brachio adunatur. Tertii in primo membro medii digiti. Quarti in membro secundo

Quinti vero in membro tertio, Sexti in septimo quarto unguine, unguis nec membrum quod nunc membrum dicitur

Et ideo ibidem consanguineitatis terminatur aut finitur linea et consanguinei ad unguem nominantur.

Sand. II 12

Tłumacz inaczej ustala stopnie pokrewieństwa, ściślej — inaczej rozmieszcza krewnych między poszczególnymi członkami organizmu ludzkiego. Opuścił mianowicie staw barkowy i rozpoczął od łokcia. Zdaje się, że spostrzegł omyłkę przy opisie szóstego stopnia pokrewieństwa, bowiem w Sand. I w tym właśnie punkcie zaczyna wkradać się jakiś chaos: „*Sexti in septimo unguis nec membrum*”. W Sand. II całość jest dość logiczna. Ale w obu redakcjach brak stopnia siódmego. Trudno przypuszczać, by była to zamierzona zgodność z poglądem referowanym w Dekrecie Grajajana⁹⁷. Bo w dalszej części przekładu I 3 § 3 obie redakcje zgodnie stwierdzają: „*consanguinitas finitur in gradu septimo*”.

205

I 4

[3] Wert ok en kint geboren stum oder handelos oder vutelos oder blint [...]

Sand. I 6

Sin autem puer mutus aut surdus fuerit, aut absque manibus vel etiam pedibus, aut cecus nascitur [...].

Sed ille dicitur mutus, qui omnino non loquitur, aut surdus, qui omnino non audit. Sed non, qui tarde loquitur, aut qui tarde exaudit.

Sand. II 13

⁹⁶ Por. też uw. 217 i 305.

⁹⁷ C. XXXV c. 2 § 9: *sed sicut totius mundi sex etates existunt [...] et in consanguineitate sex tantummodo autumant computandas esse generationes*. Cytuję za Eckhardtem, Ssp, MGH, s. 74, przypis 41.

V. Sandomiriensis powiększa liczbę ułomności fizycznych, powodujących utratę prawa do spadku, przez dodanie do nich (ułomności) głuchoty. Mniej istotna jest uwaga (tylko w Sand. I), że ułomność musi być pełna⁹⁸.

206

I 5 § 3

Sand. I 11

Sand. II 21

[5] De ungeradede suster No maritata soror [...] Non eradicata soror [...]
[...]

Siostrę nieoddzieloną utożsamia Sand. I – podobnie jak v. Vratislaviensis⁹⁹ – z siostrą niezamężną. Dokładniejszy przekład spotykamy w Sand. II.

207

W Sand. I 14 znajduje się definicja „proprietas”, bardzo zbliżona do definicji znajdującej się w v. Vratislaviensis. Tekst podaliśmy już wyżej na s. 85 (fragment 2). Różnice między obu definicjami są nieznaczne. Tekst w Sand. I

a) wskazuje na „legislatores” jako autorów definicji,

b) wymaga, by własność przechodziła na spadkobierców „absque quolibet tributo”¹⁰⁰.

208

I 11

Sand. I 20

Sand. II 29

[2] Dit selve seal dat wif des vader kinderen dun, of er vader stirft [...]

	Hoc
	idem mater
tenetur pueris	pueris tenetur
patris	
	si ipsorum pater moritur et
quivis	quilibet
	vir, qui
tutor fuerit puerorum	ipsorum puerorum
	est tutor et mundibordius

⁹⁸ W Gn nad „neptuni” dopisano inną ręką: „przeskortowyje”.

⁹⁹ Zob. uw. 11.

¹⁰⁰ O definicji w v. Vratislaviensis zob. uw. 12.

O braku precyzji tekstu niemieckiego zob. wyżej uw. 15. Dosłownie tłumacząc „des vader kinderen” przez „pueris patris”, staje się Sand. I równie niejasna co oryginał, bo przecież w przypisie nie chodzi o dzieci ojca kobiety, lecz o dzieci jej męża (i chyba także jej własne). Poprawniejszy jest przekład w Sand. II. Tu znów zwracamy uwagę na germanizm — „mundibordius”¹⁰¹.

209

I 13 § 2

Sand. I 21; II 33

[2] Verlofden se't aver vor gerichte, so mut men is se bat vertugen, den se's unsouldich moten werden.

Sed si coram iudicio renunciaverunt, ex tunc tacto sacramento evadere non possunt, sed facilius per testimonium iudicii vinci possunt.

W tekście niemieckim gdy czynność została dokonana przed sądem, bliższy do dowodu ze świadków jest ten, który chce jej dowieść, od tego, który chce przysięgą własną jej zaprzeczyć. V. Sandomiriensis przesądza, kto ma być świadkiem: „testimonium iudicii”.

210

I 17 § 1

Sand. I 25; II 37

[2] Vader unde muder, suster unde bruder erve nimt de sone, unde nicht de dochter, it ne si dat dar nen sone ne si, so nimt it de dochter.

Patris et matris, sororum et fratris hereditatem in eo succedunt filii et non filie.

W tekście niemieckim uprawnionymi do spadku po rodzicach, bracie i siostrze są synowie, a córki tylko wówczas, gdy nie ma synów. V. Sandomiriensis, podobnie zresztą jak v. Vratislaviensis¹⁰², względne prawa spadkowe córek przemilcza.

211

I 17 § 1

Sand. I 25; II 37

[4] Doch nimt sones unde dochter kint erve vor vader unde vor muder unde vor bruder unde vor suster dorch dat [...]

Attamen nepotes ex filio seu nepotes ex filia succedunt in hereditate pre patre et pre matre et pre fratre et pre sorore [...]

¹⁰¹ Zob. uw. 202.

¹⁰² Zob. uw. 17.

W tekście niemieckim dziecko („kint”) syna lub córki dziedziczy przed ojcem i matką, bratem i siostrą (zmarłego, zmarłej). Mało precyzyjny termin „kint”, pod którym może się kryć tak syn jak i córka, Konrad z Sandomierza tłumaczy przez równie mało dokładne określenie: „nepotes ex filio seu nepotes ex filia”. Ścisłe tłumacząc należałoby przyjąć, że przekład dopuszcza do dziedziczenia tylko potomków płci męskiej, bowiem Pluralis od neptis brzmi neptes. Do takiego wniosku upoważnia także owo wyżej wzmiankowane pominięcie przez tłumacza względnych praw spadkowych córek¹⁰³. Nie wiemy jednak, czy przez „nepotes” tłumacz nie rozumiał wnuków w ogóle, bez względu na płeć, analogicznie do pueri, co w średniowiecznej łacinie oznacza dzieci, właśnie bez względu na płeć.

212

I 19 § 1

Sand. I 27; II 41

De Swaf nimt wol herwede unde erve
boven der sevenden sibbe [...]

Swabus bene licite recipit arma bellica
ultra septimam lineam consanguinitatis
[...]

Według tekstu niemieckiego Szwab dziedziczy hergewet i majątek („erve”) powyżej 7 stopnia pokrewieństwa. W v. Sandomiriensis jest mowa jedynie o dziedziczeniu hergewetu.

213

I 20 § 1

Sand. I 29

Sand. II 43

Des morgenes, als he mit er to dische
geit, vor etene, ane erven gelof so mach
he er geven enen knecht oder ene maget,
de binnen eren jaren sint, unde tune unde
timmer unde veltginge ve.

[...] possit licite dare uxori pro dotalicio
de mane, quando cum ipsa procedat ad
mensam, absque
compromisso consensu
heredum potest ei dare obnoxium
aut seu
obnoxiam, qui annos pubertatis nondum
attingerint
et sepes et edifi-
cia ac alia¹⁰⁴ cam-
pestris.

Tekst niemiecki wylicza to, co małżonek może dać żonie jako podarek poślubny: a) służącego lub służącą — obydwójce nieletni, b) to, co jest

¹⁰³ Zob. uw. 210.

¹⁰⁴ Chyba miało być animalia, tylko pisarz zapomniał umieścić znak skrócenia nad „alia” (ālia).

w obejściu-ogrodzeniu i w izbie („tune unde timmer”), c) ze zwierząt te, które wychodzą w pole. Pełny przekład tych postanowień zawiera jedynie Sand. II. W Sand. I brak b) i c).

214

I 20 § 2

[2] Budet se it aver to losene na der bure kore jeneme, des de stat is, unde ne wel he is nicht, so mut se wol op graven, deste se de erde weder evene.

Sand. I 29

condicionaliter edificaverit
illi, cuius locus, secundum consensum villicorum, et si habere edificium noluerit, bene
potest sic, quod replanat

Sand. II 43

Sin autem

ad redimendum exhibuerit
estimationem
extunc ipsa
effodere catamen
denuo terram planat.

W oryginale gdy wdowa opuszczająca majątności męża oferuje dziedzicowi męża budynki do nabycia według szacunku sąsiadów i oferta nie zostaje przyjęta, wówczas wdowa może budynki zabrać, z tym że grunt, na którym stały, winna doprowadzić do stanu pierwotnego. W v. Sandomiriensis poprawny przekład zawiera jedynie Sand. II. Autor Sand. I zupełnie oryginału nie zrozumiał, co widać wyraźnie na początku fragmentu: „Sin autem condicionaliter edificaverit” zamiast „sin autem ad redimendum exhibuerit”.

215

I 20 § 4

Blift aver de wedewe na ers mannes dode mit eren kinderen in der kindere gude, dat ere nicht n'is, unde ungesceden van deme gude, unde nemet ere sone wif bi erne live, stervet ere sone dar na, des sones wif nemet mit mereme rechte eres mannes morgengave unde musdele unde ere rade an eres mannes gude, den sin muder, of se ers mannes unde ers selves umbesculdenen were dar an getugen mogen.

Sand. I 29

Si autem vidua post obitum sui mariti cum pueris manserit in bonis puerorum, que sua non sunt, inseparata a bonis, et filius uxorem duxerit vivente matre, si filius decesserit, sua uxor maiori iure dotalicium recepit sui mariti
et videlicet pulmentaria et suppellectilia in bonis sui mariti
quam sua mater.

Sand. II 43

Jak widać, tekst jest kompletny tylko w Sand. II. W Sand. I brak wyliczenia tych przedmiotów, które należą do „dotalicium”¹⁰⁵.

¹⁰⁵ W Dział I tekst jest zdefektowany: „Si autem vidua post obitum sui mariti cum pueris permanserit, videlicet pulmenaria et supellectilia in bonis sui mariti”.

216

I 21 § 1

Men mut ok wol vrowen egen geven to erme live [...] binnen deme gerichte dar dat egen inne loget in iewelker stat, deste dar koninges ban (inne) si.

Sand. I 30

potest
pro sua vita [...] coram iudicio, in quo proprium situm fuerit, in quacunque civitate
bannum regium

Sand. II 45

Feminabus bene dari

possunt proprium

coram iudicio, in quo proprium situm fuerit, in quacunque civitate

bonum regimen fuerit.

W tekście niemieckim wolno kobiecie dać w dożywocie majątek („egen”), przy czym czynność ta winna być dokonana przed sądem, na którego terytorium dobra się znajdują. Sąd ten musi mieć bannus królewski. Obie redakcje v. Sandomiriensis zawierają usterki. W Sand. I nie wiadomo, co wolno dać kobiecie w dożywocie, i dopiero z dalszego członu tekstu wynika, że chodzi jednak o „proprium”. Ponadto w rękopisie Gn „in quacunque civitate” – to oddzielne zdanie. W Sand. II zamiast „bannum regium” mamy „bonum regimen” [s]. „In iewelker stat” znaczy tyle, co: w każdym miejscu. Natomiast obie redakcje tłumaczą ten zwrot przez „in quacunque civitate”. Oryginał do takiej interpretacji nie upoważnia¹⁰⁶.

217

I 21 § 2

[2] Wert san en man mit rechte van sime wive gesceden [...]

Sand. I 31; II 46

Sin autem inter virum et suam uxorem divortium fuerit celebratum iure tamen spirituali.

„Mit rechte van sime wive gesceden” zostało przełożone: „divortium fuerit celebratum iure tamen spirituali”. Charakterystyczne jest dla v. Sandomiriensis to podkreślanie wyłącznej kompetencji prawa kanonicznego w sprawach małżeńskich¹⁰⁷. Czy mogła wchodzić w rachubę jakaś inna ewentualność, że trzeba było akcentować wyłączność prawa kanonicznego?

218

I 22 § 1

[2] Mit sime rade scal ok de vrowe bigraft unde drittegesten dun; anderes ne scal he nene walt hebben an deme gude bit an den drittegesten.

Sand. I 32

De suo etiam consilio vidua sepulturam et tricessimam facere debet, aliam omnino usque
post tricessimam habere non debet potestatem in bonis supradictis.

Sand. II 47

¹⁰⁶ Zob. uw. 267.

¹⁰⁷ Por. w związku z tym uw. 203.

W oryginale spadkobiercy wolno wjechać do dóbr dzierzonych przez wdowę przed upływem 30 dni od śmierci właściciela w tym celu, by to, co ma otrzymać w spadku, nie doznało uszczerbku. Za jego też radą dokonuje wdowa pogrzebu i „drittegesten” (tu: stypa?). W innych kwestiach dotyczących majątku tenże spadkobierca nie ma w wymienionym okresie władzy decydowania („walt”). Poprawny przekład zawiera tylko Sand. II. W Sand. I przez opuszczenie „usque” tekst stał się dwuznaczny:

a) po upływie określonego terminu wdowa innej (jakiej?) władzy mieć już nie będzie, albo

b) innej władzy po upływie określonego w przepisie terminu spadkobierca mieć nie będzie.

219

I 22 § 5

Sand. I 34

Sand. II 49

Swar twene man oder dre to eneme herwede geboren sin, de eldeste nimt dat swert to voren, dat andere delet se gelike under sek.

Ubi duo aut tres
fratres
ad simpla nati fuerint bellica arma, senior gladium pro se recipit
et alia
inter se dividunt
equaliter alias
modo equali
ita tamen, quod
senior dividat et iunior eligit inter illa
supradicta.

Wyrażona w Sand. II 49 zasada, że starszy dzieli a młodszy wybiera („senior dividat et iunior eligit”) nie występuje co prawda w I 22 § 5, w tym miejscu jest więc interpolacją, spotykamy ją jednak w III 29 § 2 w związku z podziałem spadku.

220

Przy okazji tłumaczenia fragmentu „Swe aver der kindes erve is” z I 23 § 2 daje autor Sand. I (art. 36) następujące wyjaśnienie: „Heredi aut pueri [*winno być*: heres autem pueri] hoc ille dicitur, qui pueri, si de hac luce decederit, succedere in suis bonis posset”¹⁰⁸.

221

I 24 § 1

Sand. I 37; II 52

[tekst w uw. 21]

¹⁰⁸ Nie ma tego wyjaśnienia w Sand. II.

„Tunede unde timmer” — części składowe Morgengabe (wg Homeyera Gezáuntes und Gezimmertes)¹⁰⁹ sprawiają wyraźny kłopot obu Konradom, a także autorowi Sand. II. W Sand. I oba terminy nie zostały w ogóle przetłumaczone, a tłumaczenie w Sand. II brzmi: „et sepes et carpeta a goczminner”. Nie wiemy, co oznacza ostatni wyraz, niewątpliwie jest to germanizm¹¹⁰.

222

I 25 § 2

Moneket men en kint binnen sinen jaren,
it mut wol binnen sinen jaren ut varen,
unde behalt lenrecht unde lantrecht.

Sand. I 38

Si puer monachatur
intra annos iuventutis,
bene intra annos religionem
intrare exire
potest et ius
conservat conservare
terrestre ac feudale.

Sand. II 53

W tekście niemieckim nieletni umieszczony w klasztorze, może w okresie nieletności klasztor opuścić i otrzymuje wówczas prawo ziemskie praz prawo lenne. Poprawny przekład zawiera Sand. II, natomiast w Sand. I zamiast „exire” jest „intrare” i sens przepisu jest niezrozumiały: nieletni umieszczony w klasztorze, może w okresie nieletności wstąpić do klasztoru i zachowuje swe prawo ziemskie oraz prawo lenne. Dodajmy, że w dalszym ciągu przekładu Sand. I zgodnie z oryginałem stwierdza, że dorosły udający się do klasztoru traci prawo ziemskie i lenne. Tak też jest w Sand. II.

223

I 27 § 1

Iewelk wif erft twier wegene: er rade an
er naesten nichtelen, de er van wif halven
is beswas, unde dat erve an den naesten,
it si wif oder man.

Sand. I 40

Quevis mulier dupliciter hereditat:
supellectile
super
proximam cognatam
si que ex parte ma-
tris in linea attinet
consanguineitatis
et hereditatem super proximum
agnatum vel agnatam

Sand. II 55

¹⁰⁹ Zob. przypis 55 w Rozdz. I.

¹¹⁰ „Carpeta”, poprawnie ‘carpenta, -ae’, tj. ‘deska’, ‘belka’, ‘wiór’, ‘drzewo’. *Carpentum*: 1) wóz do przewożenia osób, zwłaszcza kryty, karetą; 2) wóz ciężarowy; 3) drzewo budulcowe. Zob. *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* t. 2, z. 2 (10), kol. 209.

qui ex parte patris
Pa [s] sibi est con-
sanguineus simili-
ter in matris, si de-
ficit in patris pa-
rentela.

W v. Sandomiriensis, podobnie jak v. Vratislaviensis została expressis verbis wyrażona zasada, której w oryginale jedynie a contrario trzeba się domyślać, że ci „naesten”, dziedziczący „dat erve” mają pochodzić z linii męskiej¹¹¹. W Sand. II jest jeszcze dodatkowe postanowienie. Trudno je odszyfrować (co znaczy: „pa”?), ale wydaje się, że jego sens jest następujący: gdy zabraknie krewnych po mieczu, spadek (z wyłączeniem gerady) przechodzi na krewnych po kądzieli¹¹².

224

I 27 § 2

[1] Iewelk man van ridders art erft ok
twier wegene: dat erve in den naesten
evenbordegen mach, swe he si, unde dat
herwede in den naesten (unde in den
eldesten) swertmach.

Sand. I 41

Sand. II 55

Quivis vir de militari stirpe
etiam
heredat dupliciter: hereditatem
super proximum
sibi comparem
consanguineum, quiscunque fu-
erit, et arma bellica super proxi-
mum agnatum
sibi etiam parem
conditionis in na-
tura existentem.

W oryginale dobra po zmarłym stanu rycerskiego mają przypaść „naesten mach” jednakże „evenbordegen”. Warunek równości stanu uwzględnia jedynie Sand. II, w Sand. I został on pominięty.

225

I 27 § 2

[2] Swelk man van ridders art nicht n'is,
an deme tosteit des herscildes, de let hin-
der eme erve to nemene, swenne he
stirft, unde nen herwede.

Sand. I 41

Sand. II 55

Quiscunque de pro-
genie
fuerit
et tamen ad scutum bellicum spe-
ctat, ille
Qui autem de stir-
pe
militali non

¹¹¹ Zob. uw. 22.

¹¹² Ale wówczas w tekście zamiast: „similiter in matris”, winno być: *similiter ex matris*.

	si	retro se dimiserit hereditatem ad recipiendum cum
	decesserit	moriatur
		et non arma bellica
	cum	quamvis
		ea
	non habeat.	bene habet.

Jak już wspominaliśmy, „swelk man van ridders art nicht n'is, an deme tosteit des herscildes” można interpretować dwojako:

- a) kto nie należy do rycerstwa objętego Heerschildem,
- b) kto nie należy do rycerstwa, ale ma Heerschild¹¹³.

I podczas gdy v. Vratislaviensis przyjęła pierwszą interpretację, w v. Sandomiriensis znajdujemy interpretację drugą¹¹⁴. W dalszej części oryginału po osobie wymienionej w zdaniu [I] nie dziedziczy się ani dóbr ani hergewetu.

Przekład tego fragmentu w obu redakcjach zawiera usterki. W Sand. I: jeżeli pozostawia po sobie dobra do dziedziczenia, gdy umrze (to znaczy, dobra jednak dziedziczy się po nim), lecz nie hergewet, ponieważ go nie posiada. Zupełnie zbędny jest tutaj wyraz: jeżeli („si”). W Sand. II: pozostawia po sobie dobra do dziedziczenia, gdy umrze (czyli dziedziczy się jednak po nim), lecz nie hergewet, chociaż go posiada.

Różnice między Sand. I i Sand. II a oryginałem i versio Vratislaviensis¹¹⁵ wynikają być może z tego, że w obu redakcjach v. Sandomiriensis człowiek, którego majątkiem przepis się zajmuje, posiada jednak Heerschild.

226

I 31 § 1

Sand. I 42

Sand. II 58

[2] Stirft aver dat wif bi des mannes live,
se ne erft nene varende have, wan rade,
unde egene, of su dat hevet, in deme
naesten.

	Si autem femina decesserit
patre vivente	
aut	
	marito
	vivente
	nulla hereditat bona mobilia, nisi
	supellectile
aut	et
	proprium, si habuerit, super
proximam.	proximum.

¹¹³ Zob. uw. 24.

¹¹⁴ Jak wyżej.

¹¹⁵ Zob. uw. 22.

W tekście niemieckim, gdy żona umrze za życia męża... W Sand. I: gdy kobieta umrze za życia ojca lub męża. Przekład oczywiście błędny, wzmianka o ojcu niepotrzebna, bo chodzi o mężatkę i losy jej majątku po śmierci. Poprawny tekst zawiera Sand. II. Ten, który bierze spadek po kobiecie został w oryginale określony dość ogólnikowo: „in deme naesten”. Wprawdzie według I 27 § 4 geradę dziedziczą najbliższe krewniaczki zmarłej, ale w I 31 § 1 przedmiotem dziedziczenia są „rade, unde egene”, a więc nie tylko gerada¹¹⁶. Stąd też chyba nie „super proximam” w Sand. I, lecz „super proximum” w Sand. II jest lepszym odpowiednikiem niemieckiego „in deme naesten”. Pod proximus można przecież podciągnąć krewnego tak płci żeńskiej jak i męskiej.

227

I 41	Sand. I 54	Sand. II 72
Klaget maget oder wedewe to lantrechte over eren voremunden [...]	puella aut terrestri tutorem	Si virgo vel femina iure feodali conqueritur super suum mundibordium.

Żadna z redakcji nie zawiera poprawnego przekładu tego fragmentu.

1) Oryginał traktuje o skardze panny lub wdowy — Sand. I i Sand. II natomiast o skardze panny lub kobiety (domyślnie chyba mężatki).

2) W oryginale chodzi o skargę podług prawa ziemskiego (lub może w sądzie prawa ziemskiego — „to lantrechte”), w Sand. II — o skargę podług prawa feudalnego lub sąd prawa feudalnego. Poprawnie jest w Sand. I: „iure terrestri”.

228

I 42 § 1

Sand. I 55; II 74

[4] Over sestich jar so is he boven sine
dage komen, also he vormunde hebben
scal, of he wel, unde ne krenket dar mede
sine bute nicht noch sin wergeld.

Sexagesimo anno transacto, iam tunc
ultra suos dies pervenit et tunc decrepi-
tus dicitur, quod eligere potest tutorem
si vult, et per hoc suam emendam non
minuit nec etiam recompensam et nec
suum ius terrestre.

¹¹⁶ Dla Homeyera egen w tym § jest przeciwstawione ruchomościom, zob. Homeyer I, Register I, s. v. 'Egen', s. 415. Ale u Hubnera mąż po śmierci żony wydaje (tylko) geradę krewniaczkom żony, zob. Hübner, *op. cit.*, s. 677

Według tekstu niemieckiego mężczyźnie upływają lata sprawne z chwilą osiągnięcia 60 lat. Potem może, jeśli tego sobie życzy, mieć opiekuna i nie wpłynie to ujemnie na wysokość jego nawiązki i wergeldu. V. Sandomiriensis dodaje ponadto, że nie będzie to również szkodziło suo iuri terrestri. Czy chodzi tu o zdolność do działań prawnych w prawie ziemskim, czy jeszcze o coś innego — trudno dociec.

229

I 43

Sand. I 56; II 75

Geit aver de klage to kampe wart, so mut ok wol er vormunde sin iewelk er evenbordege swertmach.

Et si querimonia duello digna fuerit, extunc quivis suus agnatus eius tutor esse potest.

Wśród warunków, które musi spełniać zastępca procesowy kobiety w sprawie, która ma być rozstrzygnięta w drodze pojedynku, jest wymieniona równość stanu. Otóż v. Sandomiriensis — nie po raz pierwszy zresztą — warunek ten pomija¹¹⁷.

230

I 48 § 1

Sand. I 60; II 79

Alle de (in) unecht geboren sin, oder sok echtlos gemaket hebben, de ne mogen nene vormunde hebben an erer klage noch an erme kampe.

Omnes illegitime nati, vel qui se suo iure privaverunt, hii tutores in suis querimoniis habere non possunt nec in suo duello.

Poprawny przekład zawiera Sand. II, a w Sand. I jedynie rękopis Gn. Natomiast w Dział I zamiast: „tutores in suis querimoniis habere non possunt”, jest: „tutores in suis querimoniis esse non possunt”. Sens zatem przepisu jest tutaj zupełnie odmienny: osoby, którymi przepis się zajmuje nie mogą być opiekunami w swoich sprawach, co można interpretować tak, że nie mogą same prowadzić własnych spraw. Dodajmy jeszcze, że w Sand. II 79 znajduje się przekład odmiany tekstu niemieckiego, występującej jedynie w rękopisie Bv¹¹⁸.

231

I 51 § 1

Sand. I 62; II 82

Echt man noch echt wif ne nimt ok unechtes mannes erve nicht.

Vir legitimus ac femina legitima non succedunt illegittimo, nec suam recipiant hereditatem.

¹¹⁷ Zob. uw. 224. Skoro w Polsce Landrecht Zwierciadła Saskiego był prawem ludzi nie należących do stanu szlacheckiego, wymóg równości stanu mógł chyba tłumaczyć śmiało opuścić.

¹¹⁸ Zob. s. 77 poz. b.

W tekście niemieckim mężczyzna i kobieta określani mianem „echt”, w przekładach „legittimi”, nie mogą dziedziczyć po „unechtes mannes”. V. Sandomiriensis zawiera dodatkowe postanowienie: nie mogą także przekazać swych dóbr w spadku owemu „illegittimo”. Oryginał jednak takiego postanowienia nie zna.

232

I 51 § 2

Sand. I 62; II 82

[2] [...] is se keves, se mach echten man nemen, unde mach kindere immer dar binnen gewinnen.

Si etiam est amica¹¹⁹, legitimum potest ducere maritum, sed legitimos pueros non potest nullomodo generare.

W tekście niemieckim konkubina („keves”) może wziąć ślub z mężczyzną i rodzić (domyślnie: prawe) dzieci. Natomiast w v. Sandomiriensis, podobnie jak w v. Vratislaviensis¹²⁰, jest odwrotnie: nie może rodzić prawych dzieci.

233

I 51 § 4

Sand. I 63; II 83

Swelk scepenbare vri man enen sinen genot to kampe an sprikt, de bedarf to wete sine vir anen unde sin hantgemal [...]

Quicumque vir liber, sede dignus scabinorum, unum suum equalem monomachaliter alloquitur, hic suos quattuor progenitores ad ostendendum indigebit [...] etiam suam desponsatam nominandam [...]

W obu redakcjach v. Sandomiriensis spotykamy ten sam błąd w tłumaczeniu terminu „hantgemal”, co w v. Vratislaviensis¹²¹.

234

I 52 § 1

Sand. I 63

Sand. II 84

[2] Doch weslet de herren ere denstman wol ane gericht, of men de wederwesle bewisen unde getugen mach.

Attamen bene volunt hoc barones ipsorum manuales absque iudicio in commutationem dare, si recompensatos ostendi possint et protestare.

¹¹⁹ Sand. II: „spuria”. W Gn obok tekstu na marginesie: „ut leges a spure, sic [może miało być: sicut?] spurius est ab amica”.

¹²⁰ Zob. uw. 29.

¹²¹ Zob. uw. 30.

W tekście niemieckim pan może służyć poza sądem zamienić, byle mógł okazać (chyba w razie sporu) to co dostał w zamian za służbę. Poprawny przekład jest tylko w Sand. II¹²² bowiem w Sand. I nie wiadomo, co należy okazać.

235

I 52 § 1

[3] Gift he it weder rechte sunder erven gelof, de erve underwinde't sek mit orden, also of he dot si, jene de it dar gaf, so he is nicht geven ne mochte.

Sand. I 63

Si contra ius dederit sine heredum consensu, heres se

Sand. II 84

tunc

intromittat sentencialiter

similimodo ut

ac si iste

ille qui

mortuus

sit

esset

qui dederit

ut ille, qui

ibi que dare non

mortuus sit

poterat iure.

W tekście niemieckim kto wbrew prawu pozbywa dobra bez zgody dziedzica, dziedzic sądownie dobra odzyskuje tak, jakby pozbywca był zmarły. Poprawny przekład zawiera tylko Sand. II, w Sand. I do obu rękopisów przez nas przeglądanych wkradł się jakiś chaos: w Gn pisarz dwukrotnie powtórzył: „ut ille, qui mortuus sit”, i na tym zakończył. W Dział I w miejsce tegoż zwrotu jest: „sic, quod ipse contradicere non poterat”, przy czym doprawdy trudno odgadnąć, do kogo zwrot się ten odnosi.

236

I 54 § 3

[1] Tins mut de herre oder sin bode, de dat lant bestadet, bat behalten, den is de man versaken moege, unde tegeden dat selve an deme gude, dar de man oppe sit.

Sand. I 68

Censum potest dominus aut suus procurator, qui agros exponit, melius obtinere, quam inquilinus

nus

ipsum

possit denegare. Et idem finire

re¹²³ in

bonis, in quibus

residet censualis

residenciam habet

censualibus

[2] Seget aver de man, dat he vergulden hebbe, dat mut de man vulbrenge selve dridde, de dat sagen unde horden, dat

Sin autem dicit, quod censum persolverit, hoc oportet ipsum mettertium

¹²² Oraz w v. Vratislaviensis, zob. Vrat. 30.

¹²³ Dział I ma tu „similiter” zamiast „finire”.

he vergulden hebbe, of men is eme ver-
saken wille.

tacto sacramento
protestare, qui audiverunt et vi-
derunt, quod
ipse censum sibi
integraliter
persolverit. Si
denegare dinagari
voluerit.

W tekście niemieckim pan ma pierwszeństwo do dowodu, że czynsz mu przysługuje. Podobnie z udowodnieniem praw do dziesięciny w tychże samych dobrach (tj. czynszowych). W v. Sandomiriensis przekład tego fragmentu jest błędny, tłumacz go nie zrozumiał, bo o dziesięcinie nie wzmiankuje i nie wiadomo, do czego odnieść owo „Et idem finire” (w Dział I: „similiter”). Zamiast „Et idem finire” winno być: et decimam similiter. W zdaniu [2]: chłop w razie sporu udowadnia uiszczenie czynszu samotrzeć ze świadkami, którzy widzieli i słyszeli, że uścił czynsz całkowicie. Termin ‘przysięga’ nie został w oryginale użyty, ale nie ulega wątpliwości, że świadkowie i pozwany składali zeznanie pod przysięgą¹²⁴. Słusznie zatem wymaga jej *expressis verbis* Sand. I¹²⁵.

237

I 55 § 1

Sand. I 69; II 92

Al werltlik gerichte hevet begin van kore;
dar umme ne mach nen sat man richtere
sin, noch neman, he ne si geboren [*u Ho-*
meyera: gekoren] oder belent richtere.

[...] nisi sit electus aut feudalis iudex.

V. Sandomiriensis podobnie jak v. Vratislaviensis odpowiada wersji Homeyerowskiej — sędzia musi pochodzić z elekcji („he ne si gekoren”)¹²⁶.

238

I 58 § 1

Sand. I 69; II 92

Swene men aver kuset to langer tit, den
scal de greve oder de markgreve belenen;
vor deme gift men achte; de mut ok wol
overnachtich ungerichte richten.

Qui autem eligitur ad tempus diuturnum, hunc debet comes aut lanthgravius infeodare. Coram illo datur exilium. Hic etiam excidium ultra nocturnum iudicare potest.

¹²⁴ Zob. Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 70, przypis 57, oraz s. 117.

¹²⁵ Podobnie v. Vratislaviensis, zob. uw. 31.

¹²⁶ Zob. uw. 32.

W v. Sandomiriensis, podobnie jak w v. Vratislaviensis, słowo „achte” oznaczające tutaj naradę osób wyszukujących wyrok, zostało przetłumaczone jako „proscriptio”, „exilium”. O przyczynach takiego rozumienia tego określenia i wynikających stąd konsekwencjach pisaliśmy przy omawianiu v. Vratislaviensis¹²⁷.

239

I 58 § 2

[3] Also is iewelkes richteres, dar de koning to antwarde is, de klage ne ga denne oppe den koning.

Sand. II 93

[...] expiravit eum omne iudicium minoris iudicis in presencia maioris. Et sic cuiuslibet iudicis ubi est rex presens, nisi querimonium sit super regem.

Sand. II zawiera podobnie jak Vrat. normę ogólną, wg której w obecności sędziego wyższego gaśnie władza sędziego niższego. Normy takiej nie ma w tekstach niemieckich, ograniczają się one do przedstawienia konkretnych stanów faktycznych. Najwidoczniej jest to tutaj zapożyczenie z przekładu Opoleczyka¹²⁸. Brak tego uogólnienia w Sand. I.

240

I 59 § 1

[1] [...] des ne mach de richtere nicht richten wan to echter dingstat unde under koninges banne.

Sand. I 70

Sand. II 94

excepto [...] quos iudex non alibi nisi in vero loco iudicare debet iudiciali

et regio sub anno [s].

W tekście niemieckim pewne sprawy sędziego może rozstrzygać tylko we właściwym dla sądu miejscu i pod bannus królewskim. Wymóg bannus królewskiego zna tylko Sand. II, natomiast brak go w Sand. I.

241

I 59 § 2

[2] Swen eme dat gevunden wert, so klage manlich, dat eme werre, mit vorspreken, dorch dat he sek nicht versume.

Sand. I 72

Sand. II 96

Cum hoc sibi diffinitum fuerit, extunc queruletur quis, quod necesse sibi fuerit

advocatis

cum

tutoribus aut prolocutoribus

ca de causa, ne se negligat.

¹²⁷ Zob. uw. 33.

¹²⁸ Zob: uw. 35 oraz s. 86 poz. 4.

W tekście niemieckim poprzedzającym cytowany fragment wymienione są pytania, z jakimi sędzia przed przystąpieniem do sprawy zwraca się do sołtysa. Po tych pytaniach i potwierdzających odpowiedziach, każdy może składać skargę za pośrednictwem prawidnika, by uniknąć przykrych skutków błędu w wypowiedzianej skardze.

Jak widać, pełny przekład zawiera jedynie Sand. I (i to tylko Gn), w Sand. II (oraz w Dział I) brak przekładu fragmentu: „so klage [...] vorspreken”, przez co tekst jest niezrozumiały. Nie wiemy, kto i co ma czynić za pośrednictwem prawidnika.

242

I 61 § 4

Iewelk man mut wol vorspreke sin bin-
nen deme lande to Sassen to lantrechte,
sunder papen, den men an sime rechte
nicht besceden ne mach [...]

Sand. I 75

Quivis vir prolocutor esse potest
in terra Saxonie iure terrestri,
preter sacerdos secularis, qui in
suo iure

a feudali

potest argui.

non

W Sand. I brak wyraźnie zakończenia¹²⁹, w Sand. II wprowadzie zakończenie jest, ale nie wiadomo, skąd się wzięło owo ius feudale. W oryginale jest mowa o Landrechcie a nie o Lehnrechcie. Tak więc w obu redakcjach nie ma przekładu poprawnego.

243

I 62 § 10

In allen steden is gerichte, dar de rich-
tere mit ordelen richtet.

Sand. I 77

foret

In omni loco
solet
esse iudicium, ubi iudex per
sententias scabinorum
indicat.

Sand. II 106

Poprawny przekład zawiera tylko Sand. II, bowiem w Sand. I brak orzeczenia w ostatnim zdaniu.

244

I 65 § 4

Alle scult mut men wol gelden, deme
men se gelden scal, er deme dage, dar
men se gelden scolde.

Sand. I 80; II 118

Omne debitum bene solvere oportet illi,
cui solvere tenetur.

¹²⁹ W Gn wyraz „non” został skreślony, a obok na marginesie znajduje się dopisek: „est reprobandus”.

W oryginale każdy dług może dłużnik uiścić wierzycielowi przed terminem¹³⁰. To 'przed terminem' zostało w v. Sandomiriensis (w obu redakcjach) opuszczone i powstał tekst, który w istocie stwierdza fakt oczywisty: każdy dług należy uiścić „bene” (?) temu komu jest się dłużnym.

245

II 5 § 1

Sand. I 95; II 136¹³¹

Swe egenes also vele hevet, dat beter is den sin wergelt [...]

Qui tantum habet proprii, ut suam valeat recompensam [...]

W oryginale: u kogo wartość majątku przewyższa wysokość wergeldu¹³², ten nie musi stawiać rękojemców. W v. Sandomiriensis wystarcza, gdy majątek jest równy wartością wergeldowi.

246

II 11 § 3

Sand. I 104; II 150

Sweme men aver silver oder penninge gelden scal, ne wardet he des to rechten dagen nicht, oder ne an nemet he's nicht [...]

Qui autem argentum aut denarii debent dari, si non eo temptaverit tempore statuto, aut super eo testimonium non receperit [...]

W tekście niemieckim, gdy wierzyciel a) nie stawia się w terminie po odbiór długu, lub b) długu nie odbierze, nie traci wiarygodności, lecz tylko termin. W v. Sandomiriensis brak warunku b), stanowiącego w Zwierciadle późniejszy dodatek¹³³. Jest natomiast warunek inny: „aut super eo testimonium non receperit”, będący odpowiednikiem dodatku występującego w rękopisach Bv i Bw (Jag. 169): „ader en nimpt er nicht geczewg”¹³⁴.

247

II 11 § 3

Sand. I 104; II 150

[2] Hadde he ok jeneme gelovet dar vore in to ridene, he is des inridenes ledich, unde nicht des geldes noch der scult, dar he vore inriden scolde.

Si autem debitor pro eo statuere se promisit, de quo est liber, sed de debito non sive de pecunia, pro qua se statuere debuit.

¹³⁰ Tak też Vrat. 34. Zob. także Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 241.

¹³¹ Drugi art. o tym samym numerze.

¹³² Zob. Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 242, 365.

¹³³ Ssp MGH, s. 136, w. 25. Brak tego warunku także w v. Vratislaviensis, zob. uw. 39.

¹³⁴ Homeyer I, s. 236, przypis 13.

Chodzi tu o znaną instytucję załogi. W tekście niemieckim dłużnik zostaje od niej zwolniony, jeśli wierzyciel zachowa się tak, jak wyżej w uw. 246 pkt a) i b). Natomiast z v. Sandomiriensis czytelnik załogi się nie domyśli. „Si autem debitor pro eo [sc.: pro debito] statuere se promisit jest sformułowaniem tak ogólnym, że nie można w nim widzieć zobowiązania się do stawienia się przed sądem. Gdyby szło o załogę należałoby jeszcze dodać, jak to czyni Vrat.: „et, donec solverit, non exire”¹³⁵.

248

II 13 § 1

Sand. I 111

Sand. II 164

[3] Scut aver in deme dorpe des dages
en duve, de minner denne drier scillinge
werd is, dat mut de burmester wol rich-
ten des selven dages [...]

Sin autem in villa
in die¹³⁶ una
furtum minus trium solidum com-
missum fuerit, hoc magister ru-
ralis bene eodem die potest iu-
dicare [...]

W tekście niemieckim, jeżeli kradzież zostanie popełniona we wsi a) we dnie, b) wartość przedmiotu skradzionego nie przekracza trzech szylingów, wówczas schwytanego złodzieja może sądzić sołtys, ale tylko tego samego dnia. Warunek, że kradzież ma być dokonana we dnie występuje tylko w Sand. I, i to w jednym rękopisie (Gn). Tam gdzie został pominięty, być może dałoby się go wyinterpretować z innego warunku, tego mianowicie, że sołtys może sądzić złodzieja tylko w dniu popełnienia kradzieży¹³⁷.

249

II 16 § 2

Sand. I 117

Sand. II 172

Swe den anderen lemet oder wundet,
wert he des beredet, men sleit eme de
hant af.

Qui
alium alterum
mutilat aut vulnerat
mortaliter, hic
si vincetur se vincetur
ut iuris est, sibi manus ampute-
tur.

W tekście niemieckim kto rani lub okalecza drugiego i zostanie uznany za winnego, traci rękę. Poprawny przekład zawiera Sand. II („hic se” zamiast: hic si, to oczywisty błąd pisarski), natomiast Sand. I znacznie

¹³⁵ Zob. Vrat. 38.

¹³⁶ Członu „in die” brak w Dział I.

¹³⁷ Zob. uw. 42.

modyfikuje przepis przez dodanie warunku, by owo zranienie lub okaleczenie było śmertelne¹³⁸.

250

II 19 § 2

De herre mut ok wol ut nemen (enes) sinen egenen man, swen he verdelet is [...] so blift jene crenlos unde rechtlos.

Sand. I 122

Dominus etiam potest eximere unum suum obnoxium, cum sit condemnatus [...] et tunc obnoxius manet absque damno

et sine honore

Sand. II 179

sed iure et honore iuridice carebit.

Jak już o tym wspominaliśmy¹³⁹, Zwierciadło Saskie w tym fragmencie przewiduje, pod określonymi warunkami, możliwość uwolnienia przez pana raz jeden, czy też jednego skazanego sługi. Sługa taki staje się jednak echt- und rechtlos.

W v. Sandomiriensis pan może jednego¹⁴⁰ skazanego sługę uwolnić od kary („eximere”) pod warunkami zgodnymi z oryginałem. Co do dalszych losów wyzwolonego sługi mamy natomiast inne postanowienia w Sand. I i inne w Sand. II. W Sand. I sługa taki „manet absque damno et sine honore”. Poprawny przekład winien brzmieć: „manet absque iure et absque honore”. Tak właśnie jest w Sand. II. Wzmianka „absque damno” jest zbyteczna, skoro od owego damnus pan właśnie sługę uwalnia. Zgodnie z oryginałem, obie redakcje nie wymieniają ani rodzaju przestępstwa, którego się sługa dopuścił, ani kary, która mu groziła. Prawdopodobnie chodzi o karę śmierci, skoro po wstawiennictwie pana ma być echt- und rechtlos¹⁴¹.

251

II 20 § 1

Bruder unde suster nemet eres ungetweiden bruder unde suster erve vor den bruder unde vor de suster, de getweiet van vader unde muder sint. Ungetweiede bruder kint sint ok gelike na deme getweiden bruder an deme erve to nemene.

Sand. I 123; II 181

Fratres et sorores accipiunt sui fratris indivisi, vel sororis inseparate hereditatem ante fratrem¹⁴², que sunt a patre vel a matre sequestrati. Indivisorum fratrum pueri etiam equales sunt diviso fratre in recipienda hereditate.

¹³⁸ Warunek ten zresztą jest sprzeczny z innymi postanowieniami Ssp, zob. Friese, *op. cit.*, s. 232.

¹³⁹ Zob. uw. 45.

¹⁴⁰ Tak też w tekście niemieckim z rękopisów Bv i Bw. Zob. Homeyer I, s. 248, przypis 5.

¹⁴¹ Tak właśnie jest we Vrat., zob. uw. 45.

¹⁴² W Dział I zamiast: „ante fratrem” jest: „ante patrem”, w Dział IV: „ante fratrem aut sororem”.

W versio Sandomiriensis, podobnie jak we Vrat. „ungetweieden” przełożono na: indivisus, a „getweieden” na: divisus¹⁴³. I tu zatem różnice w pokrewieństwie (rodzeni—przyrodni) zastąpiono różnicami w stosunkach majątkowych (niedzielni—oddzieleni).

252

II 21 § 3

Sand. I 125

Sand. II 183

[2] [...] wende iewelk man mut wol sin gebuw beteren unde ergeren oppe sime lene weder sines herren wille; also mut de vrowe op erer lifgetucht.

Quivis potest sua edificia supra suum feodum meliorare seu peyorare in suo feodo contra suorum voluntatem dominorum

corrigerere¹⁴⁴.

Sic licet femine super suam vite provisionem.

W tekście niemieckim przyznaje się kobiecie, przez analogię do uprawnień wasala, prawo pogarszania lub poprawiania stanu budynków w jej dożywociu. Poprawny przekład jest tylko w Sand. II. W Sand. I brak orzeczenia, to znaczy nie wiadomo, co wolno robić wasalowi z budynkami. Wprawdzie w Gn na marginesie inna ręka dopisała „corrigerere”, ale jest to uzupełnienie tylko częściowe, bowiem brak w dalszym ciągu wzmianki o możliwości pogorszenia stanu budynków.

253

II 22 § 5

Sand. I 130; II 189

Vulkumt jene sines getuges mit eme denne over ene selven, he ne bedarf over ene nenes getuges mer, he mut san dar unme deme richtere gewedden, unde jene neme geven sine bute also he eme scolde, of he mit getuge nicht vulkomen ne were; went he ene to getuge brachte weder rechte unde weder sine witscap.

Si vir traxerit suum testimonium super eundem virum, super quem transit testimonium, ipse iure dicere tenetur circa suum iuramentum, quid sibi super eo notum fuerit aut dicendo, quod de hoc nihil sciat. Et si tunc proficit in suo testimonio proprio super seipsum et (in) eo fuerit convictus, iudici in pena manebit et adversario suam solvet emendam, sicut sibi debuisse, si in testimonio non profecisset.

W versio Sandomiriensis brak przekładu spacjeowanego fragmentu oryginału, w którym mamy uzasadnienie kary¹⁴⁵.

¹⁴³ Zob. uw. 46.

¹⁴⁴ Wyraz dopisany w dole inną ręką.

¹⁴⁵ Jest on natomiast we Vrat. 46: „quia contra iustitiam et suam conscientiam ipsam compulit ad probandum”.

II 24 § 2

Iewelk man (de) mach sines rechten gudes wol mit rechte anich werden, of he it verkoft oder versat oder op let, oder he sek verjaret jegen sinen herren [...] so is he der were geloset mit rechte.

Sand. I 132

Sand. II 192

Quivis vir suis veris ac iustis bonis privari, carere iure potest, ut si vendit aut obligat aut extra suam dimittit resignet potestatem
 aut se neglexerit annuatim erga suum dominum [...] tunc caret possessione de iure. sic liber ipse sibi est iure a possessione.

W oryginalu wśród przypadków, w których następuje prawna utrata Gewere wymieniono „he sek verjaret jegen sinen herren”. W nauce niemieckiej interpretuje się ten zwrot jako niedotrzymanie terminu odnowienia umowy lennej¹⁴⁶. W przekładzie zostało to oddane przez „aut se neglexerit annuatim erga suum dominum” i w tej łacińskiej formie widzielibyśmy raczej jakieś niedotrzymanie corocznych („annuatim”) obowiązków w relacji feudal—poddany. W każdym razie obowiązek lenny wprost z tekstu nie wynika¹⁴⁷.

II 26 § 2

Budet de muntere enen valschen penning tu, so dat he dar mede kopen welt, it geit eme an den hals. Swe sin recht verwarcht hevet mit duve oder mit rove, vint men under eme virdehalven penning, it geit eme an den hant, he ne moge er gewere hebben.

Sand. I bez nru Sand. II 194
(między art. 133 a 134)

Si monetarius unum falsum denarium exhibet ita, quod cum eo voluerit forizare, per hoc ipsum demeretur collum. Sand. II 195
 Qui suum ius furtu aut rapina spolio amisit vel demeruit, si apud ipsum unus falsus quartus medius denarius fuerit fuerit inventus investus, falsus denarius, manu

¹⁴⁶ Zob. Schwerin, Ssp, s. 72, przypis 65; Homeyer I, Register I, s. 492, s. v. 'Verjaren'.

¹⁴⁷ Podobnie we Vrat., zob. uw. 48.

carebit, demeretur,
nisi suum possit ponere
venditorem. tutorem.

W tekście niemieckim mamy następujące dwa postanowienia: a) mincerz puszczający w obieg fałszywy pieniądz, by nim płacić, jest karany na gardle¹⁴⁸, b) gdy u pozbawionego prawa z tytułu kradzieży lub rabunku zostaną znalezione denary w ilości 3 ½, grozi mu kara ucięcia ręki, jeśli nie wskaże osoby, od której otrzymał sfałszowane pieniądze. Poprawny przykład znajduje się w Sand. II, natomiast w Sand. I zamiast 3 ½ denara mamy 1 denar, przepis jest tu zatem surowszy niż w oryginale.

256

II 27 § 1

Sand. I 136

Sand. II 199

[2] Swe so markettoln untvuret, de scal drittich seillinge geven.

Qui autem forense teloneum deduxerit, abduxerit, tres solidos solvat. hic trigies solvet.

§ 4

Sand. I 138

Sand II 201

[2] [...] so moten se beteren dat geruchte mit dren seillingen [...]

extunc clamore occupantur, pro quo tres solidos satisfacere oportebit [...]

W oryginale za nieuiszczenie opłaty targowej („markettoln”) kara wynosi 30 szylingów, a za opór przy ciężeniu i podniesienie krzyku — 3 szylingi. W Sand. I wymiar kary jest odwrotny: w pierwszym przypadku — 3 szylingi, w drugim — 30. Poprawny przykład jest w Sand. II.

257

II 28 § 2

Sand. I 139; II 203

[2] Vint men ene in der stat, men mut ene wol panden oder op halden vor den scaden ane des richteres orlof.

Si in facto deprehensus fuerit, licite potest impignorari pro eo damno, absque licentia iudicis.

W oryginale złapanego na gorącym uczynku dokonywania czynów wymienionych w § 1 (łowienie ryb w cudzym stawie, ścinanie drzew posadzonych lub owocowych, lub stanowiących znak graniczny itp.) można bez zgody sędziego: a) ciężyc („panden”) lub b) uwięzić, zatrzymać („op halden”). Przekład obu redakcji milczy o możliwości uwięzienia.

¹⁴⁸ Zob. przypis 89 w Rozdz. I.

II 34 § 1

Sand. I 143

Sand. II 309

(kol. 206)

[3] To scaden segge ek dar umme: of he ene also geslagen hevet, dat sin herre sines denstes an eme gehindert is; dat scal he deme herren beteren, also de knecht scolde, of he ut des herren denste ane recht were gekomen, unde mit bute en beiden [...]

ad	
quod	damnum dico propterea,
	si tam graviter lesus fuerit, quod dominus in eo
servo sui servicii	servicio
	sit neglectus. Hoc
domino emendet	dominus emendat
tamquam	sicut
	servo debuit emendare, quod si extra servitium
in iustam potestatem	absque iusticia
pervenerit	pervenisset
	et cum emenda utrique.

Oryginał wyjaśnia, że przez pobicie lub uwięzienie poddanego wyrządza się szkodę panu, gdy poddany w wyniku tych okoliczności nie wykonuje swych obowiązków¹⁴⁹. Winowajca winien panu uiścić tyle, ile poddany opuszczający pana samowolnie, a ponadto płaci nawiązkę poddanemu i panu¹⁵⁰.

Przekład w obu redakcjach jest poprawny tylko do tego miejsca, w którym jest mowa o szkodzie, jaką pan ponosi w wyniku pobicia czy uwięzienia poddanego. Dalej tekst jest niejasny. Domyślamy się, że zamiast a) Sand. I: „hoc domino emendet tamquam servo [...]” b) Sand. II: „hoc dominus emendat sicut servo [...]” winno być: hoc domino emendet tamquam servus..., reszty jednak tekstu poprawić nie umiemy. Fragment: „of he ut des herren denste ane recht were gekomen” (tj. tak, jakby opuścił pana samowolnie) został przełożony w obu redakcjach w sposób wieloznaczny: Sand. I — „quod si extra servitium in iustam [miało chyba być: in iniustam] potestatem pervenerit”; Sand. II — „quod si extra servitium absque iusticia pervenisset”, najtrudniej jednak widzieć w przekładach to, że chłop samowolnie pana opuszcza.

Obowiązek uiszczenia przez winowajcę nawiązki skrzywdzonemu poddanemu oraz jego panu brzmi w v. Sandomiriensis: „et cum emendavitque utrique”. „Cum” jest tu zupełnie niepotrzebne, podobnie jak ‘-que’ przy ‘emendavit’.

¹⁴⁹ Zob. uw. 51.

¹⁵⁰ Może jednak przeciwko panu oczyścić się przysięgą. Tak też w przekładzie.

259

II 36 § 1

Swe over den anderen dach sine duve oder sineu rof under eneme manne vint, de dat openbare koft hevet, unde unverhohlen hevet gehalden unde des getuch hevet, den ne mach men nener hanthaf- ten dat souldegen, al vinde men de duve under eme, he ne hebbe (to) vor sin recht verlorn [...]

W tekście niemieckim, kto następnego dnia (lub w następne dni) po kra- dzieży lub rabunku znajdzie swoje rzeczy u innego, a posiadacz będzie twierdził, że nabył rzeczy jawnie i równie jawnie je trzyma, jeśli to udo- wodni, nie można go traktować jak złapanego na gorącym uczynku, chyba że przedtem utracił swe prawa. W Sand. I i Sand. II brak odpowied- nika spacjeowanego fragmentu, ale można go się domyślić z kontekstu.

Sand. I 145; II 210

Quicumque ultra sequentem diem suum furtum sub uno viro invenerit, qui hoc emerit manifeste et non occulte servaverit, illum ne aliquis in manifesto potest inculpari, quamvis furtum sub eo fuerit inventum, nisi prius ius suum amiserit.

260

II 38

[...] hir umme ne verdelet men eme nicht sin lif noch sin gesunt, of de man wol stirft; wan he mut ene gelden alse sin wergelt steit.

Sand. I 147

Sand. II 213

	Si quis sagittaverit
super terram,	
	aut
proicit	iactaverit
	virum, vel
hominem, aut pecus	animalis [s]
dum sagittat captando volucrem,	
	pro eo
vitam nec mem-	nec vitam nec sa-
brum demeretur,	nitatem demere-
	tur, quamvis iste
	moritur,
	sed ipsum solvere oportet, ut sua
	estimatur recompensa.

W oryginalne kto w wyniku swego niedbalstwa narazi drugiego na szkodę, nie odpowiada gardłem ani członkami, choćby poszkodowany zmarł¹⁵¹, płaci natomiast wergeld. W Sand. I brak odpowiednika spacjeowanego fragmentu. Poprawny przekład zawiera natomiast Sand. II.

¹⁵¹ Zob. Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 120; Friese, *op. cit.*, s. 49, tamże szczegó- łowsze potraktowanie przepisu.

II 40 § 4

[2] Wert aver de affrunnich, unde werdet des mannes perde oder ossen unde wagen bestedeget in der hanthaften dat, unde mach men dat getugen, de man mut beteren des dat ve unde wagen is, of he't nicht untreden ne kan, als vern also sin wagen unde sine perde oder ander sin ve werd is dat dar op gehalden is, oder he mut is umbern; so behalt it jene vor sinen scaden.

Sand. I 149; II 217

Si autem ille profugus fuerit, et si equi aut boves fuerint arestati, aut currus, illum oportet satisfacere, cuius equi aut pecora fuerint vel currus, si sit factum manifestum, et poterit protestari, si nesciat aut non poterit recusare. Ita tamen, si currus, aut equi, aut alia sua pecora tanti sint valoris, quod fuerit arestatum, aut se reddere oportet excusatum. Extunc ille obtinet ea pro suo damno.

Tekst niemiecki zajmuje się tu kwestią szkód wyrządzonych przez cudze zwierzęta (konie lub woły) znajdujące się pod opieką sług. Jeśli sługa po szkodzie ucieknie, a poszkodowany zostanie zwierzęta i wóz na miejscu gorącego uczynku i to udowodni, wówczas właściciel, jeśli nie uwolni się od odpowiedzialności, musi uiścić poszkodowanemu karę w wysokości wartości zatrzymanych przez poszkodowanego zwierząt i wozu albo zrzec się ich, a poszkodowany zatrzyma je jako wynagrodzenie za szkodę¹⁵².

W obu redakcjach v. Sandomiriensis zrozumiałe jest tylko pierwsze zdanie, które odpowiada treści tekstu niemieckiego do słów: „[...] is umbern”. Sensu pozostałego fragmentu nie potrafimy rozszyfrować.

II 41 § 2

[2] Nene hoger scult ne mach he dar oppe getugen, wan dru gewedde oder en wergelt.

Sand. I 150; II 219

Nec altiozem pecuniam vel debitum iudex super eo potest acquirere, quam penam aut recompensam.

Oryginał: W ten sposób (zajęcie nieruchomości przez postawienie krzyża na bramie — o czym w poprzedzającej partii artykułu) sędzia nie może dochodzić należności wyżej trzykrotnej kary lub jednego wergeldu¹⁵³.

Według obu redakcji v. Sandomiriensis sędziemu nie wolno dochodzić większej należności niż kara lub wergeld. Przekład jest więc nader dowolny. Nie została w nim określona górna wysokość należności, a ponadto v. Sandomiriensis wprowadza generalny zakaz dochodzenia wyższych należności, podczas gdy w oryginale owa górna granica została określona tylko dla jednego z możliwych sposobów dochodzenia pretensji przez sędziego.

¹⁵² Zob. Friese, *op. cit.*, s. 18, przypis 85.

¹⁵³ Zob. Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 254—255; Friese, *op. cit.*, s. 125, przypis 77; s. 208, przypis 55.

263

II 43 § 2	Sand. I 153	Sand. II 212
Erf egen mut ok en man bat behalden, den en ander gekoft egen oder gegeben	Successoriam vel innatam	Successorum illis innatum
	hereditatem	
	aut	homo et
		proprium
	vir facilius ac commodius servare, vel obtinere potest	melius potest observare,
		quam alter
	emptam hereditatem, vel emptum pro- prium, vel	
		datum vel
		proprium,
	aut datam hereditatem. Et bene hoc non est de textu. Naturalem hereditatem ¹⁸⁴ .	
		Unde
		naturale ius ante omnia primatum obtinet
	tempore et dignitate. Cepit enim ab origine naturalis creature, nec variatur tempore, sed immutabile perseverit.	

W oryginalu podkreśla się wyższość praw dziedzicznych do nieruchomości od praw nabytych na podstawie umowy alienacyjnej. W Sand. I przekład jest poprawny, poza tym jednak znajduje się tu krótkie uzasadnienie tego stanu rzeczy, zatytułowane na marginesie: „Nota” (ale uzasadnienie znajduje się w tekście, a nie na marginesie). Wyjaśnienie poprzedza uwaga: „et hoc non est bene de textu”, która to uwaga odnosi się według wszelkiego prawdopodobieństwa nie do przekładu tekstu niemieckiego, lecz do owego wyjaśnienia. Wydaje się, że ma też ono tytuł („Naturalem hereditatem”). Tekst przekładu w Sand. II jest wyraźnie zdefektowany, a z wyjaśnienia zawartego w Sand. I znajduje się tu jedynie krótki urywek.

264

II 44 § 2

Sand. I 154; II 224

¹⁸⁴ Obok na marginesie: „Nota”.

Oryginał zajmuje się losem pożytków czerpanych przez spadkobiercę, który później musi z dóbr ustąpić. Przekład tego paragrafu jest w obu redakcjach poprawny, ale w Sand. I znajduje się dodatek zawierający odnośne postanowienia prawa rzymskiego:

Nota, et bene hoc legale non est de textu, sed de institutis Iustiniani imperatoris, inde rerum divisione paragrapho Si quis a non [s] domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit vel ex alia donatione vel qualibet iusta causa, eque bona fide, acceperit. Naturali ratione placuit fructus, quos percepit, eius esse pro cultura. Et Cur et Ideo. Si postea dominus supervenerit et fundum vendicet, ex fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei vero, qui sciens alienum fundum possederit, non eidem concessum est. Cum fundo itaque fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere. Hoc est de textu.

265

II 48 § 5

Sand. I 158; II 232

[2] Iewelken hof unde word unde sunder-
iik hus vertedeget men mit eneme hune
In sante Mertens dage.

[...] quamlibet curiam et olera, speciales
domos cum manso, in die beati Martini.

Chodzi tu o wymiar dziesięciny. Termin 'wurt' („word”) ma tu oznaczać: 'Hofstelle'¹⁵⁵. W v. Sandomiriensis został on jednak przetłumaczony jako „olera” (może w znaczeniu warzywnika, bo w v. Vratislaviensis mamy: „domus in horto”, Vrat. 54), co wytknął już Homeyer¹⁵⁶.

266

II 53

Sand. I 162

Sand. II 236

Swat de man buwet oppe vremedem gu-
de, dar he tins af gift, dat mut he wol
af breken, of he dannen veret, unde sin
erve na sime dode, ane den tun vore
unde hindene unde dat hus unde (den)
mes; dat scal de horre losen na der bure
kore; ne dut he des nicht, he vuret dat
ene mit dem anderen wech.

Quidquid vir edificat in bonis
alienis, alterius,
de quibus solvit census, hoc be-
ne deponere potest,

si ipsum contingit si contingerit eum
recedere, vel heredem suum
post ipsius mor-
tem, exceptis se-
pibus ante et re-
tro domum, nec
non alias res domi-
nus debet liberare

secundum

arbitrium rustico- estimationem vici-
rum. norum.

Si hoc non fecerit,
iste

deducit unum cum reliquo.

¹⁵⁵ Zob. Homeyer I, s. 56; Schwerin, Ssp, Wörterverzeichnis, s. 160, s. v. 'wort'.

¹⁵⁶ Homeyer I, s. 56.

W tekście niemieckim cokolwiek kto zbuduje na dobrach cudzych, z których płaci czynsz, może to zabrać, gdy grunt opuszcza (lub jego spadkobiercy) z wyjątkiem płotu, domu i gnoju. Za to, co winno zostać, pan ma zapłacić według szacunku sąsiadów. Gdy tego nie czyni, opuszczający grunt zabiera wszystko. Przekład w Sand. I jest wyraźnie zdefektowany, poprawny natomiast jest w Sand. II, chociaż też nie bez usterek, bowiem owym „alias res” odpowiada w tekście niemieckim jedynie „mes” (‘gnój’).

267

II 54 § 3

Swar men aver deme herde lon lovet van der huve, unde nicht van deme ve, dat lon ne mut nemant unthalden, dorch dat dat dorp nicht herdelos ne blive.

§ 4

Swat men vor den herde drift, ne brenget he is nicht weder in dat dorp [...]

Sand. I 163

Ubi autem pastori merces de pastura promittitur laneo fuerit promissa

et non de pecoribus, de hac mercede nemo liber esse

potest, pro eo, ne villa vel civitas maneat absque pastore.

Quidquid pellitur ante pastorem, si

non repellit hoc non impellit

in civitatem aut

in

villam [...]

Sand. II 238

W tekście niemieckim, gdy należność pastuchowi jest płacona od zagrody („van der huve”)¹⁵⁷ a nie od bydła... Przekład tego fragmentu w Sand. I jest dziś dla nas niezbyt jasny, nie rozumiemy przeciwstawienia „de pastura [...] et non de pecoribus”. W Sand. II tłumacz w „huve, hove” widzi łany i tu już, choć też nie bez trudu, przepis rozumiemy: „de laneo [...] et non de pecoribus”. Z tym wszakże, że „de laneo” zrozumiemy jako gospodarstwo chłopskie, bo chyba pastuchowi nie płaciło się w zależności od ilości posiadanego gruntu. Dalej oryginał w § 3 i 4 wspomina o wsi, natomiast w obu redakcjach mowa jest o wsi i mieście. Nie jest to osobny wypadek ‘urbaryzacji’ Zwierciadła Saskiego¹⁵⁸.

268

II 58 § 1

¹⁵⁷ W wydaniu Homeyera: „von deme hove”, podobnie w większości odmian tekstowych przezeń uwzględnionych. Zob. Homeyer I, s. 282, przypis 13. Tak też jest w tekście Wulgaty, zob. Schwerin, Sap, s. 87.

¹⁵⁸ Podobnie w przekładzie art. II 54 § 6: tekst niemiecki: — „he en ve nicht (ne) hebbe to dorpe gebracht”, Sand. I 163, Sand. II 241: „quod pecus ad civitatem vel villam non repulerit”. Por. też uw. 216.

Sand. I 165

Sand. II 243

Of de man nene lenerven ne hevet na sime dode, swe sin erve is na lantrechte, de scal nemen sin verdenede gut in deme lene.

Si vir feodalis bona habuerit,
post mortem suam, si quis heres
suus
feodalis
fuerit
secundum ius feo- hic
dale,
recipere debet
suum vel sua
deservita bona in in feodo.
feodo.

W oryginalu gdy wasal nie ma dziedzica lennego, to znaczy posiadającego zdolność spadkobrania w prawie lennym, spadkobierca z tytułu prawa ziemskiego (to znaczy mający wspomnianą zdolność w prawie ziemskim) dziedziczy to, co wasal wysłużył w swym lennie. Przekład w obu redakcjach nie odpowiada oryginałowi. W Sand. I po śmierci wasala jego spadkobierca lenny dziedziczy po nim dobra wysłużone w lennie. W Sand. II po śmierci wasala jego dziedzic (bliżej nie określony) dziedziczy po nim dobra wysłużone w lennie. W obu redakcjach nie ma występującego w oryginalu podziału na dziedziców prawa lennego i dziedziców prawa ziemskiego. Nie ma też występujących z istnienia tego podziału konsekwencji.

269

II 58 § 2

Sand. II 243

[5] In sante Urbanes dage sint wingarden unde bomgarden verdenet [...]

In festo sancti Urbani decima vinearum et virido viridinarum est deservita.

Brak przekładu tego fragmentu w Sand. I.

270

II 59 § 3

Sand. I 167

Sand. II 246

[3] De ridene wike deme wagene, unde de gande deme ridene; sint se aver in enem engen wege oder op ener brugge, oder jaget men enen ridene oder to vute, so scal de wagen stille stan bit (dat) se mogen vore komen.

Eques Equitus
cedet curri et pedester equitan-
ti. Si
autem autem [skreślone]
in via arta fuerint vel
supra super
pontem, et si agitur
equitans vel pede- currus stare debet
ster, tunc
quousque
transire possint. pertransierint.

Poprawny przekład zawiera tylko Sand. II, natomiast w Sand. I po wyrazie: „tunc” brak przekładu fragmentu: „scal de wagen stille stan” (Sand. II: „currus stare debet”). W rezultacie drugie zdanie jest tu niezrozumiałe.

271

II 63 § 2

Iewelk man mut wol vorspreke sin, unde tugen unde klagen unde antwarden, ane binnen deme gerichte, dar he inne vervestet is, oder of he in des rikes achte (gedan) is; vor geistlekeme gerichte ne mut he is aver nicht dun, of he to banne is.

Sand. I 170

homo advocare potest et testis et querulare

preter in iudicio, ubi sit descriptus.
Sed

hoc

Sand. II 254

Quivis

vir potest proloqui, testari, querulari

et respondere,

in quo est probi sit descriptus.

Sic

in iudicio spirituali

etiam

facere non potest, si sit excommunicatus.

W tekście niemieckim – jak już o tym wzmiankowaliśmy¹⁵⁹ – m. in. ten, kto został obwołany królewskim banitą, nie może być zastępcą procesowym, świadkiem, nie może też żałować i odpowiadać przed sądem. Ten właśnie warunek został w Sand. I pominięty. W Sand. II przez opuszczenie zwrotu „preter in iudicio” tekst stał się zupełnie niezrozumiały. Dodajmy jednak, że to nie jedyna usterka w tej redakcji, bowiem tu także królewski banita nie został wymieniony, gdyż ‘proscriptio’, „proscriptus” (‘descriptio’, „descriptus”) jest odpowiednikiem niem.: „vervestet is”, a nie: „des rikes achte”.

272

II 65 § 2

[1] Sleit aver en man en kint dot, he scal sin vulle wergelt geven.

[2] Scilt (Slet)¹⁶⁰ aver en man en kint oder roft he it oder sleit he it mit besmen dorch sine missedat, he blift is ane wandel, darn he it geweren oppe’n hilgen, dat he it dorch anderes nicht geslagen hebbe, wan dorch sine missedat.

Sand. I 202

etiam

vir puerum occidit, pro eo satisfacere oportet cum integra recompensa, vel si ipsum spoliat.

Si autem

corrigit ipsum pro suis excessibus,

Sand. II 259

Si

autem

eum correxerit verbis aut verberibus pluribus,

sine damno manere debet,

¹⁵⁹ Zob. uw. 62.

¹⁶⁰ Tak („Slet”) w Bv; w Bw natomiast: „Slet alias schildet”, Zob. Homeyer I, s. 293, przypis 12.

si	tacto sacramento	super eo sacra-
	probat, quod	mento probaverit,
	ipsum pro suo	quod suis excessi-
	excessu disciplinavit.	bus ipsum corre-
		xerit.

W tekście niemieckim kto zabija dziecko (cudze), płaci wergeld w pełnej wysokości¹⁶¹. W v. Sandomiriensis (obie redakcje) obowiązek płacenia pełnego wergeldu został rozszerzony także na wypadek rabunku („spoliat”). Tego w oryginale nie ma, ale wydaje się nam, że znamy przyczynę takiego tłumaczenia. Otóż w następnym zdaniu oryginału, kto dopuści się względem dziecka (cudzego) wymienionych w przepisie czynów z winy dziecka i tę winę udowodni przysięgą — kary nie ponosi. Owe czyny zostały ujęte następująco: „Scilt [*w Bv*: Slet] [...] oder roft [...] oder sleit he it mit besmen dorch sine missedat [...]” „Slet” zostało odczytane jako ‘schlägt’ a „roft” jako ‘raubt’, a ponieważ nie wydało się prawdopodobne, by Zwierciadło Saskie przyjmowało rabunek *ex initio* z winy dziecka, słuszniej było ten fragment zdania drugiego dołączyć do zdania pierwszego. Ale w rezultacie mamy w v. Sandomiriensis lukę: wśród czynów, których się ktoś dopuszcza wobec cudzego dziecka z winy tegoż dziecka — brak w obu redakcjach zabójstwa („slet” w *Bv*). W istocie „roft” oznacza tu ‘rauft’ (od ‘raufen’)¹⁶². Tak też rozumiał ten wyraz Konrad z Opola i oddał w łacinie przez „depilavit”¹⁶³.

273

II 66 § 1

Sand. I 203; II 260

Alle dage unde alle tit scolen vrede hebben [...] unde iewelk dorp [...] pluge unde molen [...] unde des koninges straten [...] unde allet dat dar binnen kumt.

Omni die et omni nocte et omni tempore pacem habere debent [...] et quevis villa [...] et molendina et strata regia [...] et omnia que ibi veniunt.

Przy wyliczaniu przedmiotów miru królewskiego v. Sandomiriensis (obie redakcje) pomija pługi.

274

II 71 § 2

Sand. I 206

Sand. II 263

¹⁶¹ Zob. Friese, *op. cit.*, s. 228, przypis 12.

¹⁶² Zob. Homeyer I, Register I, s. 467, s. v. ‘Rauf’, oraz s. 471, s. v. ‘Rof’. Zob. też Friese, *op. cit.*, s. 233.

¹⁶³ Zob. Vrat. 58.

Alle de anders wapene vuret, over de scal men richten, went se in des rikes achte sin, of se dar mede gevangen werden.

	Et omnes, qui
alia arma	altioram
duxerint,	capite debent plecti,
	quam in
illegalitate	illegalibus
imperii, si	imperii
	fuierint
deprehensi.	repromissi.

W oryginalu ci, którzy noszą (po zaprzysiężeniu pokoju) zakazane rodzaje broni, będą sądzeni, jak gdyby znajdowali się „in des rikes achte”, jeśli zostaną przy tym (noszeniu broni) ujęci. Otóż v. Sandomiriensis dokładnie precyzuje rodzaj kary: „capite debent plecti” jak przy *illegalitas*¹⁶⁴.

275

II 72 § 2

Sand. I 208; II 264

[...] des huses herre oder en sin borgere [...]

dominus castri [...] vel unus suus castellanus [...]

§ 4

Sand. I 209; II 266

[...] de borchherre [...]

castellanus.

W v. Sandomiriensis (obie redakcje) tak „borgere” (‘burgensis’, ‘mieszkaniec grodu’) jak i „borchherre” zostały przetłumaczone na „castellanus”, który to termin łaciński można odnieść jedynie do „borchherre”.

276

II 72 § 4

Sand. I 209; II 266

Klaget aver en man over ene borch, dat he dar af gerovet si, unde ne wet he nicht we it gedan hevet, dar scal de borchherre vore antwarden van deme dage over ses weken, van der tit dat he dar umme beklaget wert, so dat he de borch untsculdege mit sinem ede, oder den scaden gelden oppe recht, sunder doch, of he rades unde dat unsculdich is.

Si autem vir querulaverit super unum castrum, quod eo sit spoliatus et nescit quis fecerit, pro eo castellanus debet respondere ab eo die ad sex ebdomadas a tempore isto, quo super eum querela proposita fuerit ita, quod castrum sit innocens, cum suo faciat iuramento, vel damnum super iustitiam solvat absque pena, si consilio et auxilio sit immunis.

W tekście niemieckim gdy kto skarży gród o to, że został w nim ograbiony, lecz nie potrafi wskazać winnego, pan grodu w ciągu 6 tygodni winien oczyścić gród własną przysięgą lub wynagrodzić szkodę. Dalej idzie tekst wieloznaczny: „sunder doch, of he rades unde dat unsculdich is”, który

¹⁶⁴ Zob. Friese, *op. cit.*, s. 74.

można dwojako interpretować¹⁶⁵. W v. Sandomiriensis — podobnie jak we Vrat.¹⁶⁶ — przekład jest wyraźnie zdefektowany: gród zostanie uwolniony od odpowiedzialności gdy a) pan grodu złoży przysięgę oczyszczającą lub („vel”) b) wynagrodzi szkodę, ale kary nie płaci, jeśli uwolni się od zarzutu rady i pomocy. Jeżeli natomiast zamiast „vel” wstawimy sed, wówczas przekład okaże się sensowny, a rozwiązanie w nim przyjęte będzie zgodne z duchem prawa niemieckiego¹⁶⁷.

277

II 72 § 5

Sand. I 209; II 266

[1] Riden lude van ener borch unde dunse scaden, unde ne komen se nicht weder dar op binnen dage unde nacht, unde ne kumt dar de rof nicht op noch vore, so is se an der dat unsculdich.

Si homines equitant a castro uno et damnun faciunt et preda ibi non fuerit ducta, nec ibi ad pensandum venerit, tunc ab hoc facto erit innocens.

Według tekstu niemieckiego, gdy kto wyjedzie z grodu i dokona rabunku, a potem a) nie powróci do grodu w ciągu dnia i nocy, b) nie wprowadzi do grodu lub nie trzyma pod grodem rzeczy zrabowanych, wówczas gród jest wolny od odpowiedzialności. W v. Sandomiriensis brak wymienionego w pktcie a) ograniczenia czasowego.

278

Sand. II 267

Nemo compelli debet a suis bonis, que possidet, nisi possessio ab eo fuerit acquisita iure.

Nie ma odpowiednika dla tego tekstu w oryginale. Jest to jednak w gruncie rzeczy ujęte w skrótową formę powtórzenie przekładu II 24 § 1, czyli Sand. II 191¹⁶⁸. Nie wiemy, co było przyczyną tego dublowania.

279

III 1 § 1

Sand. I 210

Sand. II 268

[1] Umme nener hande ungerichte scal men op howen dorpbuw, it ne si dat

Pro nulla
alia

¹⁶⁵ Szerzej o tym piszemy w uw. 72.

¹⁶⁶ Jak wyżej.

¹⁶⁷ Zob. uw. 72.

¹⁶⁸ Sand. II 191: „Nullus de possessione sua debet eici ex parte iudicii, quam ius [s] [non] iure possidere incepit, nisi sibi possessio iure rumpatur ubi solus presens fuerit, vel citetur ex parte iudicii ad comparandum iudicio, et si tunc non comparuerit, extunc iure sibi possessio abiudicatur”. Brak przeczenia przed „iure possidere” traktujemy jako pomyłkę pisarską.

dar maget oder wif inne genodeget werde
oder genodeget in gevuret si [...]

noxa villana edificia
resecari
debent,
nisi ibi si una
puella vel femina violenter fuerit
in eis
stuprata,
aut violenter introducta.
inducta.

W tekście niemieckim budynki wiejskie nie podlegają zniszczeniu za żadne przestępstwo, jak tylko gdy: a) dokonano w nich gwałtu, b) wprowadzono do nich kobietę siłą (w celu zgwałcenia)¹⁶⁹. Przekład w Sand. I jest zgodny z oryginałem do tego stopnia, że i w nim celu wprowadzenia siłą kobiety trzeba się domyślać. W Sand. II brak w zdaniu głównym orzeczenia („resecari”), wobec czego nie wiemy, co się ma stać z budynkami. Brak też czegoś wyraźnie w ostatnim członie powołanego fragmentu, który tu jest właściwie jednowyrazowy: „introducta”. W obecnej postaci brzmienie przekładu w Sand. II jest takie: za żadne przestępstwo budynki wiejskie nie mogą być zniszczone, chyba że kobieta zgwałcona zostanie do nich wprowadzona siłą. Zamiast dwóch stanów faktycznych mamy tu tylko jeden.

280

III 1 § 1

Sand. I 210

Sand. II 268

[3] Al levende dink, dat in der notnumft
was, dat scal men unthoveden.

omnes viventes, qui stupro in-
terfuerunt,
si convicti fuerint,
capite debent plecti.

W tekście niemieckim wszystko co żywe, obecne przy gwałcie, zostaje uśmiercone¹⁷⁰. Dokładny przekład tego fragmentu znajdujemy w Sand. II, natomiast Sand. I — podobnie jak Vrat.¹⁷¹ — zawiera dodatkowy warunek: „si convicti fuerint”, co oznacza udowodnienie obecności przy gwałcie. Tu zatem przekład jest jaśniejszy od oryginału.

¹⁶⁹ Zob. Friese, *op. cit.*, s. 271, przypis 12: *Genodeget heisst hier [III 1 § 1] wohl nicht genotzüchtigt, sondern gewaltsam. Der Sinn [genodeget in gevuret si] wäre dann: mit Gewalt hineingeführt zum Zwecke der Notzucht. Czyżby więc usiłowanie gwałtu było karane na równi z dokonaniem? Friese na ten temat nie wypowiada się, choć usiłowaniu poświęca w pracy osobny dział (§ 5 Der Versuch, s. 68–79).*

¹⁷⁰ Zob. uw. 73.

¹⁷¹ Jak wyżej.

281

III 5 § 1

Sand. I 213; II 272

[1] Swat men enem manne liet oder dut to behaldene openbare, mach he dat getugen selve dridde, men ne mach ene duve noch roves nicht dar an tien [...]

Quidquid viro conceditur aut obligatur, ad servandum datur manifeste, si hoc mettertius protestare poterit, in eo nec furtu nec spolio potest inculpari.

W oryginalne gdy kto drugiemu rzecz pożyczczy lub użyczy¹⁷², lub też da publicznie w depozyt, a otrzymujący może to dowieść samotrzeć, nie można go skarżyć o kradzież ani o rozbój. V. Sandomiriensis pod ten przepis podciąga także zastaw („aut obligatur”).

282

III 7 § 2

Sand. I 216 Sand. II 277

Sleit de jode enen kerstenen man, oder dut he eme ungerichte, dar he mede begrepen wert, men richtet over ene else over enen kerstenen man.

Si judeus leserit christianum, vel sibi noxam fecerit, cum quo deprehensus fuerit, iudicari debet sicut christianus.

§ 3

Sleit ok de kerstene man enen joden, men richtet over ene dorch des koninges vrede, den he an eme gebroken hevet, oder dut he en ungerichte an eme.

Et si christianus leserit iudeum, super eum iudicari debet pro pace regia, quam in eo violavit, vel si aliam noxam in eo commiserit.

W art. III 7 normowana jest kwestia zabójstwa i innych przestępstw dokonanych przez Żyda na chrześcijaninie i przez chrześcijanina na Żydzie. Użyty w obu paragrafach termin „sleit” oznacza według Homeyera: ‘zabije’¹⁷³, chociaż niekiedy ma on także inne znaczenie: ‘bije’¹⁷⁴. Niejednoznaczność tego terminu daje o sobie znać w przekładach. W v. Vratislaviensis „sleit” dla tłumacza znaczy „occidat”, „interfecit”¹⁷⁵, podczas gdy w v. Sandomiriensis „sleit” zostało przetłumaczone przez „leserit”. Przepis omawiany staje się zatem tu surowszy, skoro już samo pobicie wystarcza do jego zastosowania.

¹⁷² „Liet” w tym kontekście oznaczać ma ‘commodum’, ‘użyczenie’. Zob. Homeyer I, Register I, s. 455, s. v. ‘liet’ (commodum). Zob. też przypis 108 w Rozdz. I niniejszej pracy.

¹⁷³ Homeyer I, Register I, s. 445, s. v. ‘Juden’. Tak też sądzi Friese, *op. cit.*, s. 112.

¹⁷⁴ Homeyer I, Register I, s. 478, s. v. ‘slan’.

¹⁷⁵ Zob. Vrat. 61.

283

III 7 § 4

Sand. I 212 [217]¹⁷⁶; II 278

[2] Swat de jode koft anderes dinges [...] Quidquid aliarum rerum [...] accepit in vadio [...]

W tekście niemieckim gdy Żyd jakąkolwiek inną rzecz (poza liturgicznymi) kupi... W v. Sandomiriensis też jak w oryginale jest wymieniony jeden rodzaj kontraktu, ale zamiast kupna — zastaw (we Vrat. kupno i zastaw)¹⁷⁷.

284

III 7 § 4

Sand. I 212 [217] Sand. II 278

[2] [...] briket eme an deme tuge, he verluet sine penninge [Bv, Bw: doran und nicht mehr].

si in testimonio defectum habuerit, tunc suos perdit denarios et non plus.

Sed si in viro solo ab ipso promisso habuerit defectum, vita iure privetur.

Zgodny z oryginałem jest tekst Sand. I. Dodatkowy fragment występujący w Sand. II nie ma odpowiednika w oryginale.

285

III 12 § 1

Sand. I 222

Sand. II 283

Swelk man oppe den anderen klaget, unde jene weder op ene, de erst klaget ne hevet eme nicht to antwardene, he ne si aller erst van eme ledich.

Quicumque super alium querulaverit querulatur et ille econverso super eum, ut dicitur non habet alio respondere nec debet apud iuris peritos reconventio, cum ius spirituale a seculari secularare a spirituali discordet, cum in iure canonico conventio et reconventio ambulat pari passu, sed non sic iure seculari, quia actor non habet prius reo respondere, nisi ab eo iudicialiter sentencialiter fuerit absolutus.

¹⁷⁶ Błąd pisarski: „CCXII” zamiast: CCXVII.

¹⁷⁷ Zob. uw. 77.

V. Sandomiriensis poza poprawnym przekładem III 12 § 1 zawiera dodatkowo wywód na temat różnicy między prawe kanonicznym a świeckim co do „conventio et reconventio”.

286

III 21 § 2

Ne is it den ummeseten nicht wetelik, we it in geweren hebbe, so mut men it wol besceden mit eneme water ordele, oder de klegere unde oppe den de klage geit, scolen dar to sweren, dat se recht wisen, also (of) it ere si, dar scal de richtere sine boden to geven; swar se beide op sweren, dat scal men ene gelike delen.

Sand. I 230

Sand. II 298

Sin autem circumsedentibus incognitum fuerit, quis ea

habeat in possessione, et tunc bene potest diffiniri per sententiam aquaticam, vel actor, vel

reus, seu utrique, quod ipsorum sit

iurare, quod bene sciunt secundum quod sit,

ad hoc iudex

dare

debet

suos

nuncios, qui

videant,

audiverunt,

super quo ambo iurabunt, hoc inter eos equaliter dividatur.

W tekście niemieckim gdy sąsiedzi, którzy mają być świadkami, nie wiedzą, która z dwóch procesujących się o dobra stron ma Gewere, rozstrzygnąć ma próba wody, albo też strony przysięgą potwierdzą swe roszczenia. Sporne tereny wysłannicy sędziego podzielą między strony po połowie.

Tekst v. Sandomiriensis jest zdefektowany. W Sand. I brak orzeczenia w zdaniu rozpoczynającym się od: „vel actor vel reus” — winno tu być: iuraverunt („iurare” w Sand. II). W Sand. II z kolei nie wiemy, co „iudex debet” (brak: „dare”), dalej zamiast: „vel actor vel iurare”, winno być: „vel actor, vel reus, seu utrique, quod ipsorum sit iurare”.

287

III 25 § 2

Binnen markede noch binnen utwendegeme gerichte ne darf neman antwarden, he ne hebbe dar wonunge oder gut binnen, he ne verwerke sek mit ungerichte dar inne, oder he ne verborge sek dar binnen.

Sand. I 233; II 302

Intra forum et intra extraneum iudicium nemo indiget respondere, nisi in ea domicilium habeat vel bona ibidem, aut noxam ibidem committat, seu se indet bitet debito gravi.

Spacjowany fragment w Sand. II brzmi inaczej: „in debitis obligat”. W oryginale przed sądem targowym ani przed sądem obcym nie odpowiada, kto a) tam nie mieszka lub b) nie ma tam dóbr, chyba że 1) popełnił tam przestępstwo, 2) zobowiązał się do rękojmy. Otóż w Sand. I o rękojmy nie ma wzmianki, pojawia się za to inny warunek: odpowiada przed sądem obcym, kto zaciągnął tam poważny dług. Wydaje się, że to samo kryje się w Sand. II pod określeniem „seu se in debitis obligat”, ale może ono też chyba oznaczać właśnie rękojmy.

288

III 26 § 2

Sand. I 234; II 303

[2] In deme gerichte mut he [en scepenbare vri men] aver antwarden, dar sin hantgemal leget binnen [...]

In eo iudicio respondere oportet, [ubi] domicilium habet sua contubernia [...]

Kolejne nieporozumienie z terminem „hantgemal”¹⁷⁸.

289

III 29 § 1

Sand. I 236; II 306

Nen scepenbare man ne darf sin hantgemal bewisen, noch sine vir anen benumen, he ne spreke enen sinen genot kampleke an. De man mut sek wol to sineme hantgemale ten mit sineine ede, al ne hebbe he is under eme nicht.

Nemo dignus scabinio non indiget suum ostendere contubernium, nec suos quatuor progenitores nominare, nisi cum suum equalem monomachaliter alloquitur. Vir ad suum contubernium suo iuramento licite trahere potest, quamvis nuptam sub sua non habeat potestate.

Tu także mamy błędne rozumienie terminu „hantgemal”, zob. uw. 288.

290

III 33 § 3

Sand. I 241; II 317

Ok mut he antwarden um alle klage, dar men ene umme sculdeget, ane of men ene to kampe an sprikt; des mach he wol weigere to antwardene, ane op der art, dar he ut geboren is.

Insuper respondere oportet de omni querela, pro qua inculpatur. De quo se bene excusare potest, preter pro vicinia, de qua natus est.

Przepis zajmuje się kompetencjami sądu królewskiego. Każdy musi przed tym sądem odpowiadać, gdy kto o cokolwiek nań przed nim żałuje. Jedyne wyjątek stanowią sprawy zagrożone pojedynkiem, dla nich bowiem jest

¹⁷⁸ Zob. uw. 30 i 233.

właściwy sąd miejsca pochodzenia pozwanego. V. Sandomiriensis zawiera przekład z poważnym brakiem, nie ma w nim odpowiednika „ane of men ene to kampe an sprikt” („excepto causa duelli” we Vrat.)¹⁷⁹. W rezultacie drugie zdanie przekładu: „De quo se bene excusare potest [...]” nie ma punktu odniesienia i cały § 3 jest niezrozumiały: przed sądem królewskim musi każdy odpowiadać, gdy o cokolwiek jest pozwany. Może się jednak ekscypować z wyjątkiem zarzutu niewłaściwości terytorialnej sądu. Zatem, praktycznie biorąc, odpowiada się przed sądem królewskim wg v. Sandomiriensis wówczas, gdy jest on terytorialnie właściwy. Oczywiście nieporozumienie. Jest mało prawdopodobne, by twórca Sand. II podczas samodzielnego tłumaczenia popełnił tę samą omyłkę co Konrad z Sandomierza; mamy tu z pewnością do czynienia z automatycznym przepisaniem zdefektowanego tekstu z Sand. I.

291

III 34 § 3

Swe sek ut der achte tut unde rechtes
nicht ne pleget, wert he des verwunnen,
men dut ene in overachte, alse of he jar
unde dach in der achte hebbe gewesen.

Sand. I 243

Qui
autem
se extrahat ab illegalitate et iuri
non comparet, si
in hoc
vincetur, denuo
ad
in
illegalitatem incurrit,
sicut anno et die
in ea permansisset.

Sand. II 318

et in ipsa anno et
die permanebit, si-
cut ante ea fuerit.

W tekście niemieckim kto uwolni się od proskrypcji, a potem nie czyni zadość prawu, gdy zostanie pokonany — popada w Oberacht¹⁸⁰. V. Sandomiriensis nie ma technicznego odpowiednika dla Oberacht, podobnie zresztą jak przekład Konrada z Opola i z tymi samymi konsekwencjami, to znaczy w Sand. I (o Sand. II niżej), jedynie z dodatku: „sicut anno et die in ea permansisset” możemy domyślać się, że owa druga illegalitas jest jednak czymś poważniejszym, skoro jest następstwem trwania (chyba krnąbrnego¹⁸¹) w pierwszej illegalitas rok i dzień. Większe kłopoty sprawia Sand. II. Tu tłumacz „alse” oddał przez „et in” zamiast przez: ut sicut, lub: tamquam, i ta drobna na pozór niedokładność zmieniła zupełnie

¹⁷⁹ Vrat. 68.

¹⁸⁰ Zob. uw. 88.

¹⁸¹ Zob. Friese, *op. cit.*, s. 144, przypis 43.

sens przepisu: kto uwolni się od proskrypcji, a potem nie czyni zadość prawu, gdy zostanie pokonany, znów popada w proskrypcję i w niej pozostaje rok i dzień tak jak poprzednio.

292

III 38 § 4

Dat wif ne erft ok nen buw op eren erven, dat op erer lifgetucht steit, se ne slite't af bi erme live unde sette't op er egen oder op er len.

Sand. I 248

Femina
etiam nulla hereditat edificia

sua

in sue vite provisione, nisi excludet

ea

tempore vite sue

Si autem super suo
proprio, vel suo feo-
do sit edificatum,

extunc

heredat.

Sand. II 326

Mulier

super suos heredes,
que stant

et locavit ea super
sua propria vel fe-
oda,
bene hereditare
potest.

W tekście niemieckim kobieta nie przekazuje w spadku budynków znajdujących się w dobrach, które dzierży w dożywociu, chyba że za jej życia te budynki zostaną przeniesione do jej dóbr własnych lub lennych. Poprawny przekład jest tylko w Sand. II, natomiast w Sand. I brak członu mówiącego o przeniesieniu budynków z dożywocia na dobra własne. Sens przepisu w Sand. I jest taki: kobieta nie przekazuje w spadku budynków znajdujących się w dobrach, które dzierży w dożywociu, chyba że wyłącza je („excludet”) za swego życia. Gdy natomiast postawi budynki w dobrach własnych lub lennych, wówczas przekazuje je w spadku. Stan faktyczny jest tu zatem odmienny niż w oryginale, mowa jest o dwóch rodzajach budynków, podczas gdy w oryginale chodzi o jeden i ten sam rodzaj budynków.

293

III 45 § 4

De birgelden unde de plechhaften hetet unde (de) sculteiten ding suket, dene gift men veften scillinge to bute unde ten punt to wergelde.

Sand. I 260; II 339

Qui tabernarii et caupones vocantur et iudicio astant sculteti, hiis quindecim solidi pro emenda et decem talenta dantur pro recompensa.

Podobnie jak w v. Vratislaviensis, także i tutaj „birgelden” (tj. ‘bäuerlicher Grundbesitzer’) zostali niewłaściwie związani z karczmą, bo „tabernarii” to chyba karczmarze¹⁸².

294

Po tekście, stanowiącym przekład III 45 § 6, jest w Sand. I 260 dodatek, którego brak w oryginale (i w Sand. II): „Et nota, quod secundum legistos predium est duplex: predium tributarium et predium stipendiarium et cetera”.

295

III 51 § 1

Sand. I 264; II 346

[6] Den hunt, den man scaprode het, mit dren scillingen unde dat suert unde dat jarege swin.

Pro cane custodiente curiam et cane, qui oves sequitur, cum tribus solidis, et detur gladius et porcus unius anni.

W przekładzie tego zdania w v. Sandomiriensis jest identyczny błąd co w tłumaczeniu Konrada z Opolą, mianowicie „suert” (tj. ‘Eber’, ‘kiernoz’) został oddany przez „gladius”¹⁸³.

296

III 56 § 2

Sand. I 269

Sand. II 353

[3] Swert ne scal he nicht vuren noch nene were. Wedersteit men eme rechtes, mit deme geruchte scal he dat lant dar to laden, unde become rechtes, of he moge [...]

Gladium nec aliquod defendiculum ducere debet contra civitatis ius commune, sed cum clamore territorium terrigenas convocare debet, cum offensus iniuste fuerit, et iusticiam consequi si possit.

W tekście niemieckim woźny nie może nosić miecza ani innej broni. Gdy w trakcie wykonywania swych obowiązków napotka opór, sprzeciw, wówczas krzykiem wzywa okolicę i wykonuje swe obowiązki, gdy może... (gdy nie może — skarży sędziemu).

Poprawnie brzmi przekład tylko w Sand. II. W Sand. I brak wzmianki o oporze stawianym woźnemu, wobec czego nie wiadomo, z jakiej przyczyny woźny ma krzykiem wzywać okolicę.

¹⁸² Zob. uw. 93 i 101.

¹⁸³ Zob. uw. 96.

Obie redakcje zawierają charakterystyczny dodatek — woźny nie powinien być uzbrojony, bo byłoby to „contra civitatis ius commune”. Dalszy dowód ‘urbaryzacji’ Zwierciadła Saskiego¹⁸⁴.

297

III 60 § 3

Sand. I 275; II 355

[2] Weigert men se vor to brengene, sint men se to rechte geeschet hevet, unde men des getuch an des koninges boden hevet, men dut se to hant in de achte alle de se vengen, unde hus unde lude de se weder recht haldet.

Si presentari denegantur, postquam ad iustitiam statui pronunciatum sunt, et cum nunciis Regis possunt protestari, incontinenti omnes proscribuntur, qui eos ceperunt, et qui eos hospitaverunt et illi homines, qui contra iustitiam eos tenent.

W oryginale gdy cesarz przybędzie do którejś ziemi, wszyscy uwięzieni winni być zwolnieni i stawieni przed sąd królewski (zdanie 1). Gdy ktoś, mimo wezwania cesarskiego, nie uczyni temu obowiązкови zadość, natychmiast (chyba tyle, co ipso facto) staje się *illegalis* („dut se [...] in de achte”), i to zarówno on sam, jak i dom¹⁸⁵ i ci, którzy uwięzionego trzymają¹⁸⁶. W v. Sandomiriensis wśród tego, co podlega *illegalitas*, brakuje domu.

298

III 61 § 2

Sand. I 276; II 356

It ne mach neman sculteite sin, he ne si wi unde geboren van deme lande, dar dat gerichte binnen leget.

Nemo scultetus esse potest, nisi sit liber et legitime natus de terra, in qua iudicium situm sit.

W tekście niemieckim nie może zostać sołtysem, kto nie jest wolnym człowiekiem i mieszkańcem, indygeną terytorium, stanowiącego okręg danego sądu.

W v. Sandomiriensis: „unde goboren van deme lande” zostało przetłumaczone na: „legitime natus de terra”. Tu zatem prócz osiadłości wymaga się jeszcze prawego pochodzenia, do czego oryginał nie upoważnia. Chociaż nie wiemy, czy nie jest to zbyt kategoryczne stwierdzenie, bowiem istnieją trzy rękopisy z podobnym odchyleniem jak w v. Sandomiriensis: „unde echt geboren van deme lande”. Są to jednak rękopisy berlińskie, z którymi, jak dotąd, v. Sandomiriensis miała coś wspólnego tylko wówczas, gdy były one zgodne z rękopisem Bv lub Bw (Jag. 169) czy też z obydwoma¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Zob. przypis 158.

¹⁸⁵ Lub gród, tak Planck, *op. cit.*, Bd. II, s. 310, ale u Friese: ‘Gebäude’ (Friese, *op. cit.*, s. 65).

¹⁸⁶ Zob. Friese, *op. cit.*, s. 80.

¹⁸⁷ Decf. (Homeyer I, s. 357, przypis 7).

Sand. I 279; II 356

Po tekście odpowiadającym III 63 § 1 v. Sandomiriensis zawiera następujący dodatek:

Nota. Innocentius tertius sicut leges non dedignantur sacros canones mutari, sic et sacrorum statuta canonum principum constitutionibus adiuventur. Item nota, idem sacre canones legum secularium non respuant famulatum, que equitatis et iustitie vestigia imitantur et cetera.

Podczas gdy w oryginale (III 63 § 1) jest mowa o tym, że Konstantyn nadal papieżowi Sylwestrowi uprawnienia karania świecką karą 60 szylingów tych, którzy są nieposłuszni Bogu i Kościołowi, a dalej o tym, że obie władze winny w wymiarze sprawiedliwości wspierać się wzajemnie, to nota w v. Sandomiriensis, powołując tezę Innocentego III, wyraźnie wysuwa sądownictwo duchowne i prawo kanoniczne przed świeckie: „leges” nie mogą zmieniać „canones”. Wprawdzie dalej następuje pewne złagodzenie tej tezy w zdaniu następnym, w którym czytamy, że kanony służą pomocą prawu stanowionemu przez władzę świecką oraz że nie odrzucają one prawa świeckiego, gdy służy ono słuszności i sprawiedliwości, przecież czytelnik nie wątpi, że prymat został przypisany prawu kanonicznemu.

III 63 § 3

Vestinge nimt deme manne sin lif, of he begrepen wert dar binnen, unde nicht sin recht, swo lange he dar inne is.

Sand. I 279

Illegalitas virum vita privat, si in ea fuerit deprehensus. Jure autem eum suo non depredat, nisi in ea tenaciter perseveret tempore diuturno.

Sand. II 357

condemnat, quamdiu remansit.

W oryginale proskrypcja zabiera człowiekowi życie, gdy zostanie proskrybowany ujęty. Proskrypcja jednak nie pozbawia praw (domyślnie: bez względu na to), jak długo się pod nią pozostaje¹⁰⁰.

Poprawny przekład znajdujemy tylko w Sand. II. W Sand. I fragment końcowego tekstu („nisi [...]”) uległ poważnej zmianie: nie traci prawa proskrybowany, chyba („nisi”) że zbyt długo, krnąbrnie w tym stanie

¹⁰⁰ Zob. s. 13 poz. g.

pozostaje. Podobnie brzmi przekład Konrada z Opolą, ale także tekst niemiecki w rękopisach Bv i Bw (Jag. 169): „er enlege mit frevil lange dorinne”¹⁸⁹.

301

III 64 § 8

Sand. I 282

Sand. II 357

Deme soulteiten weddet men achte scillinge sine birgelden.

Sculteto octo solidi demerentur
in penis suorum cauponum
seu tabernatorum.

Dalszy ciąg trudności z poprawnym przekładem terminu „birgelden”¹⁹⁰.

302

III 72

Sand. I 288

Sand. II 365

Dat echte kint unde vri behalt sines vader scilt, unde nimt sin erve unde der muder also, of it er evenbordich is oder bat geboren.

Puer legitime natus obtinet clipeum
sui
patris, et suam recipit hereditatem,
et matris
similiter,
si sibi
sit paris
in natura
conditionis.

W oryginalne dziecko prawe i wolne dziedziczy po ojcu tarczę i jego majątek, a także majątek matki, gdy jest równy stanem lub lepszy. W v. Sandomiriensis obie redakcje opuściły wymóg, by dziecko było wolne. Poza tym Sand. I jest zgodna z oryginałem, natomiast Sand. II ma dalszy brak: nie ma tu wzmianki o dziedziczeniu dóbr także po matce.

303

III 73 § 1

Sand. I 288; II 365

Nimt aver en vri scepenbare wif enen birgelden oder enen lantseten, unde wint se kindere bi eme, de ne sint ere nicht evenbordich an bute unde an weregelde, went se hebben ers vader recht unde nicht der muder [...]

Si autem liber scabinio dignus duxerit cauponissam, vel econverso ingenua cauponem, vel terrigenam duxerit, et ex eo pueros genuerit, illi sibi non sunt equales in natura in emenda et nec in recompensa, quia imitationem patris et non matris sequuntur [...]

¹⁸⁹ Zob. Homeyer I, s. 359, przypis 13. Tak też w v. Vratislaviensis, zob. s. 13 odz. g.

¹⁹⁰ Zob. uw. 93, 101, 293.

W oryginale gdy kobieta z rodu uprawnionego do piastowania funkcji ławnika wyjdzie za mąż za człowieka ze stanu oznaczonego terminem „birgelden” (tj. ‘bäuerlicher Grundbesitzer’)¹⁹¹, czy też z grupy określonej „lantseten”, dzieci zrodzone z takiego małżeństwa nie są jej równe w nawiązce i wergeldzie, ponieważ dziedziczą prawo ojca, a nie matki¹⁹².

W v. Sandomiriensis mamy, po pierwsze, dalszy wypadek błędnego tłumaczenia określenia „birgelden”, ale bardziej istotne są inne różnice. Podczas gdy oryginał zajmuje się małżeństwem kobiety z mężczyzną niższego stanu, to v. Sandomiriensis taką sytuację także zawiera, ale dopiero jako drugą, bowiem na początku wymienia małżeństwo mężczyzny z kobietą stanu niższego. Oryginał tymczasem tego wariantu nie zawiera¹⁹³. Ale wprowadziwszy go, v. Sandomiriensis milczy o losie dzieci z takiego małżeństwa, normując dalej — zgodnie już z oryginałem — los dzieci z małżeństwa takiego, w którym ojciec jest niższy stanem od matki. Wprowadzając do tekstu nie istniejący w oryginale wariant (gdy mężczyzna poślubi kobietę niższego stanu) i łącząc go z wariantem następnym (gdy kobieta poślubi mężczyznę niższego stanu) znakiem wymienności („econverso”) chciał tłumacz — być może — wyrazić w ten sposób znaną prawu niemieckiemu zasadę, że dziecko idzie ze stanem niższym, to jest przejmuje prawa tego z rodziców, który jest niższy stanem¹⁹⁴. Wyszło mu to jednak nieudolnie, nie zmodyfikował bowiem sankcji. W rezultacie brzmi ona jak w oryginale: dziecko przejmuje prawo ojca, a nie matki.

304

III 73 § 2

Sand. I 288; II 365

[3] Van anegene aver des rechtes was recht, dat vri bord nimmer egen kint ne winne.

Ab initio scilicet iuris fuit ius, quod liber partus nunquam servilem prolem procreat.

Przekład jest zgodny z oryginałem. Jednakże w jednym z rękopisów Sand. I, mianowicie w Dział I, spotykamy ten sam błąd, co w v. Vratislaviensis: „similem” zamiast „servilem”¹⁹⁵.

¹⁹¹ Zob. przypis 190.

¹⁹² Zob. H. Schuster, *Versuch einer Deutung von Ssp. III 73*, ZSS GA, Bd. 3, 1882, s. 136—152.

¹⁹³ Jednakże tekst niemiecki w: a) rękopisie zgorzeleckim z 1387, b) druku bazylijskim z r. 1474 oraz c) wydaniu Zoblą jest właśnie zgodny z v. Sandomiriensis: „Nimt aver en schepfenbar eine biergelde odir ein lantzase” (w niektórych rękopisach odmiennie: „lantzessin”). Zob. Homeyer I, s. 368, przypis 2. Są to jednak teksty późniejsze od naszych przekładów.

¹⁹⁴ Zob. Hübner, *op. cit.*, s. 105.

¹⁹⁵ Zob. uw. 104, oraz s. 87—88 poz. 12.

305

III 74

Wert en wif mit rechte van erme manne
gesceden, se behalt doch er lifgetucht, de
he er gaf an sineme egene [...]

Sand. I 289

Sand. II 365

Si mulier a suo viro iure et se-
cundum
et non
statuta

ecclesie

fuerit sequestrata, servat tamen
suam vite provisionem, quam
sibi dedit in suo proprio.

V. Sandomiriensis jest zgodna z oryginałem co do istotnych postanowień. Różni się jedynie silnym akcentowaniem, że separacja małżonków winna się dokonać według prawa kanonicznego: „et secundum statuta ecclesie” — brak ostatniego wyrazu w Sand. II trzeba chyba uznać jako zwykłą pomyłkę pisarza¹⁹⁶. Ponadto w Sand. II zbędne jest: „et non”.

306

III 76 § 2

Hadde aver de vrowe man genomen,
unde was he to er unde to den kinderen
in dat ungetweide gut gevaren, unde
stirft danne dat wif, de man behalt alle
de wives recht in der varenden have,
sunder dat gebuw unde sunder de rade.

Sand. I 290

Sand. II 367

Si autem femina maritum du-
xerit, et si ipse in domum
et ad
indivisa
bona dona [s]
ad pueros introierit, et
deinde si inde
femina
viam universe car- obierit, extunc
nis transierit,
maritus obtinet omne ius uxoris
in bonis mobilibus
edificia et supel-
lectili excepto.

W tekście niemieckim gdy wdowa wyjdzie ponownie za mąż i wprowadzi męża do majątku, w którym siedzi nieoddzielona wespół z dziećmi (z poprzedniego małżeństwa), i gdy następnie zemrze, jej mąż bierze to, co jej z prawa należało w nieruchomościach, z wyłączeniem budynków i gerady. Poprawny przekład tego fragmentu zawiera tylko Sand. II, bowiem w Sand. I brak owego wyłączenia budynków i gerady.

¹⁹⁶ Por. w związku z tym przypis 35.

307

III 76 § 3

Sand. I 291; II 368

Nimt en man ene wedewen, de egen oder len oder lifgetucht oder san tinagut hevet [...]

Si vir uxorem viduam duxerit, que proprium aut feodum habeat, vel alia bona censualia [...]

W oryginalne: gdy mężczyzna żeni się z wdową, która ma dobra własne lub lenne, lub dożywocie, lub dobra czynszowe (dobra, z których płaci czynsz) ... W v. Sandomiriensis wśród dóbr, jakie wdowa posiada, brakuje dożywocia.

308

III 81 § 1

Sand. I 297

Sand. II 377

[2] dorch dat der scepen egen in de gravescap irstorven is.

[...] propterea, quia proprium scabinorum in comitia est obogortum [s] in comitia obmortuum sistit.

Owo „obogortum” w Sand. I to albo błąd pisarski (zamiast „obmortuum” jak w Sand. II), albo germanizm. Zob. słowniczek wyrazów prawa niemieckiego w rkpsie B I (AKP II, s. XIII): „abogortum dicitur ille, quod non est in usu”.

309

III 87 § 2

Sand. I 302; II 386

Dit selve mut dun en lantman dem anderen, of he ene beklaget binnen wichebelde oder in enem utwendegen gerichte, unde of se beide in eneme dorpe oder in ener goscap sitten; eme ne si rechtes geweigeret vor deme richtere.

Idem faciet villanus alio, si ipsum in iure municipali inculpaverit, qui ambo mansionem in una villa habuerint, nisi eis iustitia coram suo iudice fuerit denegata.

W oryginalne: gdy mieszkaniec wsi zostanie przez innego mieszkańca tej wsi, lub tegoż okręgu sądowego pozwany przed sąd miejski albo przed inny obcy sąd, ponosi konsekwencje przewidziane w § 1 (kara pieniężna na rzecz sędziego i pozwanego), chyba, że w sądzie właściwym odmówiono mu sprawiedliwości. V. Sandomiriensis jako sąd niewłaściwy wymienia jedynie sąd miejski.

310

III 88 § 3

Sand. I 303

Sand. II 387

[2] Dar na scal sweren sin getuch, dat
sin ed si reine unde unmeine.

[brak]

Sui testes iurabunt,
quod suum ius iura-
tum sit mundum et
iustum.

Przekład zdania [2] z III 88 § 3 znajdujemy tylko w Sand. II.

311

III 88 § 5

Sand. I 304; II 387

Swelkes getuges aver en man vor ge-
richte oder jegen dat gericht vulkomen
scal, it si umme gut oder umme gewere
[...]

Quicumque autem vir testimonium co-
ram iudicio, vel contra iudicium probare
debuerit, vel sit pro debito aut sit pro
possessione [...]

W oryginale kto ma świadczyć przed sądem lub przeciwko sądowi, gdy chodzi o dobra czy też o „gewere”... „Gewere” w niemieckich tekstach Zwierciadła Saskiego może oznaczać bądź posiadanie, bądź rękojemstwo. W powołanym tu fragmencie, według Homeyera, „gewere” oznacza ‘posiadanie’¹⁹⁷. Zwrot: „it si umme gut oder umme gewere” brzmi w v. Sandomiriensis: „vel sit pro debito aut sit pro possessione”. Trudno orzec, czy „debito” jest tutaj łacińskim odpowiednikiem „gewere” i znaczyłoby to, że dla Konrada z Sandomierza „gewere” w tym kontekście znaczy ‘poręka’ (za dług). Być może ‘debitum’ trzeba brać tu w sensie dosłownym – ‘dług’. Wówczas okazałoby się, że „gewere” oznacza tu dla tłumacza ‘posiadanie’, a „pro debito” byłoby odpowiednikiem niemieckiego „umme gut”. Pewności żadnej nie mamy, którą z interpretacji uznać za trafniejszą.

Na tym kończą się zauważone przez nas różnice między v. Sandomiriensis a tekstem niemieckim. Jest ich dużo, mają też różną wagę, co znacznie utrudnia dokonanie jakiegoś podsumowania. Gdyby mimo wszystko pokusić się o jakąś generalną ocenę, trzeba byłoby stwierdzić, że v. Sandomiriensis nie jest bynajmniej tłumaczeniem lepszym od v. Vratislaviensis. V. Sandomiriensis nie jest wszakże, jak wiemy, jednolita. Porównanie obu redakcji wskazuje wyraźnie, że Sand. II góruje zdecydowanie nad Sand. I jakością i kompletnością tekstu. Unaoeczni nam to następujące zestawienie:

¹⁹⁷ Homeyer I, Register I, s. 506, s. v. ‘Zeuge’.

Uwaga	Sand.		Uwaga	Sand.		Uwaga	Sand.		Uwaga	Sand.	
	I	II		I	II		I	II		I	II
201	—	+	230	—	+	258	—	—	285	—	—
202	+	—	231	—	—	260	—	+	286	—	—
204	—	—	232	—	—	261	—	—	287	—	—
205	—	—	233	—	—	262	—	—	288	—	—
206	—	+	234	—	+	263	+	—	289	—	—
207	—	+	235	—	+	264	—	+	290	—	—
208	—	+	236	—	—	265	—	—	291	—	—
209	—	—	237	—	—	267	—	—	292	—	+
210	—	—	238	—	—	268	—	—	293	—	—
211	—	—	239	+	—	269	—	+	294	—	+
212	—	—	240	—	+	270	—	+	295	—	—
213	—	+	242	+	—	271	—	—	296	—	—
214	—	+	244	—	—	272	—	—	297	—	—
215	—	+	245	—	—	273	—	—	298	—	—
216	—	—	246	—	—	274	—	—	299	—	—
218	—	+	247	—	—	275	—	—	300	—	+
219	+	—	248	+	—	276	—	—	301	—	—
220	—	+	249	—	+	277	—	—	302	—	—
221	—	+	250	—	+	278	+	—	303	—	—
222	—	+	251	—	—	279	—	—	304	—	—
223	+	—	252	—	+	280	—	+	306	—	+
224	—	+	253	—	—	281	—	—	307	—	—
226	—	+	255	—	+	282	—	—	308	—	+
227	—	—	256	—	+	283	—	—	309	—	—
228	—	—	257	—	—	284	+	—	310	—	+
229	—	—									

Znakiem — oznaczyliśmy różnice między oryginałem a przekładem, zaś znakiem + zgodność.

Na 97 przykładów różnic między v. Sandomiriensis a oryginałem w 33 wypadkach tekst Sand. II jest zgodny z oryginałem, a Sand. I — tylko w 6 wypadkach.

Gdy więc Łaski przystępował do wydania drukiem pomników prawa niemieckiego, istniały w Polsce trojakiemu rodzaju teksty łacińskie Zwierciadła Saskiego — Landrechtu: versio Vratislaviensis, versio Sandomiriensis redakcji pierwszej i versio Sandomiriensis redakcji drugiej¹⁹⁸. W jakim stosunku pozostaje wydawnictwo Łaskiego do wymienionych tekstów — oto kwestia, do której obecnie przechodzimy.

¹⁹⁸ V. Sandomiriensis nie wyparła swojej poprzedniczki v. Vratislaviensis. Znane są rękopisy zawierające obie wersje jednocześnie; zob. tab. 6.

Rozdział III

TEKST ŁACIŃSKI LANDRECHTU ZWIERCIADŁA SASKIEGO
W WYDANIU ŁASKIEGO

1. UWAGI OGÓLNE

Badacz, który mając już za sobą mozolne studia nad rękopisaniami cieszy się, że wreszcie przechodzi do materiału drukowanego, srodze się zawodzi. Dzieło Łaskiego bowiem to dalszy ciąg chaosu w interpunkcji i skomplikowanego systemu średniowiecznej paleografii ze wszystkimi jej skrótami, zmodyfikowanymi nieco tylko przez technikę drukarską. Jednocześnie ich rozszyfrowanie nie zawsze jest możliwe, w każdym razie mocno utrudnione. Za dowód niech posłuży sam tytuł dzieła, rozmaicie do niedawna odczytywany¹. Spory co do ilości wydań *Commune inclyti...* pozostawiamy na uboczu, ponieważ według wszelkiego prawdopodobieństwa tekst łaciński Landrechtu Zwierciadła Saskiego nie ulegał w nich zmianie². W naszych badaniach opieramy się na egzemplarzu dzieła Łaskiego stanowiącym własność Zakładu Historii Państwa i Prawa Polskiego UŁ, a należącym niegdyś do oo. Dominikanów we Lwowie³.

2. PROBLEM AUTORSTWA

Już choćby dlatego, że obok prawa polskiego *Commune inclyti regni Poloniae privilegium...* zawiera także cały zestaw prawa sasko-magdeburskiego⁴, nie mogło chyba być ono dziełem jednego autora. Tak też brzmi communis opinio, przy czym gdy chodzi o prawo niemieckie wskazuje się

¹ Zob. X, *O tytule statutu Łaskiego i mniemanym tegoż statutu przedrukowaniu*, „Dziennik Wileński”, t. II, 1821, nr 4, s. 482–486.

² Zob. O. Balzer, „Przyczynki do historii źródeł prawa polskiego”, Kraków 1903. Odbitka z RAU WHF, t. 46, s. 10. Tamże krytyczne przedstawienie dotychczasowych poglądów.

³ Na fol. 224 v pod tekstem znajduje się napis: „Conventus Leopoliensis Corporis Christi fratrum Predicatorum”. Brak wszelkich danych chronologicznych.

⁴ Zob. s. 147.

na Stanisława Zaborowskiego, prawnika-gramatyka, jako na tę osobę, która mogła z Łaskim współpracować przy tworzeniu dzieła⁵.

W samym *Commune inclyti...* występuje zawsze tylko Łaski jako twórca, a z pewnych modyfikacji poczynionych w przedmowie do Landrechtu można odnieść wrażenie, że w sposób nader inteligentny chce wywołać u czytelnika wrażenie, że on właśnie (Łaski) jest tłumaczem tego pomnika prawa. Mamy tu na myśli końcowe fragmenty przedmowy skomponowanej przez Konrada z Sandomierza, zawierające odautorskie wyznanie. Oto porównanie tekstu:

Sand. I	Łaski
<p style="text-align: center;">Hic inter lectores humiles et discretos</p> <p>Conradus humilimus devota prece petit supplicando,</p> <p style="text-align: center;">quod quemcunque in hoc opusculo legere contigerit, et si quid</p> <p>invenerit corrupte latinitatis,</p> <p style="text-align: center;">ut hoc</p> <p>statim egre non ferat, nec sue imputet ruditati. Cum petitione viri famosi Ny- colai dicti de Paczonow, in Sandomiria civis,</p> <p>qui</p> <p style="text-align: center;">hoc opus</p> <p>minus consulte</p> <p style="text-align: center;">translatum</p> <p>et erronee reperit de lingua teutonica in latinum, idem Cunradus, licet discolus et ignarus, motus precibus Nicolai supra- dicti, et hoc opusculum corrigendo</p> <p style="text-align: center;">distinctionibus</p> <p>et capitulis sub veris articulis, ut in libro theutonicum est inventum,</p>	<p>interpres presentis libri iuris Saxonioi, qui eum de theutonico ydiomate in la- tinum transtulit, supplicat ex affectu,</p> <p>non exculte elaborateque scriptum inve- nerit,</p> <p>vitio non det, nec egreferat,</p> <p>quoniam</p> <p>sic est</p> <p>quemadmodum in teutonico originaliter est scriptum, sub</p> <p>articulis et veris capitulis</p>

⁵ Jakuba z Zaborowa wymienia J. S. Bandtkie, *Index lectionum 1816/1817*, strony nie numerowane, kolejne 2–3, oraz J. W. Bandtkie, *Historia prawa polskiego*, Warszawa 1850, s. 478 (tu Jakub z Zaborowa jest tylko autorem Przedmowy). Pogląd ten przejął M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 5, s. 127–128, zwłaszcza przypis 222. Z Wiszniewskim jako autorem opinii polemizuje W. Zakrzewski. Jego zdaniem Jakub z Zaborowa nie wchodzi w rachubę, ponieważ żył w I. połowie XV w., tytuł magistra uzyskał w r. 1411, a w r. 1437 był rektorem Uniwersytetu. Natomiast, zdaniem Zakrzewskiego, blisko z Łaskim był związany Stanisław z Zaborowa. Zakrzewski przy tym sądzi, że Łaski nie miał wyższego wykształcenia ani humanistycznego, ani prawniczego; współudział Stanisława z Zaborowa staje się przez to bardziej prawdopodobny. Zob. W. Zakrzewski, *Rodzina Łaskich w XVI w., I. Jan Łaski, arcybiskup gnieźnieński*, „Ateneum” 1882, t. 2, s. 202, przypis 2 na s. 201.

non augmentando nec minu-
 endo, sed de verbo ad verbum
 in latinum planis verbis et non obscuris
 rededit et correxit. redactum est atque correctum*.

„Interpres presentis libri iuris Saxonici” nie został w wydaniu Łaskiego wymieniony, podobnie jak zleceniodawca przekładu. A czytelnik ów liber znajduje w *Commune inclyti...*, nie więc prostszego, jak za owego nie wymienionego tłumacza uznać twórcę *Commune inclyti...* Chyba dla wywołania takiego wrażenia przejął Łaski i zmodyfikował odpowiednio ten fragment Prologu, bo mógł się doskonale bez niego obejść, skoro i tak nie podał *expressis verbis* nazwiska tłumacza. Dodajmy, że omawiany fragment ma w Łaskim odrębny tytuł: „Prologus”. Są więc w jego wydaniu Landrechtu dwa prologi, oba przejęte z v. Sandomiriensis i tworzące tam jeden prolog. Czytelnik może odnieść wrażenie, że prolog pierwszy jest tłumaczeniem przedmowy niemieckiej, a prolog drugi odautorskim wyznaniem Łaskiego.

W badanym przez nas materiale źródłowym nie znaleźliśmy żadnych informacji na temat autorstwa tekstu Landrechtu w wydaniu Łaskiego. Wyprzedzając spostrzeżenia, których dokonujemy niżej, i pozostając w zgodzie z dotychczasowymi poglądami nauki stwierdzić tu należy, że Landrecht w wydaniu Łaskiego nie jest jakimś nowym przekładem, lecz kompilacją złożoną z poprzednich przekładów⁷. Czy kompilacji dokonano w związku z przygotowaniem dzieła Łaskiego, czy też wykorzystano jakiś wcześniejszy rękopis, taką kompilację zawierający, na to pytanie staramy się odpowiedzieć niżej⁸.

3. PROBLEM MOCY OBOWIĄZUJĄCEJ

Prawo niemieckie zostało w dziele Łaskiego pomieszczone — jak wiadomo — w części drugiej, nieurzędowej, bo nie posiadającej zatwierdzenia królewskiego, które obejmowało tylko część pierwszą dzieła (prawo polskie)⁹. Ów nieurzędowy charakter był do niedawna bardzo mocno akcentowany. Ostatnio wszakże J. Matuszewski nie negując samego faktu

* O zmianach poczynionych przez Łaskiego pisze Homeyer III, s. 13.

⁷ Stwierdzał to już Homeyer (Homeyer I, s. 86). Zob. też F. Taranowski, *Obzor pamiatnikow magdieburskiego prawa zapadno-russkich gorodow litowskoj epochi*, Warszawa 1897, s. 58; S. Kutrzeba, *Historia źródeł*, t. 2, s. 211.

⁸ Zob. s. 162.

⁹ Zob. Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 2: *Od połowy XV wieku do r. 1795*. Wydanie 2, Warszawa 1966, s. 20.

wskazuje, że niekoniecznie trzeba mu przypisywać istotne znaczenie¹⁰. Skłaniamy się ku temu sądowi, wydaje się nam bowiem, że pojęcia 'charakter urzędowy', 'charakter nieurzędowy', nie miały tego znaczenia co w czasach nam współczesnych. W epoce, gdy spisów prawa było w ogóle niewiele, korzystano z pewnością z tych wszystkich, które były dostępne. Samo umieszczenie prawa niemieckiego w zbiorze Łaskiego — rzeczy drukowanej, a więc łatwiej od rękopisów dostępnej, traktowano chyba jako dobrodziejstwo dostarczenia tekstu prawnego. Nieurzędowy charakter mógł — teoretycznie rzecz biorąc — wywoływać tylko takie skutki, że wydanie Łaskiego nie wypierało rękopiśmiennych spisów prawa niemieckiego, miało formalnie równą im moc. Wydaje się jednak, dowodów na to niestety nie mamy, że faktycznie powaga jego była wyższa. Było to przecież dzieło kanclerza wydane z pełną aprobatą królewską, choć tylko z częściowym zatwierdzeniem. Poruszamy się jednak w kręgu hipotez, bowiem nic prawie nie wiemy o stosowaniu Łaskiego w praktyce. Szczegółowe studia, zwłaszcza nad genezą dzieła Jaskiera, mogą rzucić tu wiele światła¹¹.

4. KOMPOZYCJA

Commune inclyti Polonie Regni privilegium... nie jest pierwszym zbiorem, w którym obok prawa polskiego znajduje się także prawo niemieckie. Jak to widać z tabeli 6, będącej zestawieniem zawartości rękopisów, niemal połowa ich zgodna jest co do tego z Łaskim, bowiem w 11 na ogólną liczbę 26 manuskryptów uwzględnionych w zestawieniu znajduje się i prawo polskie, i prawo niemieckie (pomijamy tu prawo rzymsko-kanoniczne)¹². Uwaga Ulanowskiego, że Łaski wzorował się na daw-

¹⁰ Matuszewski, *Proles illegittima...*, CPH XVIII, z. 2, s. 89. Tamże dalsza literatura do tej kwestii.

¹¹ Problematyki tej dotyka pobieżnie K. Bukowska wspominając, że dzieło Łaskiego nie powstrzymało dążeń kodyfikacyjnych ani zarzutów niepewności prawa (K. Bukowska, *Orzecznictwo krakowskich sądów wyższych w sporach o nieruchomości miejskie (XVI—XVIII w.)*, Warszawa 1967, s. 7). Ale dlaczego? Łaski wydał przecież komplet prawa sasko-magdeburskiego. L. Pauli skłonny jest, jak się wydaje, przypisywać temu wydaniu niewielkie znaczenie. Jakież żywsze zainteresowanie mieszczańskim prawem miejskim wiąże się, zdaniem tego uczonego, z ukazaniem się pracy Jaskiera. Zob. L. Pauli, *Jan Kirstein Cerasinus (1507—1561), krakowski prawnik doby Odrodzenia. Studium z dziejów praw obcych i literatury prawniczej w Polsce*, ZN UJ CCLI, „Prace Prawnicze”, z. 49, Kraków 1971, s. 5—6. Wyższość Jaskiera nad Łaskim sprowadza Pauli chyba do dwóch czynników: a) uwzględnienie glosy, b) sankcja królewska. O dużej popularności *Communa inclyti...* wspomina W. Maisel, *Poznański rękopis Summy Rajmunda Partenopejczyka*, CPH t. XII, z. 2, 1960, s. 138.

¹² Zob. tab. 6, lp. 7, 8, 9, 14, 17, 18, 20—24.

nych kompilatorach, znajduje zatem pełne potwierdzenie¹³. Co więcej, nasze zestawienie pozwala — jak sądzimy — opinię Ulanowskiego bardziej ugruntować. Prawo niemieckie zostało ujęte w Łaskim w następującym porządku:

1. Weichbild
2. Zwierciadło Saskie-Landrecht
3. Prawo lubeckie
4. Zwierciadło Saskie-Lehnrecht
5. Bulle reprobacyjne (tylko nagłówki), umieszczone za Summą Rajmunda Partenopejczyka¹⁴.

W związku z tym układem nasuwają się następujące spostrzeżenia:

a) nie znamy rękopisu, który zawierając wszystkie powyższe pozycje zachowywałby również tę samą kolejność. Ale w 7 manuskryptach Weichbild wyprzedza pozostałe zwody¹⁵. Aktualny układ treści w rękopisach z pewnością nieraz odbiega od układu pierwotnego, nie może być więc dla nas wskazówką do szukania analogii z Łaskim. Mamy przecież czasem w rękopisach dodatkowe informacje. I tak na przykład w manuskrypcie lp. 2, tab. 6, wszystkie wymienione wyżej części prawa sasko-magdeburskiego pisane są jedną ręką, a ponadto numeracja kart też pochodzi od autora.

W rękopisie lp. 11 czytamy „Registrum iuris Maydeburgensis primi libri et secundi”, przy czym liber primus to Weichbild¹⁶. Wszystkie słowniczki do prawa niemieckiego mają tytuł: „Sequntur vocabula libri municipalis, provincialis, pariter et feodalis”¹⁷. Tu bez wątpienia Ius municipale, czyli Weichbild, stoi na pierwszym miejscu. Tak też jest w Łaskim.

b) Jak wiadomo, do czasów Łaskiego istniały dwa tłumaczenia Landrechtu Zwierciadła Saskiego — versio Vratislaviensis i versio Sandomiariensis. Łaski korzysta z obu przekładów, znamy rękopisy też posiadające obie wersje¹⁸.

¹³ Zob. B. Ulanowski, *Najdawniejszy układ systematyczny prawa polskiego z XV wieku*, wydał..., AKP t. V, s. 43.

¹⁴ Z oczywistym nieporozumieniem mamy do czynienia w takiej oto informacji: [...] *po dwóch księgach iuris civilis maydeburgensis et provincialis saxonici umieścił [Łaski] także sumę Rajmunda Partenopejczyka*. Zob. P. Dąbkowski, *Prawo prywatne polskie*, t. 1, Lwów 1910, s. 28. Summę Rajmunda pomieścił Łaski dopiero za prawem lennym.

¹⁵ Por. tab. 6, lp. 2, 7, 9, 13, 14, 16, 18, 24.

¹⁶ Zob. E. Kałużniacki, *Die polnische Rezension der Magdeburger Urteile und die einschlägigen deutschen, lateinischen und czechischen Sammlungen*, Nadbitka z: „Sitzungsberichte der Phil.-Hist. Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften”, Bd. CXI, Wien 1886, s. 158.

¹⁷ Por. tab. 6, lp. 7, 18, 20.

¹⁸ Rkps lp. 14, 16, 25, tab. 6.

na fol. 172 r—174 v, za przywilejem Kazimierza Wielkiego, ustanawiającym Sąd Najwyższy prawa niemieckiego na Zamku Krakowskim, a przed prawem niemieckim, i po raz drugi — w zakończeniu Summy Rajmunda, po art. XIII. „De iudeis et eorum famulis”, na fol. 64r²⁷. Tu są pomieszczone jedynie nagłówki trzech bull reprobacyjnych i pierwsze ich zdania, po czym następuje odesłanie do właściwych miejsc zbioru. Dalej następują bulla papieża Urbana V i teksty zatytułowane: „De legibus duodecim Ligurgi [...]”, „De iusto vel iniusto bello”. Dopiero po tym tekście mamy zakończenie: „Finis Summe Rajmundi”²⁸. Co wspólnego mają bulle papieskie z Summą Rajmunda? Merytorycznie na pewno nie, konstrukcyjnie — tak. Oto bowiem w rękopisie Ossol. III po Summie Rajmunda zostały przepisane owe bulle reprobacyjne Grzegorza XI oraz bulla Urbana V²⁹. Łaski, przepisując Summę Rajmunda (z tego rękopisu lub z rękopisu o identycznym układzie części składowych), przepisał także następujące po Summie bulle Grzegorza XI, ale — ponieważ tekst ich umieścił już wcześniej na początku prawa niemieckiego — tutaj ograniczył się do podania nagłówków i pierwszych zdań tekstu z odesłaniem do właściwego miejsca w swym dziele. Bullę Urbana V natomiast, ponieważ gdzie indziej jej przedtem nie podał, przepisuje Łaski na końcu Summy Rajmunda w pełnym brzmieniu³⁰. I tu widać znaczną zależność Łaskiego od rękopisów, bo przecież pomieszczenie owych nagłówków było zupełnie niepotrzebne.

f) S. Estreicher ustalił ponad wszelką wątpliwość, że drukując Weichbild zmieniał Łaski jego treść, uzupełniając go postanowieniami prawa chełmińskiego³¹. Tymczasem w rękopisie Dział IV³² do artykułów Weichbildu — od art. 51 poczynając — są dodawane odpowiednie postanowienia prawa chełmińskiego. Łaski poszedł więc tylko krok dalej — występujące w rękopisie jeden za drugim artykuły obu praw scalił w jedno, nie podając źródła uzupełnień³³.

g) Kwestie krzyżacko-pruskie są w dziele Łaskiego w poważnym stopniu uwzględniane. Znajduje się w nim 7 aktów prawnych, odnoszących się przede wszystkim do stosunków publiczno-prawnych³⁴. Nie ma na-

²⁷ Summa Rajmunda ma odrębną numerację kart.

²⁸ *Commune inelyti...*, fol. 65 v (zob. jednak przypis 27).

²⁹ W tab. 6, lp. 21.

³⁰ Bulla reprobacyjna Grzegorza XI oraz bulla Urbana V z 1368 r. znajdują się niemal w połowie rękopisów zawierających Summę Rajmunda i — tak jak w Łaskim — następują po Summie, zob. Maisel, *Poznański rękopis...*, s. 147.

³¹ Estreicher, *op. cit.*, s. 342.

³² W tab. 6, lp. 9.

³³ Zob. tab. 6, przypis 21.

³⁴ Zob. Registrum Summarium, karta nie numerowana, oznaczona w prawym dolnym rogu znakiem pp, pozycje 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12 od góry. Dla porównania dodajmy, że stosunków polsko-litewskich dotyczą 4 pozycje: 1, 2, 3, 4 od góry.

tomiast w *Commune inclyti*... prawa chełmińskiego (poza wstawkami w Weichbildzie). A przecież było ono w powszechnym użyciu nie tylko w Prusach Królewskich, ale także na Mazowszu³⁵, w każdym razie z pewnością szerzej stosowane od prawa lubeckiego³⁶. Tej luki nie da się uzasadnić jakimiś unifikacyjnymi tendencjami Łaskiego, skoro pomieszcza on i prawo lubeckie (choć chyba tylko przypadkiem, mechanicznie) i Summę Rajmunda obok Weichbildu i obu części Zwierciadła Saskiego (Landrecht i Lehnrecht)³⁷. Nie tłumaczy dostatecznie tego braku okoliczność, że prawo chełmińskie jest — genetycznie rzecz biorąc — odmianą prawa magdeburskiego³⁸. Nie tłumaczy, bo przecież na obszarze prawa chełmińskiego posługiwano się nie Weichbildem lecz prawem chełmińskim. Istniały też zwody tegoż prawa³⁹. Wydaje nam się, że wyjaśnienie znajduje się w tab. 4. W manuskryptach z prawem sasko-magdeburskim (to znaczy z Weichbildem i Zwierciadłem Saskim) zaledwie w trzech na ogólną liczbę 26 znajduje się prawo chełmińskie⁴⁰. Nie było prawa chełmińskiego w wykorzystywanych przez Łaskiego manuskryptach, nie znalazło się też ono w jego dziele. Jak dotąd zatem, Łaski był istotnie mało oryginalny⁴¹.

³⁵ Zob. J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1: do połowy XV wieku, Wydanie 2, Warszawa 1964, s. 374–375; Z. Zdrójkowski, *Prawo chełmińskie. Powstanie, rozwój i jego rola dziejowa (Zarys syntetyczny)*. Nadbitka z pracy zbiorowej: *Dzieje Chełmna i jego regionu*, Toruń b. r., s. 506 nn. Tenże, *Korektura pruska, jej powstanie, dzieje oraz jej rola w historii polskiej jurysdykcji i myśli prawniczej (1598–1830)*, CPH, t. XIII, 1961, z. 2, s. 110–112; A. Gieysztor, *Geneza miast polskich i ich dzieje do końca XV wieku*, [w:] *Miasta Polskie w Tysiącleciu*, t. 1, Warszawa 1965, s. 22. O szerokim rozpowszechnieniu prawa chełmińskiego w Polsce pisze Estreicher, *op. cit.*, s. 341.

³⁶ O zasięgu prawa lubeckiego w Polsce zob. Rozenkranz, *op. cit.*, O analogiach między ustrojem Krakowa i Lubeki wspomina Patkaniowski, *op. cit.*, s. 12.

³⁷ Zdaniem Vetulaniego, Łaski zamieścił w swym dziele prawa sasko-magdeburskie po to, by ujednoczyć prawo niemieckie w miastach królewskich. Zob. A. Vetulani, *W sprawie prawa chłopskiego w Polsce feudalnej*, „Państwo i Prawo” 1956, nr 10, s. 624. Poważna liczba rękopisów zawierających ten sam materiał prawny co Łaski wskazuje raczej na to, że zwody prawa wydane przez Łaskiego były już przed nim powszechnie stosowane, trudno więc w tej sytuacji mówić o tendencjach unifikacyjnych.

³⁸ Zob. O. Stobbe, *Geschichte der deutschen Rechtsquellen*, Bd. I, Braunschweig 1860, s. 425 nn.

³⁹ Zob. *ibidem*; E. Steffenhagen, *Deutsche Rechtsquellen in Preussen vom XIII zum XVI Jhrh.*, Leipzig 1875, s. 201–204; Kutrzeba, *op. cit.*, t. 2, s. 218 i 221–223.

⁴⁰ Zob. tab. 6, lp. 6, 19, 22. Pomijamy tutaj rkps lp. 9, to jest Dział IV, ponieważ prawo chełmińskie występuje w nim tylko w postaci krótkich not dodawanych do poszczególnych artykułów Weichbildu.

⁴¹ Dzieło Łaskiego upodabnia do rękopisu także zastosowana w nim numeracja kart (folio) nie ciągła, lecz odrębna dla niektórych części składowych i nie obejmująca różnego rodzaju rejestrów oraz sumariuszy i przedmów.

5. CO OZNACZA W ŁASKIM „IUS MAYDEMBURGENSE”

Łaski w ślad za dotychczasową praktyką⁴² mianem „Ius maydemburgense” obejmuje nie tylko właściwe prawo magdeburskie, to jest Weichbild, Ius municipale, ale również Zwierciadło Saskie. Ścisłej biorąc nie całe Zwierciadło, lecz jedynie jego pierwszą część – Landrecht, bowiem poza zakresem tego pojęcia pozostaje, jak sądzimy, Zwierciadło Saskie-Lehnrecht.

Oto bowiem:

a) w „Registrum summariorum”, umieszczonym na początku części *Commune incliti...* zawierającej prawo niemieckie, wszystkie trzy pomniki prawa niemieckiego, to znaczy Weichbild, Zwierciadło Saskie-Landrecht i Zwierciadło Saskie-Lehnrecht zostały zaanonsowane następująco:

„Item iuris Meydemburgensis libri duo”

„Item liber Juris feudalis [...]”⁴³

b) Tytuł, jaki Łaski nadaje części swego dzieła zawierającej prawo niemieckie, brzmi: „Libri duo iuris civilis Meydemburgensis et provincialis Saxonici cum tertio libro Juris feudalis. Quibus regestrum antepositur infrascriptum”⁴⁴.

c) Nagłówki na kartach z tekstami praw niemieckich brzmią:

przy Weichbildzie: „Liber primus iuris maydemburgensis”

przy Landrechcie: „Liber secundus iuris maydemburgensis”

przy Lehnrechcie: „Liber juris feudalis”

d) Prologi do poszczególnych zwodów brzmią:

do Weichbildu: „Prologus in jus maydemburgense”⁴⁵

do Landrechtu: „Prologus in secundum librum juris maydemburgensis, seu saxonici provincialis”⁴⁶

do Lehnrechtu brak prologu. Tytuł brzmi: „Incipit liber in quo continentur iura feudalia”⁴⁷

⁴² Por. rkps 170a: „Hic capitulantur iura civilia meydburgensis civitatis” (w istocie jest to spis rubryk Landrechtu). Tak też w rękopisach z tekstem niemieckim: „Hy begint meydebers recht zu dutschen und sprichit der meystir eyn vorrede alsus” (Jag. 169, s. 253). Łaciński tytuł spisu rubryk Landrechtu w języku niemieckim w rkpsie Jag. 168 brzmi: „Incipit registrum iuris meydeburgensis”. Podobnie też w innych rękopisach, zob. O. Meinardus, *Das Neumarkter Rechtsbuch und andere Neumarkter Rechtsquellen*, [w:] *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte*, hrsg. von Verein für Geschichte Schlesiens, 2 Bd., Wrocław 1906, s. 14.

⁴³ Folio nie numerowane, oznaczone w prawym dolnym rogu znakiem pp.

⁴⁴ Folio bez numeru, pierwsze z kolei po fol. 175. Ale tuż za tym tytułem czytamy: „Tabula titularum in libros Juris Maydemburgensis ordine Alphabetico [...]” już bez wzmianki o „jus feudale”, choć w wykazie są tytuły artykułów Lehnrechtu.

⁴⁵ Folio 176 r.

⁴⁶ Folio 197 v.

⁴⁷ Folio 245 v.

e) Zakończenie poszczególnych zwodów brzmi:

przy Weichbildzie: „finis primi libri”⁴⁸

przy Landrechcie: „Hic finiunt iura Maydemburgensia seu provincialia Saxonie. Incipiunt quidam articuli juris de Lubek”⁴⁹

przy Lehnrechcie: „Finis libri juris feudalis cum primis precedentibus duobus juris theutonici maydemburgensis libris”⁵⁰.

Powołane przez nas przykłady uzasadniają wyżej sformułowane stwierdzenie że Łaski obejmował nazwą „ius maydemburgense” i Weichbild, i Landrecht Zwierciadła Saskiego. Poza tym terminem stało jednak prawo lenne Zwierciadła.

Ów wspólny termin dla Weichbildu i Landrechtu nie powinien nas dziwić. Wszak oba te zwody były stosowane — generalnie biorąc — chronologicznie i terytorialnie równoległe jeden obok drugiego, uzupełniając się wzajemnie⁵¹, a Magdeburg był głównym ośrodkiem promieniowania tych zwodów prawa na ziemię polskie. Należałoby natomiast szukać przyczyny, dla której prawo lenne zostało wyraźnie spod pojęcia „ius maydemburgense” wyłączone. Pomieszanie pojęć nie szło przecież tak daleko, by można Łaskiemu zarzucić, że nie odróżnia Weichbildu od Landrechtu⁵². Landrecht to jednak u Łaskiego „ius provinciale”. Mamy też inne dowody na to, że współcześni zdawali sobie sprawę z odrębności obu pomników⁵³. Nie wydaje się by w przyjętej (może lepiej: przejętej) przez

⁴⁸ Folio 197 r.

⁴⁹ Folio 239 r.

⁵⁰ Folio 263 r.

⁵¹ Nie brak głosów przeciwstawiających Weichbild Zwierciadłu Saskiemu i przyznających mu w miastach (jako prawu do warunków miejskich bardziej przystosowanemu) pierwszeństwo przed Zwierciadłem. To ostatnie miało rzekomo tylko moc subydiarną. Zob. Kałużniacki, *op. cit.*, przypis 4 na s. 119—120. Jednak novum w Weichbildzie stanowią przede wszystkim normy dotyczące ustroju miast, natomiast w dziedzinie prawa sądowego jest Weichbild powtórzeniem Zwierciadła Saskiego. Przypomniał o tym niedawno W. Maisel, „Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku”, Poznań 1963, s. 304.

⁵² Tego zdania jest W. Ebel: *Hier* [w związku z dziełami Łaskiego, Jaskiera i Szczerbica] *befinden wir uns schon in der Zeit und in dem Gebiet, in denen Landrecht und Stadtrecht ineinander übergehen* [...], W. Ebel, *Deutsches Recht im Osten (Sachsenspiegel, Lübisches und Magdeburgisches Recht)*, Kötzingen 1952, s. 9.

⁵³ Na przykład Groicki w *Artykułach prawa majdeburkiego, które zowią Speculum Saxonum*, starannie odróżnia w cytatach Weichbild od Sachsenspiegla. Zwraca na to uwagę Taranowski, *op. cit.*, s. 57. Dziś powszechnie przestrzega się używania właściwych terminów dla poszczególnych zwodów prawa, obejmowanych często wspólnym mianem prawo sasko-magdeburgskie. I jeżeli u Vetulaniego spotykamy zdanie: *Między innymi uderza skrótowiec prologu do księgi drugiej Weichbildu*, jest to chyba zbyt daleko idąca wierność wobec nomenklatury w opisywanym źródle stosowanej. Tym bardziej że już w zdaniu następnym ten uczony w stosunku do owej 'drugiej księgi Weichbildu' używa właściwej nazwy — Zwierciadło Saskie. Zob. A. Vetulani,

Łaskiego kolejności i nazewnictwej 'supremacji' odzwierciedlała się jakaś hierarchia. Wprawdzie spotykamy się niekiedy z opinią o szczególnej pozycji Weichbildu tak we wsiach jak i w miastach lokowanych na prawie saskim (?) i jedynie subsydiarnej roli Landrechtu Zwierciadła Saskiego⁵⁴, lecz dziś, nie przeciwstawiając sobie tak ostro obu tych pomników prawa, akcentuje się przecież, że Zwierciadło Saskie stanowiło podstawę Weichbildu. Weichbild był niejako uzupełnieniem Zwierciadła, zwłaszcza gdy idzie o normy dotyczące ustroju miejskiego⁵⁵. Zwierciadło Saskie — nawet bez Lehnrechtu — swą objętością, a także i znaczeniem górowało znacznie nad Weichbildem⁵⁶.

Podobnie było i po wydaniu dzieła Łaskiego. Interesująco pod tym względem przedstawia się zestawienie cytatów u Groickiego. W *Artykułach prawa majdeburckiego* sam Landrecht został powołany 216 razy, Landrecht łącznie z Weichbildem — 134 razy, natomiast sam Weichbild — tylko 36 razy⁵⁷.

6. PODSTAWA ŹRÓDŁOWA WYDANIA ŁASKIEGO

Zacznijmy od tego, jak sam Łaski określa charakter swej pracy nad prawem niemieckim (w tym nad Landrechem Zwierciadła Saskiego opublikowanym w *Commune inclyti...* We fragmencie zatytułowanym: „Continuatio decreti Regij in Privilegio communi” wkłada Łaski w usta królewskie następujące zdanie:

Sic etiam constitutiones Juris Civilis Saxonici Maydemburgensis, quarum ipse Cancellarius ante prohemium privilegij communis meminit, quam vigilantissime de eorum Theutunici stili originalibus libris per eum ipsum Cancellarium castigatas, emendatas et novis rubricis distincte titulatas, inseri iussimus easipsas siquidem Juris

Fragment Summy Rajmunda w rękopisie warszawskim, CPH t. XIV, 1962, z. 2, s. 167. Z wyraźnym nieporozumieniem mamy do czynienia w następującym fragmencie: *Les autres villes, de meme que les campagnes, puisaient directement leurs bases juridiques dans le droit coutumier de Magdeburg. Il fut connu en Pologne par le Miroir des Saxons (Sachsenspiegel dans la traduction de Eike von Repgow faite entre 1215 et 1235)*. Zob. A. Gieysztor, *Les chartes de franchises urbaines et rurales en Pologne au XIIIe siecle*. Nadbitka z: *Les libertas urbaines et rurales du XIe au XIVe siecle*. „Collection Histoire”, nr 19, 1968, s. 110. Także Balzer pisze o dwóch księgach prawa magdeburckiego. Balzer, „Przyczynki”..., s. 69.

⁵⁴ Zob. przypis 51.

⁵⁵ Jak wyżej.

⁵⁶ Zob. Z. Rymaszewski, *Miejskość czy wiejskość...*, s. 74—75.

⁵⁷ Groicki nie uwzględnił 63 artykułów Landrechtu i 52 artykułów Weichbildu. Te dane też świadczą, że opierał się on głównie na Landrechoie, gdy weźmie się pod uwagę liczbę artykułów w obu zwodach. Cerasinus powołuje Landrecht w 118 przypadkach, Weichbild — w 32 (głosę do Landrechtu w 19, a głosę do Weichbildu w 12 miejscach). Zob. Pauli, *op. cit.*, s. 31.

Civilis constitutiones nusquam correctas et in suis sententiis integras, ymmo in toto earum tenore viciatas et a suis originalibus longe vagantes invenimus⁵⁸.

Na podstawie niniejszej wypowiedzi można Łaskiemu przypisać korektę tekstu⁵⁹, a autorstwo jedynie nagłówków i nowego podziału na artykuły. Opinie uczonych na temat autorstwa dotyczą najczęściej wszystkich zwodów prawa niemieckiego pomieszczonych w dziele Łaskiego, stąd też i nasze uwagi tutaj muszą dotyczyć nie tylko Landrechtu, choć tylko ten pomnik prawa jest głównym przedmiotem naszych zainteresowań. Nie znamy opinii, która by Łaskiemu przypisywała przekład łaciński wydanych przezeń praw niemieckich. Przyjmuje się powszechnie, że skorzystał on z istniejących już tłumaczeń, spór dotyczy jedynie kwestii, z którego to tłumaczenia Łaski korzystał: z v. Vratislaviensis czy v. Sandomiriensis.

Właściwie nie ma żadnego sporu. Mamy — generalnie biorąc — dwa sprzeczne poglądy, ale bez próby jakiegokolwiek polemiki. I tak, zdaniem J. W. Bandtkiego, Łaski wykorzystał v. Vratislaviensis, dokładniej — tekst tej wersji, znajdujący się w rękopisie Jag. 169 lub w jakimś odpisie tego rękopisu. Do takiego wniosku doprowadza Bandtkiego porównanie tekstów⁶⁰. Na ślady znajomości tego poglądu u późniejszych badaczy wszelako nie natrafiliśmy.

⁵⁸ *Commune inclyti...*, fol. 175 r. Nieco wcześniej w piśmie królewskim, skierowanym do sejmiku wielkopolskiego w związku ze zwołaniem sejmu koronnego do Lublina, czytamy: *Pro statutis R. M. V. D. bus eam refert certitudinem, quia visum erat suae Ser^{lt}, quod universa privilegia ab initio <— —> Regno concessa in unum privilegiatum volumen colligerentur. Item privilegia Prussiae. Item privilegia pacem communem continentia. Item iura etiam civilia per Kazimirum Magnum ex Imperio recepta et ad thezaurum Regni posita, in usum regnicolarum data, prout istud testificatur per privilegium suum idem Kazimirus [...]* (Akta Aleksandra, *Monumenta Medii Aeri Historica*, t. 19, Kraków 1927, nr 303). W przypisie 1 na s. 513 uwaga wydawcy: *Pisał oredzie, jak ze stylu sądzić można kanclerz Łaski [...]* Z wypowiedzi tej dla naszej kwestii jednak nic nie wynika. Dowiadujemy się tylko, że w skarbcu królewskim zostały złożone jakieś zwody (lub zwód) prawa niemieckiego. Nie wiemy, czy z tych właśnie źródeł Łaski korzystał.

⁵⁹ Nie wiemy, czy „de eorum Theutunici stili originalibus libris” można interpretować w tym sensie, że Łaski porównywał teksty przekładów z tekstem oryginału, to jest pisanym w języku niemieckim.

⁶⁰ Ścisłej biorąc — nie Bandtkiego, lecz Wiszniewskiego. J. W. Bandtkie bowiem — jak się wydaje — sam nie porównywał Jag. 169 z Łaskim, skoro o pochodzeniu tekstu Łaskiego wypowiedział swoją opinię tylko w formie przypuszczenia. Zob. J. W. Bandtkie, *Zbiór rozpraw*, s. 131—132. Natomiast M. Wiszniewski stwierdza już kategorycznie: *Jan Bandtkie rozumie, że znajdujące się tu prawo magdeburskie było odpisem kodeksu tych praw używanego za Kazimierza Wielkiego. Z porównania z kodeksem tych praw, pisanym przez Konrada z Opola r. 1308, pokazało się: że Łaski albo z tego samego kodeksu, albo z jego odpisu przedrukował* (M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 5, s. 165). Wygląda na to, że porównania Jag. 169 z Łaskim dokonał Wiszniewski, tym bardziej że w tomie 2 na s. 392, podobnie jak J. W. Bandtkie, poza przypuszczenie nie wychodzi.

Homeyer, który także o sędzie J. W. Bandtkiego nie wspomina, był przekonany, że trzon podstawowy tekstu Łaskiego stanowi v. Sandomiriensis, v. Vratislaviensis natomiast miał Łaski uwzględniać w znacznie mniejszym stopniu, sporadycznie⁶¹. Opinia Homeyera jest dziś powszechnie przyjęta⁶², chociaż niekiedy nieco modyfikowana. I tak ze sformułowań niektórych autorów można wyczytać że v. Vratislaviensis znalazła się w tekście Łaskiego drogą pośrednią, poprzez v. Sandomiriensis⁶³, inni o v. Vratislaviensis nie wspominają⁶⁴. Pamiętać należy, że obracamy się tu jedynie w kręgu hipotez, nie udało się bowiem badaczom ponad wszelką wątpliwość ustalić, z których naprawdę rękopisów Łaski korzystał⁶⁵. Jest też rzeczą niemożliwą, by szczegółowo porównanie tekstów przez dwóch uczonych (Bandtkie i Homeyer) dało przeciwstawne rezultaty. Przy próbie takich ustaleń napotyka badacz poważne przeszkody, bo przecież nie ma dwóch rękopisów identycznych, każdy ma jakieś jemu tylko właściwe cechy, dodatki lub luki. Kopista (także Łaski) z reguły coś od siebie dodawał. Mógł też Łaski korzystać nie z jednego, lecz z kilku rękopisów.

Dla porządku dodajmy, że przedmiot obu przekładów nie jest identyczny. Część zwodów sasko-magdeburgskiego była tłumaczona przez obu Konradów, część tylko przez Opolczyka, inna wreszcie część tylko przez Sandomierzanina. Zilustrujmy to za pomocą następującego zestawienia

Nazwa zwodu	Przekład	
	Konrada z Opola (versio Vratisl.)	Konrada z Sandom. (versio Sandomir.)
Sachsenspiegel-Landrecht	+	+
Sachsenspiegel-Lehnrecht	+	-
Weichbild	-	+

⁶¹ Homeyer I, s. 86. Przykładowo powołuje autor III 27, III 51 § 2 oraz prawo lubeckie jako dowód korzystania z v. Vratislaviensis.

⁶² Cytujemy jedynie dla przykładu kilka pozycji, tak jest bowiem w całej literaturze, od wystąpienia Homeyera począwszy: Taranowski, *op. cit.*, s. 58; Kutrzeba, *op. cit.*, s. 211; Bukowska, *op. cit.*, s. 7.

⁶³ Bukowska, *op. cit.*, s. 7.

⁶⁴ Kutrzeba, *op. cit.*, s. 211, choć opiera się w sposób widoczny na ustaleniach Homeyera.

⁶⁵ Co do Weichbildu, zob. Bischeff, *Beiträge zur...*, s. 365 nn. Tamże krytyczna uwaga pod adresem Homeyera, przesądzającego na podstawie pobieżnego przeglądu o pochodzeniu tekstu Weichbildu w dziele Łaskiego (s. 365). Co do Landrechtu, zob. Homeyer I, s. 86, co do Lehnrechtu — Homeyer II₁, s. 88 i 340 nn. Gdy chodzi

Widać z niego, że pytanie o to, z którego tłumaczenia korzystał Łaski, można odnieść wyłącznie do Landrechtu, bowiem tylko ten zwód był tłumaczony przez obu Konradów. Prawo lenne Zwierciadła Saskiego przełożył na łacinę tylko Konrad z Opola⁶⁶, a Weichbild — tylko Konrad z Sandomierza⁶⁷. Problem zatem istnieje jedynie w stosunku do zwodu, któremu poświęciliśmy nasze badania⁶⁸.

Wyniki porównania tekstu Łaskiego z v. Vratislaviensis oraz z dwiema redakcjami v. Sandomiriensis ujęliśmy w tabeli 4. Schemat roboczy tego zestawienia był znacznie bardziej rozbudowany, zawierał więcej kolumn. Gdy jednak w tekście Łaskiego nie znaleźliśmy dla nich odpowiedników, kolumny zlikwidowaliśmy. Brak odpowiedników ma też swoją wymowę, dlatego informujemy, że skasowaniu uległy następujące kolumny:

- a) tekst Łaskiego ze wstawkami z v. Vratislaviensis lub v. Sandomiriensis,
- b) Sand. II ze wstawkami z Sand. I,
- c) v. Vratislaviensis i Sand. II bez dodatków,
- d) jak wyżej, ze wstawkami Łaskiego,
- e) jak w c) ze wstawkami z Sand. I.

Użyte w kolumnach określenia wymagają pewnych wyjaśnień. Przez 'wstawki Łaskiego' (kol. 5, 10, 14, 18, 21, 24) należy rozumieć tekst pochodzący od Łaskiego, to znaczy taki, którego nie ma w v. Vratislaviensis i v. Sandomiriensis (obu redakcji).

Do kolumn 'ze wstawkami' kwalifikujemy takie fragmenty Zwierciadła Saskiego, w których podstawowy trzon stanowi tekst jednej z wersji, z drobnymi zapożyczeniami z wersji (redakcji) innej lub od Łaskiego. Na przykład:

Vrat. 25	Ł 51	Sand. I 43
Qui ducit uxorem, omnia bona sua ipsius recipit in tutelam. Et ideo non potest conferre marito [...]	vir	Quando quis uxorem legitime duxerit, extunc in suam

o Summę Rajmunda, rękopis z którego Łaski korzystał, miał zdaniem Vetulaniego zaginać. Zob. Vetulani, *Fragment Summy Rajmunda...*, s. 167.

⁶⁶ Homeyer II₁, s. 85; Homeyer III₁, s. 9. S. Kutrzeba informuje, że Konrad z Sandomierza przełożył obie części Zwierciadła Saskiego, to jest Landrecht i Lehnrecht, Kutrzeba, *op. cit.*, s. 206. Nie wiemy, skąd zaczerpnął tę błędną wiadomość, Homeyera opinia, na której Kutrzeba się opiera, jest tu jednoznaczna: *Versio Sandomiriensis [...] beschränkt sich auf das Landrecht* (Homeyer III₁, s. 9).

⁶⁷ Zob. Kutrzeba, *op. cit.*, s. 209. W związku z tym nie można uznać za poprawną opinii, jakoby Łaski swe wydanie praw niemieckich oparł na v. Sandomiriensis. Zob. Bukowska, *op. cit.*, s. 7.

⁶⁸ Stąd też w dalszej części pracy, czyniąc wzmianki o łacińskim tekście Lehnrechtu czy Weichbildu, nie musimy podawać, o które tłumaczenie chodzi.

	sortem sive	potestatem sive
		possessionem omnia
	ipsius	sua
		bona recipit loco vere tutele,
		propterea nec aliqua mulier, suo
nec vir potest ius aliquod		marito aliquod donum dare po-
possidendi in		test [...] quia maritus in bonis
bonis uxoris	sue uxoris	
		aliquam vel
		aliam partem nullomodo nec ali-
		quatenus acquirero
vindicare	vindicareque	
		potest, quam
quamquid	id, quod	
in primo		in primo
contractu	contractu	
cum ipsa suscepit,		cum ipsa suscepit loco tutele
scilicet tam mulieris,	scilicet tam mulieris,	
quam rerum tutelam.	quam rerum tutelam.	

Podstawowy trzon cytowanego fragmentu stanowi w Łaskim, jak widzimy, Sand. I. Tam, gdzie tekst Łaskiego odbiega od tej wersji, mamy zażyczenia z v. Vratislaviensis lub też tekst pochodzący od samego Łaskiego. Przytoczony fragment pozwala też nam zauważyć, że owe wstawki mogą mieć różnorodny charakter. Mogą to być wstawki 'zastępcze', gdy w miejsce jednego określenia daje Łaski jakieś określenie inne, lecz sens przepisu nie ulega zmianie („quis” — „vir”, „sua” — „ipsius”), albo uzupełniające („sue uxoris”), lub też synonimiczne („loco tutele” — „scilicet tam mulieris, quam rerum tutelam”).

Nie byliśmy w stanie wziąć pod uwagę owej różnorodności wstawek przy sporządzaniu tabeli 4, powstałoby bowiem zestawienie zanadto rozbudowane, a tym samym nieczytelne. Tam gdzie owe wstawki zmieniają sens przepisu, zajmujemy się tym szczegółowo w części pracy poświęconej wierności tekstu Łaskiego. Gdy wstawkę stanowi fragment występujący w v. Sandomiriensis (tak pierwszej jak i drugiej redakcji), nie jesteśmy w stanie rozstrzygnąć kategorycznie, skąd ją Łaski zaczerpnął. Umieszczamy ją w kolumnie zatytułowanej 'wstawka z I lub II redakcji'.

Gdy tekst w Łaskim stanowi taką kompilację v. Vratislaviensis i v. Sandomiriensis, że trudno orzec, której wersji tekst stanowi trzon podstawowy, takie fragmenty uwzględniamy w kolumnach objętych wspólnym tytułem 'v. Vratislaviensis i v. Sandomiriensis I redakcji' i 'v. Vratislaviensis i v. Sandomiriensis II redakcji'.

Jednostką porównywaną był dla nas fragment tekstu Landrechtu Zwierciadła Saskiego, stanowiący u Łaskiego odrębny artykuł. Ponieważ artykuły Łaskiego są dosyć obszerne, uwzględniliśmy dodatkowo w ob-

rębie tych artykułów podział na artykuły i paragrafy dziś w tekście niemieckim stosowany. Uzyskaliśmy dzięki temu dwa ważne efekty: jednostka, którą porównujemy, stała się mniejsza, a więc łatwiej nam przyszło wysledzić mechanizm postępowania Łaskiego⁶⁹; czytelnik bez sięgania do tabeli konkordancyjnej może z naszego zestawienia zorientować się, o którym artykule podług dziś stosowanego oznaczenia jest mowa. Tyle wyjaśnień technicznych, przejdźmy obecnie do omówienia rezultatów naszych porównań. Zdajemy sobie sprawę, że bardziej istotne jest zagadnienie, co konkretnie Łaski z innych tekstów przejmował, aniżeli to, ile razy z czegoś korzystał, a jednak dane liczbowe też mają swoją wymowę.

Wnioski z zestawienia (s. 159 nn.) są następujące: przede wszystkim wniosek generalny, że tekst Landrechtu w wydaniu Łaskiego jest prawdziwą składanką, i to dość skomplikowaną, bowiem obok tekstów 'czystych' — to znaczy pewnych większych całości (§, artykuł) przejętych niemal bez żadnych zmian z v. Vratislaviensis lub v. Sandomiriensis, lub też pochodzących od Łaskiego — mamy paragrafy lub artykuły skomponowane z v. Vratislaviensis, v. Sandomiriensis i tekstu, którego autorem jest Łaski.

Uwzględniliśmy w tym zestawieniu kolejność występowania w Łaskim interesujących nas tekstów i dzięki temu udało się dokonać ciekawego spostrzeżenia. Otóż z v. Sandomiriensis korzystał Łaski głównie w pierwszej połowie Landrechtu, mniej więcej do art. II 13 (zob. tab. 4), potem już zdecydowanie przeważa tekst wzięty z v. Vratislaviensis. Wystarczy spojrzeć na poz. 2 i porównać ją z poz. 11 i 24 zestawienia. Czyżby Łaski dotarł do v. Vratislaviensis dopiero w trakcie przygotowania niemal połowy tekstu Landrechtu na podstawie v. Sandomiriensis? Nie sądzimy, tym bardziej że przejątki z v. Vratislaviensis, acz sporadycznie, trafiają się już na wstępie Landrechtu⁷⁰. Zestawmy owe 'czyste' przejątki:

V. Vratislaviensis	poz. 2 — 77
V. Sandomiriensis I redakcji	poz. 11 — 23
V. Sandomiriensis II redakcji	poz. 18 — 2
V. Sandomiriensis I lub II red.	poz. 24 — 5

Otóż, przede wszystkim, jest tych 'czystych' tekstów niewiele, poza tym zdecydowanie górują tu przejątki z v. Vratislaviensis. Tą wersję Łaski przejmował bez jakichkolwiek zmian przeszło dwa razy częściej

⁶⁹ Gdy podczas porównania okazało się, że kilka porównywanych jednostek zawiera tekst tego samego pochodzenia, łączyliśmy je w jedną pozycję.

⁷⁰ Zob. poz. 2, 3, 6 i 7 w zestawieniu na s. 159.

Ilość pozycji w tabeli IV

Lp.	Pochodzenie tekstu	strona														razem
		319	320	321	322	323	324	325	326	327	328	329	330			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
1	Łaski (kol. 3) ¹¹	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2		
2	v. Vratislaviensis (kol. 4)	1	—	—	—	2	1	13	13	13	13	14	7	77		
3	zw. ze wstawką Łaskiego (kol. 5)	—	—	—	—	—	—	2	4	4	4	1	2	17		
4	jak w p. 2 ze wstawką Łaskiego i z v. Sand. I redakcji (kol. 5 i 6)	—	—	—	—	—	—	3	3	—	1	—	4	12		
5	jak w p. 4 + wstawką z v. Sand. II redakcji (kol. 5 + 6 + 7)	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1		
6	jak w p. 3 ze wstawką z v. Sand. I lub II redakcji (kol. 5 i 8)	1	—	—	—	—	1	1	—	3	1	1	5	13		
7	jak w p. 2 ze wstawką z v. Sand. I red. (kol. 6)	—	1	—	4	1	3	8	4	3	5	3	9	41		
8	jak w p. 7 + wstawką z v. Sand. II redakcji (kol. 6 i 7)	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2		
9	jak w p. 2 ze wstawką z v. Sand. II redakcji (kol. 7)	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1		

¹¹ Podane w nawiasach numery kolumn odnoszą się do kolumn z tab. 4.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
10	jak w p. 2 ze wstawką z v. Sand. I lub II red. (kol. 8)	—	—	—	—	—	3	4	10	8	9	13	4	51
11	v. Sandomiriensis I redakcji (kol. 9)	7	6	3	2	2	2	—	—	1	—	—	—	23
12	jak w p. 11 ze wstawką Łaskiego (kol. 10)	8	10	5	1	4	5	—	—	—	1	—	—	34
13	jak w p. 12 ze wstawką z v. Vrat. (kol. 10+11)	1	—	6	1	1	2	—	—	—	—	—	—	11
14	jak w p. 12 ze wstawką z v. Sand. II redakcji (kol. 10+12)	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
15	jak w p. 11 + wstawka z v. Vrat. (kol. 11)	3	6	13	9	7	7	—	—	—	1	—	—	46
16	jak wyżej + wstawka z v. Sand. II redakcji (kol. 11+12)	—	1	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	4
17	jak w p. 114 wstawka z v. Sand. II redakcji (kol. 12)	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
18	v. Sandomiriensis II redakcji (kol. 13)	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2
19	jak wyżej + wstawka z Łaskiego (kol. 14)	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
20	jak w p. 18 + wsta-													

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
	wka z v. Vrat. (kol. 15)	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2
21	v. Vrat. i v. Sand. I redakcji (kol. 16)	—	1	1	7	1	2	2	1	—	1	—	—	16
22	jak w p. 21 + wstawka Łaskiego kol. 17)	—	—	—	2	2	—	1	—	2	—	—	—	7
23	jak w p. 21 + wstawka z v. Sand. II redakcji (kol. 18)	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	1	4
24	v. Sandomiriensis I lub II redakcji (kol. 19)	—	2	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	5
25	jak wyżej + wstawka Łaskiego (kol. 20)	—	2	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	5
26	jak wyżej + wstawka z v. Vrat. (kol. 20 + 21)	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
27	jak w p. 24 + wstawka z v. Vrat. (kol. 21)	—	1	1	6	8	4	1	—	—	—	—	—	21

niż obie redakcje v. Sandomiriensis. Porównajmy zresztą choćby poz. 3 z poz. 12. Te proporcje jednak ulegną zmianie, gdy pod uwagę weźmiemy teksty czyste łącznie z tekstami ze wstawkami obcymi⁷²:

v. Vratislaviensis	poz. 2—10 — 217	} 162
v. Sandomiriensis I red.	poz. 11—17 — 124	
II red.	poz. 18—20 — 5	
I lub II red.	poz. 24—27 — 33	

Przewaga v. Vratislaviensis w tym zestawieniu wyraźnie zmalała, zmalał też jeszcze bardziej, już w poprzednim zestawieniu niewielki, udział II redakcji v. Sandomiriensis w tekście Łaskiego. Mimo to nie ulega najmniejszej wątpliwości, że Łaski znał tę redakcję. Najmocniejszym dowodem na to jest Ł 121, w którym trzon podstawowy stanowi tekst Sand. II 124, podczas gdy Sand. I tekstu tego nie zawiera.

Z porównania obu zestawień wynika jednoznacznie, że w wydaniu Łaskiego dominują artykuły, które są swoistą składanką, złożoną z v. Vratislaviensis, v. Sandomiriensis (obu redakcji) i dodatków pochodzących od samego Łaskiego. Z tego faktu płyną określone konsekwencje dla problemu podstawy źródłowej wydania Łaskiego. Sądzymy bowiem, że twórcą tej kompozycji jest sam Łaski, zatem nie ma szansy znalezienia rękopisu, z którego Łaski korzystał, nie będąc sam twórcą, takiego bowiem rękopisu po prostu nie było. Owszem, znamy rękopisy zawierające i v. Vratislaviensis, i v. Sandomiriensis⁷³, a nawet takie, w których artykuły obu przekładów występują przemiennie. Tak jest na przykład w rękopisie petersburskim z XVI w. (Lat. Q. II, 274)⁷⁴, w którym art. 5 i 6⁷⁵, odpowiadające Ssp Ldr. III 7, są przejęte z v. Vratislaviensis, art. 7 = III 57, 1, jest wzięty z v. Sandomiriensis II redakcji, art. 9 = II 13, jest najbardziej zbliżony do v. Sandomiriensis II redakcji (posiada duże luki), a poza tym są jeszcze dwa artykuły Weichbildu. Są to jednak zawsze całe artykuły, natomiast takiej preparacji jak u Łaskiego mógł, naszym zdaniem, dokonać jedynie ktoś, komu przyświecała myśl opublikowania tekstu, zatem Łaski. Zamiast jednego, należy więc poszukiwać co najmniej trzech rękopisów, z których Łaski czerpał tekst Landrechtu, to znaczy po jednym z każdego tekstu łacińskiego (v. Vratislaviensis, v. Sandomiriensis I oraz II redakcji).

Mimo, że nasza baza źródłowa jest dość szczupła, bowiem badania porównawcze oparliśmy głównie na 6 rękopisach (po dwa dla każdego

⁷² Pomijamy tu teksty, które składają się mniej więcej po połowie z v. Vratislaviensis i v. Sandomiriensis.

⁷³ Zob. przypis 198 do Rozdz. II.

⁷⁴ Por. tab. 6, poz. 25.

⁷⁵ W rękopisie artykuły nie mają numerów.

z tekstów łacińskich), to przecież udało nam się dokonać nieco spostrzeżeń, z wyłączeniem jednak II redakcji v. Sandomiriensis. Ilość przejętków z tej redakcji jest bowiem w Łaskim niewielka, a ponadto jeden z wykorzystanych przez nas rękopisów z tą redakcją (Warsz.) jest niekompletny, zaś w tym, co zawiera, niemal identyczny z rękopisem drugim (Dział IV). Trudno w tej sytuacji ustalić, z którego Łaski czerpał w owych nielicznych przypadkach. Co do v. Vratislaviensis, Łaski prawdopodobnie korzystał z obu uwzględnianych przez nas w niniejszej pracy rękopisów, to jest z Jag. 169 oraz z Jag. 170a lub z innych o identycznej treści⁷⁶. Gdy w Jag. 169 tekst przekładu art. III 7 jest poprawny, a w Jag. 170a zdefektowany, u Łaskiego tekst odpowiada Jag. 169:

Jag. 170a	Jag. 169	Ł 239
	Si calices, libros aut preparamenta sacerdotalia vel altaris Judeus emerit, vel in pignore receperit in quibus tutorem ab evictione non ha- beat, more furis punietur.	

Innych wszakże dowodów korzystania z Jag. 169 nie posiadamy, natomiast dysponujemy większą liczbą dowodów wskazujących na czerpanie przez Łaskiego z drugiego rękopisu krakowskiego, mianowicie z Jag. 170a. Wydaje się, że z niego właśnie Łaski korzystał przede wszystkim, a z Jag. 169 jedynie posiłkowo. Tak na przykład w Jag. 170a i w Łaskim (Ł 185) znajduje się przekład art. II 21 § 5, brak go natomiast w Jag. 169⁷⁷.

Dalej, tekst przekładu II 64 § 5 jest w Jag. 169 zdefektowany, poprawny tekst znajduje się w Jag. 170a⁷⁸ i w Łaskim (Ł 226). Podobnie jest z tekstem przekładu II 65 § 2⁷⁹. Tam gdzie tekst przekładu jest zdefektowany w Jag. 170a, a poprawny w Jag. 169, Łaski przecież czerpie z Jag. 170a, a istniejące luki wypełnia materiałem z Sand. I, a nie z Jag 169:

III 24

Jag. 170a	Jag. 169	Ł 245	Sand. I 232
Sed qui in summo iudicio fuerit proscriptus		habetur in omnibus iudiciis	Sed qui in supremo iudicio descriptus in omnibus iudiciis
	summo subditis iudicio proscriptus habetur		proscriptus est descriptus que obediunt imperio

⁷⁶ Wnioski mogą być bardziej kategoryczne jedynie wówczas, gdy zbada się wszystkie rękopisy zawierające v. Vratislaviensis.

⁷⁷ Zob. tab. 5.

⁷⁸ Zob. uw. 63.

⁷⁹ Zob. uw. 64.

Czasem tam, gdzie szyk wyrazów w obu rękopisach jest różny, tekst Łaskiego odpowiada tekstowi Jag. 170a⁸⁰.

Badania nad I redakcją v. Sandomiriensis prowadziliśmy w oparciu o dwa rękopisy: Dział I i Gn. Generalnie biorąc, tekst w rękopisie Gn jest poprawniejszy, zawiera mniej luk niż Dział I⁸¹. Jednakże przy ustalaniu źródła, z którego czerpał Łaski swe przejątki z I redakcji v. Sandomiriensis sporo kłopotu sprawia istnienie II redakcji. Bywa bowiem tak, że tekst jakiegoś fragmentu jest w obu redakcjach identyczny. Jeżeli tego fragmentu brak w Dział I, a jest on w Łaskim, wówczas nie wiemy, skąd go Łaski zaczerpnął: z Gn czy może z II redakcji. Tak jest na przykład z tłumaczeniem art. I 19 § 1. Brakuje go w Dział I, jest w Gn i w II redakcji⁸². Jest także w Łaskim, tylko nie wiemy, skąd wzięty, z Gn czy z II redakcji. Niewątpliwym dowodem czerpania z Gn (lub z rękopisu o identycznej treści) jest tekst art. I 13 w wydaniu Łaskiego:

„Si autem hereditaria porcione abrenunciaverunt, ea carere debent, nisi iuramento reprobaverint, sed si coram iudicio renunciaverint, extunc tacto sacramento evadere non possunt”. Tekstu spacjeowanego nie ma w Dział I ani w II redakcji v. Sandomiriensis. Występuje prócz Łaskiego (Ł 24) jedynie w Gn.

7. PODZIAŁ NA ARTYKUŁY

Cały tekst Landrechtu podzielił Łaski na 292 nie numerowane artykuły⁸³. Przypomnijmy, ten zwód prawa liczy w v. Vratislaviensis 92, w v. Sandomiriensis I redakcji — 278, a redakcji II — 392 artykuły. Pod względem liczby artykułów jest Łaski najbardziej zbliżony do v. Sandomiriensis I redakcji. Tego właściwie należało oczekiwać, skoro v. Vratislaviensis dzieli się tylko na 92 artykuły, są to więc artykuły-tasiemce, zaś z II redakcji v. Sandomiriensis, jak to wyżej ustaliliśmy, Łaski korzystał najrzadziej. Jeżeli pod względem liczby artykułów tekst Łaskiego jest najbardziej zbliżony do I redakcji v. Sandomiriensis, sądzić wolno, że również pod względem objętości artykułów z tą wersją będzie miał najwięcej wspólnego. W rzeczywistości jest inaczej. Z tabeli 2 wynika, że

⁸⁰ Na przykład:

Jag. 169 54
in terra edificat
allena.

Jag. 170a 54 Ł 213
edificat in terra
allena.

Nie ma mowy jednak o zupełnej identyczności Łaskiego z Jag. 170a w partiach tekstu przejętych z v. Vratislaviensis.

⁸¹ Zob. Rozdz. II niniejszej pracy.

⁸² Zob. tab. 1.

⁸³ Nie wliczamy tutaj dwuczłonowego Prologu.

pod względem objętości artykuły w wydaniu Łaskiego są zbieżne z artykułami:

- v. Vratislaviensis w 40 (24) przypadkach,
- v. Sandomiriensis I red. w 85 (15) przypadkach,
- v. Sandomiriensis II red. w 137 (63) przypadkach.

Często artykuły poszczególnych wersji pod względem objętości pokrywają się, wówczas tekst Łaskiego upodabnia się do tych wszystkich wersji. Takich sytuacji dotyczą liczby nie objęte nawiasami. Liczby w nawiasach dotyczą tych przypadków, w których artykuły Łaskiego pokrywają się pod względem objętości tylko z artykułami danej wersji. I tu okazuje się, że Łaskiego podział na artykuły jest najbliższy podziałów II redakcji v. Sandomiriensis, a nie — jak tego oczekiwaliśmy — redakcji I. Zbieżność z II redakcją jest tak znaczna, że przypadkowe podobieństwo nie wchodzi w rachubę. Dzielać cały materiał na artykuły, Łaski miał pod ręką tekst II redakcji. Nie trzymał się jednak tego tekstu niewolniczo, bowiem tworzy 116 artykułów, które pod względem objętości nie mają odpowiedników w poprzednich tekstach łacińskich. Stopień tej oryginalności wyrażony w procentach wynosi 40%, a więc bardzo dużo.

Wyżej ustaliliśmy, że Łaski wykorzystuje v. Sandomiriensis w pierwszej połowie Landrechtu, natomiast v. Vratislaviensis w połowie drugiej. Należałoby oczekiwać, że podobnie dzieje się z podziałem na artykuły. Tak jest istotnie, gdy chodzi o v. Vratislaviensis, bowiem z owych 24 przypadków zbieżności podziału 19 występuje w drugiej połowie tekstu. Bardziej skomplikowaną sytuację mamy natomiast z v. Sandomiriensis. Tekst bowiem w pierwszej połowie swego wydania Landrechtu czerpał Łaski głównie z I redakcji tej wersji, ale podział na artykuły upodabnia go do II redakcji. Przyczyn takiego postępowania nie jesteśmy w stanie odkryć. Nie była to chęć dostosowania podziału do podziału występującego już w tym czasie w tekstach niemieckich na księgi, artykuły i paragrafy, bo tego w II redakcji nie było, nie ma też w Łaskim. Podział w II redakcji być może był dogodniejszy — duża liczba artykułów powodowała, że były stosunkowo krótkie. Nie miał jednak tego Łaski na względzie, skoro często jeden jego artykuł obejmuje kilka artykułów I, a nawet II redakcji⁸⁴.

8. NAGŁÓWKI ARTYKUŁÓW

Tu Łaski wykazał najwięcej samodzielności, za dowód niech posłuży następujące zestawienie:

⁸⁴ Zob. tab. 2, na przykład Ł 10, 15, 16, 18, 21. Bywa, aczkolwiek rzadko, odwrotnie, gdy dwa artykuły Łaskiego składają się na jeden artykuł Sand. II. Tak na przykład Ł 77, 78 = Sand. II 85; Ł 83, 84 = Sand. II 90 (i Sand. I 67).

Nagłówki oryginalne	Nagłówki zapożyczone z					
	v. Vratislaviensis		v. Sandomiriensis			
	bez zmian	z modyfikacjami	redakcji I		redakcji II	
			bez zmian	z modyfikacjami	bez zmian	z modyfikacjami
1	2	3	4	5	6	7
243	17 ⁸⁵	15 ⁸⁶	—	6 ⁸⁷	2 ⁸⁸	8 ⁸⁹
Razem	32		6		10	

Odmienne niż to było z liczbą i objętością artykułów, tu najwięcej przejętków mamy z v. Vratislaviensis. Większość tych zapożyczeń występuje w drugiej części tekstu — tej mianowicie, w której także treść była najczęściej czerpana z tłumaczenia Opolczyka⁹⁰. Uderza nas większa liczba zapożyczeń nagłówków z redakcji II aniżeli z I. Z treścią artykułów jest przecież odwrotnie. Nie zawsze jednak Łaski przejmował z danego przekładu i treść i nagłówek. Tak np. Ł 5, przejętemu z Sand. I, dał nagłówek zapożyczony z Sand. II⁹¹. Z kolei dla Ł 54, zapożyczonego także z Sand. I — nagłówek przejęty z v. Vratislaviensis⁹², a dla Ł 161 przejętego z v. Vratislaviensis wziął Łaski nagłówek z Sand. II⁹³. Najczęściej jednak artykuły przejęte z Sand. I lub Sand. II mają nagłówki samodzielnie przez Łaskiego skomponowane⁹⁴.

⁸⁵ Zob. tab. 1: Ł 7 = Vrat. 7; Ł 25 = Vrat. 12; Ł 167 = Vrat. 41; Ł 181 = Vrat. 45; Ł 204 = Vrat. 51; Ł 216 = Vrat. 55; Ł 240 = Vrat. 62; Ł 243 = Vrat. 63; Ł 245 = Vrat. 65; Ł 248 = Vrat. 66; Ł 249 = Vrat. 67; Ł 255 = Vrat. 69; Ł 272 = Vrat. 79; Ł 273 = Vrat. 80; Ł 281 = Vrat. 85; Ł 285 = Vrat. 86; Ł 287 = Vrat. 88.

⁸⁶ Zob. tab. 1: Ł 54 = Vrat. 28; Ł 180 = Vrat. 44; Ł 207 = Vrat. 52; Ł 208 = Vrat. 53; Ł 218 = Vrat. 56; Ł 228 = Vrat. 59; Ł 244 = Vrat. 64; Ł 266 = Vrat. 76; Ł 271 = Vrat. 78; Ł 277 = Vrat. 81; Ł 278 = Vrat. 82; Ł 279 = Vrat. 83; Ł 280 = Vrat. 84; Ł 286 = Vrat. 87; Ł 291 = Vrat. 91.

⁸⁷ Zob. tab. 1: Ł 5 = Sand. I 4; Ł 32 = Sand. I 26; Ł 45 = Sand. I 37; Ł 55 = Sand. I 46; Ł 67 = Sand. I 56; Ł 122 = Sand. I 85.

⁸⁸ Zob. tab. 1: Ł 3 = Sand. II 8; Ł 58 = Sand. II 66.

⁸⁹ Zob. tab. 1: Ł 6 = Sand. II 4; Ł 12 = Sand. II 17; Ł 32 = Sand. II 40; Ł 50 = Sand. II 58; Ł 53 = Sand. II 61; Ł 72 = Sand. II 80; Ł 161 = Sand. II 158; Ł 186 = Sand. II 188.

⁹⁰ Zob. s. 158. Zob. też przypisy 85 i 86.

⁹¹ Zob. tab. 1 oraz tab. 4

⁹² Zob. przypis 86.

⁹³ Porównaj tab. 4 z tab. 1.

⁹⁴ Zob. tab. 1 oraz tab. 4.

Proporcjonalnie najwięcej przejętków z przekładu Opolczyka może nas dziwić, gdy przypomnimy sobie, że Landrecht w tym przekładzie liczy 92 artykuły, a w wydaniu Łaskiego 292. Jak Łaski mógł nagłówki nadane tak obszernym artykułom przenieść do swego wydania, w którym artykuły są nieporównanie krótsze? Otóż po pierwsze, niektóre artykuły Łaskiego są równe objętością artykułom v. Vratislaviensis, tu kłopotu więc nie było⁹⁵, po drugie — jak już zwróciliśmy na to uwagę — szereg nagłówków w v. Vratislaviensis, nadanych obszernym artykułom sygnalizuje treść początkowych fragmentów artykułu⁹⁶. Gdy u Łaskiego jednemu artykułowi v. Vratislaviensis odpowiada kilka artykułów, nagłówek przejęty z v. Vratislaviensis nadaje artykułowi pierwszemu z tej grupy⁹⁷.

Modyfikacja zapożyczonych nagłówków polega najczęściej na ich rozbudowaniu, poszerzeniu. Rozwlekłość jest zresztą cechą charakterystyczną wszystkich nagłówków Łaskiego, tym też różnią się one niekorzystnie od nagłówków w pozostałych tekstach łacińskich, nawet w v. Sandomiriensis, chociaż i ta lakonicznością często nie grzeszy⁹⁸. Odznaczają się dużą poprawnością stylistyczną i starannym doбором wyrazów. Pod tym względem górują zdecydowanie nad nagłówkami obu wersji⁹⁹. Nagłówki Łaskiego najczęściej nie pochodzą od pierwszych wyrazów artykułu, są natomiast jego streszczeniem, chociaż nie zawsze udolnym. Gdy na przykład stanowią nagłówek artykułów o znacznej objętości, siłą rzeczy nie są w stanie oddać różnorodnej treści. A o tym, co zostanie w nagłówku zasygnalizowane, decydował — naszym zdaniem — podobnie jak w v. Vratislaviensis¹⁰⁰, zwykły przypadek.

Informacja zawarta w nagłówku pozostaje zazwyczaj w zgodzie z treścią artykułu, to znaczy, może być niekiedy niekompletna, ale nie jest sprzeczna. Wyłowiliśmy jedynie dwa przypadki takiej sprzeczności: Ł 23 (Ssp I 12 zd. 3). Nagłówek artykułu brzmi: „De bonis alicuius societatis per unum commercatorem consumptis seu perlusis”. A więc przepis ma zajmować się majątkiem spółki kupieckiej, a ściślej roztrwonieniem tego majątku przez jednego z członków spółki. Przyjrzyjmy się przepisowi:

⁹⁵ Zob. s. 165.

⁹⁶ Zob. s. 17—18.

⁹⁷ Zob. na przykład w tab. 1: Ł 218 i Vrat. 56; Ł 228 i Vrat. 59; Ł 240 i Vrat. 62; Ł 249 i Vrat. 67; Ł 255 i Vrat. 69; Ł 266 i Vrat. 76; Ł 274 i Vrat. 80.

⁹⁸ Zob. tab. 1.

⁹⁹ Od strony merytorycznej patrząc, nagłówki Łaskiego niekiedy ustępują nagłówkom innych wersji. Na przykład Dział IV 159: „De sententia ad placitum inventa”. Ł 162, fol. 216 v: „De inventione sententie indirecte secundum alicuius apparens intelligere, quod putat esse verum”.

¹⁰⁰ Zob. s. 18.

Verspelt aver en man sin gut, oder verhuret he't, oder verguftet he't mit gift oder mit kost, dar sine brudere oder de ere gut mit eme gemene hebbet nicht to geplicht ne hebbet; de scade den he dar an nimt scal sin enes sin, unde nicht siner brudere, noch siner geverden, de er gut mit eme gemene hebbet.

Si autem vir sua bona perluserit cum taxillis, aut cum meretricibus iacturam fecerit in bonis, aut prodigalitate histri- nibus aut aliis vagis personis dederit, seu superfluis expensis, ad quod sui fratres vel alii, qui bona cum eo habent communia non permiserunt, damnum, quod per hoc sibi evenerit, suum est solius et non suorum fratrum, vel eius consortium, qui cum eo bona haent communia.

Przekład (oczywiście nie Łaskiego, lecz Konrada z Sandomierza) jest na szym zdaniem poprawny, a przecież nie znajdujemy w tekście tego, co zapowiadał nagłówek. Chodzi istotnie o jakąś wspólnotę majątkową, ale dlaczego ma to być koniecznie spółka kupiecka? Najostrożniej — choć sądzimy, że już z pewnym naginaniem — można by powiedzieć, że tekst między innymi może mieć zastosowanie do członka spółki kupieckiej, trwoniącego wspólny majątek. Bo jednak w tekście uparcie¹⁰¹ na pierwszym miejscu są wymieniani bracia jako członkowie owej wspólnoty¹⁰². Chyba zasadnie, pamiętając o tym, że jest to przepis Landrechtu — a więc prawa ziemskiego, odnieśliśmy go jedynie do niedziału rodzinnego, bo przecież ci „alii, qui bona cum eo habent communia” mogą być innymi — poza braćmi — krewniakami.

W przypadku drugim nagłówek zapowiada więcej niż zawiera artykuł: Ł 285 „De ministerialibus, quomodo heredant et quomodo hereditatem accipiunt, ac de ammittente ius suum, et de sequestratione rerum, pro quibus fit, et de occisoribus dominorum, vasallorum et agnatorum”¹⁰³. Treści art. Ł 285 odpowiada jedynie nie spacjowana część nagłówka, części spacjowanej natomiast odpowiada art. następny, Ł 286. Ten art. Łaski przecież nagłówkiem opatrzył, a brzmi on: „De possessionibus tutandis. Et de eo, qui patrem occidit”.

¹⁰¹ Raz we fragmencie tegoż artykułu poprzedzającym fragment tu cytowany i ponownie w tym ostatnim.

¹⁰² Znalazło to też odbicie w nagłówkach pozostałych tekstów łacińskich: Vrat. 14 „De fratribus et aliis, qui res communiter habeant”; Gn 20 „De fratribus aut aliis hominibus, qui bona composuerunt”. W Dział IV 30 co innego z treści artykułu zostało w nagłówku zaanonsovane: „Vir cum fratribus non dividit, quod cum muliere recepit”.

¹⁰³ Tak brzmi nagłówek w rejestrze i w tekście nad artykułem. Wyraźnie brak w nim po zwrocie: „pro quibus fit” jakiegoś określenia (causa, actio, inculpatus lub tp.).

9. NOTY MARGINESOWE

Dziełem tylko Łaskiego jest 91 not marginesowych, dodanych do 43 artykułów. Treść ich jest różna:

- 7 – to informacja o reprobacji z odesłaniem do bulli Grzegorza XI¹⁰⁴,
 - 1 – sygnalizuje sprzeczność normy Landrechtu z prawem kanonicznym – „contra canones”, lecz do bulli reprobacyjnej nie odsyła¹⁰⁵,
 - 5 – to odesłanie do Weichbildu¹⁰⁶,
 - 2 – odesłanie do Statutów Kazimierza Wielkiego¹⁰⁷,
 - 1 – wyjaśnienie terminu użytego w tytule¹⁰⁸,
- reszta not zawiera krótkie informacje o treści fragmentu artykułu. Np. nota przy art. 35, zdanie ostatnie, fol. 203v: „Propter maleficio viri uxor dotem suam non ammittit”¹⁰⁹.

Przy niektórych artykułach not tych jest więcej, np. dość długi art. 166, fol. 216v–217r, ma ich 5¹¹⁰. Sporo not ma charakter haseł, na przykład noty przy art. 263, fol. 232r, który traktuje o wymiarze kar: 1. „Scabini”, 2. „Maritata”, 3. „Virgo et mulier innupta”, lub noty przy art. 273, fol. 234v: 1. „Excommunicationis vis”, 2. „Prescriptionis ius” lub przy art. 286, fol. 238r: 1. „Patricida”, 2. „Fratricida”. Niektóre w swej lakoniczności są wręcz niezrozumiałe, jak na przykład nota przy art. 266, fol. 233r: „Judex, coram quo respondeat”. Tu już nie wiadomo, co Łaski chciał zasignalizować.

Nie udało nam się ustalić, czym kierował się Łaski przy opracowywaniu not informacyjnych. O tym, co z treści danego artykułu będzie zaanonsowane na marginesie, decydował bodajże zwykły przypadek. Nie przyświecała Łaskiemu chęć ułatwienia czytelnikowi poszukiwań potrzebnych rozstrzygnięć, skoro w noty zaopatrywał także krótkie, dwuzdaniowe artykuły posiadające nagłówki, w miarę szczegółowo informujące o treści

¹⁰⁴ Art. 6 fol. 199 r, art. 32 fol. 203 r, art. 58 fol. 207 r, art. 62 fol. 207 v, art. 76 fol. 209 r, art. 77 fol. 209 v, art. 161 fol. 206 r (mylna numeracja karty, winno być fol. 216).

¹⁰⁵ Przy art. 57 „De puero ante vel post debitum temporis in matrimonio nato”, fol. 207 r.

¹⁰⁶ Art. 8 fol. 199 v, art. 112 fol. 212 r, art. 237 fol. 227 r, art. 238 fol. 227 v, art. 278 fol. 235 v.

¹⁰⁷ Przy art. 74 „De successione legitimatorum et illegitimatorum ac etiam probatione ingenuitalis”, fol. 209 r. Odesłanie do art. „De nobilitate inculcata”. Przy art. 216 „De villis, que locate sunt iuxta aquas”, fol. 223 v, przy fragmencie traktującym o przymuleniu i nowo powstałej wyspie. Odesłanie do art. „De fluviiis aut rivuli fluxu [...]”

¹⁰⁸ Przy art. 21 fol. 201 r: „Mundiburdus idem est, quod tutor”.

¹⁰⁹ Por. art. 55 fol. 206 v; art. 209 fol. 221 v; art. 221 fol. 224 r i inne.

¹¹⁰ Przy art. 195 fol. 219 r mamy 3 noty; przy art. 210 fol. 222 v – 2 noty; przy art. 214 fol. 223 r – 4 noty; przy art. 226 fol. 225 r – 2 noty; podobnie przy art. 227 fol. 225 r i art. 233 fol. 226 v.

artykułu¹¹¹, a wiele długich artykułów not tych nie posiada. W każdym razie noty są oryginalnym dziełem Łaskiego. Nie znaleźliśmy dla nich ani jednego odpowiednika wśród nagłówek obu wersji w tych razach, gdy jeden artykuł Łaskiego obejmował treść kilku artykułów którejs z wersji. Noty nie są tytułami z tych wersji zapożyczonymi. Stworzył je Łaski samodzielnie¹¹², chociaż opracował znacznie mniej starannie aniżeli nagłówki.

10. REGESTR

Regestr jest spisem tytułów. Ponieważ artykuły w wydaniu Łaskiego nie są numerowane, regestr podaje folio na którym artykuł się znajduje. Jest to spis ogólny, obejmujący Weichbild, Landrecht i prawo lenne Zwierciadła Saskiego oraz prawo lubeckie. Brak jakiegokolwiek wskazówek, które by informowały o przynależności artykułu do któregoś z wymienionych zwodów prawa.

O sposobie, w jaki regestr został ułożony, informuje Łaski w tytule:

„Tabula titulorum in libros Juris Meydemburgensis ordine alphabetico per Joannem de Lasko Regni Polonie Cancellarium incipit sic videlicet, quod unusquisque sub ea littera abecedarij situatur a qua inchoatur, ommissa ista prepositione De. Pro titulo autem his im [s] libris censetur, quicquid caractere et littera grossiore pressum est¹¹³.”

Regestr jest istotnie ułożony „ordine alphabetico”, ale nie tak jak w dzisiejszych katalogach. U Łaskiego np. pod literą A zgrupowane są tytuły rozpoczynające się na tę literę, ale zostały one ujęte według kolejności występowania w tekście. Na przykład:

„De aliquo pro vino et alio potu inculpatō fo. clxxx”

„De abtestificatione manus pro falsitate et vulnere, fo. clxxxIII”.

W dzisiejszych układach alfabetycznych poz. druga byłaby na pierwszym miejscu, a pierwsza na drugim. Jak informuje sam Łaski, przyimek „de” nie był brany pod uwagę przy sporządzaniu rejestru. Natomiast tytuły rozpoczynające się od „Si” znajdują się pod literą S, rozpoczynające się od „Qui”, „Quomodo”, „Quid”, „Que”, „Quoniam” itd. pod literą Q; tytuły rozpoczynające się od „Hic” są umieszczone pod literą H, wreszcie tytuły, w których pierwszy wyraz brzmi „Incipit”, są pod literą I. Pod literą U zostały umieszczone rubryki na literę u oraz na literę v, mimo że w druku litery te najeczęściej nie są stosowane promiscue. Nie ma w rejestrze odrębnej grupy rubryk rozpoczynających się od litery v.

¹¹¹ Por. art. 171 „De pena violatoris”, fol. 217 v.

¹¹² Ulanowski ślady pracy naukowej Łaskiego widzi tylko w tych notach (nazywa je tzw. summarium drukowanym) oraz w regestrach. Ulanowski, *op. cit.*, s. 43.

¹¹³ Fol. nie numerowane, pierwsze po fol. 175.

W rejestrze znalazły się tytuły zarówno artykułów, jak też poszczególnych zwodów prawa, i to bynajmniej nie pod literą I lub J (*ius, jus*), lecz zależnie od tego, która litera rozpoczynała tytuł zwodu¹¹⁴. Najczęściej w nagłówku zwodu znajduje się jednocześnie także tytuł pierwszego artykułu. Otóż Łaski nie umieszcza go oddzielnie, lecz łącznie z tytułem zwodu. Np. „*Incipit ius Saxonum provinciale in Christi nomine. Et primo de duobus gladiis, quos deus misit in terram ad protegendam christianitatem. Et quod temporalis gladius est spirituali in subsidium*”. Cały ten nagłówek, zawierający dwa człony: tytuł zwodu prawa oraz tytuł pierwszego artykułu, znajduje się w rejestrze pod literą I.

Nagłówek prawa lubeckiego został połączony z zakończeniem *Landrechtu* Zwiernickiego: „*Hic finiunt iura Maydemburgensia seu provincialia Saxonis. Incipiunt quidam articuli Iuris de Lubek civitate. Et primo de libertate viri in bonis suis habenda*”. Cała ta treść figuruje pod literą H.

Niekiedy tytuły artykułów są wieloczłonowe, np.: „*De testimonio proprietatum aliarumque rerum. Item de testimonio preconis et definitione proprii*”¹¹⁵. W rejestrze tytuł ten, bez rozbicia, został umieszczony w całości pod literą T. Tu wprawdzie w obu członach chodzi o *testimonium*, można więc Łaskiego w tym wypadku usprawiedliwić, ale postępuje on podobnie także wówczas, gdy artykuł zawiera treści ze sobą nie związane merytorycznie i ta okoliczność znajduje odbicie w tytule, np. „*De his, qui arant et seminant agros alienos. Item de pecoribus damna in segetibus facientibus*”¹¹⁶. Jedyne wyjątek stanowi tytuł: „*De possessionis tutandis. Et de eo, qui patrem suum occidit*”. W rejestrze tytuł ten został umieszczony dwukrotnie. Raz w pełnym brzmieniu pod literą P i ponownie — tylko drugi człon — pod literą E. Być może zadecydowała o tym odstępstwie dość typowa dla średniowiecza predylekcja do uwypuklania przestępstwa ojcobójstwa.

W rejestrze spotykamy niekiedy próby czegoś, co można by określić jako nieśmiałą systematyzację. Mianowicie Łaski gromadzi artykuły o zbliżonej treści poprzez odesłanie. Odsyłając do innego artykułu, nie podaje jego tytułu, lecz pierwsze wyrazy tekstu oraz folio. Oto przykład: „*De more duelli et pertinentiis eius*” (tak brzmi istotnie tytuł art.) „*Vide sub li. I. fo. CLXXXV c. Qui monomachaliter, et fo. sequenti, alias CLXXXVI*”. Artykuł, do którego tu Łaski odsyła, znajduje się w *Weichbildzie*, a jego tytuł brzmi: „*De salutatione seu concitatione ad duellum*”.

¹¹⁴ Rejestr jest więc dość prymitywny.

¹¹⁵ Fol. 200 v.

¹¹⁶ Art. 210 fol. 222 r—v. Gwoli ścisłości dodajmy, że takich tytułów jest w Łaskim niewiele.

Regestr jest dość porządnie zrobiony. Znaleźliśmy jedynie 10 błędów w podawanych numerach foliów, kilka przeinaczeń w brzmieniu tytułu, jeden tytuł został w rejestrze pominięty. Część składowa jednego obszernego artykułu, sygnalizowana w tekście za pomocą noty marginesowej, została w rejestrze potraktowana jako odrębny artykuł, a owa nota jako nagłówek. Jest to jedyny wypadek wciągnięcia noty marginesowej do rejestru.

W egzemplarzu *Commune inelyti...*, którym posługiwaliśmy się, folio 216 zostało mylnie oznaczone liczbą CCVI. Rzecz ciekawa, wszystkie tytuły z tegoż folio mają w rejestrze podaną prawidłowo liczbę, to jest CCXVI¹¹⁷.

¹¹⁷ Ponieważ regestr jest wspólny dla Weichbildu, Landrechtu Zwierciadła Sa-
skiego, prawa lubeckiego i Lehnrechtu Zwierciadła, łatwiej było skontrolować go ze
wszystkimi wymienionymi zwodami prawa, aniżeli — pozostając w zgodzie z zasię-
giem tematycznym pracy — wylawiać i sprawdzać z tekstem tylko te nagłówki,
które odnoszą się do Landrechtu. Oto wykaz usterek:

jest:	winno być:
A	
„De abtestificatione manus pro falsitate et vulnere De accusatione viri [...] De antequerellis	fo. CLXXXIII fo. CLXXXIII fo. CXC”
	[jak obok, ale] fo. CLXXXIII [jak obok, ale] fo. CLXXXIII [jak obok, ale] fo. CXC
B	
„De bonis per dominum hospiti locatis in feudum fo. CXXLI”	[jak obok, ale] fo. CCLXI
C	
„De colloquijs actoris et rei fo. CCXXII”	[jak obok, ale] fo. CCXII
D	
„De duobus, quorum unus gladio, alter cultello mutuo se vulnerant, fo. CLXXX De differentia agnatione et cognatione De eo, qui alterius hereditate aliquid edificaverit”	[jak obok, ale] fo. CLXXXI „De differentia agnationis et cognationis De eo, qui in alterius hereditate aliquid edifica- verit
I	
„De indicijs testimonij De indicijs citatione contra dignum sede scabinorum”	„De inducijs testimonij De inducijs citationis”, dalej jak obok.
P	
[brak]	„Finis libri Juris Feudalis cum primis preceden- tibus duobus Juris theutonici Meydemurgonsis libris, fo. CCLXIII”
L	
„De lecto egritudinis fo. CCL”	[jak obok, ale] fo. CCLI
M	
„De modo pignerandi negligentis solvere penas aut satisfacionem, fo. CCIX	[jak obok, ale] fo. CCX

II. KOMPLETNOŚĆ TEKSTU

Tu interesują nas dodatki lub braki w postaci całych artykułów lub paragrafów. O różnicach dotyczących mniejszych partii tekstu będzie mowa niżej w części dotyczącej wierności tekstu. Skoro Łaski korzystał ze wszystkich trzech tekstów łacińskich (v. Vratislaviensis oraz dwie redakcje v. Sandomiriensis) należałoby się spodziewać, że tekst Landrechtu Zwierciadła Saskiego będzie w nim najpełniejszy. Mógł przecież luki występujące w jednej wersji uzupełniać materiałem zaczerpniętym z wersji drugiej. Tak Łaski istotnie niekiedy postępuje, ale nie zawsze.

Tak np. Prolog przejął Łaski z I redakcji v. Sandomiriensis, choć z żadną z przedmów z tekstu niemieckiego nie ma on prawie nic wspólnego. Nie wykorzystał natomiast Łaski Prologu II redakcji, który jest dość wiernym przekładem niemieckich Prologus oraz Textus Prologi¹¹⁸.

De modo, quo se aliquis potest a proscriptione eximere, fo. CCXII
De modo eligendi Consules, quales esse debent, fo. CCXIII¹¹⁹

[jak obok, ale] fo. CCXIII

[jak obok, ale], fo. CCXLVIII [jednak kolejność została zachowana właściwa, to znaczy powołany tu nagłówek następuje w rejestrze po innym nagłówku z fol. 244].

N

„De nuntis cum reprobata sententia mittendis. Et de ipsorum provisione fo. CCLIX”

[Nie ma art. o tym tytule jest tylko nota marginesowa o identycznym brzmieniu]

P

„De pena illius, qui servum alterius percutit vel rapit aut spoliat”.

[jak obok, ale „capit” zamiast „rapit”]

Q

De querelis diebus feriatis indicandis

[jak obok, ale „iudicandis” zamiast „indicandis”]

R

[brak]

„De restitutione rei male possessae, fo. CCIX”

V

„De variis fidelissoribus et penis eorum inde emergentibus”

„De variis fidelissorum casibus et penis eorum inde emergentibus”

Czasem przeoczyć tekst nagłówka jest właśnie w rejestrze poprawniejszy niż w tekście, na przykład:

C

„De cessatione iudicii inferioris iudicis in presentia superiorum”. W tekście zamiast „presentia” jest mylnie „provincia” (zob. fol. 210v).
„De servo bona domini sui perludente seu alienante”.

S

„De servo bona domini sui perludente seu alienante”.

W tekście błędnie: „De servo bona domini sui perludentis seu alienantis” (zob. fol. 189 r).

¹¹⁸ Zob. s. 70.

Opierając się mniej więcej do połowy materiału Landrechtu na v. Sandomiriensis, Łaski unika luk istniejących w v. Vratislaviensis (art. I 1—3 § 1—2). Nie stało się to jednak automatycznie, dlatego że miał pod ręką tylko v. Sandomiriensis. Miał jednocześnie chyba obie wersje, jeżeli z v. Vratislaviensis zapożyczył jej art. 1 (u Łaskiego 7) nie mający odpowiednika w tekście niemieckim ani w v. Sandomiriensis¹¹⁹. Unika Łaski także luk istniejących w II redakcji v. Sandomiriensis (art. I 23 § 1), wypełniając je tekstem zaczerpniętym z redakcji I¹²⁰. Z kolei z redakcji II przejmuje art. Sand. II 124 (Ł 121), nie mający odpowiednika w tekście niemieckim i nie znany redakcji I¹²¹. Nie przejął Łaski natomiast z redakcji II art. Dział IV 267 nie mającego odpowiednika w tekście niemieckim i nie znanego pozostałym tekstom łacińskim¹²². Ale to już jest druga część Landrechtu, w której Łaski wzorował się na v. Vratislaviensis niemal wyłącznie, i to do tego stopnia, że luk w tej wersji istniejących nie wypełniał materiałem istniejącym w v. Sandomiriensis. Dlatego brakuje w Łaskim (podobnie jak w v. Vratislaviensis) przekładu art. art. II 22 § 3, II 60 § 2; z księgi III art. art. 35 § 2, 40 § 1, 42 § 4—5, 44 i 62¹²³. Z kolei są w Łaskim dwa artykuły, których w pozostałych tekstach łacińskich nie znajdujemy¹²⁴. Zajmiemy się nimi w dalszej części pracy¹²⁵.

12. ZGODNOŚĆ Z POZOSTAŁYMI TEKSTAMI ŁACIŃSKIMI ORAZ Z TEKSTEM NIEMIECKIM

Skoro Łaski swoje wydanie Landrechtu oparł na wszystkich trzech tekstach łacińskich, wobec tego w tej części pracy możemy wykorzystać nasze uwagi poczynione nad wspomnianymi tekstami w poprzednich rozdziałach. Aktualne są także w odniesieniu do Łaskiego następujące uwagi:

¹¹⁹ Zob. uw. 2 oraz tab. 5.

¹²⁰ Zob. tab. 5.

¹²¹ Sand. II 124. Podobnej treści art. zawiera też v. Vratislaviensis; zob. tab. 1. U Łaskiego jednak trzon podstawowy stanowi w art. 121 tekst zaczerpnięty z Sand. II 124, choć widać w nim także zapożyczenia z v. Vratislaviensis, zob. tab. 4.

¹²² Zob. s. 71.

¹²³ Zob. tab. 5. Być może z uwagi na owe luki wyraża W. Maisel opinię, że w dziele Łaskiego mamy: *przedruk szeregu postanowień wybranych ze Zwierciadła Saskiego; Weichbildu i prawa lennego...*, Maisel, *Poznańskie prawo karne...*, Poznań 1963, s. 303.

¹²⁴ Art. 29: „De bonis paternis, que inter pueros et amitas eorum dividi debeant”, fol. 202 v. Art. 31: „De pueris filiorum et filiarum hereditatem pro patre et matre recipientibus”, fol. 203 r.

¹²⁵ Zob. uw. 408 i 409.

Nr uwagi	Dotyczy jednostki wg klasyfikacji			
	dziś stosowanej			Ła- skiego
	ks.	art.	§	art.
1	2	3	4	5
200	I	1		1
201		2	1	2
205		4		10
206		5	3 zd. 5	15
208		11		21
209		13		24
210		17		30
217		21	2	39
220		23	2	44
221		24	1	45
223		27	1	48
224		27	2 zd. 1	48
225		27	2 zd. 2	48
228		42	1	65
231		51	1	74
232		51	2	74
233		51	4	75
237		55	1	88
246	II	11	3	151
41		12	13	164
42		13		166
43		16	4	172
46		20	1	180
48		24	2	186
49		26	4	194
50		31	3	201
51		34	1	202
52		35		203
53		36	5	203
54		38		204
55		41		208
56		49		212
57		54	2	214
58		54	4	214
59		57		216
62		63	2	226
65		66	1	228
66		67		229
67		68		230
69		71	3	232

1	"	3	4	5
70		71	4	232
74	III	5	1	237
75		5	2	237
76		6	3	238
77		7	4	239
78		8		240
79		9		241
80		10	2	241
84		20	2	244
86		26	2	248
87		29	1	249
89		35	1	253
91		40	2	259
93		45	4	263
94		45	7	263
95		46	2	263
96		51	1	265
97		52	1	266
98		64	1	274
100		64	5	276
101		64	8	276
102		70	1	278
103		73	1	279
104		73	2	279
108		79	1	281
111		86	2	287
112		90	2	291

W zestawieniu uderza przede wszystkim dysproporcja między ilością uwag dotyczących v. Vratislaviensis i aktualnych także dla tekstu Łaskiego z ilością tego rodzaju uwag dotyczących v. Sandomiriensis. Przewaga tych pierwszych jest wręcz przytłaczająca. Z zestawienia tego jednak nie można wyciągać wniosków co do pochodzenia tekstu Łaskiego. Do tego celu służy tab. 6, w stosunku do której nasze zestawienie jest za mało szczegółowe. Uwaga na przykład pochodząca z Rozdz. I (dotycząca v. Vratislaviensis) może być aktualna dla tekstu Łaskiego nie tylko wówczas, gdy przejął on tekst bez zmian, ale nie traci aktualności również wówczas, gdy dodając do tekstu przejętego z v. Vratislaviensis fragmenty pochodzące z v. Sandomiriensis lub będące jego własnym dziełem, nie usuwa Łaski tych cech v. Vratislaviensis, o których traktuje uwaga.

400¹²⁶

Prolog przejmuje Łaski z I redakcji v. Sandomiriensis bez zmian merytorycznych, ale z dość licznymi poprawkami natury stylistycznej¹²⁷. Gruntownej przeróbce poddał natomiast Łaski końcowy fragment Prologu, o czym informowaliśmy szczegółowo w związku z kwestią autorstwa¹²⁸.

401

I 2 § 2

Ł 3

To geliker wis scolen se werltik gerichte suken. De scepen des greven ding over achten weken under koninges banne.

Similimodo temporalii iudicio tenentur interesse Scabini. Iudicium comitis fit ad decemocto hebdomadas sub banno regio.

Przykład złej interpunkcji. Zamiast po wyrazie Scabini, kropka winna być postawiona przed tym wyrazem. W I redakcji v. Sandomiriensis, z której Łaski tekst ten czerpie, kropki nie ma w ogóle.

402

I 2 § 4

Ł 3

[2] Dar unde in iewelkeme vogetdinge scal iewelk burmester wrugen [...] unde al ungerichte, dat in den lif oder in de hant geit [...]

Idcirco in quolibet iudicio provinciali quivis magister rusticalis requirere debet [...] et omne, quod iudicari debet ad vitam aut ad manum aut ad cutem aut ad orinem [...]

¹²⁶ Zob. przypis 93 w Rozdz. II.

¹²⁷ Oto próbka tekstu Prologu w Sand. I i w Łaskim:

Sand. I

Łaski

invigilare
et operam

Expedit
et vigilarē
operamque
dare, ut

relinquatur

omnes iurisperiti probi et ingenio vigentes
sui memoriam in evum
relinquant,

Ad

delectabilem copiam amicorum acquirant [...]

Et
hoc [...]

Nie brak też u Łaskiego oczywistych błędów (chyba drukarskie):

casus

Et si in iudicis aliquis
casu

quo liber

vel aliquam causam emerit, de qua aut de
quolibet
presens non tractaverit [...] [fol. 197 v, 8 wiersz
od dołu]

¹²⁸ Zob. s. 143 – 145.

Przejmując tekst przekładu z redakcji I v. Sandomiriensis¹²⁹, dodaje Łaski od siebie fragment tu spacjowany, który w innych tekstach łacińskich nie występuje. Rzecz ciekawa, w podstawowym tekście niemieckim nie ma dlań odpowiednika¹³⁰, spotykamy go jedynie w trzech rękopisach z tekstem niemieckim, m. in. w Bv i Bw¹³¹.

403

I 3 § 3

Ł 6

Łaski korzysta z I redakcji v. Sandomiriensis (są też przejątki z v. Vratislaviensis)¹³², ale błędu w v. Sandomiriensis (obu redakcji) w Łaskim nie ma: wzmiankuje o opuszczonym przez obie redakcje siódmym stopniu pokrewieństwa¹³³.

404

I 5 § 1

Sand. I 7

Ł 11

Nimt de sone wif bi des vader live, diu
eme evenbordich is, unde winnet he sone
bi er [...]

Si filius vivente patre uxorem
duxerit,
que qui
sibi paris conditionis fuerit in
natura, et ex ea filios
aut filias
genuerit [...]

Widać wyraźnie, że Łaski przejmuje tekst z I redakcji v. Sandomiriensis. Gdy jednak w v. Sandomiriensis — zgodnie z tekstem niemieckim — przepis dotyczy synów, Łaski rozciąga go także na córki „aut filias”, co zresztą, jak się wydaje, nie było sprzeczne z duchem prawa niemieckiego¹³⁴.

W przedostatnim zdaniu Ł 11: „Ita tamen si unus habuerit plures filios”, zamiast „unus” winno być „avus” (tak w v. Sandomiriensis).

405

I 6 § 2

Sand. I 12

Ł 16

[1] Sw3 so dat erve nimt, de scal dorch

[...] quicumque ergo in eo

¹²⁹ Zob. tab. 4.

¹³⁰ Zob. Friese, *op. cit.*, s. 98.

¹³¹ Homeyer I, art. I 2, przypis 33.

¹³² Zob. tab. 4.

¹³³ Zob. uw. 204.

¹³⁴ Zob. R. Hübner, *op. cit.*, s. 769–770.

recht de scult gelden alse verne, also
dat erve geweret an varenden have.

succedit, ille iure debita
mortui heredis
solvere tenetur eousque,
quantumcunque
debitum se extendit in bonis mo-
bilibus
et hereditate
et non ultra.

W tekście niemieckim spadkobierca odpowiada za długi zmarłego do wysokości wartości odziedziczonych ruchomości. Tak też brzmi tekst Sand. I, natomiast Łaski poszerza odpowiedzialność włączając tu także nieruchomości. Takie bowiem powszechne znaczenie ma w źródłach średniowiecznych termin 'hereditas'.

406

I 7

[3] Swat he aver vor gerichte dut, des
vertuget en de sakeweldege mit twen
mannen, unde de richtere scal de dridde
sin.

Sand. I 13

Ł 17

quicquid coram iudicio confir-
matum fuerit, hoc actor propior
est protestari cum duobus viris,
et

iudex

esse debet tertius.

Poprawny tekst zawiera Sand. I. Łaski opuścił wyraz „iudex” i przepis zmienił sens: dowodzi powód samotrzeć z dwoma świadkami, podczas gdy w tekście niemieckim (i w Sand. I) powód udowadnia czynność dokonaną przed sądem przy pomocy dwóch świadków, trzecim świadkiem jest sędzia.

407

Definicję 'proprietas' przejmuje Łaski (początek Ł 18) z v. Vratislaviensis. Dodatek „absque quolibet tributo successoris” pochodzi z Sand. I¹³⁵.

408

Ł 29

Jest to pierwszy z dwóch artykułów w Łaskim, nie mających odpowiednika ani w tekście niemieckim, ani też w innych tekstach łacińskich

¹³⁵ Por. uw. 12. Zob. też s. 85 oraz uw. 207.

Landrechtu. Artykuł jest zbyt długi, by można go było tu podać. Jego tytuł brzmi: „De bonis paternis, que inter pueros et amitas eorum dividi debent” i dość wiernie przedstawia treść.

Wzmianka o zgodzie rajców miejskich: „cum scitu dominorum consulum aut iudici banniti”, wskazuje, jak się zdaje, że mamy tu do czynienia z postanowieniem zaczerpniętym z prawa miejskiego.

409

I 17 § 1; Ł 30

Attamen nepotes ex filio, seu neptes ex filia, succedunt in hereditatem pre patre et pre matre, pre fratre et sorore, iccirco, quia non ascendit successio ad altiores cognationis seu agnationis gradus, cum descendens gradus ostendi possit paris conditionis ac legitimus [...]

Ł 31

Actamen pueri filiorum et filiarum hereditatem accipiunt pro patre et matre et pro fratribus et sororibus, quia affini hereditas non recedit interim, quod sinus affuerit paris conditionis.

Nie ma odpowiednika dla Ł 31 w tekście niemieckim, ani też w pozostałych tekstach łacińskich Landrechtu. Na pierwszy rzut oka wygląda on na powtórzenie fragmentu z Ł 30 (= I 17 § 1) z tym wszakże, że zamiast „pre” („pre patre”, „pre matre” itd.) mamy tu „pro” („patre”, „matre” itd.). Jeśli „pro” nie jest tu błędem drukarskim i jeśli oznacza tu: za, w miejsce, wtedy w artykule tym mielibyśmy wyrażoną zasadę reprezentacji. Wówczas wszelako też byłoby to powtórzenie, bo o tej zasadzie traktuje I 5 § 1, którego odpowiednik w Łaskim stanowi art. 11. W Ł 31, odmiennie niż w Ł 29, nie mamy żadnej wskazówki co do ewentualnego pochodzenia przepisu¹³⁶.

410

I 19 § 1

[sob. uw. 212]

Sand. I 27, II 41

Swabus
bene
licite recipit

Ł 33

Suevus
et
arma bellica et
succedit in hereditatem.
ultra septimam lineam consanguinitatis [...]

¹³⁶ Zob. uw. 408.

Tu Łaski przejmując tekst z wersji sandomierskiej (I lub II redakcji) uzupełnia istniejącą w niej lukę fragmentem zaczerpniętym z v. *Vratislaviensis* (*Vrat.* 19)¹³⁷.

411

I 20 § 1; Ł 35

Tekst w Łaskim odpowiada *Sand.* I, z tym że braki w *Sand.* I istniejące uzupełnia Łaski wstawką z *Sand.* II 43 i *Vrat.* 20, chociaż kompletny tekst zawiera także redakcja II¹³⁸.

<i>Vrat.</i> 20	Ł 35	<i>Sand.</i> II 43
Septa vel sepes, ligna edificiorum		et sepes ac edificia et animalia campestria
in	id est quibus non laboratur.	

412

I 20 § 2; Ł 35

Ten tekst został niemal w całości przejęty z *Vrat.* 20, dzięki czemu nie powtórzył Łaski błędu *Sand.* I¹³⁹.

413

I 20 § 4; Ł 35

Tekst między obydwoma wersjami jest niemal identyczny, toteż trudno ustalić, skąd czerpie Łaski. W każdym razie tekst u Łaskiego jest kompletny, podobnie jak w *Sand.* II i *Vrat.* 21¹⁴⁰.

414

I 21 § 1; Ł 37

Tu z kolei między obydwoma redakcjami v. *Sandomiriensis* są różnice tak minimalne, że trudno ustalić, z której korzystał Łaski. Bo tekst przejął z v. *Sandomiriensis*, ale bez błędu występującego w *Sand.* II 45¹⁴¹, za to z dodatkiem własnym treści następującej: „*Mulieribus tamen multus*

¹³⁷ Por. uw. 212.

¹³⁸ Por. uw. 213.

¹³⁹ Por. uw. 214.

¹⁴⁰ Por. uw. 215.

¹⁴¹ Por. uw. 216.

debetur favor in dotibus suis, uxor namque propter maleficio viri dotem suam ammittere non debet".

415

I 22 § 1; Ł 40

Tekst przejęty z Sand. II 47 z drobną stylistyczną zmianą: zamiast: „usque post tricessimum” jest w Łaskim „ante tricessimum”. Nie jest to naszym zdaniem zmiana merytoryczna bo „ante tricessimum” rozumiemy jako: przed upływem 30-dniowego okresu (od śmierci męża). Przejmując tekst z Sand. II uniknął Łaski dwuznaczności, która występuje w Sand. I¹⁴².

416

I 22 § 5; Ł 42

Tekst przejęty z Sand. I 34 uzupełniony dodatkiem znanym tylko redakcji II¹⁴³.

417

I 25 § 1	Vrat. 22	Sand. I 38, II 53	Ł 38
De pape delet mit deme brudere, unde nicht de monik.	Clericus dividit cum fratribus, et non monachus.	fratre	Sacerdos dividit cum sorore sed non monachus.

W oryginale: W dziale majątku dokonywanym między braćmi uczestniczy także brat będący duchownym, ale świeckim, bowiem zakonnik praw tych już nie posiada. Tak brzmi też v. Vratislaviensis oraz obie redakcje v. Sandomiriensis. W Łaskim natomiast jest mowa o podziale między duchownym świeckim a siostrą z wyłączeniem zakonników. Być może ta dość istotna różnica jest skutkiem błędnego rozszyfrowania paleograficznego skrótu *fre* jako „sorore” zamiast *fratre*.

418

I 25 § 2; Ł 46

Tekst przejęty z Sand. II 53, uniknął więc Łaski błędu, występującego w Sand I, zobacz uw. 222.

¹⁴² Zob. uw. 218.

¹⁴³ Zob. uw. 219.

419

I 31 § 1; Ł 50

Tekst przejęty z Sand. II 58, zawiera też zapożyczenia z Vrat. 25. Widocznie Łaski zdawał sobie sprawę z tego, że tekst w Sand. I jest błędny; zob. uw. 226.

420

I 31 § 2; Ł 51

Mamy tu przykład zbędnego uzupełniania tekstu, przejętego z Sand. I, wstawkami pochodzącymi z Vrat. 25, bo tekst bez tych dodatków był zrozumiały i zgodny z oryginałem¹⁴⁴:

Vrat. 25

Sand. I 43; II 59

Si autem hanc provisionem proprium Si suum proprium esse dixerit, et in probacione succumbet [...]

Ł 51

Si autem hanc provisionem proprium dixerit, in probacione vero succumbet sic, quod iusto iudicio fuerit convicta [...]

421

I 38 § 2, zd. 3

Sand. I 51

Ł 61

Proprium autem ministerialium in maiestatem regiam cedere non potest, nec

extra in potestatem dominorum suorum.

¹⁴⁴ Por. też następujące przykłady:

a)

Vrat. 30

Sand. 153

Ł 63

Qui convictus fuerit de fide fracta

Qui infidelis convictus fuerit

Qui infidelis, hoc est de fide fracta convictus fuerit

Jest wiele w Łaskim tego rodzaju uzupełnień.

b)

Vrat. 30

Sand. I 55

Ł 66

si placeat ei et respondebit de monomachia [...]

si sibi placet et aptus est ad duellum

si sibi placet, tunc etiam aptus est ad duellum. Respondereque poterit pro monomachia [...]

Uzupełnienie całkiem zbyteczne.

W Sand. I została wyrażona, zgodnie z brzmieniem oryginału zasada, że własność ministeriała nie może za żadne przewinienia przypaść królowi, ani w ogóle wyjść spod władzy pana. Łaski przez wstawienie „in” w miejsce „extra” zmienił zupełnie sens przepisu: własność (tj. majątek) ministeriała nie może przypaść królowi ani też panu (tegoż ministeriała).

422

I 41; Ł 64

Tekst przejęty z Sand. I 54, ale ze wstawkami pochodzącymi z Vrat. 30, dzięki którym Łaski likwiduje błąd Sand. I, zob. uw. 227.

Vrat. 30	Sand. I 54	Ł 64
Si virgo vel vidua	Si puella aut femina	Si puella aut vidua

a w innym miejscu bardziej zbliża swój tekst do oryginału:

Vrat. 30	Sand. I 54	Ł 64
citatus etiam in termino tertio negligat apparere	citatus fuerit tribus iudiciis [o <i>niestawiennictwie milczą</i> <i>obie redakcje</i>].	citatus fuerit tribus iudiciis, et in termino tertio non comparuerit.

Woryginałe: „unde wert he dar umme vorgeladet to dren dingen unde ne kumt he nicht”¹⁴⁵.

423

I 43	Vrat. 30	Sand. I 56	Ł 67
[2] Geit aver de klage to kampe wart, so mut ok woler vormunde sin iewelk er evenbordege swertmach.	Si autem causa venerit ad duelum, licet ei quemcunque cognatum ex parte gladii habere tutorem.	Et si querimonia agnatus	Sed extunc quivis cognatus eius sibi paris condicionis tutor esse potest.

Rzadki przykład poprawy tekstu, błędnego w v. Vratislaviensis i obu redakcjach v. Sandomiriensis. Według oryginału zastępca procesowy kobiety w sprawie, która ma zostać rozstrzygnięta w drodze pojedynku sądowego, musi m. in. być równy jej stanem („evenbordege”). Wspomniane

¹⁴⁵ Wprawdzie Sand. I nie wyraża *expressis verbis* tego, że pozwany nie stawiał się w trzecim terminie, ale łatwo się tej treści można domyślić z kontekstu. Dlatego w Rozdz. II ten przypadek niedokładności pominęliśmy.

teksty łacińskie warunek ten pominęły¹⁴⁶, Łaski go uwzględnił. Jest to dowód znajomości praktyki czy może konfrontacji przekładów z tekstem niemieckim. Zastępcą procesowym kobiety ma być jej krewny po mieczu („swertmach”), tak jest też w obu wersjach. W *Commune inclyti...* jest nim „cognatus” bez bliższego określenia, chociaż z reguły Łaski, gdy używa określenia „cognatus” w miejsce „agnatus”, dodaje jeszcze: „ex parte gladii, gladialis”.

424

I 44

Klaget ok maget oder wedewe to lant-rechte over eren rechten vormunden, dat he er er gut neme, to der klage scal se dat gerichte vormunden, unde dar er ere man gift egen in ursale oder to er live.

Sand. I 57

Si etiam puella aut vidua super suum tutorem, quod sibi sua bona recipit, querulatur

[1] in Jure communi ad

hanc querimoniam ipsam iudicium

tueri debet,

Ł 68

[2] alias iudex ipse debet sibi conquerenti statuere tutorem. Sed

ubi sibi maritus

bona et

proprium dederit

in perpetuo vel ad suam vitam.

[3] ad ipsius salutem seu vite provisionem, tunc idem ipse maritus debet esse uxoris tutor.

W oryginale: gdy panna lub wdowa wniesie do sądu prawa ziemskiego skargę na swego opiekuna, że dobra jej zabrał, wówczas sąd będzie jej opiekunem. Podobnie wówczas, gdy otrzymała dobra od męża na własność lub w dożywocie. Łaski przejmuje tekst z Sand. I 57, ale uzupełnia go wstawkami, z których [1] i [2] pochodzą z Vrat. 30¹⁴⁷, a [3] jest dziełem Łaskiego, zupełnie zresztą zbędnym. W oryginale chodzi o skargę panny lub wdowy, skąd więc raptem mąż w charakterze zastępcy procesowego? (bo tak rozumiemy w tym fragmencie termin „tutor”). Zdaje się, że je-

¹⁴⁶ Zob. uw. 27 i 229.

¹⁴⁷ Drugi przejętek z Vrat. Łaski modyfikuje, bowiem w v. Vratislaviensis tekst brzmi: „in hoc causa debet ipsa iudicem sibi statuere tutorem”. W Łaskim wyznacza sąd.

steśmy w stanie wyjaśnić, skąd się bierze ta niefortunna wstawka Łaskiego. Otóż zaraz w następnym artykule jest mowa właśnie o mężu-opiekunie. Nie jest to jednak chyba błąd drukarski polegający na złym podziale tekstu, bowiem w następnym artykule nie ma żadnych luk, jest zdanie, dotyczące męża-opiekuna, choć nie identyczne z omawianą wstawką¹⁴⁸.

425

I 47; Ł 70

Tekst przejęty z Sand. I 59, ale z zapożyczeniami z Vrat. 30, dzięki którym staje się niejednoznaczny:

I 47 § 2	Vrat. 30	Sand. I 59	Ł 70
De vormunde van gerichtens halven skal ok gewere vor se geloven unde untvan [...]	tutor autem tenetur pro eis cautionem prestare, recipere et ratam habere [...]	[...] verus earum tutor pro eis satisdationem et cautionem faciet et suscipiet quod ratamque habendo implete tenetur.	

To, co różni tekst Łaskiego od Sand. I 59 pochodzi z Vrat. 30. Rzecz w tym, czy w zwrocie „satisdationem et cautionem” oba człony traktować jako synonimy. Jeśli tak, to Łaski przepisu nie zmienia. W odwrotnym przypadku mamy poszerzenie obowiązków zastępcy procesowego kobiety, bo o niego w tym artykule chodzi. Rozstrzygnąć tych wątpliwości nie potrafimy.

426

I 48; Ł 71

Tekst przejęty z Sand. I 60, uzupełniony dodatkiem z Sand. II 75, którego niemiecki odpowiednik występuje jedynie w rękopisie wrocławskim, niegdyś henrykowskim¹⁴⁹.

427

I 51 § 5; Ł 75

Tekst w Łaskim jest mieszanką Sand. I 63 i Vrat. 30.

¹⁴⁸ Brzmi ono: „Quamvis enim maritus sue uxori in natura fuerit inequalis, ipse tamen est tutor [...]”

¹⁴⁹ Zob. uw. 230, oraz s. 77 poz. b.

Vrat 30

Si quis alium provocat ad duellum, si reus se per ius eripit, oportet actorem dimittere reum cum satisfactione condigna.

Sand. I 63

Qui se de alio monomachaliter intromittit ipsum provocando ad duellum, et tandem reus scipsum iure eripit, oportet actorem dimittere reum cum emenda et satisfactione condigna.

Ł 75

W tym, tak mechanicznie spreparowanym tekście, niepokoi nas wymiar kary. W tekście niemieckim jest nią „buse”, v. Vratislaviensis oddaje to określenie przez „satisfactione condigna”, a v. Sandomiriensis przez „emenda”. U Łaskiego mamy „cum emenda et satisfactione condigna”, a więc skumulowanie obydwu terminów łacińskich. Nie wiemy, czy uznać je za synonimy, czy zarzucić Łaskiemu niezgodne z brzmieniem oryginału (i przekładów) podwyższenie wymiaru kary¹⁵⁰.

428

I 52 § 1 zd. 3; Ł 76

Tekst przejęty z Sand. I 63, ale ze wstawkami z Vrat. 30, dzięki którym zostały zlikwidowane opuszczenia i powtórzenia, zob. uw. 235.

429

I 52 § 3; Ł 77 i 78

Tekst przejęty z Sand. I 63, zawiera też fragmenty przejęte z Vrat. 31. Istotniejsze jest to, że podział całości na artykuły jest u Łaskiego wadliwy:

¹⁵⁰ Zob. uw. 425. Podobnie jest w Ł 82 (= Ssp I 53 § 4):

Vrat. 32	Sand. I 66	Ł 82
[...] et satisfactionem leso competentem	et illi, quem leserit, condemnatur in emenda et satisfactione competenti.	

i w Ł 173 (= Ssp II 16 § 7):

Vrat. 41	Sand. I 118	Ł 173
[...] solum recipiet recompensationis medietatem.	[...] emendatur sibi cum media recompensa.	[...] solum recipiet emendam et recompense medietatem.

a także w Ł 235 (= Ssp III 2)

Vrat. 60	Sand. I 211	Ł 235
satisfactio	emenda	emende et satisfactio.

I 52 § 3

Vrat. 31

Is autem decrepitus potest de iure restituere quicquid alicui abstulerat iniuste, et in veram mittere possessionem.

Sand. I 63

Quicquid autem alicui contra iustitiam abstulit, hoc bene sibi remittere potest in suam potestatem.

Ł 77

[...] vir etiam in decrepitu constitutus potest de iure restituere.

Ł 78

Quicquid alicui contra iustitiam abstulit, et potest in veram possessionem mittere.

W oryginale (w § 2) mężczyzna, który nie przejdzie ściśle opisanej próby sprawności fizycznej, nie może swobodnie rozporządzać ruchomościami ze szkodą dla przyszłego spadkobiercy. W § 3 natomiast tenże mężczyzna, chociaż przez wymaganą próbę nie przeszedł, może w określonych wypadkach umniejszyć swój majątek (chodzi o obowiązek zwrócenia wszystkiego, co bezprawnie komu zabrał). U Łaskiego ten paragraf, stanowiący logiczną całość, został rozdzielony między dwa artykuły. Art. 77 kończy się tym, że starzec ma prawo do zwrotu (przy czym ten fragment przejął Łaski z Vrat. 31). Art. 78 rozpoczyna zdanie bezpodmiotowe: co komu zabrał, może zwrócić. Błąd przy tym nie polega na takim rozpoczęciu art. Identycznie rozpoczyna się przecież § 3 w Sand. I i wszystko jest tam zrozumiałe, bo podmiotu łatwo się domyślić w związku z poprzednim paragrafem. Brak natomiast w Łaskim zakończenia art. 77: nie wiemy, co ów „vir in decrepitu constitutus” ma zwrócić.

430

I 54 § 3 zd. 1; Ł 85

Tekst jest mieszaniną Vrat. 32 i Sand. I 68. Dlatego nie ma w nim luk występujących w Sand. I; zob. uw. 236.

431

I 58 § 1; Ł 89

Tekst przejęty z Vrat. 32 ze wstawkami z Sand. I 69. Przekład tego fragmentu jest zresztą w obu wersjach błędny; zob. uw. 233. U Łaskiego błąd jest — być może — spotęgowany przez połączenie tekstu obu wersji w sposób mechaniczny:

Sand. I 64

Vrat. 32

Ł 89

[...]coram illo datur ex-
ilium.coram quo fit proscrip-
tio.coram illo, coram quo fit
proscriptio et exilium.

Piszemy: być może, ponieważ nie wiemy, czy „proscriptio et exilium” traktować jako synonimy, czy jako dwie różne kary. „Acht”, niemiecki odpowiednik „proscriptio”, jest przecież trójstopniowa.

432

I 58 § 2; Ł 90

Tekst przejęty z Sand. I 69, wykazuje także zapożyczenia z Vrat. 32, z zachowaniem występujących w obu wersjach uogólnień; zob. uw. 34 i 239.

433

I 59 § 1; Ł 91

Tekst przejęty głównie z Sand. I 70, ale są też fragmenty pochodzące z Vrat. 32 i chyba także z Sand. II 94.

Sand. I 70

Vrat. 32

Ł 91

omnem iniuriam

Omnem querelam et

pacem fractam

iudex [...]

potest

iudex quilibet [...]

nisi in vero loco

nisi loco

nisi in vero loco

iudicare debet iudiciali

celebri iudiciorum provincialium

vel sub banno regis

et regio sub

banno debet iu-
dicare.

Sand. II 94: „et regio sub anno” [§] (zob. uw. 237).

W rezultacie kompilacja Łaskiego jest poprawniejsza od pozostałych tekstów łacińskich, zob. uw. 35 i 240.

434

I 59 § 1 (od zdania 2 do końca); Ł 92

Tekst przejęty z Sand. I, uzupełniony wstawką, pochodzącą od Łaskiego i — jak o tym niżej — zupełnie zbędną. Omawiany fragment może posłużyć za przykład kłopotów, jakie sprawia zły podział logiczny tekstu za pomocą interpunkcji lub majuskuł:

Sand. I 71

Ł 92

Qui bannum semel susceperit, non
indiget secundo suscipere.
Si rex decesserit in dis-
trictu unius advocacie

[1] extunc in eadem advocacia

plura banna regia esse
non debent

nec possunt
nisi simplum

[2] et unum.

By nadać tekstowi w Sand. I prawidłowe brzmienie, wystarczy postawić kropkę po „decesserit” i w ten sposób tekst da się uratować¹⁵¹. Z tekstem Łaskiego tego zrobić nie można, a to z przyczyny dodanej przezeń wstawki [1]. Jest on bez sensu: Gdy król umrze na terenie wójtostwa, wówczas w tymże wójtostwie nie może być więcej niż jeden bannus królewski. Zwrot ‘Gdy król umrze’ to zakończenie zdania pierwszego, a nie początek zdania drugiego.

435

I 59 § 2 zd. 2; Ł 93

Mamy tu do czynienia z tekstem złożonym z Sand. I 72, Vrat. 32. Można też w nim dopatrzeć się przejętków z Sand. II 96.

Vrat. 32	Sand. I 72	Ł 93
sedebit ad omne ius	ad iustitiam se tenetur exhibere,	sedebit ad omne ius,
utrum sit tempus iudicandi vel non	si tempus sit iudicii	utrum fuerit tempus iudi- candi an non
insolencias vel inobedien- tiam prohibere	insolencias	insolencias et inobedientias proscribere
Quando inventum fuerit ad factum item conqueratur quilibet suas iniurias per os advocati ad hoc, quod se non negligat.	Cum hoc sibi diffinitum fuerit, extunc que- ruletur quivis, quod necesse sibi fuerit per os advocati et prolocutoris	ea de causa, ne se negligat.

Skąd u Łaskiego w ostatnim członie „prolocutoris”? — tego terminu nie ma ani we Vrat. ani w Sand. I. Występuje on natomiast w Sand. II 95: „cum tutoribus aut prolocutoribus”. Zatem człon ostatni Łaski skompo-

¹⁵¹ Dlatego nie zajmujemy się nim w Rozdz. II.

nował z dwóch tekstów łacińskich: v. Vratislaviensis oraz redakcji II v. Sandomiriensis. I podobnego, co w tej ostatniej, dopuścił się błędu — opuścił orzeczenie, przez co tekst stał się niezrozumiały — nie wiemy, kto i co ma czynić przez prawidlnika (zob. uw. 241)¹⁵².

436

I 61 § 4; Ł 99

Tekst przejęty z Sand. I 75, ale dzięki wstawkom z Vrat. 33 likwiduje Łaski błędy występujące w v. Sandomiriensis i uzyskuje tekst poprawny¹⁵³.

437

I 62 § 10; Ł 109

Tekst przejęty z Sand. I 77 lub Sand. II 106, w każdym razie bez usterek występujących w Sand. I; zob. uw. 243.

438

I 65 § 2

Ł

Swe lif oder hant ledeget, dat eme mit
rechte verdelt is, de is rechtlos.

[brak]

W Łaskim brak przekładu tego fragmentu Landrechtu, mimo że znajduje się on (przekład) w v. Vratislaviensis (Vrat. 34) oraz w obu redakcjach v. Sandomiriensis (Sand. I, 80; Sand. II 105, kolejny 114).

439

I 65 § 4 zd. 1

Ł 112

Weregelt gilt men over twelf weken van
der tit, dat it gewunnen wert.

[brak]

Mimo że łaciński przekład tego zdania znajduje się we Vrat. 34, Sand. I 80 i w Sand. II 117, brakuje go w Łaskim.

440

I 65 § 4 zd. 2 — do końca; Ł 113

¹⁵² Tymczasem v. Vratislaviensis i Sand. I zawierają tekst poprawny! Zob. Vrat. 32, Sand. I 72.

¹⁵³ Zob. uw. 242.

Vrat 34	Ł 113	Sand. I, 80; II 118
	Onine debitum	
potest solvi		bene
		solvere oportet illi, cui solvere tenetur
	[I] ante taxatam diem	
illi cui de iure tenetur		
[...]		

Widać wyraźnie, jak czerpiąc z v. Sandomiriensis i uzupełniając ją fragmentem z Vrat. 34 [I] likwiduje Łaski luki w Sand. I (lub II, bo tekst w obu redakcjach jest tu identyczny)¹⁵⁴.

441

II 5 § 1; Ł 133

Vrat. 36	Ł 133	Sand. I, 95; II 136
Qui proprium habet, quod suam recom- pensationem precellit in valore [...]		Qui tantum habet proprii, ut suam valeat recompensam, vel quod etiam valorem precellit recom- pense [...]

W oryginale (zob. uw. 245): u kogo wartość majątku przewyższa wysokość wergeldu, ten nie musi stawiać rękojemców. Zgodna z oryginałem jest v. Vratislaviensis. W v. Sandomiriensis wystarcza do tego majątek równy wartości wergeldu¹⁵⁵. Łaski przejmuje najpierw tekst Sand. I 95; II 136 i dodaje odpowiedni fragment z Vrat. 36, nie wiadomo zresztą po co, bo warunek w Sand. I jest łagodniejszy. Dodanie doń warunku surowszego przy użyciu spójnika „vel” jest nielogiczne.

442

II 7; Ł 138

Vrat. 37	Ł 138	Sand. I 98
peregrinus	servitium dei extra terminos regni alias peregrinatio	servitium dei extra terminos regni

W oryginale: „Godest denest buten lande”. Dosłowny przekład zawiera Sand. I, mimo to Łaski do „servitium dei extra terminos regni” dodaje

¹⁵⁴ Zob. uw. 244.

¹⁵⁵ Zob. uw. 245.

jeszcze „peregrinus” z Vrat. 37, choć ten termin jest dziś dla nas bardziej wieloznaczny od pierwszego; zob. uw. 37.

443

II 10 § 5; Ł 147

Sand. I 102

Ł 147

Quidquid aliter querulatum [I] Quicumque querulatur
fuerit
feriatis diebus
nisi noxialis actio [...]

Tekst przejęty z Sand. I 102, z drobnymi zmianami [I] i — co istotniejsze — z opuszczeniem ważnego zastrzeżenia: „nisi noxialis actio”. A właśnie noxiales actiones stanowią wyjątek od zasady, że sędzia w tzw. ‘dies ligati’ rozpatruje skargę natychmiast, gdy pozwany (oskarżony) jest obecny w sądzie¹⁵⁶.

444

II 11 § 3 zd. 2; Ł 152

Sand. I 104¹⁵⁷

Ł 152

	Si autem debitor pro	
eo		aliquo loco et tempore
	statuere se promisit	
de quo		et non statuit, ab
		eadem promissione
	est liber, sed de debito non,	
sive de pecunia,	pro quo	
pro qua		
	se statuere debuit.	

W tekście niemieckim mamy do czynienia z instytucją załogi („in to ridene”)¹⁵⁸. W v. Sandomiriensis, którą Łaski przejmuje, instytucji tej nie można się dopatrzeć¹⁵⁹, a dokonana przez Łaskiego modyfikacja czyni przepis jeszcze bardziej niezrozumiałym. Tekst jest zupełnie niezrozumiały. Dosłownie tłumaczony znaczy: „Jeśli dłużnik zobowiązał się stawić i nie stanął, jest wolny od zobowiązania”.

¹⁵⁶ Wzmianka o „noxialis actio” występuje w obu przekładach.

¹⁵⁷ Tej samej treści jest Sand. II.

¹⁵⁸ Zob. uw. 247.

¹⁵⁹ Jak wyżej.

Można go też interpretować w ten sposób, że „et non statuit” odnieśliśmy do wierzyciela, ale wówczas nie będziemy mieli załogi. Wierzyciel bowiem wykona swój obowiązek nie wówczas, gdy przybędzie do stojącego w załodze dłużnika, lecz gdy przyjmie odeń dług. Omawiane tu drugie zdanie I 11 § 3 stanowi u Łaskiego odrębny artykuł (152). Tytuł, jaki mu Łaski nadał, brzmi: „De debitore solutionem debiti pro tempore assignato negligente”.

W oryginale owym negligens jest wierzyciel, a nie dłużnik. Tytuł wskazuje, że „et non statuit” odnieść należy do dłużnika i wówczas tekst staje się, jak wyżej stwierdzono, niezrozumiały. Rzecz ciekawa, dlaczego Łaski, który tyle razy korzysta z v. Vratislaviensis, m. in. po to, by uzupełniać v. Sandomiriensis, tym razem z bardzo w tym miejscu poprawnej v. Vratislaviensis nie skorzystał.

Załoga w stosunkach polskich czasów Łaskiego wyszła bodaj całkowicie z użycia i może w tym należy upatrywać przyczyny takiego postępowania Łaskiego. Świadomie pominął przeżyta już instytucję, choć redakcyjnie nie bardzo mu się to udało. Być może dla tych samych przyczyn Konrad z Sandomierza nadał przepisowi o załodze taki sens, że dotyczy on wszelkiego stawiennictwa dłużnika.

445

II 12 § 13 zd. 1; Ł 164

Tekst przejęty z Vrat. 39. Opuszczony w tej wersji szczegół o krześle¹⁰⁰ bierze Łaski z v. Sandomiriensis.

446

II 16 § 1–2; Ł 170

Tekst przejęty z Vrat. 41, z dość licznymi wstawkami, pochodzącymi z Sand. I 117. Jednakże dodatkowego postanowienia Sand. I Łaski nie przejmuje; zob. uw. 249.

447

II 16 § 5; Ł 173

Tekst przejęty z Vrat. 41, ale zbędny tam w zakończeniu wyraz „cautionis” (zob. uw. 44) Łaski odrzuca.

¹⁰⁰ Zob. uw. 40.

448

II 19 § 2; Ł 179

Znów mamy do czynienia ze spiętrzeniem skutków prawnych w wyniku mechanicznego połączenia obu wersji. Trzon podstawowy w Łaskim stanowi tekst Vrat. 43, z v. Sandomiriensis korzysta on tylko dla uzupełnienia tekstu.

Vrat. 43	Ł 179	Sand. I 122
	tunc remanet servus	obnoxius manet
absque		absque damno
	iure	
	et	
	absque	sine
	honore	

W oryginale sługa uwolniony od kary przysięgą pana pozostaje „erenlos unde rechtlos”¹⁶¹. W v. Vratislaviensis: „absque iure et absque honore”¹⁶², w Sand. I: „absque damno et sine honore”¹⁶³, ale u Łaskiego już: „absque damno, iure et honore”. Tu wątpliwości co do ewentualnie synonimicznego znaczenia poszczególnych członów tej kumulacji raczej nie ma¹⁶⁴. Damnum, ius, honor to nie synonimy. Łaski istotnie podwyższa przewidziane w oryginale skutki prawne.

449

Gdy w Jag. 169 tekst art. II 21 § 1–2 jest poprawny, a w Jag. 170a zdefektowany, Łaski przejmując go z Jag. 170a luki wypełnia materiałem czerpanym z Sand. I 125, choć niedokładnie.

Jag. 169	Jag. 170a	Ł 182	Sand. I 125
----------	-----------	-------	-------------

Homo sensualis quicumque sit, sua relinquit edificia suis heredibus, nisi forte ex stirpe militari sit, qui ipsa edificia			
in dotem dederit uxori:			
		sue uxori	
	in	pro	
	-um	dotalicio	
	contulerit	dederit.	
		[a] Et etiam si do-	
		mino vacabit, ipse	

[a] Si autem absque herede vacaverint edificia, nec

¹⁶¹ Tekst oryginału w uw. 45.

¹⁶² Zob. uw. 45.

¹⁶³ Zob. uw. 250.

¹⁶⁴ Patrz wyżej, uw. 427.

[b] sint in dotem collate	edificia cum feodo re- cipit,
dominus feodi potest ipsa in usus suos convertere et cum censu.	[b] nisi vasallus uxorem habuerit, cui pro dotalicio dederit.

W Jag. 170a został opuszczony fragment traktujący o losach budynków, gdy zabraknie dziedzica [a], wobec czego fragment następny „sint in dotem collate” [b] wisi niejako w powietrzu, nie wiadomo, do czego się odnosi. Łaski słusznie go pomija. Ale nie przejmuje odpowiednika fragmentu [a] z v. Sandomiriensis, czerpie z niej natomiast odpowiednik fragmentu [b]. W rezultacie pod względem merytorycznym tekst Łaskiego zawiera ten sam defekt co Jag. 170a: brakuje w nim fragmentu [a], wobec czego fragment [b] nie wiadomo, do czego dołączyć.

450

II 26 § 2; Ł 194

Tekst przejął Łaski z Vrat. 47, poprawiając jeden błąd:

Vrat. 47	Ł 194
tres denarii furti vel spolii	tres denarii falsi

Natomiast omyłki w wymiarze kary nie zlikwidował; zob. uw. 48. Tekst zawiera też przejątki z Sand. I (bez nr. między nr. 133 a 134)¹⁶⁵.

Vrat. 47	Sand. I	Ł 194
emendi	voluerit forisare	forisandi et emendi causa.

451

II 27 § 1; Ł 195

Tekst zaczerpnął Łaski z Vrat. 48 i chociaż uzupełniał go wstawkami z v. Sandomiriensis, błędów istniejących w I redakcji jednak nie powtórzył¹⁶⁶.

452

II 40 § 1; Ł 207

¹⁶⁵ Poprawny przekład tegoż § zawiera tylko Sand. II 194. W Sand. I, podobnie jak we Vrat. są usterki; zob. uw. 255.

¹⁶⁶ Zob. uw. 256.

Łaski przejmuje tu tekst Vrat. 52 z drobnymi uzupełnieniami zaczerpniętymi z v. Sandomiriensis oraz ze wstawką własną, co prawda jednowyrazową, która jednak sprawia, że przekład w jego wydaniu staje się błędny:

Vrat. 52

Ł 207

Sand. I 149

Cuius canis vel equus
aut
bos, seu animal aliud,
hominem occiderit aut
usum membri abstu-
lerit, seu pecus aliud

ursus vel
bos aut aliud quod-
cunque animal vel pe-
cus noxam fecerit, vel
vulneraverit [...] ali-
quem mortificat aut
mutilet, vel aliud pe-
cus [...]

Ów dodatek Łaskiego spowodował, że w jego tekście przepis ma zastosowanie — gdy idzie o zwierzęta — tylko do zwierząt zranionych, podczas gdy w oryginale oraz w obu przekładach odnosi się on zarówno do zwierząt zranionych, jak i zabitych (analogicznie do ludzi).

453

II 44 § 2

Vrat. 53

Ł 209

	Qui secundum successionem bona possidet, aut per concessionem, que oportet nulli abstulit, emolumentum inde receptum effundere non oportet.	successionem, que ostendere
--	--	-----------------------------------

W oryginale gdy kto dzierży dobra uzyskane w spadku lub dane przez kogo, albo nadane w lenno, nie musi zwracać pobranych z tych dóbr pożytków, jeśli dobra prawnie utraci (na rzecz posiadającego lepsze prawo), pod warunkiem wszelako, że nie odmówił „iustitiam exhibere” (Vrat.). Przekład w v. Vratislaviensis jest poprawny¹⁶⁷. Przejmuje go — jak widzimy — Łaski, ale w jego tekście jest wyraźny błąd — może nawet drukarski: zamiast „per successionem” winno być „per concessionem”. W rezultacie opisany wyżej sposób uregulowania kwestii pobranych pożytków z dóbr, z których trzeba ustąpić, został w Łaskim ograniczony tylko do dóbr otrzymanych w drodze sukcesji.

¹⁶⁷ Spacjeowany wyraz „oportet” jest oczywiście zbędny, ale traktujemy go jako zwykły błąd pisarski, bowiem „oportet” w tym zdaniu występuje, tylko nieco niżej, pisarz napisał go dwukrotnie omyłkowo. W Jag. 169 w miejsce „que oportet” jest „non” („non nulli abstulit”).

Skoro tłumaczenie II 44 § 2 przejął Łaski z v. Vratislaviensis, być może z tego tylko względu nie znalazła się w jego wydaniu dodana do tegoż paragrafu w v. Sandomiriensis I redakcji dość długa nota powołująca odnośne postanowienia prawa rzymskiego¹⁶⁸.

454

II 58 § 2; Ł 218

Łaski czerpie tekst z Vrat. 56, ale występującą w nim lukę¹⁶⁹ uzupełnia fragmentem z v. Sandomiriensis, choć nie w dosłownym brzmieniu¹⁷⁰:

Vrat. 56	Ł 218	Sand. I 165
	in festo beate Margarete	
cuiuslibet annone decima,	vel quando cumulatur annona, tunc etiam est decima deservita.	omnis decima frumenti, ubi autem cumulata fuerit, ibi est deservita.

455

II 62 § 2; Ł 224

Przejmując tekst z Vrat. 58, poprawia Łaski występujące w nim zniekształcenie: w miejsce „hoc modo compellitur” wstawia „hoc modo non compellitur”; zob. uw. 61, pkt a).

456

II 64 § 5; Ł 226

Tekst przejęty z v. Vratislaviensis odpowiada tekstowi z rękopisu Jag. 170a; zob. uw. 63.

457

II 65 § 2; Ł 227

Tekst przejęty z v. Vratislaviensis w brzmieniu rękopisu Jag. 170a; zob. uw. 64.

458

II 70; Ł 231

Tekst przejęty z Sand. I 205, co godne jest podkreślenia, ponieważ w poprzedzającej i następnej części swego artykułu (obejmuje on II 69, 70 i 71 § 1) przejmuje Łaski tekst z v. Vratislaviensis. Widocznie przekład

¹⁶⁸ Zob. uw. 264.

¹⁶⁹ Zob. uw. 60.

¹⁷⁰ Dlatego trudno orzec, z której redakcji w tym wypadku Łaski czerpał.

Konrada z Sandomierza wydał mu się lepszy, choć dzisiejszy czytelnik istotnych różnic między obu wersjami nie widzi. Czyżby dodatkowe postanowienie v. Vratislaviensis nie odpowiadało Łaskiemu (zob. uw. 68)?

Vrat. 59

Sand. 205; Ł 231

Nemo debet a possessione eici, nisi per iustitiam in iudicio, cui pertinet res possessa.

Nemo expelli debet a suis bonis, que possidet, nisi possessio fuerit ab eo iure acquisita.

459

II 71 § 2; Ł 232

Tu Łaski przejmuje tekst z Vrat. 59, uzupełnia go jednak fragmentem zaczerpniętym z Sand. I 206. Dzięki temu zabiegowi tekst staje się jaśniejszy¹⁷¹.

Vrat. 59

Ł 232

Sand. I 206; II 263

	quicumque	et omnes, qui alia arma
contra hoc edictum	autem contraveniendo huic constitutioni	duxerint
	ipsa portaverint, sicut	
	illegales debent puniri	
	alias	
		capite debent plecti.

460

II 72 § 2; Ł 233

Tekst w Łaskim jest mieszanką Vrat. 59 z Sand. I 208. Czerpiąc z v. Sandomiriensis, Łaski powtarza występującą w niej nieścisłość przekładu i tylko połączenie obu wersji częściowo tę niedokładność naprawia¹⁷².

II 72 § 2

Vrat. 59

Sand. I 208

[...] des huses herre oder	dominus castri aut eius unus	dominus castri [...] vel
en sin borgere [...]	burgensis [...]	unus suus castellanus [...]

Łaski: „dominus castri aut unus eius burgensis, seu castellanus”¹⁷³.

461

II 72 § 3; Ł 235

¹⁷¹ Zob. uw. 274.

¹⁷² Zob. uw. 275.

¹⁷³ Sądzimy, że w Łaskim „castellanus” nie jest synonimem „burgensis”.

I tu tekst Łaskiego jest mieszanką obu wersji, której skutkiem jest to, że katalog okoliczności zmuszających pana grodu do działania został w stosunku do oryginału poważnie rozbudowany:

Vrat. 59

Ł 233

Sand. I 208

damnum fecerit

et

quod spoliaverit, vel quesierit aliquo-
modo ad capiendum.

Zobacz w związku z tym uw. 71.

462

II 72 § 4; Ł 233

Tekst przejęty z Vrat. 59. W miejsce błędnego zakończenia tej wersji daje Łaski zakończenie z v. Sandomiriensis, które jednak nie jest bez usterek; zob. uw. 72 i 276.

Vrat. 59

Ł 233

Sand. I 209; II 266

aut secundum ius damnum persolvat

vel damnum super iustitiam solvat

absque satisfactione,

absque pena, si

a

consilio et auxilio

si sic consilio et auxilio

ipsius facti

ipsius hoc fecerit spoliator.

sit immunis.

463

III 1 § 1; Ł 234

Tekst przejęty z Vrat. 59 z dość istotną modyfikacją. W zdaniu trzecim oryginału wszystko co żywe, obecne przy zgwałceniu kobiety podlega uśmierceniu. Określenie „al levende dink” zostało w obu wersjach przetłumaczone: „omne vivum” (Vrat.), „omnes viventes” (v. Sand.). W Łaskim natomiast brzmi ono: „omnis vir”. Ale przez to krąg istot podlegających uśmierceniu został ograniczony jedynie do ludzi, ściślej do mężczyzn¹⁷⁴.

464

III 7 § 3; Ł 239

¹⁷⁴ Zob. uw. 73 i 280.

Tekst przejęty z Vrat. 61 zawiera też fragmenty pochodzące z v. Sandomiriensis:

Vrat. 61	Sand. I 216; II 277	Ł 239
interfecerit	leserit	interfecerit vel leserit.

zob. w związku z tym uw. 282.

465

III 12 § 1; Ł 242

Tekst przejęty z Vrat. 62. Natomiast z v. Sandomiriensis przejmuje Łaski wykład na temat „conventio” i „reconventio”, ale zmodyfikowany i przez to niejasny:

Sand. I 222

Ł 242

in iure canonico conventio et reconventio ambulat pari passu, sed non sit iure seculari [...] Conventio enim et reconventio non pari passu in iure civili et seculari procedunt.

Można to tłumaczyć dwojako:

a) inaczej przebiegają „conventio” i „reconventio” w prawie kanonicznym i świeckim. Wówczas tekst w Ł byłby zgodny z v. Sand.;

b) „conventio” i „reconventio” nie występują równocześnie tak w prawie rzymskim („in iure civili”), jak i w prawie świeckim („seculari”). Gdy weźmie się pod uwagę, że owo wyjaśnienie następuje w Łaskim tuż po postanowieniu, że powód nie odpowiada na skargę pozwanego, dopóki skarga powoda nie zostanie rozstrzygnięta, wówczas ta druga interpretacja okazuje się trafniejsza. Ale wówczas Ł pozostaje w sprzeczności z v. Sand. i chyba z prawem kanonicznym.

466

III 15 § 4; Ł 242

Cały niemal artykuł przejął Łaski z Vrat. 62. Jedynie § 4, błędnie w tej wersji przetłumaczony (z lukami, zob. uw. 81) wziął Łaski z Sand. I 225.

467

III 16 § 1; Ł 242

Podstawowy trzon stanowi Vrat. 62, ale z pewnymi poprawkami i dodatkami:

III 16 § 1	Vrat. 62	Ł 242	Sand. I 226
[zob. uw. 82]	[1] autem alter aliquis	Iudex aut	nec quisquam alius non potest
	non potest querulantem ab actione repellere, excepto reo de quo conqueritur iure privatus.		aliquem a sua quarela amovere, preter ille [s], super quem querulatur.
§ 2			
Rechtelose ludene scolen nenen vor- munde hebben.			Homines iure privati nullum habere debent tutorem.

Ponieważ początek tekstu jest w v. Vratislaviensis wadliwy [1]¹⁷⁶, przejmuje go Łaski z v. Sandomiriensis. Reszta już pochodzi z Vrat. 62, z wyjątkiem dwu ostatnich wyrazów: „iure privatus”. Nie pozostają one w żadnym związku logicznym z treścią § 1. Ale bardzo podobnie rozpoczyna się § 2: „Rechtelose lude”, w Sand. I: „Homines iure privati”. Łaski najwidoczniej dwa pierwsze wyrazy z tego paragrafu doczepił do zakończenia § 1. Dalszej części § 2 w Łaskim nie ma. W v. Vratislaviensis § 2 nie ma w ogóle.

468

III 16 § 3; Ł 242

Tekst przejął Łaski głównie z Vrat. 62, korzystał także z Sand. I 226, i chyba dlatego zlikwidował błędne sformułowanie występujące w wersji wrocławskiej¹⁷⁶:

Vrat. 62	Sand. I 226	Ł 242
in iudicio respondere, nisi sint proscripti.	respondere oportet in iu- dicio, ubi sunt descripti.	in iudicio respondere, in quo sunt proscripti.

469

III 25 § 2; Ł 247

Tekst przejmuje Łaski z Vrat. 65. Przekład w v. Vratislaviensis zawiera poważną lukę, pomija mianowicie przewidziane w oryginale dwa wyjątki od zasady, że nie odpowiada przed sądem targowym ani obcym, kto nie

¹⁷⁶ Zob. uw. 82.

¹⁷⁶ Zob. uw. 83.

mieszka tam albo nie ma swych dóbr. Owe wyjątki to popełnienie przestępstwa na obszarze wymienionych sądów i zobowiązanie się tam do rękojmi.

Łukę tę uzupełnia Łaski tekstem zaczerpniętym z Sand. I 233:

Sand. I 233	Ł 247
aut	nisi
ibidem	noxam
seu se	committit,
gravi.	aut se
	indebitet debito

„Indebitet se debito gravi” oznacza w naszym rozumieniu zaciągnięcie poważnego długu. Ten warunek wstawia Sand. I w miejsce zobowiązania się do rękojmi¹⁷⁷. Łaski, jak widzimy, dokonuje zmiany w tekście, opuszcza wyraz „gravi” i w rezultacie już nie zaciągnięcie poważnego długu, lecz dług w ogóle zmusza do odpowiadania przed ww. sądami. Przepis zatem uległ poważnemu rozszerzeniu.

470

III 32 § 4	Vrat. 67 Ł 250	Sand. I 239
Sprikt ene en ander herre an, jegen dene mut he en behalden selve sevende siner mage oder warhafter lude.	Si dominus alicuius evincere velit eum in servum	Si autem ipsum allo- quitur alter dominus[...]

W oryginale: gdy do człowieka ze stanu poddańczego rości prawa jakiś inny pan...

W v. Vratislaviensis — tą tu zajmiemy się, bo z niej Łaski korzystał — zamiast „dominus alicuius” poprawniej winno być dominus aliquis lub dominus alter, ale mimo wszystko przekład jest chyba zgodny z oryginałem, można bowiem domyślać się, że z roszczeniami występuje jakiś inny pan. Łaski zwrot „alicuius” opuszcza i przepis w jego wydaniu ma już zgoła odmienny sens: Gdy pan chce poddanego¹⁷⁸ (swego poddanego, inna interpretacja jest tu niemożliwa) zdobyć. Ale taką sytuację normalizował § 3 tegoż artykułu.

471

III 34 § 3; Ł 252

¹⁷⁷ Zob. uw. 287.

¹⁷⁸ Że o poddanego chodzi, świadczy o tym tekst poprzedzający cytowany fragment.

Mamy tu ciekawy przykład, jak Łaski dysponując dwoma niedokładnymi przekładami próbuje dać tekst poprawny:

Vrat. 68	Ł 252	Sand. I 285
quod per annum et diem fu- erit illegalis.	per inde, ac per annum et diem fuerit, seu permanserit illegalis.	sicut anno et die in ea permansisset.

W tekście niemieckim kto uwolni się od proskrypcji, a potem nie czyni zadość prawu, wówczas gdy zostanie pokonany, popada w „Oberacht”¹⁷⁹. Obaj tłumacze nie znajdują łacińskich odpowiedników dla wyższego stopnia niemieckiej „Acht”, to znaczy dla „Oberacht” i używają w cytowanych fragmentach dla jej oznaczenia opisu: popada w „illegalitas” tak jakby pozostawał w proskrypcji rok i dzień. Jest to pośrednia wskazówka, że ta druga proskrypcja to już coś poważniejszego¹⁸⁰. Łaskiego próba udoskonalenia tekstu sprowadza się bodaj jedynie do zastosowania ściślejszego łacińskiego odpowiednika niemieckiego, „also”, bo i on odpowiednika dla „Oberacht” nie tworzy.

472

III 39 § 3; Ł 258

Tekst przejęty z Vrat. 70 zawiera poprawki stylistyczne pochodzące od Łaskiego i fragmenty przejęte przezeń z Sand. I 250. Tymi fragmentami wypełnia Łaski lukę istniejącą w v. Vratislaviensis i uzyskuje tekst poprawny¹⁸¹:

III 39 § 3	Vrat. 70	Ł 258	Sand. I 250
[zob. uw. 90]	Inculpatus coram iudice, si postquam iudex ille precipit respondere	eidem inculpato demandat respon- dere, ille autem contemnat, nec ius velit ostendere,	Qui coram iudice inculpatur, et sibi iudex ut respon- deat demandat, et si noluerit respon- dere, vel se iure excusare, quod re- spondere non de- beat,
	[I] per quod se re- spondere non debeat, convictus in causa de iure tenetur.		tunc condemnatur in pena. Sic faciet
		Si precipiet	

¹⁷⁹ Zob. uw. 88.

¹⁸⁰ Zob. uw. 88 i 291.

¹⁸¹ Zob. uw. 90. Brak co prawda w Łaskim fragmencie v. Vratislaviensis, oznaczonego przez nas: [I], ale można go się z kontekstu domyślić.

secundo
 et
 tertio, et
 ille si deinde
 non respondet,
 tunc in causa in debito
 est convictus.

473

III 42 § 1; Ł 261

Tekst przejmuje Łaski z Sand. I 254, brak bowiem przekładu tego paragrafu w v. Vratislaviensis¹⁸².

474

III 42 § 3; Ł 261

Ponieważ w v. Vratislaviensis przekład § 3 ogranicza się do zdania pierwszego, Łaski przejmuje tekst z Sand. I 254, dodaje doń drobne fragmenty zapożyczone z Vrat. 72, ale odrzuca z v. Sandomiriensis zdanie 3, którego brak też w v. Vratislaviensis, a które zresztą większego znaczenia nie ma¹⁸³.

475

III 43 § 2

Vrat. 73

Ł 262

Sand. I 256

Swes he sek aver underwint
 mit jenes willen, des it dar
 is, oder dat he eme liet oder
 to borge dut, ne gilt he is
 nicht, oder ne dut he is
 nicht weder to bescedenen
 dagen, he blift is ane wandel,
 he ne hebbe't vor gericht
 gelovet.

Quod autem cum
 consensu
 veri domini heredum
 sibi attrahit [...]

de quo autem se intro-
 mittit cum unius vo-
 luntate, cuius est [...]

W oryginale kto bierze rzecz za zgodą właściciela lub gdy właściciel mu ją użyczy albo pożyczy i rzeczy nie zwróci lub zapłaty nie uiści we właściwym terminie, kary nie płaci, chyba że zobowiązał się do tego przed sądem.

Otóż w Ł zamiast: za zgodą właściciela, jest „cum consensu heredum”

¹⁸² Zob. tab. 5.

¹⁸³ Brzmi ono: „Etiam non habemus ex aliquo nota notabili”. Odpowiednik niemiecki zob. w uw. 92.

(we Vrat.: „cum consensu veri domini”, w v. Sand.: „cum unius voluntate, cuius [res] est”). Zdaje się, że znamy przyczyny tej modyfikacji. W rękopisie Jag. 170a z którego, jak się wydaje, czerpał Łaski tekst v. Vratislaviensis, wyrazy „veri domini” tworzą jeden wyraz „veridin”, jakby pisarz nie wiedział, co pisze. Można też w pośpiechu odczytać go jako „heredum”, tak właśnie jak jest w Łaskim. Odkryliśmy chyba przyczynę błędu, ale błąd w tekście Łaskiego istnieje i nie wiadomo, jak tekst interpretować, jest po prostu zły. Gdy mowa o „heredum” w związku z „consensu” i gdy w dodatku rzeczownik jest użyty w liczbie mnogiej, interpretować tekst można w tym sensie, że chodzi o zgodę dziedziców, krewnych, spadkobierców właściciela, trudniej dopatrzeć się tu zgody samego właściciela.

476

III 47 § 1; Ł 263

Tekst tego paragrafu przejął Łaski z Vrat. 74. W jego wydaniu brak przecież ostatniego wyrazu:

Vrat. 74

Ł 263

aut valorem minuere
sacramento.

Sens tego paragrafu jest następujący: Gdy kto drugiemu zabierze rzecz siłą lub bez jego wiedzy, jest tego mało czy dużo, musi zwrócić i poszkodowanemu zapłacić karę, chyba że przysięgnie, iż zwrócić nie jest w stanie. Wówczas płaci właścicielowi wartość rzeczy podaną przez właściciela, chyba że wartość tę zechce zmniejszyć własną przysięgą.

Tak brzmią też obie wersje. W Ł brak odpowiednika spacjejowanych wyrazów. Nie podaje zatem, w jaki sposób może zaborca obniżyć wysokość żadanego odszkodowania.

477

III 52 § 1; Ł 266

Tekst przejmuje Łaski z Vrat. 76, odnosi się więc doń uw. 97. W tekście tym, w członie „et in sede Regia aquis intronisatus”¹⁸⁴ opuszcza „aquis” — łacińską nazwę miasta Aachen. Nazwa ta zresztą sprawiała wyraźny kłopot kopistom, bo np. w Dział I mamy „inachis genus” (może miało być in achisgranum, to znaczy aquisgranum), w Dział IV: „et super sedem magnitudinis”.

¹⁸⁴ Zob. uw. 97.

478

III 64 § 3 i 4; Ł 275

III 64 § 3 i 4

Vrat. 80

Ł 275

[tekst w uw. 102]

Duci solvit in pena quilibet
nobilis decem talenta cuius est
patria infra ducatum

ius obtinet

[1] Multi infra duca-
tum ius obtinent

speciale: sicut Holoreten et

stormere

Stormen

et etiam

hedelere,

Hedelem,

de quorum iure vel pena

ut dico [...] [dalej nie ma różnic].

Łaski przejmuje tekst z Vrat. 80, który jest trudny do zrozumienia ze względu na opuszczenia i brak jakichkolwiek znaków przestankowych. Łaski wprowadza tu pewien porządek. Zwrot: „cuius est patria infra ducatum”, który we Vrat. nie wiadomo, do czego dołączyć, stanowi tu wyraźnie zakończenie zdania pierwszego. Wprawdzie nie ma dlań odpowiednika w tekście niemieckim, ale jest jego logicznym uzupełnieniem. Drugie zdanie na początku Łaski poprawia, dodając od siebie fragment [1], którego brakowało we Vrat. 80 i który odpowiada niemieckiemu „Der jegenote is genuch”. Dalej jednak poprawek już nie wnosi. W jego tekście też mamy „ut dico”, zamiast nihil dico. Tu także w jedno zostało połączone zdanie drugie, zawierające wyjątek od reguły z następnym fragmentem tekstu, czyli § 4, zawierającym normę ogólną. W rezultacie zakres działania normy ogólnej został ograniczony do wypadków szczególnych, o których mowa w zdaniu drugim § 3; zob. uw. 99.

479

III 73 § 2 zd. 4; Ł 279

Tekst przejmuje Łaski z Vrat. 83, do istniejących w nim luk¹⁸⁵ dodaje jeszcze jedną – pomija ostatnie zdanie przekładu. Postępowanie Łaskiego w tym wypadku jest zresztą logicznie uzasadnione, bowiem opuszczone zdanie, ze względu na uprzednią lukę, było bez sensu. Poprawny tekst był jednak w v. Sandomiriensis.

¹⁸⁵ Zob. uw. 105.

480

III 74 zd. 1; Ł 279

Tekst przejmuje Łaski z Vrat. 83; zob. uw. 106. Uzupełnia go wszelako fragmentem z v. Sandomiriensis mocno akcentującym to, że separacja małżonków winna być dokonana według norm prawa kanonicznego¹⁸⁶:

Vrat. 83	Ł 279	Sand. I 289; II 365
	Si divortium	Si mulier a suo viro iure
fiat		et secundum sta- tuta ecclesie
fiat inter virum et uxorem		fuerit sequestrata.

481

III 74 zd. 3; Ł 279

Zdanie to przejmuje Łaski z Vrat. 83, ale błąd w tekście¹⁸⁷ poprawia, wstawiając odpowiedni fragment z v. Sandomiriensis:

Vrat. 83	Ł 279	Sand. I 289; II 365
supellectile ei manet et pulmentaria, et rusticus ei debet[...]	[...]supellectilia obtinet et pulmentaria etiam debent ei	remitti et
	reddi[...]	

482

III 82 § 2	Vrat. 87	Ł 286	Sand. I 298
[tekst w uw. 112]	Quam si actor	quoniam si aliquis	et si tunc uni possessio fuerit adiudicata, et si fu- erit introductus e parte iudicii, extunc eici non debet,
	per sententiam in possessio- nem ponatur, eici non poterit de iure	nisi fuerit ex parte iudicis per veras sententias	
		convictus.	

Widać wyraźnie, jak brakujący w v. Vratislaviensis dalszy ciąg przepisu uzupełnia Łaski przejętkiem z Sand. I 298, dodając od siebie opuszczone w tej wersji orzeczenie („convictus”).

¹⁸⁶ Zob. uw. 305.

¹⁸⁷ Zob. uw. 107.

483

III 83 § 3	Vrat. 87	Ł 286	Sand. I 299
[<i>tekst w uw. 110</i>]	Actor enim in solum reum, cui res data	res	cum ille, cui
cum ille, cui	est, respiciat et		date sunt
non.		[1] aut vendite,	non aliud alloqui possit, nisi solum donationem
		[1] aut emptionem.	

Ponieważ ostatnie zdanie przekładu w v. Vratislaviensis było wyraźnie nie dokończone (miało poza tym inne wady, zob. uw. 110), Łaski w jego miejsce przejmuje tekst z Sand. I 299. Dodaje przy tym od siebie drobne wtręty [1], które jednak, niezgodnie z tekstem oryginału, zanadto poszerzają sferę działania powoda¹⁸⁸.

484

III 88 § 3; Ł 289

Tekst przejęty z Vrat. 89. Ponieważ zdanie drugie jest w v. Vratislaviensis niejasne (zob. uw. 112), zastępuje je Łaski zdaniem wziętym z Sand. II 387 (w Sand. I tego zdania brak), z pewnością lepszym:

Vrat. 89	Ł 289	Sand. II 387
Deinde iurabunt		sui
periurium	testes,	
	quod suum	
	iuramentum	iuratum
	sit mundum atque iustum.	

Zakończyliśmy porównywanie tekstu Łaskiego z tekstem niemieckim i z tekstem obydwu przekładów łacińskich. Tym samym dobrnęliśmy do końca naszych badań, zakreślonych tematem niniejszej pracy. Przecho-
dzimy do podsumowania uzyskanych wyników.

¹⁸⁸ Zob. opinię Homeyera: *Nur eine Gabe kann der an einem Gute ansprechen, dem es (ohne Auflassung) verkauft ist.* Homeyer I, Register I, s. 425, s. v. 'Gabe'.

ZAKOŃCZENIE

Rezultaty naszych badań nad łacińskimi tekstami Landrechtu Zwierciadła Saskiego — v. Vratislaviensis, v. Sandomiriensis i Łaskim, są następujące:

1. versio Vratislaviensis

Potwierdziło się spostrzeżenie Homeyera, że vV jest szczególnie bliska niemieckim tekstom z rkpsów Bv (wrocławski, niegdyś henrykowski) i Bw (Jag. 169)¹. Natomiast luk posiada vV więcej, niż zauważył Homeyer², bowiem do wykazu braków przezeń sporządzonego należy dopisać następujące artykuły: Ssp Ldr. II 22 § 3; II 60 § 2; III 35 § 2; 40 § 1; 42 § 4 — 5³.

Przekład dość znacznie różni się od oryginału — wyłowiliśmy 113 różnic. Ich ciężar gatunkowy jest tak różnorodny, że nie sposób dać jednej generalizującej oceny. Obok wyraźnego niezrozumienia niektórych niemieckich określeń technicznych przez tłumacza (Niemca!)⁴, spotykamy sporo przeinaczeń, których źródła nie znamy. Może w pewnej ich części należałoby dopatrywać się próby dostosowania tekstu do aktualnej praktyki sądowej (uw. 49) lub świadomego przekształcania dla zmiany stanowiska prawnego określonych podmiotów prawa (np. kobiet lub ich potomstwa, zob. uw. 6, 17, 22, 23, 28, 29). Mamy wyraźne zacieranie różnicy w prawie spadkowym między rodzeństwem przyrodnym i pochodzącym od tych samych rodziców (uw. 4, 46). Nie wiemy, czy przez zwykłe przeoczenie brak w przekładzie I 34 § 1 wymogu zgody krewnych na alienację nieruchomości (uw. 26). Chyba chęcią dostosowania przepisu do stosunków polskich da się wytłumaczyć różnice ujawnione w uw. 70.

¹ Zob. s. 11 — 14.

² Zob. s. 15.

³ Zob. tab. 5. Pomijamy tu opuszczenia fragmentów tekstu mniejszych od artykułu lub paragrafu.

⁴ Por. uw. 21, 25, 30, 33, 41, 46, 57, 86, 87, 93, 96, 101, 103.

Charakterystyczne jest dla Konrada z Opola określanie każdego przestępstwa mianem „*pax fracta*” (uw. 33, 66, 69).

Czasem przekład jest jaśniejszy od oryginału (uw. 15, 68, 73, 77, 78). Innym razem tłumacz pomija występujące w oryginale uzasadnienia normy prawnej (uw. 9, 84). Jeśli II 24 § 2 istotnie normuje kwestie ze stosunków lennych, to przekład wyraźnie adresuje postanowienia tego artykułu do stosunków feudalnych: feudal — poddany (uw. 47). Pamiętajmy wszakże, że nie dysponując autentykiem przekładu nie możemy z góry wykluczyć, że za jakąś część różnic odpowiadają kopiści. Niekiedy chyba z całą pewnością z takimi właśnie błędami kopistów mamy do czynienia (uw. 39, 63, 72, 79, 82, 100, 104, 112, 113).

2. versio Sandomiriensis

Istnieją dwie redakcje vS, przy czym różnice między nimi nie ograniczają się do podziału materiału na różną w obu redakcjach ilość artykułów i do odmiennych prologów⁵. Redakcja II vS zawiera teksty, których nie ma w redakcji I⁶. Wprawdzie w obu redakcjach są niewątpliwe zapożyczenia z v. Vratislaviensis, ale część zapożyczeń spotykamy tylko w redakcji II⁷, jej — nie znany nam — autor musiał zatem sięgać do vV także bezpośrednio. Istnieje poważna różnica w słownictwie obu redakcji, przy czym charakterystyczne dla redakcji II są dość częste wtręty określeń niemieckich⁸. Tylko redakcja II porównuje Weichbild z prawem chełmińskim⁹. Wreszcie góruje ona zdecydowanie nad redakcją I pod względem jakości i kompletności tekstu¹⁰.

Mimo tych różnic powstrzymujemy się przed uznaniem redakcji II vS za odrębne tłumaczenie. Potrzebne tu są jeszcze dodatkowe badania nad pozostałymi tekstami obu redakcji (Weichbild). Podobieństw między obydwojma redakcjami jest tak wiele, że tu we wnioskach końcowych można traktować vS generalnie jako całość. vS odbiega znacznie, podobnie jak jej poprzedniczka vV, od oryginału. Zarejestrowaliśmy 97 różnic, z czego pewną część stanowią błędy powtórzone za vV. Mamy więc te same omyłki w rozumieniu takich terminów niemieckich jak: acht, biergeld, burmede, balemunden, hantgemal, svert, versne penninge¹¹.

⁵ Zob. Homeyer I, s. 57; zob. też s. 70.

⁶ Zob. s. 70–71.

⁷ Zob. s. 85–88 n. Zapożyczeń z v. Vratislaviensis jest w obu redakcjach tyle, że nie można za Homeyerem przyjąć przypadkowej zgodności tekstu. Zob. Homeyer I, s. 57.

⁸ Zob. s. 72 i n.

⁹ Zob. s. 73.

¹⁰ Zob. zestawienie na s. 142 i n.

¹¹ Por. zestawienie na s. 89 n. Zob. też uw. 221, 272.

Co do pozostałych różnic jesteśmy w podobnej sytuacji co przy vV i jedynie z grubsza możemy dokonać w nich pewnej systematyzacji. Ponieważ — jak się zdaje — autentycznym przekładem Konrada z Sandomierza nie dysponujemy już dzisiaj¹², na pewno jakąś część różnic trzeba uznać za skutek błędów pisarskich, popełnionych przez przepisowaczy (np. uw. 222, 235, 236, 242, 243, 258, 261, 270, 276, 286, 304, 308).

Niekiedy nadmiernie lakoniczny tekst oryginału został w tłumaczeniu uzupełniony wstawkami, dzięki którym stawał się bardziej zrozumiały (uw. 209, 219, 220, 225, 274, 280). Niekiedy mamy wyraźne rozszerzenie przepisu (uw. 231, 262, 277, 281), ale też czasem ograniczenie (uw. 212, 213, 215), pominięcie uzasadnienia (uw. 253). Innym razem tłumacz zmienia sytuację prawną niektórych podmiotów prawa (uw. 210, 232, 251). Mamy też dowody chyba oczywistego niezrozumienia przepisu (uw. 214, 216, 244). Z przekładu Ssp Ldr. II 11 § 3 można odnieść wrażenie, że autor tłumaczenia nie dopatrywał się w tym artykule załogi albo jej nie rozumiał (uw. 247). Widać w vS wyraźne dążenie do „urbanizacji” Landrechtu (uw. 267, 296, przypis 158 do Rozdz. II).

Konrad z Sandomierza jest zwolennikiem wyższości prawa kanonicznego nad prawem świeckim. Stwierdza *expressis verbis*, z powołaniem się na Innocentego III: „*leges non dedignantur sacros canones mutari*” (uw. 299). W związku z tym godne uwagi jest charakterystyczne dla vS ciągle podkreślanie, że w sprawach małżeńskich właściwe jest prawo kanoniczne (uw. 217, 305). Tłumacz zna to prawo i dokonuje porównania między nim a Landrechtem (uw. 285). Zna także prawo rzymskie i podaje niektóre jego postanowienia lub definicje w notach (uw. 264, 294), zawsze jednak wyraźnie stwierdza, że jest to prawo rzymskie.

3. Łaski

Tekst Landrechtu Zwierciadła Saskiego, zawarty w *Commune inclyti...* nie jest zwykłym przedrukiem któregośkolwiek z dotychczasowych przekładów. Badania nasze każą odrzucić tak tezę J. W. Bandtkiego o przejęciu przez Łaskiego tekstu z vV, jak i tezę Homeyera, że Łaski przejął tekst z vS. Okazało się, że Łaski znał i v. Vratislaviensis, i obie redakcje v. Sandomiriensis. Jego tekst jest skomplikowaną mieszkanką złożoną z vV i vS (głównie redakcji I). Jak wynika z tab. 4, obok artykułów przejętych w całości z tego lub innego przekładu mamy artykuły skomponowane z tekstów pochodzących z vV, vS i od samego Łaskiego. Z vS korzystał Łaski głównie w pierwszej połowie Landrechtu, mniej więcej do

¹² Zob. przypis 31 do Rozdz. II.

art. II 13 (zob. s. 319–324 tab. 4), potem już zdecydowanie przeważa tekst wzięty z vV (zob. s. 324–330 tab. 4). W całości tekstu Łaskiego dominują jednak zdecydowanie artykuły-składanki. Płyną z tego określone konsekwencje dla kwestii źródeł, rękopisów, z których czerpał Łaski. Sądzymy, że twórcą tej kompozycji jest sam Łaski, wobec czego próżno byśmy szukali rękopiśmiennego odpowiednika tekstu Łaskiego (którego twórcą nie byłby sam Łaski). Takiej preparacji, jaką mamy w *Commune inclyti...* mógł dokonać chyba jedynie ktoś, komu przyświecała myśl opublikowania tekstu, a więc Łaski¹³.

Aczkolwiek nie badaliśmy wszystkich rękopisów vV i vS, wydaje się, że vV czerpał Łaski z rkpsów Jag. 169 i Jag. 170a. Wobec istnienia dwóch redakcji vS znacznie trudniej ustalić, niż w przypadku vV, skąd zaczerpnął Łaski tekst przekładu Konrada z Sandomierza. Wydaje się, że korzystał przynajmniej z rkpsu gnieźnieńskiego (Gn)¹⁴. Wprawdzie dowody znajomości tekstu redakcji II są znikome, znał ją jednak Łaski na pewno. Jego podział na artykuły jest najbardziej zbliżony do podziału zastosowanego właśnie w tejże redakcji¹⁵.

Czerpiąc tekst z różnych źródeł dokonywał Łaski nader często rozumnej selekcji i umiejętnie wybierał poprawne tłumaczenia. Tu jego ingerencja szła tak daleko, że nieraz tworzył artykuł z trzech różnego pochodzenia tekstów: vV, vS obu redakcji. Dlatego w wielu miejscach jego tekst jest lepszy od tekstu poszczególnych przekładów¹⁶. Od Łaskiego pochodzi 99 wstawek tekstowych o charakterze synonimicznym, zastępczym lub uzupełniającym. Są one niewątpliwym dowodem dużego wysiłku włożonego w przygotowanie tekstu przez Łaskiego. Wysiłek ten trzeba pozytywnie ocenić, i to bez względu na uzyskane rezultaty¹⁷.

Ujawnienie tych pozytywów bynajmniej nie ułatwia oceny dzieła Łaskiego, odwrotnie – poważnie ją utrudnia. Tym bardziej bowiem na ich tle stają się rażące liczne przykłady mechanicznego łączenia fragmentów obu przekładów za pomocą różnych spójników. Rezultatem takiego postępowania jest np. kumulacja sankcji karnych lub poszerzenie stanów

¹³ Ilekróć używamy określenia tekst Łaskiego, Łaski, nie chcemy przosądzać kwestii, kto istotnie przygotował tekst wydrukowany w *Commune inclyti...* Zob. w tej sprawie s. 143 n.

¹⁴ Zob. s. 164 n.

¹⁵ Zob. s. 164–165.

¹⁶ Zob. uw. 403, 410, 411, 423, 428, 430, 433, 436, 437, 440, 480, 481, 482.

¹⁷ Liczbę 99 fragmentów tekstu autorstwa Łaskiego otrzymaliśmy z podsumowania następujących pozycji zestawienia ze stron 159–161: poz. 3 (16), poz. 4 (10), poz. 5 (1), poz. 6 (12), poz. 12 (34), poz. 13 (11), poz. 14 (1), poz. 19 (1), poz. 22 (8), poz. 25 (5). Niekiedy owe wstawki wypaczają sens tekstu, zob. uw. 421, 452, 463, 467, 483.

faktycznych normą prawną regulowanych¹⁸, a czasem nielogiczna całość¹⁹. Do Łaskiego, mimo jego starań o poprawny tekst, ma zastosowanie 48 z ogólnej liczby 113 uwag, poczynionych w naszych badaniach nad v. Vratislaviensis²⁰, oraz 19 uwag poczynionych nad v. Sandomiriensis (na ogólną liczbę 111 uwag)²¹. Łaski zatem likwiduje tylko część różnic występujących między wspomnianymi tekstami łacińskimi a tekstem niemieckim. Do pozostałych dochodzą wszakże różnice „produkcji” Łaskiego. Oczywiście, różnica to niekoniecznie, w każdym razie nie zawsze to samo, co błąd. Różnice, o których wspominamy, mogą być wynikiem interpretacji, może w nich przejawiać się chęć dostosowania przepisu do praktyki. Przynajmniej część różnic może być wynikiem świadomej ingerencji Łaskiego, wszak łapano go już na fałszowaniu tekstu²². Trzeba też pamiętać, że Łaski jest twórcą XVI-wiecznym, a nie nowożytnym i nie można doń stosować dzisiejszych kryteriów dobrej roboty. Sprawiedliwość będzie można mu oddać wówczas, gdy nauka będzie miała materiał porównawczy, gdy opracuje się dzieła np. Jaskiera, Szczerbica. Jednakże już dziś, nie czekając na wyniki tych badań, trzeba wysoko ocenić wysiłek Łaskiego. Błędów uniknąć zupełnie nie mógł. On pierwszy drukował tekst rękopiśmienny, zatem też pierwszy odczytywał całość rękopisów, a to i dzisiejszym badaczom, mimo odpowiedniego przygotowania i aparatu pomocniczego, sprawia wiele kłopotu, przy czym nie zawsze tekst da się jednoznacznie odczytać. Dysponował Łaski kilkoma co najmniej rękopisami, a każdy z nich miał sobie tylko właściwe odmiany tekstu, każdy przy tym dla Łaskiego (i dla nas!) był równoprawny. Trzeba było zatem dokonywać wyboru i Łaski to czynił, wykazując przy tym wiele krytycyzmu. Więcej odeń wymagać nie można. Prawda, nie zawsze mu tego krytycyzmu starczało, stąd nie brak w jego dziele także rażących potknięć. Jest to jednak w pracach pionierskich nieuniknione, a dzieło Łaskiego pracą pionierską jest niewątpliwie. Spójrzmy na ogrom materiału pomieszczonego w *Commune incliti...* i w tej skali oceniamy niedociągnięcia²³. Ile zresztą w tym, co określamy jako niedociągnięcia,

¹⁸ Zob. uw. 405, 425, 427, 431, 448, 461, 483.

¹⁹ Zob. uw. 424, 434, 441, 452.

²⁰ Zob. zestawienie na s. 175 n.

²¹ Jak wyżej.

²² Fałszerstwa bulli reprobacyjnej dowiódł Łaskiemu ostatnio Matuszewski, „*Proles illegittima...*”, s. 102, 103. Tamże na s. 103, przypis 158, przypomnienie wcześniej ujawnionych innych fałszerstw.

²³ Nie doceniał wkładu pracy Łaskiego O. Balzer, ani też S. Estreicher. Zarzuty obu tych uczonych polegają chyba na jakimś nieporozumieniu. Balzer ma pretensję o to, że Łaski oparł się na dowolnie wybranych tekstach, nie porównał ich z innymi i nie usunął błędów (O. Balzer, *Corpus iuris Polonici*, t. III, s. XIII). Skąd Łaski miał jednak wiedzieć, co jest błędem? W sytuacji, gdy nie ma urzędowego tekstu

jest świadomych zmian tekstu, na to pytanie odpowiedzi udzielić mogą jedynie monograficzne studia nad poszczególnymi instytucjami prawnymi bądź działami prawa. Odnosi się to zarówno do Łaskiego, jak i obu przekładów łacińskich: v. Vratislaviensis i v. Sandomiriensis.

albo lepiej — gdy jest sporo urzędowych tekstów, i to różniących się między sobą, każdy wybór będzie wyborem dowolnym wobec braku wykładni autentycznej. Przepis stosowano hic et nunc w takiej postaci, w jakiej był on ujęty w konkretnym rękopisie. Czyżby nie było dowolnością ze strony Łaskiego, gdyby — jak to czynił z Landrechtem — wykonywał treść postanowienia na podstawie kilku różnobrzmiących rękopisów? S. Estreicher też chyba w formie zarzutu stwierdza, że Łaski nie ujął prawa w jeden system (S. Estreicher, *Kultura prawnicza w Polsce XVI wieku*, [w:] *Kultura staropolska*, Kraków 1932, s. 64). Ale na stworzenie systemu prawnego w sensie kodyfikacji prawa nie zdobyliśmy się aż po wiek XX!

WYKAZ ŹRÓDEŁ Z OZNACZENIEM SKRÓTÓW STOSOWANYCH W PRACY

- Bv — tekst niemiecki Ssp-Landrechtu z rękopisu wrocławskiego, niegdyś henrykowski, pochodzącego z końca XIV — początku XV w.
- Bw — tekst niemiecki Ssp-Landrechtu z rkpsu Jag. 169
- Częst. — rękopis z 1. poł. XV w., znajduje się w bibliotece klasztoru OO. Paulinów na Jasnej Górze (nr katalogu miejscowego 3)
- Dział I — rękopis z XV wieku, znajduje się w Bibliotece Kórnickiej (nr katalogu miejscowego 801, nr mikrofilmu w Bibliotece Narodowej w Warszawie 2917)
- Dział IV — rękopis z XV w., znajduje się w Bibliotece Kórnickiej (nr katalogu miejscowego 800, nr mikrofilmu w Bibliotece Narodowej w Warszawie 2730)
- Gn — rękopis z 1359 r., znajduje się w Bibliotece kapituły guieźnieńskiej (nr katalogu miejscowego 104, nr mikrofilmu w Bibliotece Narodowej w Warszawie 19207)
- Homeyer I — *Des Sachsenspiegels Erster Theil oder das Sächsische Landrecht, nach der Berliner Handschrift v. J. 1369, herausgegeben von Dr. Carl Gustav Homeyer, 3. Auflage, Berlin 1856*
- Homeyer II₁ — *Des Sachsenspiegels zweiter Teil, nebst den verwandten Rechtsbüchern. Erster Band; Das sächsische Lehnrecht und der Richtsteig Lehnrechts, herausgegeben von Dr. C. G. Homeyer, Berlin 1842*
- Homeyer II₂ — *Des Sachsenspiegels zweiter Theil, nebst den verwandten Rechtsbüchern. Zweiter Band; Der Auctor v. de beneficiis, das Görlitzer Rechtsbuch und das System des Lehnrechts, von Dr. Carl Gustav Homeyer, Berlin 1844*
- Jag. 169 — rękopis z 1308 (?) r., znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, nr katalogu miejscowego 169
- Jag. 170a — rękopis z XIV w., znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, nr katalogu miejscowego 170a
- Łaski — Jan Łaski, *Commune inclyti Polonie Regni privilegium constitutum et indultuum publicitus decretorum approbatorumque cum nonnullis iuribus, tam divinis, quam humanis, per Serenissimum principem et dominum Alexandrum Dei gratia Regem Polonie, magnum ducem Lithuanie, Russie, Prussieque dominum et heredem etc...*
- Warsz. — rękopis z 2. poł. XV w., znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (nr katalogu miejscowego 5)
- Ssp MGH — *Sachsenspiegel Landrecht*, herausgegeben von Karl August Eckhardt, Zweite neubearbeitete Ausgabe, Göttingen 1955, *Monumenta Ger-*

maniae Historica, Fontes Iuris Germanici Antiqui, Nova Series,
Tomi I Pars I

Schwerin, Ssp — *Sachsenspiegel Landrecht*, herausgegeben v. Cl. Frhr. von Schwerin,
Eingeleitet von Hans Thieme, Stuttgart 1966.

INNE SKRÓTY

- AKH — Archiwum Komisji Historycznej
 AKP — Archiwum Komisji Prawniczej
 CPH — Czasopismo Prawno-Historyczne
 CPiE — Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne
 Homeyer III₁ — Carl Gustav Homeyer, *Die deutschen Rechtsbücher des Mittelalters und ihre Handschriften. Im Auftrage der Savigny-Stiftung und mit Unterstützung der Forschungs (not) gemeinschaft der deutschen Wissenschaft*, neu bearbeitet von C. Borchling, K. A. Eckhardt und J. v. Gierke, Erste Abteilung: *Verzeichnis der Rechtsbücher*, bearbeitet von K. A. Eckhardt, Weimar 1931
 Homeyer III₂ — jak wyżej, Zweite Abteilung: *Verzeichnis der Handschriften*, bearbeitet von C. Borchling und J. von Gierke, Weimar 1934
 HRG — *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, unter Mitarbeit von Wolfgang Stammler herausgegeben von Adalbert Erler und Ekkehardt Kaufmann. I. Band: 'Aachen'-Haussuchung', Berlin 1971
 ZSS GA — Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung.

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH POZYCJI BIBLIOGRAFICZNYCH

- Balzer O., *Przyczynki do historii źródeł prawa polskiego*, Kraków 1903, Odbitka z RAU WHF, t. 46.
- Bandtkie-Stężyński J. W., *Zbiór rozpraw o przedmiotach prawa polskiego*, Warszawa 1812.
- Bischoff F., *Beiträge zur Geschichte des Magdeburgrechtes*, „Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philos.-Hist. Classe”, Bd. 50, H. 4, 1865, s. 333–373.
- Dąbkowski P., *Prawo zastawu w Zwierciadłach Saskim, Szwabskim i Niemieckim. Studium z historii prawa niemieckiego*, „Archiwum Naukowe Tow. Naukowego we Lwowie”, Dz. 1, t. VI, z. 2, Lwów 1913.
- Ebel W., *Deutsches Recht im Osten (Sachsenspiegel, Lübisches- und Magdeburgisches Recht)*, Kötzingen 1952.
- Estreicher S., *Freimarkt i Frymark*, CPiE t. 25, 1929.
- Friese V., *Das Strafrecht des Sachsenspiegels*, [w:] *Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte*, hrsg. von Dr. Otto Gierke, H. 55, Wrocław 1898.
- Hübner R., *Grundzüge des deutschen Privatrechts*, V Auflage, Leipzig 1930.
- Kałużniacki E., *Die polnische Recension der Magdeburger Urteile und die einschlägigen deutschen, lateinischen und czechischen Sammlungen*, Odbitka z: *Sitzungsberichte der Phil.-Hist. Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Bd. III, Wien 1886.
- Kutrzeba S., *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 2, Lwów 1925.
- Maisel W., *Ortyłe sądów wyższych miast wielkopolskich z XV i XVI w.*, Wrocław 1959 (Uwagi wydawcy).
- *Poznański rękopis Summy Rajmunda Partenopejczyka*, CPH t. XII, 1960, z. 2, s. 135–149.
- Matuszewski J., *Proles illegittima w polskim prawie ziemskim*, CPH t. XVIII, 1966, z. 2, s. 71–154.
- Pauli L., *Jan Kirstein Cerasinus (1507–1561) krakowski prawnik doby Odrodzenia. Studium z dziejów praw obcych i literatury prawniczej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, CCLI, Prace Prawnicze, z. 49, Kraków 1971.
- Planck J. W., *Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter. Nach dem Sachsenspiegel und den verwandten Rechtsquellen*, Bd. I–II, Braunschweig 1878–1879.
- Taranowskij F., *Obzor pamiatnikow magdieburskogo prawa zapadno-russkich gorodow litowskoj epochi*, Warszawa 1897.
- Ulanowski B., *Najdawniejszy układ systematyczny prawa polskiego z XV wieku*, wydał... AKP t. V, s. 37–190.
- Zakrzewski W., *Rodzina Łaskich w XVI wieku. I. Jan Łaski arcybiskup gnieźnieński*, „Ateneum” t. 2, 1882.

LATEINISCHE TEXTE DES SACHSENSPIEGEL-LANDRECHTS IN POLEN (VERSIO VRATISLAVIENSIS, VERSIO SANDOMIRIENSIS, ŁASKI)

Zusammenfassung

Unter den verschiedenen in Polen gehandhabten deutschen Rechten war das sächsisch-magdeburgische Recht das einflußreichste. Für den Bedarf der in Polen wohnenden Menschen bestand auch eine Reihe von lateinischen (und polnischen) Übersetzungen dieses Rechtes, dessen Texte nach der Erfindung von Gutenberg im Druck herausgegeben wurden. Eine ansehnliche Zahl der bis auf den heutigen Tag erhaltenen polnischen Handschriften lateinischer Übersetzungen des Sachsenspiegels und des Magdeburger Weichbildrechtes ist ein untrüglicher Beweis dafür, daß man sich dieser Texte in der Praxis bediente. Unser Wissen über die Texte ist aber sehr dürftig, obwohl Homeyer bereits vor mehr als 100 Jahren auf die dringende Notwendigkeit diesbezüglicher Forschungsarbeiten hingewiesen hat. Dennoch wurde dieses Thema liegengelassen und die Informationsquellen über die uns interessierenden Texte beschränken sich auf Äußerungen von Homeyer, die er am Rande seines eigentlichen Forschungsgegenstandes, dem deutschen Text des Sachsenspiegels, gemacht hat und die mithin oft flüchtig und unvollständig, wenn auch nicht selten wertvoll waren. So wissen wir nicht genau, welcher Wert diesen Übersetzungen zuzuschreiben ist, ob und inwieweit sie vom Original abweichen, welche Stellung die späteren Übersetzungen zu den früheren haben, welche Quellen Łaski benutzte als er den Sachsenspiegel und das Magd. Weichbildrecht für den Druck vorbereitete, welchen Wert seine Texte besitzen usw. Die Beantwortung dieser Fragen ist Ziel der vorliegenden Untersuchung.

Der Verfasser beschränkte sich ausschließlich auf das Ssp-Landrecht. Die Erforschung der restlichen Gesetzbücher des sächsisch-magdeburgischen Rechts (Ssp-Lehnrecht und Magd. Weichbildrecht) würde eine mehr als zehnjährige Forschungsarbeit notwendig machen. Für das Landrecht aber spricht die Autorität, die gerade dieses Rechtsbuch in Polen besaß.

Gegenstand der vorliegenden Untersuchung sind zwei Übersetzungen dieses Rechts, und zwar die versio Vratislaviensis (vV) und die versio Sandomiriensis (vS), sowie die Textausgabe von Łaski. Ausgeklammert wurde die Übersetzung von Jaskier, da ihm ein anderer deutscher Text, und zwar die Vulgata, als Vorlage diente.

In der vorliegenden Arbeit wurde das ganze Ssp-Landrecht, nicht aber einzelne Rechtsinstitutionen oder Rechtszweige untersucht. Die riesige Literatur über den Inhalt dieses Rechtsdenkmals konnte nicht berücksichtigt werden. Der Verfasser verwertete vor allem die Handbücher des deutschen Rechts, selten dagegen monographische Arbeiten. Daher ist es durchaus möglich, daß die vom Verfasser durchgeführte Interpretation von Rechtsnormen des Sachsenspiegel-Landrechts hier und da fehlerhaft ist, was aber bei der Untersuchung einer solchen Problematik leider

schwer zu umgehen ist. Unserer Untersuchung müßten kritische Ausgaben der lateinischen Übersetzungen vorausgehen. Solche bestehen bis heute nicht; auch deutet nichts darauf hin, daß derartige Ausgaben in Kürze erscheinen werden. Daher hat der Verfasser diese Problematik aufgenommen, obwohl er sich dessen bewußt ist, daß eine korrekte Deutung des übersetzten Textes und seines ursprünglichen von den Kopisten nicht verfälschten Wortlautes äußerst schwierig, ja riskant ist.

Die Arbeit setzt sich aus drei Kapiteln zusammen, die der vV, vS und dem Text von Łaski gewidmet sind. Ihnen geht eine kurze Einführung voran. Im Schlußwort werden die erzielten Ergebnisse zusammengefaßt. Zum integralen Bestandteil der Arbeit gehören die am Schluß angeführten Tafeln. Sie enthalten: Gliederung in Artikel – Tafel I, Gliederung in Artikel (ohne Titel) – Tafel II, Numerierung der Artikel – Tafel III, Quelle des lateinischen Textes von Łaski – Tafel IV, Verzeichnis von Zusätzen und Fehlern bzw. Lücken – Tafel V, Inhalt der Handschriften lateinischer Übersetzungen des sächsisch-magdeburgischen Rechts – Tafel VI.

Wegen der fehlenden übersetzten Urschrift, die nicht erhalten ist, basiert unsere Untersuchung der vV auf den beiden ältesten Handschriften, der Jag. 169 (bei Homeyer Nr. 643, früher 131) und Jag. 170a (bei Homeyer Nr. 644, früher 131a). Homeyers Ansicht, daß diese Übersetzung mit dem deutschen Handschriftentext der Bv (Breslauer, vormals Heinrichauer) und Bw (Jag. 168) – siehe Aufstellung auf S. 11–14 der vorliegenden Untersuchung – in besonders enger Beziehung steht, erwies sich als zutreffend. Was ihre Vollständigkeit anlangt, so fehlen in dieser Übersetzung außer den von Homeyer genannten Partien Ssp-Ldr. II 22 § 3, II 60 § 2, III 35 § 2, III 40 § 1, III 42 § 4–5. Lücken, die kleiner als Artikel und Paragraphen sind, blieben bei dieser Aufzählung unberücksichtigt. Wenn in der vV nur diese von Homeyer festgestellten Unterschiede beständen, wäre diese Übersetzung sehr hoch zu werten. Doch ist die Zahl der von uns festgestellten Unterschiede – es sind insgesamt 113 – recht beachtlich. Die Übersetzung weicht also vom Original stark ab. Neben einem deutlichen Mißverstehen mancher deutscher Termine durch den deutschen (!) Übersetzer – dies hat bereits Homeyer hervorgehoben – finden wir viele Entstellungen, deren Quelle unbekannt ist. Bei einem Teil derselben könnte die Absicht angenommen werden, daß der Text der aktuellen Gerichtspraxis angepaßt werden sollte (Anm. 49) bzw. daß bewußte Abänderungen durchgeführt wurden, um die Rechtsstellung der bestimmten Personen (z. B. Frauen und ihre Nachkommen (Anm. 6, 17, 22, 23, 28, 29) zu verändern. Ganz deutlich wird der Unterschied im Erbrecht bei Stiefgeschwistern und Geschwistern, die von denselben Eltern abstammen (Anm. 4, 46), verwischt. Unbekannt ist es z. B., ob daß in der Übersetzung I 34 § 1 fehlende notwendige Einverständnis von Verwandten bei Veräußerung von Grundstücken (Anm. 26) einem Versehen des Übersetzers zuzuschreiben ist. Aus der Absicht, die Vorschrift den polnischen Verhältnissen anzupassen, sind wohl die Unterschiede, die in Anm. 70 gefunden wurden, zu erklären. Für Konrad von Oppeln, den Schöpfer der vV, ist es charakteristisch, daß er jede Straftat mit *pax fracta* (Anm. 33, 66, 69) bezeichnet. Manchmal ist die Übersetzung deutlicher als das Original (Anm. 15, 68, 73, 77, 78). In einigen Fällen umgeht der Übersetzer die Begründung der Rechtsnorm (Anm. 9, 84). Wenn II 24 § 2 die Frage der Lebensverhältnisse tatsächlich normt, so hat die Übersetzung dieses Artikels deutlich feudale Verhältnisse – Feudalherr – Untertan (Anm. 47) – im Auge. Es ist durchaus möglich, daß ein Teil dieser Unterschiedlichkeiten den Kopisten zuzuschreiben ist. Manchmal haben wir es wohl mit Gewißheit mit Schreibfehlern zu tun (Anm. 39, 63, 72, 79, 82, 100, 104, 112, 113).

Jahrzehnte nach der Entstehung der vV hat der Namensvetter ihres Schöpfers, der nicht aus Opole sondern aus Sandomierz stammt, eine neue Übersetzung des

Landrechts geliefert, die nach ihrem Entstehungsort in der Wissenschaft als *versio Sandomiriensis* bekannt ist. In dem Prolog zur *vs* begründet Konrad von Sandomir sein Unternehmen damit, daß die *vV* unvollkommen übersetzt wurde und viele Fehler aufweist. Die Beantwortung der Frage, ob seine Übersetzung besser ist als die der *vV*, wird durch den Umstand erschwert, daß wir von der *vs* zwei Fassungen besitzen, wobei sich die Unterschiede zwischen beiden nicht nur auf die Gliederung des Materials, d. h. auf eine in beiden Redaktionen unterschiedliche Zahl von Artikeln und auf unterschiedliche Prologe (Homeyer) erstrecken. Die II. Redaktion der *vs* enthält Texte, die die I. Redaktion nicht kennt (S. 70—71). Zwar bestehen in beiden Redaktionen zweifellos Entlehnungen aus der *vV*, einen Teil derselben aber finden wir nur in der II. Redaktion (vgl. S. 85 f.) Hierbei ist hinzuzufügen, daß die Entlehnungen aus der *vV* in beiden Redaktionen so zahlreich sind, daß — entgegen der Ansicht von Homeyer — eine zufällige Übereinstimmung des Textes nicht angenommen werden kann. Im Wortschatz beider Redaktionen bestehen beachtliche Unterschiede, wobei für die II. Redaktion Einschießel deutscher Benennungen (s. Aufstellung auf S. 74 f.) charakteristisch sind. Nur die II. Redaktion vergleicht das Magd. Weichbildrecht mit dem Kulmer Recht (S. 73). Schließlich übertrifft dieser Text die I. Redaktion entschieden durch die Qualität der Übersetzung und ihre Vollständigkeit (s. Aufstellung S. 142). Trotz zahlreicher Unterschiede enthalten wir uns vor der Behauptung, daß die II. Redaktion der *vs* eine getrennte Übersetzung darstellt. Hier sind noch zusätzliche Untersuchungen über die verbleibenden Texte beider Redaktionen (Magd. Weichbildrecht) erforderlich.

Konrad von Sandomir ist zweifellos die I. Redaktion zuzuschreiben, die II., deren Schöpfer unbekannt ist, stammt aus späterer Zeit. Die Ähnlichkeiten zwischen beiden sind so zahlreich, daß die *vs* hier als Ganzes allgemein charakterisiert werden kann. Ähnlich wie die *vV* weicht auch die *vs* vom Original ab; ihre Übersetzungsbasis ist dieselbe wie die der *vV*. Erarbeitet wurden insgesamt 97 Unterschiede, von denen ein Teil als Fehler, die auf Grund der Vorlage der *vV* wiederholt wurden, anzusehen ist. Es tritt also dieselbe fehlerhafte Auffassung von deutschen Terminen auf wie: acht, biergelden, burmede, balemunden, hantgemal, svert, versne penninge (s. Aufstellung auf S. 89 ff. und Anm. 221, 272). Ein Teil der Unterschiede ist als Schreibfehler zu werten (Anm. 222, 235, 236, 242, 243, 258, 261, 270, 276, 286, 304, 308). In einigen Fällen wurde der allzu lakonische Originaltext beim Übersetzen durch Einschießel vervollständigt, wodurch er verständlicher wurde (Anm. 209, 219, 220, 225, 274, 280). In einigen Fällen liegt eine eindeutige Erweiterung der Vorschrift vor (Anm. 231, 262, 277, 281), in anderen wird die Begründung eingeschränkt (Anm. 212, 213, 215) oder umgangen (Anm. 253).

Manchmal verändert der Übersetzer die Rechtssituation mancher Personen (Anm. 210, 232, 251). Dann wieder liegen Beweise für ein offensichtliches Mißverstehen der Vorschrift vor (Anm. 214, 216, 244). Aus der Übersetzung von II 11 § 3 gewinnt man den Eindruck, daß der Übersetzer in diesem Artikel das Einlager nicht wahrgenommen oder es nicht verstanden hat (Anm. 247). In *vs* erkennt man deutlich das Bestreben nach einer „Urbarisierung“ des Landrechts (Anm. 267, 296). Konrad von Sandomir wertet das kanonische Recht höher als das weltliche. Unter Berufung auf Innozent III. stellt er *expressis verbis* fest: *leges non dedignantur sacros canones mutari* (Anm. 299). In diesem Zusammenhang wird in der *vs* betont, daß das kanonische Recht in Ehesachen als das rechte anzuerkennen ist (Anm. 217, 305). Der Übersetzer kennt dieses Recht; er vergleicht es sporadisch mit dem Landrecht (Anm. 285). Er kennt auch das römische Recht und gibt manche Bestimmungen oder Definitionen desselben in Anmerkungen an (Anm. 264, 294).

Unsere Untersuchung des Textes des Landrechts in der Ausgabe von Łaski hat die J. W. Bandtkiesche These, nach der Łaski den Text aus der νV übernommen haben soll, sowie die Homeyersche These, daß Łaski die νS abgedruckt hat, nicht bestätigt. Es wurde festgestellt, daß Łaski die νV und beide Redaktionen der νS gekannt hat. Sein Text ist eine komplizierte Verbindung der νV , νS (Hauptsächlich der I. Redaktion) und des Textes von Łaski (s. Tafel IV). Aus der νS entnahm Łaski vor allem Texte aus der ersten Hälfte des Landrechts, und zwar bis zu Artikel II 13, dann wiegt der Text der νV entschieden vor. Bei Łaski herrschen jedoch die Artikel, Kompilationen aus νV und νS vor, woraus bestimmte Konsequenzen für die Frage nach der Quelle, die Łaski benutzte, entspringen. Wir nehmen an, daß er selbst diese Komposition geschaffen hat, daher ist zu vermuten, daß Łaski nicht eine einzige Handschrift, sondern eine größere Zahl von Handschriften benutzt hat.

Es sind von uns nicht alle Handschriften der νV und der νS untersucht worden [die Untersuchungen der νS stützen sich auf zwei Handschriften der I. Redaktion — aus Gnesen (Gn, bei Homeyer Nr. 413, früher 249) und Dział I (bei Homeyer Nr. 651, früher 149), sowie auf zwei Handschriften der II. Redaktion — Dział IV (bei Homeyer Nr. 653) und der aus Warszawa (Universitätsbibliothek zu Warschau)], und fügen lediglich als Vermutung hinzu, daß Łaski den Text der νV aus Jag. 169 und Jag. 170a sowie den der I. Redaktion der νS aus Gnesen verwertet haben konnte.

Łaski, der aus verschiedenen Quellen schöpfte, führte oft eine äußerst kluge Auswahl durch und wählte im allgemeinen geschickt gute Übersetzungen. Seine Ingerenz ging hier so weit, daß er nicht selten einen Artikel aus Texten beider Redaktionen der νV und der νS und aus eigenen Einschiebseln schuf. Daher ist sein Text vielfach besser als der der einzelnen Übersetzungen (vgl. Anm. 403, 410, 411, 423, 428, 430, 433, 436, 437, 440, 480, 481, 482). Von Łaski stammen auch zahlreiche Texteinschiebsel. Diese sind zweifellos Beweis für die große Mühe, die er bei der Textvorbereitung aufgewendet hat, was positiv zu beurteilen ist, auch wenn die erwarteten Ergebnisse nicht immer erreicht wurden.

Neben diesen Positiven wird eine objektive Bewertung des Werkes von Łaski durch zahlreiche Beispiele einer mechanischen, störend wirkenden Verbindung von Fragmenten verschiedener Texte erschwert. Das Ergebnis eines solchen Vorgehens bildet z. B. die Kunulierung von Strafmaßnahmen bzw. die Erweiterung der durch Rechtsnormen regulierten Tatbestände, und manchmal ein unlogischer Komplex. Trotz seiner Bemühungen um einen fehlerfreien Text entfallen von 113 in der νV festgestellten Einwänden auf den Text von Łaski 48, und von den 111 zur νS gemachten Bemerkungen entfallen auf ihn 19. Łaski beseitigt also nur einen Teil der Unterschiede, zu den verbliebenen kommen doch solche seiner eigenen „Produktion“ hinzu. Zumindest ein Teil von ihnen ist das Resultat seiner bewußten Ingerenz; wurde er doch bei Fälschungen des Textes „ertappt“. Eine volle Rechtfertigung wird man Łaski erst dann zuteil werden lassen, wenn bekannt sein wird, wie andere Schöpfer seiner Epoche (z. B. Jaskier) gearbeitet haben. Unmöglich kann man Łaski gegenüber, der im 16. Jh. wirkte, die heutigen Kriterien vorbildlichen Schaffens anwenden.

*Übersetzt von
Anna Stroka*

TABELE

Tabela 1. PODZIAŁ NA AR

Tekst niemiecki		Versio Vratislaviensis		Versio Sandomi	
				redakcja I	
art.	§	art.	tytuł	art.	tytuł
1	2	3	4	5	6
Vorrede in Strophen			—		—
Vorrede in Reimpaaren			—		—
Prologus			—		—
Textus Prologi			—		—
Der Herren Geburt			—		—
—		Prologus			—
—					
—			—	—	Prologus
I 1			—		1 Et primo de duobus gladiis, quos Deus dimisit super terram ad protegendam christianitatem.
2	$\frac{1}{2-3}$		—		2 De quolibet christiano, qui tenetur ter in anno synodo interesse.
	4				
1-2			—	3	De vaticinatione Origenis et sex etatibus mundi.
		2	De geneologia patris et matris ¹ .	4	De linea consanguinitatis, ubi incipitur et ubi finitur ¹ .

TYKUŁY (Z NAGŁÓWKAMI)

riensis		Łaski		
redakcja II				
art.	tytuł	folio	art.	tytuł
7	8	9	10	11
	—			—
	—			—
4 ¹	[bez tytułu]			—
5	Quod Deus est principium.			—
	—			—
	—			—
	—	198v	—	Prologus in secundum librum Juris Maydemburgensis seu Saxonici provincialis.
	—	"	—	Prologus
6	De duobus gladiis iudicialibus.	"	1	Et primo de duobus gladiis, quos Deus misit in terram ad protegendam christianitatem. Et quod temporalis gladius datus est spirituali in subsidium.
7	De visitatione sinodi.	"	2	De synodo spirituali ter in annum celebranda, et de his, qui eidem debent interesse.
8	De temporali iudicio ² .	"	3	De iudicio temporali.
9	De pronuntiatione magistri rusticalis.			
10	[bez tytułu]	198v—199r	4	De septem etatibus mundi et septem scutis bellicis.
11	[bez tytułu]	199r	5	De linea consanguineitatis, ubi initiatur et ubi finiatur.

1	2	3	4	5	6
I 3	3	3	De duobus germanis fratribus, qui duas sorores ducunt.	5	De prima consanguinitatis.
—	—	1	De linea consanguinitatis.	—	—
—	—	—	—	—	agnatione.
4	—	4	De filiis fatuis et vanis et contractis.	6	De neptunis et homuntis, claudis et leprosis.
—	1	5	De filiis uxorati filii, quam partem accipiant in hereditate patris.	7	De filio uxorato, qui patre vivente moritur.
—	2	6	De filia domi residente et de muliere inpudica.	8	De iure filie innupte, que matre moriente sit ^a .
—	—	—	—	9	De muliere, que suum honorem amittere potest, sed non ius nec hereditatem.
5	—	7	De sacerdotum et clericorum divisione cum sorore ^a .	10	De iure sacerdotis in suspectilibus et iure sororis.
—	3	8	De divisione innupte sororis cum fratre clerico.	11	De femina, que fratrem alium non habet.
6	1-3	9	De solutione, quomodo heres solvat debita sui antecessoris aut patris.	12	De bonis, que post mortem viri reperiuntur.
—	4-5	—	—	13	De solutione debitorum, quomodo successoribus debeant solvi.
7	—	—	—	—	—

7	8	9	10	11
12	De divisione fratrum filiorum, habentium	„	6	De divisione filiorum duorum fratrum, qui in uxores duxerint duas sorores, et tertii habentis extraneam uxorem.
	—	199v	7	De linea consanguineitatis.
	duas uxores et tertius extraneam.	„	8	De differentia agnationis et cognationis.
13	De hereditate surdorum et aliorum infirmorum ³ .	„	9	De hereditate puerorum casualium et defectum naturalem habentium, seu contractorum.
14	De ceco nato ⁴	199v	10	De pueris natura viciatis et defectum patientibus.
15	De leproso ⁴			
16	De filiis uxoris filii et filie.	„	11	De successione filiorum legitimorum in bonis avi sui.
17	Filia innupta non dividit supellectilia cum sorore sua nupta.	199v — 200r	12	De filia innupta, quod non dividit cum sorore nupta supellectilia.
18	Mulier per luxuriam non amittit hereditatem.	200r	13	De muliere immunda, quod per fornicationem non amittit hereditatem.
19	Sacerdos dupliciter dividit cum sorore.	„	14	De sacerdote et clerico, duplicem in successione divisionem percipiente, scilicet supellectilem cum sorore et hereditatem cum fratre.
20	Mulier habens sacerdotem pro fratre et non alium ⁶ .	„	15	De muliere fratrem, dumtaxat sacerdotem habente, et de bonis mortui sacerdotis.
21	De bonis sacerdotis post mortem suam.			
22	De debitis post mortuam manum.	200r — v	16	De debitis mortui per successorem ex hereditate defuncti solvendis.
23	[bez tytułu]			
24	[bez tytułu]	200v	17	De promissis et accomodatis.

1	2	3	4	5	6
I 8	1-2	10	De proprio et proprietate, et ubi quis proprium dat heredi.	14	De protestatione super proprium alicuius.
	3			15	De reconciliatione et rancore.
9	1-2	11	De eo, qui promittit alteri proprium coram iudicio resignare.	16	De promissione proprii dare illi, qui suum argentum.
	3-4			17	De domino, quid teneatur vasallo.
10		13	Si pater filio dederit vestes, equos, vel arma, et si pater moriatur.	19	De iure filiorum, quod si pater filio runcinos vel dextrarios dat ¹ .
11				20	De fratribus aut aliis hominibus, qui bona composuerunt.
12		14	De fratribus et aliis, qui res communiter habeant.		
13		15	De filio vel filia, quos pater et mater a se separaverint.	21	De iure filiorum vel filiarum emancipatarum.
9	5-6	12	De eo, qui alterum in possessionem mittit ante resignationem.	18	De eo, qui alteri bona in suam mittat possessionem.
14		15	[ed.]	22	De differentia iuris feodalis et provincialis.

cd. tab. 1

7	8	9	10	11
25	De testimonio preconis et pena.	„	18	De testimonio proprietatum aliarumque rerum. Item de testimonio preconis et diffinitione proprii.
26	[bez tytułu]			
27	De pecunia data super promissionem, factam coram iudicio ex parte hereditatis.	200v – 201r	19	De donatione et venditione bonorum propriorum et feodaliū morte venditoris seu emptoris ante resignationem interueniente.
28	De bonis resignatis.	201r	20	De mortuo, cui bona proprie vel feodaliter concedi debuerant.
28 [29]	Pater si filio seniori aliquid dederit, cum fratribus non dividit.	„	21	De dono seniori filio a patre dato, et de mundiburdio puerorum mortua matre et econtra mortuo patre.
29 [30]	Hoc idem debet de matre.			
30 [31]	De composita pecunia super lucrum vel aliorum rerum ¹ .	201v	22	De composita pecunia, seu aliis bonis super lucrum a fratribus seu ab aliis hominibus. Et de bonis uxoris ¹ .
30 [32]	Vir cum fratribus non dividit, quod cum muliere recepit.	„	23	De bonis alicuius societatis per unum commerciatorem consumptis seu perlusis.
33 [33]	Patre et matre mortua, filii et filie omnem substantiam ad divisionem componantur pre aliis receptionem.	201v	24	De divisione bonorum inter filios et filias, qui prius portionem suam acceperant, post mortem parentum facienda. Etiam si intervenerit abrenuntiatio extra iudicium.
28	[cd.]	201v – 202r	25	De eo, qui alterum in possessionem mittit ante resignationem.
34	De contrariete iuris feodalis in concessione.	202r	26	De differentia successionis in bona secundum naturam feodalis et terrestriū iurium.

1	2	3	4	5	6
I 15		16	De eo, qui res mobiles alicui concesserit vel exposuerit, aut custodiendas tribuerit.	23	De concessione rerum mobilium.
16	1	17	De innato cuiuslibet iure et de divisione hereditatum.	24	De eo, qui sibi aliud ius usurpare voluerit.
—			—		—
16	2	17	[<i>cod.</i>]	25	De puero legitimo et libero.
17	1				
	2				
—			—		—
18		18	De triplici iure, quod obtinuerunt Saxones contra Caruli voluntatem.	26	De triplici iure, quod Saxones.
19	1	19	De Suevo, quomodo accipiat arma bellica.	27	De Swewis, qui arma bellica ⁴ .
	2			28	De Swewis, si sententiam reprobare possint.
	1—2	20	Quomodo quis nobilis uxorem possit dotare.	29	De eo, quid licite possit dare sue uxori ortus de stirpe militari.
20	3—5	21	De vidua, que remanet cum pueris post obitum viri sui in domo ⁵ .		

7	8	9	10	11
35	[bez tytułu]	"	27	De legatis rebus, obligatis, concessis et ad observandum depositis.
36	[bez tytułu]	202r-v	28	De iure innato, quo unusquisque iudicari debet.
	—	202v	29	De bonis paternis, que inter pueros et amitas eorum dividi debent.
37	Pater carens filiis suis pater recipit hereditatem et mater pro relicta ^o .	202v-203r	30	De his, qui propinquiores sunt ad successionem, et de his, qui ex favore succedunt secundum ius Saxonicum. Et quomodo Suevi non succedunt.
38	Filius fratris et sororis pro patre incipit hereditatem ^o .			
39	Puer illegittimus non recipit portionem.			
	—	203r	31	De pueris filiorum et filiarum hereditatem pro patre et matre recipientibus.
40	Quomodo Saxo reprobatur sententiam.	"	32	De triplici Saxonum iure, et quomodo iustam Saxo possit reprobare sententiam.
41	[bez tytułu]	"	33	De Suevo arma bellica ultra septimam consanguinitatis lineam recipiente.
42	De redargutione sententie Swevicorum.	203r-v	34	De reprobatione sententiarum per Suevos. Et quod ius Svevicum a Saxonico non differt.
43	De dotaliciis viri militaris	203v	35	De dotalicio feminarum absque consensu proximorum faciendo. Et de mansione et divisione relicte cum heredibus sui mariti post mortem eius, dummodo maritus fuerit ortus de militari stirpe.

1	2	3	4	5	6
	6-7				
	8-9			30	De hiis, qui de militari progenie non sunt.
	1			31	De vite provisione dominarum.
I 21	2				
		22	Si vir et uxor iusto iudicio separentur.		
	1			32	De herede, utrum ad viduam intrare possit
22	2-3			33	De satisfactione mercenariorum et qui super gratiam deservivit.
	4-5			34	De armis bellicis, que femina dare tenetur.
	1			35	De pueris, qui ad annos pubertatis nondum pervenerunt.
23	2			36	De puero, qui ad annos pubertatis pervenit.
24				37	De dotalicio, quod femina recipit post arma bellica.
	1-4			38	De sacerdote, qui dividit cum fratre non monachus.
25	5			39	De puero, qui moritur aut intravit.
26					

7	8	9	10	11
44	Mulier obtinet suum dotalicium proprio iuramento, et mater est hospita in possessione filii et econverso.	„	36	De iure relicte, quomodo dotalicium et quomodo possessionem obtinere debeat.
45	(De) dotalicio viri non militaris.	203v – 204r	37	De dotalicio, quod fit inter communes homines.
46	Corporale testimonium mulieri nemo infringat.	204r	38	De vite provisionibus mulieribus per neminem infringendis, etiam divorcio interveniente.
		„	39	De divortio iuste et legitime inter virum et mulierem facto.
47	[bez tytułu]	„	40	De heredis introitu in domum vidue. Et de sepultura mariti per relictam facienda.
48	[bez tytułu]	204r – v	41	De mercede servitoribus et mercenariis ex bonis defuncti per heredes solvenda.
49	[bez tytułu]	204v	42	De relicta, que et qualia arma bellica dare tenetur propinquieribus mariti sui.
	–	204v – 205r	43	De his, qui arma bellica et tutoriam minorennium recipiunt.
50	[bez tytułu]	205r	44	De tutoris officio et successione post mortem pueri.
52 [51]	Mulier post arma bellica recipit dotalicium.	„	45	De dotalicio mulieris, quod post arma bellica recipit.
53 [52]	Sacerdos dividit cum sororibus et non monachus.	205v	46	De viris et pueris religionem intrantibus.
54 [53]	De pueris [s] monachato in annis pubertatis.	„	47	De eo, qui habet bona pueri religionem suscipientis, cui ea debeat resignare.
	–			–

1	2	3	4	5	6
I 27	1	23	De hiis, qui succedunt mulieri in hereditatibus.	40	De duplici hereditatione mulieris ⁶ .
	2	24	De successione viri cuiuslibet militaris.	41	De viro, qui dupliciter hereditat et est de stirpe militali.
	28				
	29				
	30				
31	1	25	Quomodo vir et mulier bona sua habeant coniuncta	42	De indivisis bonis mariti et uxoris.
	2			43	De iure mariti ad bona uxoris.
32					
33		26	De impregnata muliere tempore obitus viri sui.	44	De femina impregnata post obitum mariti.
34	1	27	Quomodo quis proprium suum possit conferre in hereditatem.	45	De donatione proprii absque licentia iudicis.
	2	28	De eo, qui proprium alteri resignat ut ab eo in feodum recipiat.		
	3			46	De impedimento iudicis in dando.
35		29	De thesauro in terram fosso et de hiis, qui non debito tempore nascuntur.	47	De thesauro suffoso profundius, quam aratrum.
36				48	De femina, que ducit maritum et parit ante tempus.
37		30	De eo, qui mulierem aut virginem opprimit.	49	De eo, qui alterius uxorem stupraverit vel virginem.
	1				

7	8	9	10	11
55 [54]	Mulier dupliciter hereditat sua bona.	205v	48	De muliere dupliciter succedente in bona. Similiter de viro ex militari stirpe prodeunti.
56 [55]	[bez tytułu] ¹⁰	205v – 206r	49	De prescriptione bonorum mobilium et immobilium
57 [56]	[bez tytułu]			
58 [57]	Vir et mulier non habeant aliqua bona divisa, et mulier nulli bona sui mariti potest dare et econverso.	206r	50	De viro et uxore, qui non debent habere bona divisa, et quod uxor absque consensu viri nihil potest alienare.
59 [58]	Vir et uxor bona recipit in mundibordium.	„	51	De marito, qui bona uxoris sue receperit in tutelam.
60 [59]	[bez tytułu]	206v	52	De posthumo heredante.
61 [60]	De datione proprii absque iudicis licentia.	„	53	De datione proprii cum assensu heredum, absque iudicis licentia.
62 [61]	De susceptione dati proprii.	„	54	De eo, qui proprium dat et illud tandem in feudum denuo recipit.
63 [62]	De impedimento iudicis.	„	55	De impedimento per iudicem facto in donatione proprii.
64 [63]	De thesauro suffoso.	207r	56	De thesauro suffoso et aliis mineralibus intra re- pertis.
65 [64]	De puer(o) minus cito nato.	„	57	De puero ante vel post debitum tempus in matrimonio nato.
66 [65]	Nemo hanc in uxore(m) ducere debet, quam prius defloravit.	„	58	Nemo hanc in uxorem ducere debet, quam defloravit.
67 [66]	De carnem carentibus iure.	„	59	De privatis iure suo.

1	2	3	4	5	6
I 38	2			50	De eo, qui in descriptione regali annum et diem per- fuerint ⁶ .
	3			51	De eo, qui ius amiserit et iterum recuperaverit.
39				52	De hiis, qui suum ius per furtum amiserunt.
40				53	De eo, qui infidelis con- victus fuerit.
41				54	De tutore, super quem fe- mina aut puella conqueri- tur ⁷ .
	1				
42	2			55	De eo, qui ad annos per- venit pubertatis.
43				56	De tutore femine a iudice dato.
44				57	De femina aut puella simi- liter suum tutorem.
45				58	De marito sue uxori equali.
46				59	De qualibet querela vir- ginum vel mulierum tu- toria.
47					

7	8	9	10	11
68 [67]	Etiam qui in proscriptione fuerint.	..	60	De proscriptis, quomodo proprium et feodum amittant.
70 [68]	De hereditate mortui pueri [s], qui natus fuerat post mortem patris.	207r-v	61	De proprio ministerialium et legitimatione puerorum.
70 [69]	De iure perditis furto.	207v	62	De hominibus honore privatis, quomodo honori possunt restitui.
72 [70]	[bez tytulu]	..	63	De infideli et profugo de regali aut imperiali servicio.
72 [71]	De querimonia mulieris super mundibordium.	..	64	De muliere conquerente super suum mundiburdium alias tutorem.
73 [72]	Quando puer potest eligere mundiburdium ¹¹ .	207v-208r	65	De annis puberum et vetulorum et quomodo eis ius admittit tutores.
74 [73]	De virili etate.	208r	66	De adolescente, quando potest esse tutor sue uxoris.
75 [74]	Quare iudex mulieribus mundibordium debeat dare.	208r	67	De tutore mulieribus dando per iudicem.
75	Ancilla vel mulier querulans super suum mundibordium.	..	68	De querimonia mulieris super suum tutorem per iudicium tutanda.
77 [76]	Vir est mundibordius sue uxoris, quamvis ei non sit similis in natura.	..	69	De viro sue uxori in natura inequali, quomodo ipse sit tutor eius, et iuris eiusdem. Et quod uxor absque consensu mariti nihil potest vendere aut dare.
78 [77]	Virgo et femina mulier habeat mundibordium in querela non testimonio vinci non possunt et sola manet et non mundibordio [s]	208r-v	70	De querela puellarum et mulierum iudicialiter fienda per tutores, et de iuramento per seipsas prestando.

1	2	3	4	5	6
	1-2			60	De illegittime natis et iure privatis ^o .
I 48	3			61	De eo, qui se de pugile defendere.
	49				
	50				
	1-3			62	De hiis, qui suo iure sunt privati.
	51				
	4-5			63	De eo, qui liber et sede scabinorum dignus sic est.
	1				
		31	De donatione domini in egritudine et ante egritudinem.		
52	2				
	3				
	4			64	De eo, qui laborans adversa valitudine mansos et ^o .
	1	32	De hiis, qui negligunt iudicium, et qui non solvunt debita in iudicio acquisita.	65	De eo, qui non sequitur dum clamor insonuerit.
53	2			66	De eo, qui super bona vel hereditatem alterius loquitur.
	3				
	4				
	1			67	Qui vir censualis pro sui domini debito inpignorare.
	2				

7	8	9	10	11
79 [78]	Omnes iure carentes ca- rent mundibordium.	208v	71	De honore privatis, quo- modo tutorem habere non possunt, et quomodo pu- gilem pro se habere pos- sunt.
80 [79]	De salu(tatione) duelli a vulnerato.	„	72	De salutato ad duellum a vulnerato.
81 [80]	De violatore.	208v—209r	73	De infamacione alicuius pro vulneratione, et non probatione.
82 [81]	Multi sunt iure carentes, qui non sunt legitimi.	209r	74	De successione legitimo- rum et illegittimorum ac etiam probatione ingenui- tatis.
83 [82]	De eo, qui liber et scabino- rum dignus.	„	75	De probatione quattuor progenitorum per illum, qui vult inire duellum.
84 [83]	De alienatione proprio- rum.	209r—v	76	De illibertate donandi.
85 [84]	De alienatione nobilium.	209v	77	De donatione bonorum mobiliu[m] absque consensu heredum, quando fieri pos- sit.
		„	78	De restitutione rei male possensse.
86 [85]	Quicumque alteri aliquid dederit in egritudinis lecto.	„	79	De donatione alicuius rei tempore infirmitatis facta.
87 [86]	De causa, quare pene dan- tur.	209v—210r	80	De causis, pro quibus pena iudici adiudicatur.
		210r	81	De modo pignerandi negli- gentes solvere penas aut satisfactionem.
89 [88]	Pro una causa due pene non dantur.	„	82	De pena unius delicti.
90 [89]	[bez tytułu]	210r	83	De pigneratione hominis censualis.
		„	84	De pena eius, qui tempore debito censum solvere ne- glexerit, et quomodo exi- gendus est census.

1	2	3	4	5	6
I 54	3			68	Quod dominus propius est servare suum censum.
	4				
	5				
55	1			69	De iudicio seculari, unde incipiat.
	2				
56-57					
	1				
58	2				
	1			70	De querela super iniuria et de iure ¹⁹ .
59				71	De banno regio et quid desuper iuris sit.
	2				
				72	De iudicio comitis, qui sub banno regio iudicat.
	1				
60				73	De petitione prolocutorum.
	2				
				74	De duobus, qui simul unum pecierint advocatum.
	2				
61	3	33	De opizone prolocutore, et de clamore excitato.	75	De eo, qui sillabas repetet.
	4				

7	8	9	10	11
90	[bez tytułu]	"	85	Do exactione census, quem dicit rusticus persolvisse ² .
		"	86	De probatione solutionis census.
		210r-v	87	De non faciendis foveis ac lignis non excidendis per censualem.
92	[bez tytułu]	210v	88	De electione iudicis secularis.
[91]		"	89	De iudice villano ex arbitrio ad iudicandum subito et eodem die factum manifestum electo.
93	[bez tytułu]	"	90	De cessatione iudicii inferioris iudicis in provincia superiorum.
[92]				
94	Ubiunque iudex iudicat enormiter.	210v-211r	91	De iudicio cuiusvis querele in omni loco celebrando.
[93]				
95	De iudicio banni regii.	211r	92	De iudicio per bannum regium et de pena eius, qui se de tali iudicio intro-mittit absque autoritate regia.
[94]				
96	De burgrabio habent(e) bannum regium et committe [s].	"	93	De ordine iudicii et processu eius.
[95]				
97	Absque prolocutore vir respondeat.	"	94	De utili et inutili propositione iudicialiter per se vel suum procuratorem proponenda.
[96]				
98	De prolocutore rogato ¹³ .	"	95	De procuratore per iudicem primo petenti dando.
[97]				
99	Quivis oportet esse prolocutore(m).	"	96	De modis, quibus se aliquis non poterit excusare a procuracione.
[98]				
100	De duobus prolocutorem habentibus apud advocatum.	211r-v	97	De duobus similiter unum advocatum petentibus et similiter querulantibus.
[99]				
101	De prolocuto(re) titubante.	211v	98	De opione procuratore.
[100]		"	99	De eo, quis possit esse prolocutor.

1	2	3	4	5	6
I 60	3				
	1				
61					
	5			76	De acceptatione advocatorum.
	1				
	2				
	3-5				
62	6			77	De productione testimonii et iure iudicis.
	7				
	8				
	9				
	10				
	11			78	De viro habenti prolocutorem, qui loqui non debet.
	1	34	De more duelli et de eius pertinenciis.	79	De iure duelli et testimonio monomachali ¹¹ .
	2				
63					
	3				
	4				
	5				

cd. tab. 1

7	8	9	10	11
		211v	100	De petente sibi iustitiam ministrari, qualis esse debet.
		"	101	De tempore, quo aliquis debet pro se fideiussores ponere ³ .
		"	102	De querimonia contra odardum et golotham facta.
102 [101]	Prolocutor pro omnibus causis suis [s] actoris respondeat.	"	103	De officio prolocutoris, et quomodo nemo mutus cogitur procurare causam.
		"	104	De gladio evaginato iudici deputato.
103 [102]	De clara sanguinis effusione	211v—212r	105	De pena non prosequentis causam suam.
104 [103]	Quando testimonium debeat fieri.	212r	106	De inducis testimonii.
		"	107	De officio iudicis.
		"	108	De sententia, que prius diffiniri deberet.
105 [104]	[bez tytułu]	"	109	De colloquiis actoris et rei.
106 [105]	Iudex per sententias iudicat scabinorum.			
107 [106]	Vir habens prolocutorem manifeste non loquatur.	"	110	De taciturnitate in iudicio servanda.
108 [107]	[bez tytułu] ¹³	"	111	De more duelli et pertinentiis eius ⁴ .
109 [108]	[bez tytułu] ¹⁴			
110 [109]	[bez tytułu]			
111 [110]	[bez tytułu] ¹⁵			
112 [111]	[bez tytułu] ¹⁶			
113 [112]	[bez tytułu]			

1	2	3	4	5	6
I 64					
	1				
	2			80	De eo, qui vitam aut manum redimerit.
65	3				
	4				
	1			81	De eeo [s], qui captivatur in facto manifesto.
66	2-3				
	1			82	De eo, de quo qeremonia [s] proposita est ante.
67	2			83	De eo, qui in tertio termino non comparuit, hic describitur.
	1				
	2				
68	3-4			84	De eo, qui alium cum fustibus ledit.
	5				
69				85	De eo, qui mortuum aut vulneratum in iudicium.
	1			86	De eo, qui vir super bona conquestus fuerit tribus.
	2			87	De eo, qui pro debito querulatur qui iudicio interesse non tenetur.
70	3			88	Qui pro noxa iudicatur inpul(sa)tus.

cd. tab. 1

7	8	9	10	11
114 [113]	[bez tytułu]			
105 [114]	Qui vitam aut manum redempserit.	"	112	—
106 [115]	De promisso pro noxa statuendo.			De pena fideiussoris, qui non potest statuere principalem.
117 [116]	De solutione recompense ¹⁷ .			
118 [117]	[bez tytułu]	"	113	De solutione debiti.
119 [118]	[bez tytułu]	212v	114	De capto in facto manifesto, quomodo debeat iudicio presentari.
		"	115	De proscriptis.
120 [119]	De iudiciis absenteorum.	"	116	De querela contra absentem et de citatione contra violatorem pacis fienda ⁸ .
		"	117	De induciis citacionis contra dignum sede scabinorum.
121 [120]	Qui ad tria iudicia non venit.	"	118	De causis proscriptionis.
		"	119	De duello pro cicatrice vulneris.
123 [121]	De capto proscripto.	212v — 213r	120	De proscripto in proscri(p)tione ad iudicium deducto.
124 [122]	[bez tytułu]	213r	121	De uno advocatione, quem plures per iudicem sibi dari petunt.
124 [123]	[bez tytułu]	"	122	De mortuo aut vulnerato ad iudicium deducto.
126 [124]	[bez tytułu]	"	123	De intromissione bonorum actori dando.
127 [125]	Ultra quindenas viro hereditas adiudicatur impigneratione debitorum.	"	124	De modo pignerationis in causa debiti.
128 [126]	Qua de causa vir statim proscibitur ¹⁹ .	213v	125	De vincendo violatore etiam in absentia iudicis, et proscibendo.

1	2	3	4	5	6
71				89	Quem electus comes capitalis aut feudatus iudex a comite.
II 1				90	Ubi barones se iuramento se iuramentis [s].
2		35	De neglecto comitis iudicio.	91	De eo, qui suum neglexerit iudicium bannitum, hic solum amittit.
1					
3	2-3			92	De eo, qui ad duellum alium incitat super eo.
1		36	De exceptione proscriptio- tionis.	93	De eo, qui se ex descriptione eximere voluerit.
4	2			94	De eo, qui se vir descriptione exicerit, ubi adversarius presens non fuerit.
1				95	De eo, qui tantum habet propriis ut suam valeat recompensam.
5	2			96	De eo, qui iuste emende coram iudicio abrenunciaverit.
1-2				97	De eo, qui iudicio non comparet, hic inparet [s].
6	3 4				
7		37	De quattuor impedimentis, quibus absens a iudicio excusatur.	98	De quattuor causis, que impedimenta vocantur.
4	3				
8				99	De eo, qui pro noxa super absentem querimoniam.

7	8	9	10	11
129 [127]	De proscriptione electi comitis aut feodati iudicis.	„	126	De proscriptione alicuius per iudicem electum seu infeudatum.
130 [128]	Ubi barones se iuramento confederaverunt.	„	127	De crimine lese Maiestatis.
131 [129]	De eo, qui amittit iudicium bannitum.	„	128	De negligencia iudicii banniti per comitem et actorem.
132 [130]	De querela aut proprio aut feodo in regi[s] presencia.	„	129	De reo excipiente se ab instantia actoris.
133 [131]	De eo, qui ad duellum incitat qui se super eo non preperavit [s].	„	130	De induciis alicui secundum conditionem nature sue ad duellum concedendis.
134 [132]	Si proscriptus capitur.	213v—214r	131	De modo, quo se aliquis potest a proscriptione eximere etc.
136 [133]	Qui a proscriptione se eximerit, ubi adversarius presens non fuerit.	214r	132	De modo eximendi se a proscriptione, et iterum de culpa proscriptionis.
136 [134]	[bez tytułu]	214r	133	De non compulsoria bene possessionati ad fideiusoriam cautionem.
137 [135]	Quomodo debita et soluta protestantur et solvuntur.	„	134	De induciis solvendorum debiti, pene et emende.
139 [136]	De eo, qui iuste emende coram iudicio abrenunciaverit.	„	135	De spretione satisfaccio- nis.
139 [137]	Qui iudicio non comparet.	214v	136	De pena contumacis.
		„	137	De neglecta revocatione sentencie.
140 [138]	Quattuor sunt legitima impedimenta.	„	138	De quattuor legalibus impedimentis.
142 [139]	De ponente fideiussionem, si impeditur.	„	139	De probatione legalis impedimenti per fideiusso- rem.
142 [140]	Si absens postea compa- ruerit.	„	140	De pena iudici et satisfac- tione reo per actorem sol- venda.

1	2	3	4	5	6
	1			100	De eo, qui etiam respondere incipit, et si sibi terminus fuerit.
	2				
II 9	3				
	1				
	2				
10	3			101	De eo, qui manifesto facto fuerit deprehensus.
	4				
	5			102	De eo, qui feriatis diebus potest statim iudicari.
	6				
	1			103	De eo, qui iuramenta pro debitis promiserit, que debito tempore.
	2				
11	3	38	De solutione, et de penarum, qui sententiam arguunt.	104	De eo, cui aut argentum aut denarii debent dari.
	4				
11	1				
	2			105	De eo, qui scabinitate digni, super quemlibet sententias licite ¹² .

7	8	9	10	11
143 [141]	De eo, qui respondere incipit et sic sibi terminus fuerit assignatus.	„	141	De reo, per non diligentiam in causa succumbente.
		„	142	De fideiussoria per iudicem ab actore et reo, quod iuri pareant, exigenda.
144 [142]	[bez tytułu]	214v–215r	143	De captivo, quando ad fideiussoriam cautionem dimitti debeat, et quando non.
		215r	144	De proscripti deprehensione et eius iudicio.
145 [143]	[bez tytułu]			
146 [144]	Qui in facto manifesto fuerit deprehensus.	„	145	De iudicio et iuramento diebus feriatis exercendis.
147 [148]	[bez tytułu]	„	146	De violatore pacis tempore feriato.
148 [146]	[bez tytułu]	„	147	De querelis diebus feriatis iudicandis ⁶ .
		„	148	De diebus feriatis observandis.
149 [147]	Qui iuramenta pro debitis promiserit.	„	149	De iuramento, pro evasione debiti per reum prestando.
		„	150	De evasione debiti absque iuramento in contumaciam actoris.
150 [148]	[bez tytułu]	215v	151	De creditore, tempus debiti solutionis assignatum non attentante ⁷ .
		„	152	De debitore, solutionem debiti pro tempore assignato negligente.
151 [149]	[bez tytułu]	215v	153	De casibus exceptis, qui diebus feriatis iudicari non debent.
152 [150]	[bez tytułu]	„	154	De his, qui sententias invenire possunt, et quomodo eedem sentencie reprobari possunt, et quomodo non.

1	2	3	4	5	6
	3				
	4			106	De eo, qui nuncii digni scabinitate esse debent, si hoc ¹² .
II 12	5			107	De eo, qui primo regem invenerunt in Saksonia.
	6				
	7				
	8			108	De eo, qui Saksso reprobatur sententia.
	9-10			109	De eo, qui interrogatur pro sententia et ipse secundum intellectum.
	11	39	Quomodo sententia debeat reprobari.	110	De eo, qui vir reprobatur sententiam, dicat sic.
	12				
	13-14				
	15				
	1-3	40	De pena pacis violatorum et recompensationibus.	111	De eo, qui de noxalibus, quali iudicio, pro quoque maleficio debeat iudicari.
13	4-6			112	De hiis, qui spoliunt aratra, molendina, sive ecclesias.

7	8	9	10	11
153 [151]	Cum quis semper [s] aliam sententiam adinveniat.	„	155	De inventione et reprobatione sentencie absque banno regio.
154 [152]	De traccione sentencie reprobate.	„	156	De apellatione ex iure civili ad Regiam Maiestatem proseguenda.
155 [153]	De nuntiis, de sententia reprobata.	215v—216r	157	De nunciis cum appellante ad Regem mittendis, quales esse debent, et quomodo providendi.
156 [154]	Si reprobatur sentencie non prevaluerit.	216r	158	De spacio temporis, infra quod sententia iusta a Rege debet reportari.
157 [155]	De interrogato pro sententia.	„	159	De eo, qui succubuit coram Regia Maiestate in reprobata sententia, quid solvere debeat.
		„	160	De interrogatione sentencie ab eo, qui eam nescit invenire.
158 [156]	De reprobatione sentencie a Saxone.	„	161	De reprobatione sentencie per Saxonem.
159 [157]	De sententia ad placitum inventa.	216v	162	De invencione sentencie indirecte, secundum alicuius apparens intelligere, quod putat esse verum.
160 [158]	Quomodo vir loquatur reprobando sententiam.	„	163	De modo reprobandi sententiam.
163 [161]	Swevus reprobat sententiam Saxonis et econverso.			
161 [159]	Quomodo sentencie non debeant redargui.	„	164	De modo inveniendi et reprobandi sentencias.
162 [160]	[bez tytułu]	„	165	De his, qui sentencias reprobare non possunt.
164 [162]	De iudicio magistri rusticalis.	216v—217r	166	De penis cuiusvis maleficiis, quibus malefactores singuli punientur, et de iudicio sculteti.
165 [163]	De hiis, qui furtum tenent celando.			

1	2	3	4	5	6
	7			113	De eo, qui christianus incantationes usitat et exercit aut venena.
	8				
II 14		41	De eo, qui se inpugnantem occidit.	114	De eo, qui vir alterum coactus se defendendo occidit.
	1			115	De eo, qui coram iudice talem causam agit ¹⁴ .
15	2			116	De eo, qui satisfactionis est manus dextra.
	1			117	De eo, qui tenetur pro homicidii et pro mutilacione.
	2				
	3				
16	4			118	De eo, qui os, nasus, oculus, lingua et auris et g(enitalia).
	5-6			119	De eo, qui diu non moritur vir, qui vulneratus fuerit.
	7				
	8-9				
	1			120	De eo, qui filius non respondebit pro patre pro commissis noxalibus.
17	2	42	Quomodo pater filium excipiat in iudicio.	121	De eo, qui vir iudicari debeat victus et condemnatus, ut debeat.
	1				
18	2				

7	8	9	10	11
166 [164]	De incantatoribus.			
167 [165]	De iniusto iudicio.			
167 [166]	De interfecto necessitatis causa.	217r	167	De eo, qui se impugnantem occidit.
169 [167]	Quid satisfactio signat.	"	168	De actore, qui iurat reum evincere a secunda actione, si per alium actorem eadem pro re impeteretur.
170 [168]	Quid sit pena satisfactio- nis.			
171 [169]	De promissa satisfactio- ne.	217r-v	169	De eo, qui repetens arma, suppellectilem aut bona alia mobilia, facit cautionem.
172 [170]	— De destructione membro- rum.	217v	170	De cautione in causa mor- tis et mutilationis mem- brorum prestanda, ac pena vulnerum ² .
		"	171	De pena violatoris.
173 [171]	[bez tytułu]	"	172	De pena preconi pro negli- gencia inflingenda.
173 [172]	De ore vel oculorum, nasi, auris destructione.	"	173	De recompensa singulo- rum membrorum mutila- torum.
175 [173]	[bez tytułu]			
176 [174]	De absciso membro ante ea mutilato.			
177 [175]	Pater proprie manus iura- mento potest eximere fi- lium, nisi ambo fuerint inculpati, et filius excessi- bus patris non responde- bit.	"	174	De filio, pro excessu de- functi patris non respon- dente.
		217v-218r	175	De exemptione filii per patrem a pena.
178 [176]	De inventioe sui iuris.	218r	176	De non sentenciando reo, nisi iure convincatur.
		"	177	De probatione pro bonis non facienda, donec iure diffinitum fuerit.

1	2	3	4	5	6
II 19	1	43	Quomodo dominus servum eximat.	122	De eo, quod licite pater filium a (se) sequestrare coram.
	2				
20	1	44	De divisione hereditatis fratrum et sororum.	123	De fratribus et sororibus, de (e)orum divisione inseparate hereditate.
	2	45	De recompensatione membrorum.	124	De eo, qui plenam recompensam et plenam emendam quivis habere debet, quamvis careat.
21	1-2	46	De homine censuali et de eius heredibus.	125	De eo, qui censualis vir quicumque sit, hereditat sua edificia super suum heredem.
	3				
	4				
	5				
	1				
22	2	46	De homine censuali et de eius heredibus.	126	De eo, qui vir habuerit filium, qui sit heres suus.
	3				
	4				
	5				
	1				
23	2	46	De homine censuali et de eius heredibus.	127	De vasallo, qui sua bona concesserit.
	3				
	4				
	5				
	1				
24	1	46	De homine censuali et de eius heredibus.	128	De eo, qui vir suo in testimonio perficit.
	2				
24	1	46	De homine censuali et de eius heredibus.	129	De eo, qui religionem intraverit et inducit habitum mona(chalem).
	2				
24	1	46	De homine censuali et de eius heredibus.	130	De eo, qui cum septem testibus quis debet protestari.
	2				
24	1	46	De homine censuali et de eius heredibus.	131	De eo, qui vir sine uxore manere noluerit et non poterit, licite post.
	2				
24	1	46	De homine censuali et de eius heredibus.	132	De eo, qui de sua possessione debet eici ex parte iudicii.
	2				

7	8	9	10	11
179 [177]	Pater cum modica pecunia potest filium a se sequere.	„	178	De divisione patris cum filio.
		„	179	De exemptione servi per dominum suum a morte.
181 [179]	Fratres et sorores fratrum et sororum hereditates recipiunt.	„	180	De divisione hereditatis fratrum et sororum divisorum et indivisorum.
182 [180]	Quivis homo habet plenam recompensam.	„	181	De recompensa membrorum.
183 [181]	De hereditate viri censualis.	„	182	De edificiis hominis censualis et de eius heredibus ac uxore ^o .
183 [182]	De vite provisione in proprio aut feodo.	218r – v	183	De edificiis in feodo contra domini voluntatem disponendis.
180 [178]	De filio feudali.	218v	184	De herede feudali et provinciali, qui eorum tollit edificiis in feodo.
186 [183]	[bez tytułu]	„	185	De vasallo, cui edificiis in feodo cedunt.
188 [184]	De testimonio contra iudicem.	„	186	De testimonio contra iudicem fiendo.
188 [185]	[bez tytułu]		–	
189 [186]	De testimonio a utro habito.	„	187	De testimonio per septem testes probando.
		„	188	De eo, quando reus actori defert probationem.
190 [187]	Vir ducens tertiam uxorem duabus mortuis et econverso.	„	189	De viro vel muliere, plures coniuges successive habente.
191 [188]	Nullus a possessione eicitur quamvis possideat.	„	190	De non auferenda alicui possessione, nisi iure victus fuerit.
192 [189]	Quivis sua littera irrevocabili alienare potest a se.	218v – 219r	191	De modis, quibus aliquis possessione bonorum privatatur.

1	2	3	4	5	6
II 25				133	De eo, qui super virum, querulatum pro predali possessione.
	1	47	De monetis et monetariis.	—	De eis, qui denarii debent renovari, quando novus supervenerit dominus ¹⁴ .
	2			134	De eo, qui perfectus fuerit, si apud eum unus solidos falsorum denariorum inventus.
26	3			135	De eo, qui monetam elevare seu facere ducis sive iudicii.
	4			[136]	
	5-6				
	1	48	De theloneo aque et pontis, et quis alteri cedat in ponte aut in via, et de conductu.	136	De eo, qui pontale vel aquale theloneum duxerit, quadruplum tenetur.
	2			137	De eis, qui teloneum non tenetur dare iure.
27	3			138	De eis, qui currus vacuus dat medium teloneum contra honeratum.
	4			[139]	
	1			139	De hiis, qui lingna secant aut gramina falcat, vel capit pisces in piscina.
28	2			[140]	
	3			140	De eo, qui in nocte falcata gramina ligna aut secta subtraxerit ¹⁵ .
	4			[141]	
29				141	De flumine, qui potenter fluit, commune est navigare.
				[142]	
30				142	De eo, qui sibi hereditatem ex promisso et non agnatione usurpare voluerit.
	1			[143]	
31	2				

7	8	9	10	11
193 [190]	De repto in recenti accione causa spoli.	219r	192	De eo, quando iudex tene- tur insequi spoliatorem.
194 [191]	De falso denario a mone- tario exhibito ¹⁰ .	"	193	De tempore renovande mo- nete.
195 [192]	De iure prodito habente plures denarios falsos.	219r-v	194	De puniendis his, apud quos falsa moneta inveni- tur.
196 [193]	De falsitacione denario- rum.			
197 [194]	De inchoatione monete civitatum seu villarum.			
198 [195]	[bez tytulu]			
199 [196]	De theoloneo pontali.	219v	195	De solutione telonei tam aque quam pontis per di- versos, et qui debent esse liberi, et de conductu.
200 [197]	De theoloneo sacerdotum.			
201 [198]	De via arati agri.			
202 [199]	De furtu lignorum.	219v-220r	196	De penis horum, qui in aliorum agris piscantur, prata falcant et ligna in- cidunt, vel limites movent.
203 [200]	De furtiva piscatione.			
204 [201]	De furtu sectorum grami- num.			
205 [202]	De communi pistacione.			
206 [203]	De rebus perditis in aquis fluentibus.	220r	197	De rebus in flumine per aliquem repertis.
		"	198	De vendicatione bonorum non per agnationem sed promissionem.
207 [204]	De bonis suspensi, vel qui seipsum interficit, et cum diu iudex furtum debeat servare furi suspensi.	"	199	De successione post sen- tenciatum ¹⁰ .
		"	200	De successione post eum, qui sibi conscivit mortem ¹⁰ .

1	2	3	4	5	6
II 31	3			143 De eo, qui aliena bona, si [144] ea sub se habuerit, et suam vitam demeretur.	
34	1	49	De eo, qui famulum alterius percutit, capit.	144 De eo, qui virum unum [145] captivum tenuerit, hunc.	
	2				
35		50	Qui in re manifesta capitur.	145 De eo, qui factum manifestum est, ubi vir unus in facto fuerit deprehensus.	
36					
37				146 [bez tytułu] [147]	
38		51	De damno per negligenciam facto, et de serviente.	147 De eo, qui damnum solvere tenetur, quod per suam negligenciam contingit aliis hominibus.	
39				148 De eo, qui nocte subtrahit frumenta, hic dignus est patibu(lo).	
32					
33					
	1-2	52	De cane vel equo aut alio animali, quod homines aut animal leserit aut occiderit.	149 De eo, cuius canis vel [150] equus, aut ursus vel bos, aut aliud quideunque.	
40	3-4				
	5				
41		53	De pena iudicis quomodo ipsam extrahat, et de bonis, que duo suum vendicant, et de hereditate.	150 De eo, qui iudex suam penam expignorare non potest super unius viri proprietatem).	
	1			151 De eo, qui super alium [152] conqueritur, quod sibi bona auferat.	
42	2				
	3-4				

7	8	9	10	11
208 [205]	Bona alterius non suis excessibus demeretur.	„	201	De furto et spolio vago.
309 [206]	De servo per alium per- cusso.	220v	202	De pena illius, qui servum alterius percudit vel capit aut spoliat.
210 [207]	De invento spolio circa aliquem, ultra sequentem diem.	220v — 221r	203	De facto manifesto, et de rebus apud aliquem inven- tis et iure arestatis.
211 [208]	De rerum inventione et furum abagitacione.			
213 [209]	De fontis custodia et ignis nocumento ²⁰	221r	204	De damno per negligenci- am facto et de leso inter sagittandum.
213 [210]	De vulnesione iactandi aut sagittandi.			
214 [211]	De furto frugum die vel nocte.	„	205	De subtrahente annonam, et de viatore depascente annonam.
215 [212]	De responsione domini pro servo, et si dominus ante tempus depulit, vel si recedat ante tempus, vel duxerit legitimam uxorem.	221r — v	206	De servis et dominis.
216 [213]	De homine per animal mortificato.	221v	207	De cane vel equo, aut alio animali, quod hominem aut aliud animal leserit aut occiderit, et aliis ex hoc contingentibus.
217 [214]	Nullum etiam pecus pen- nam sue vite pro aliquo facto demeretur.			
218 [215]	De destruccione frugum per porcos.			
219 [216]	De impignoratione pena- rum.	221v	208	De pena iudicem concer- nente, quomodo ipsam extraxat, et de bonis, que duo similiter sibi vendi- cant, et de hereditate.
220 [217]	De querela recepti feodi. —	221v — 222r	209	De duobus pro unis bonis — contententibus.

1	2	3	4	5	6
	1			152 [153]	De eo, qui bona sibi dicit in feodum, et alter sibi eadem in proprium.
II 43	2			153 [154]	De eo, qui vir facilicius ac commodius servare vel obtinere.
	1				
44	2			154 [155]	De eo, qui bona tenet in sua possessione, quibus post mortem alicuius per succes(sionem).
	3				
45				155 [156]	De eo queremonia coram iudicio in sua presencia.
46		54	De agris, de pecoribus et de decimis.	156 [157]	De eo, qui alterius viri agros arat ignoranter, aut alter sibi commisit.
47	1-3			157 [158]	De eo, qui sua peccora su- per alteri(u)s pascua.
	4-5				
	1				
	2				
	3-4				
48	5-7			158 [159]	De decima pecorum pre- ter pullos, ubi iusta.
	8-9			159 [160]	De destinata capecia pro decima.
	10-12			160 [161]	De decima iusta, secun- dum consuetudinem dede- rit, ille bene.
	1				
49	2				
50					
51					

7	8	9	10	11
221 [218]	De discordia inter proprietatem et feudalia.			
212 [219]	Innatum vel proprium homo obtinebit melius, quam emptum vel donatum.			
213 [220]	De bonis per annum et diem possessis absque impeditioe.			
224 [221]	Qui bona hereditaria, vel sibi data tenuerit.			
225 [222]	De ascripta in feodo vite provisione.			
226 [223]	De citato, si non venerit.			
227 [224]	Quicumque agrum alterius ignoranter araverit.	222r - v	210	De his, qui arant et seminant agros alienos. Item de pecoribus damna in segetibus facientibus.
228 [225]	De impulsione pecorum super aliena.			
229 [226]	De pulsione pecorum super gades alterius ville.			
230 [227]	De perditione pastoris.			
232 [228]	De inductione fruguum absasorum, et decimatione.	222v	211	De dandis decimis, et unde, vel de quibus rebus sunt dande.
232 [229]	De fructiferis arboribus per sepem pendentibus.	222v - 223r	212	De legibus domorum, curiarum et arearum sibi continguarum ¹¹ .
233 [235]	De locatione arborum, metalium.			
234 [231]	De locatione sepis, stabuli, fornacis cloace.			

1	2	3	4	5	6
II 52				161 [162]	De humulo, si se humulus implicando per septum transtulerit.
53				162 [163]	De viro, qui edificat in bonis alienis.
	1			163 [164]	De eo, qui sua pecora in domo relinquat, que pa- storem.
	2-3				
54	4				
	5				
	6				
55		55	De villis, que locatae sunt iuxta aquas.		
56				164 [165]	De villa aut ville plures circa flumina magna.
57				165 [166]	De plurimorum virorum bonorum, quod unus.
	1				
58	2	56	De redditibus, quando quid sit deservitum, et de homine censuali.		
	3				
	1			166 [167]	De eo, qui virum censua- lem a bonis.
59	2				
	3-4	57	De via, de ponte, quis al- teri cedat, et de molendi- nis.	167 [168]	De regia via, sic esse de- bet lata quod unus currus.

7	8	9	10	11
235 [232]	De excrescentione arborum per sepes.			
236 [233]	De viro, qui edificat in bonis alterius.	223r	213	De edificiis censualis hominis.
237 [234]	Nullus servat domi sua pecora.	"	214	De grege et animalibus pascendis et de pastore generali.
238 [235]	De speciali pastore.			
239 [236]	De introductione pastorum pecorum.			
240 [237]	Si pecus leditur sub custodia pastoris.			
241 [238]	Si pastor pro inculpatione inculpatur.			
242 [239]	De ordinatione magistri rusticalis.	223v	215	De laudo villarum, per maiorem partem invento.
— [375]	De villa circa aquam iacente etc.	"	216	De villis, que locatæ sunt iuxta aquas.
243 [240]	Quando decima fuerit deservita.	"	217	De bonis per mortem alicuius relictis et in feodo deservitis.
		"	218	De redditibus, quando aliquis eorum sit deservitus, tam in decimis, quam negotio tutorie seu feodi, et de homine censuali.
		224r	219	De censibus et redditibus puero solvi debitis.
244 [241]	De ammonitione censuali.	"	220	De tempore censuali per dominum fundi ab agro ammovendo, intimando et econverso.
245 [242]	De morte viri censualis ²¹ .			
245 [243]	Si dominus moritur.			
246 [244]	De via regia, quomodo debet esse locata.	"	221	De eo, qui alteri cedere debeat ex duobus congruentibus in via vel in ponte. Et de prioritare molendi.

1	2	3	4	5	6
II 60	1				
	2				
61	1-4	58	De feris, de volatilibus et de piscibus et de advocatis.	168 [169]	De creatione hominis, potestatem sibi dedit super pisces.
	5				
	1			169 [170]	De eo, qui canem servat occulte mordentem, vel lupum.
	2				
62	3				
	1				
63				170 [171]	De eo, quivis homo advocare potest et testis.
	2			201 [172]	De eo, qui femine et virgini violenciam.
	1				
	2				
64	3				
	4-5				
65				202 [173]	De eo, qui annos pueriles non potest talem noxam perpetrare.
66		59	De pace antiqua, quam Regia maiestas confirmavit.	203 [174]	De eo, qui imperialis maiestas terre Saxonie confirmavit cum bonorum arbitrio.

7	8	9	10	11
247 [245]	De venditione rerum obligatis si equorum vestrorum [s]	224r-v	222	De rebus impigneratis, de unius in alterius possessionem transeuntibus.
248 [246]	De venatione animalium.	224v	223	De locis ad venandum aptis, et de modo venandi.
249 [247]	De calcatione segetum per venationem.			
250 [248]	De campo lupi domati.			
251 [249]	De mortificato cane.	„	224	De pena per illum solvenda, qui animal damnum tacite inferens alicui, servaverit.
252 [250]	De servatione indomitorum animalium.			
253 [251]	De querela et mundibordio.	225r	225	De querelis et non procuratoribus mulierum, et quare nulla eorum poterit esse prolocutrix.
254 [252]	Quivis potest esse prolocutor et testis.	„	226	De actibus et officiis virorum.
255 [253]	De muliere clamando querulatrix.			
256 [254]	De querela clamorosa.			
257 [255]	Pro occiso et spoliato clamore queruletur.			
258 [256]	De eodem.			
259 [257]	De puero excidente male tractato.	„	227	De puero annis discretionis carente, aliquid maleficium committente.
260 [258]	De pace antiqua.	225r-v	228	De pace antiqua et veteri, quam Regia Maiestas confirmavit, per quam nobis catholicis salutis exordia et fidei monimenta conferuntur, sine qua pace nullus in hoc ergasculo, et in altera vita potest assequi pacem, quam naturaliter omnes affectamus.

1	2	3	4	5	6
II 67				204 [175]	De eo, qui propter noxam coram iudicio fuerit inculpatus.
68					
69				205 [176]	De eo, qui occidit vel vulnerat pacis violatorem.
70				206 [177]	De eo, qui expulsus a suis bonis que possidet.
	1				
71	2				
	3-5				
	1-2			207 [178]	De eo, qui gladios portare non debet intra castra.
72				208 [179]	De eo, qui in castro pacis violator servatur contra.
	3				
	4-5			209 [180]	De eo, qui vir querulaverit super unum castrum eo, quod sit.
III 1				210 [181]	De nulla noxa villana edificia.
2		60	De clericis, de iudeis, de re vendita vel concessa vel delusa.	211 [182]	De eo, qui sacerdotes et iudei ferentes arma, nec.
3				212 [183]	De femina impregnata, graviori iudicio non debet iudicari.
4					
	1-2			213 [184]	De eo, qui viro conceditur aut obligatur ad servandum datur manifeste.
5	3				
	4-5				
	1-2			214 [185]	De famulo, qui bona sui domini deluserit vel impignorat.
6				215 [186]	De eo, cuius equus, vel alia sua bona furtive vel per rapinam.
	3				

7	8	9	10	11
261 [259]	De armis coram iudicio.	225v	229	De violatore pacis ad iudicium citato.
262 [260]	De viatorum fruguum abscisione.	„	230	De incisione annone, equum pabulandi gratia.
263 [261]	Gladii non portantur in aliquibus civitatibus.	225v – 226r	231	De evasione occisoris pacis violatoris in crimine.
		226r	232	De tempore non portantur armorum et punitione contravenientium.
264 [262]	De servato violatore in castro.	226r – v	233	De castris imbanniendis, et de proscribendis his, qui illa inhabitant occasione maleficiorum.
265 [263]	De faciendo damnum a castro.			
266 [264]	Quando vir querulatur super unum castrum, quod de ipso sit spoliatus.			
267 [265]	Nullus a bonis eiciatur, nisi iure ea amittat.			
268 [266]	De destructione edificiorum.	226v	234	De edificiis destruendis et non destruendis.
269 [267]	Sacerdotibus et iudeis, si violentia fuerit facta.	227r	235	De clericis non deferentibus tonsuram, et Judies arma deferentibus.
270 [268]	De iudicio mulieris impregnate et fatui naturalis.	„	236	De pregnantibus et fatuis non puniendis.
271 [269]	De repostulatione rei vendite et date.	227r – v	237	De rebus per venditorem et dantem iterum repetendis.
272 [270]	De inculpatione furti ex parte rerum ad servandum marite daturum.			
273 [271]	De amissione rei ad servandum date per infortunium.			
273 [272]	De equi concessionem seu obligationem.			
274 [273]	De propria pecunia servi perlusis aut etiam sui (domini).	227v	238	De rebus per servum alicuius perlusis, impigneratis aut quovismodo alienatis.
275 [274]	De amissione servi alicuius rei in servitio domini sui.			

1	2	3	4	5	6
III 7	1-3	61	De iudeis et christianis et qualia pignora recipiant.	216	De iudeis, iudeus christianis in iudicio pro quacunque re eximere.
	4			[187]	
8	1-4	62	Da pace principum et castrorum, et de violatoribus pacis, et de armis bellicis repetendis.	213	De castris et principibus quod nullam pacem habere debeant.
	9			[189]	
10	5	62	Da pace principum et castrorum, et de violatoribus pacis, et de armis bellicis repetendis.	219	De eo, quicumque virorum unum hominem, super quem noxa querulata.
	1-2			[190]	
11	3	62	Da pace principum et castrorum, et de violatoribus pacis, et de armis bellicis repetendis.	220	De iudicio super quem noxa querulata fuerit.
	12			[191]	
13	1	62	Da pace principum et castrorum, et de violatoribus pacis, et de armis bellicis repetendis.	221	Si equus vel pecus moritur, quod debet statui fideiussor.
	2			[192]	
14	1	62	Da pace principum et castrorum, et de violatoribus pacis, et de armis bellicis repetendis.	222	De eo, qui super alium querulaverit, et ille e converso super eum.
	2			[193]	
15	1	62	Da pace principum et castrorum, et de violatoribus pacis, et de armis bellicis repetendis.	223	Qui vir in verbis sui prolocutoris non consentit.
	2			[194]	
15	1	62	Da pace principum et castrorum, et de violatoribus pacis, et de armis bellicis repetendis.	224	De hiis, qui duo super simpla bona post tricessimum
	2			[195]	
15	3	62	Da pace principum et castrorum, et de violatoribus pacis, et de armis bellicis repetendis.	225	De hiis, qui a duobus arstantur, si iudex ea iure poscit.
	4			[196]	

7	8	9	10	11
277 [275]	Iudeus christiani tutor esse non potest.	„	239	De excessibus Iudeorum et excessoribus contra eos puniendis.
278 [276]	Iudeus, si emerit calices, et de pignoribus sibi obligatis.			
279 [277]	De pace principum et castrorum.	227v – 228r	240	De pace principum et castrorum, et de violatoribus pacis et de armis bellicis repetendis.
280 [278]	De violenti receptione hominis querimonisati.	228r	241	De variis fideiussorum casibus et penis eorum inde emergentibus.
281 [279]	De mortuo pro querulato.			
282 [280]	De morte equi vel alterius animalis.			
283 [281]	Quando querulatur unus super alium et (e)converso.	228r – v	242	De processu iuris civilis, precipue ubi duo actores pro una re contendunt.
284 [282]	De diversorum querela.			
285 [283]	De citato pro excessibus.			
286 [284]	De asensu viri erga prolocutorem.			
287 [285]	De rogata satisfactione.			
288 [286]	[bez tytułu]			
289 [287]	[bez tytułu]			
290 [288]	[bez tytułu]			
291 [289]	[bez tytułu]			

1	2	3	4	5	6
III 16	1			226 [197]	De hiis, qui a sua ammore querela preter ille, super quem querulatur.
	2				
	3				
17		63	De proscriptione et de proscriptis, et de testimonio.	227 [198]	De eo, qui coram iudicio dixerit se extra descriptionem traxisse, et hoc non proba(verit).
18	1			228 [199]	De eo, qui sub banno regio factus fuerit illegalis, indiget.
	2				
19					
20	1-2	64	De aratura et de hereditate, et de rebus concessis.	229 [200]	De eo, qui agros alterius ignoranter arat, ullum sequitur damnus.
	3				
21	1			230 [201]	De hiis, qui ambo pari querela unum arestant predium, et hoc equali acquirent.
	2				
22				231 [202]	De eo, qui concedit equum vel vestimenta.
23		65	De proscriptis et de his, qui eos hospicio recipiunt.	232 [203]	De eo, qui colligit vel cibabat descriptum scienter.
24				233 [204]	De iudice, qui moritur, quidquid suis temporibus actum fuerit.
25	1				
	2-3				
26	1	66	De communi iudicio regis et de causa duelli	234 [205]	De iudicio regis, commune est cuique.
	2-3				
27		67	De hiis pueris, quorum pater et mater iudicio separantur.	235 [206]	De viro et uxore sibi copulata, quam legitime non potest retinere inscienter.
28					

7	8	9	10	11
292 [290]	De impedimento querele.			
293 [291]	[bez tytułu]			—
294 [292]	De absoluto a proscip- tione.	228v—229r	243	De proscipione et de proscriptis, et de testimo- nio.
295 [293]	De pena citacionis et de impignatione absque iu- diciis licencia.	229r	244	De aratura. Item de here- ditate. Item de rebus con- cessis.
296 [294]	Cum aratura nullus vitam perdet.			
297 [295]	[bez tytułu]			
298 [296]	[bez tytułu]			
299 [297]	De concessione equi seu rerum super tempus pre- fixum.			
300 [298]	De hospitacione viri pro- scripti ignoranter.	229r—v	245	De proscriptis, et de his, qui eos hospicio recipiunt.
301 [299]	De mortuo iudice.	229v	246	De actis mortui iudicis per successorem eius proban- dis.
302 [300]	In extraneo iudicio nemo respondet.	229v	247	De non responsione in foro alieno.
303 [301]	De responsione si abili [s] extraneo iudicio.	"	248	De communi iudicio regis et de causo duelli.
304 [302]	De ducta uxore ignoranter.	229r—230r	249	De his pueris, quorum pa- ter et mater iudicio sepa- rantur.
305 [303]	De testimonio illegalitatis.			

1	2	3	4	5	6
III	1			236	De scabino, non indiget suum ostendere contubernium, nec suos.
29	2				
30	1			237	De eo, qui prolocutore carere debet, qui solus respondit.
	2				
31	1-2			237	De viro, quidquid vir tenetur alteri vel recepit.
	3				
	1				
	2-3			238	De eo, qui se liberum dicit et alter dicit.
	4-6			239	De eo, qui alloquitur alter dominus contra illum oportet eum.
32	7-8				
	9			240	De eo, qui se ab uno domino excusat et se alterius esse dicit, si querulatur iure.
	10	68	De extraccione illegalitatis, et de capto in crimine.	241	De eo, super quemcunque auctor recompensam vel emendam.
33				242	De eo, quem iudex descriperit et cum sua descriptione.
	1				
34	2-3			243	De eo, qui in (il)legalitatem inciderit absque descriptione se si extrahet.
	1			244	De eo, qui etiam manifeste facto fuerit deprehensus.
35					
	2			245	De eo, qui invenit sua bona sub isto que sibi per.
				246	De eo, qui vir coram iudicio ad duellum incitaverit.
36					

7	8	9	10	11
306 [304]	De scabinio digno.			
307 [305]	In divisione bonorum senior dividit et iunior eligit.			
308 [306]	Cum diu homo non respondeat.			
309 [307]	De neutralitate iudicis.			
310 [308]	Si querulatus moriatur.			
311 [309]	De capto vulnerato mortaliter.			
312 [310]	De libero advena.			
313 [311]	De eo, qui se liberum dixerit.	230r	250	De liberis et illiberis servis et obnoxiiis, ac probationibus desuper necessariis.
314 [312]	De allocutione alterius domini.			
315 [313]	De obnoxio dato.			
316 [314]	De excusatione a domino suo.			
		„	251	De pena iudicem concernente.
317 [315]	[bez tytułu]	230r-v	252	De habente ius coram Rege, quo iure quis respondere debeat.
318 [316]	De absoluto a proscriptione.			
319 [317]	De varadicione furti et ipsius inventione.	230v	253	De capto in crimine furti.
320 [318]	Quicumque duello capitur ante iudicium.			

1	2	3	4	5	6
III 37	1	69	De inclusis pecoribus.	247	De eo, qui pecora vicini sui cum suis pecoribus per noctem.
	2				
	3				
	4				
	1				
38	2	70	De acquisito debito in iudicio.	248	De eo, qui vir anno et die in iusta non obtinet.
	3-4				
	5				
	1-2				
	3-4				
39	1	71	De solutione et capto calumniose.	249	De eo, qui extorquet debitum unum super virum, qui non habet.
	2-4				
40	1	72	De proprietate hominum, unde	250	De eo, qui coram iudicio inculpatur, et sibi iudex, ut respondeat, mandat.
	2-4				
41	1	72	De proprietate hominum, unde	251	De eo, quidquid solvi debet, hunc eo tempore debet.
	2-3				
42	4	72	De proprietate hominum, unde	252	De cuiuslibet facto de iure firmum esse non debet.
	1				
42	2-3	72	De proprietate hominum, unde	253	De eo, qui in iudicio debita extorquetur super alium.
	4-5				
42	1	72	De proprietate hominum, unde	254	De creatione hominis, quomodo creatus est.
	2-3				
42	4-5	72	De proprietate hominum, unde	255	[bez tytułu]
	1				

7	8	9	10	11
321 [319]	Vir, si capitur propter depilationem.			
322 [320]	De testimonio non interrogato.	230v	254	De repulsa alicuius a testimonio.
323 [321]	De impulsione pecoris vicini.	„	255	De inclusis pecoribus.
—	—	„	256	De annona aliena messa.
324 [322]	Quicumque abscidit fruges alterius loco suarum.			
325 [323]	Mulier impregnata non debet eici de bonis mortuo viro.	230v — 231r	257	De non motione relicte pregnantis de bonis viri defuncti.
326 [324]	De successione partium oleris et dotalicii.			
328 [325]	Cum uxor moriatur, ex tunc proxima sua nepotis tollit suppellectilia et que preparata lectum et mensam marito.			
328 [326]	Si querulatus pro debito non habuerit fideiussorem.	231r	258	De debitore iudicialiter victo, qui odardus est.
330 [327]	De nolente respondere actori.			
331 [328]	De solutione auri et argenti.	„	259	— De modo solvendi debita.
332 [329]	De promissione capti honoris.	231r — v	260	De infirmitate facti per captivum intra captivitatem.
333 [330]	De peracto capti propter vite necessitatem.			
334 [331]	De interrogatione debito.			
335 [332]	De illegittimorum recompen- sa.	231v	261	De proprietate, diversitate, conditione et servitute hominum.

1	2	3	4	5	6			
III 42	6		ipsa primo evenerit.	254 [226]	[ed.]			
43		73	Si aliquis vendicat sibi rem indebite, quam ab eo requiratur.	256 [228]	De viro, qui se in iustitia intromittit, quod iure eo acquiretur.			
44	1	—	—	257 [229]	De Babilonia, quomodo originem Imperium sumpsit.			
	2—3			258 [230]	De predecessoribus, qui ad has terras pervenerunt et Duringos exterminaverunt).			
45	1—3	74	De recompensatione et emenda cuiuslibet hominis.	259 [231]	De cuiuslibet hominis recompensam vel emendam.			
	4—8			260 [232]	Hic de tabernariis et qui caupones vocantur et iudicio astant sculteti.			
	9			261 [233]	De filiis sacerdotum et illegittime natis, datur emenda cur(rus).			
	10—11							
	1							
	46			2				
	47			1			262 [234]	De eo, quicumque alteri de suo aliquid abstulerit potencialiter.
				2				
	48			1—3			263 [235]	De eo, qui alterius pecora mortificat, que mandi possunt.
				4				
49				264 [236]	De eo, qui campos quesierit, teneri debet vinculatus.			
50		75	Hic ponit recompensationem animalium et volatili-um.					
51								

7	8	9	10	11
				et unde ipsa primo evenerunt.
337 [334]	De redditione regi iniuste intromisse.	232r	262	De vendicatione alicuius rei iniusta.
336 [333]	[bez tytułu]	"	-	-
338 [335]	Vir est mundibordius sue uxoris.	232r - v	263	De recompensa et emenda universali cuiuslibet status, ordinis et conditionis.
339 [336]	De cauponum recompensa.			
339 [337]	De emenda sacerdotum, ioculatorum et puerorum illegittime natorum.			
340 [338]	De illegittimorum recompensa.			
341 [339]	De stora molesta.			
341 [340]	[bez tytułu]			
343 [341]	[bez tytułu]			
344 [342]	De (de)struccionem animal comestibilis.			
345 [343]	De percussione canis, et quod canis ad campum sequens oves debet ligatos teneri.	232v	264	De homine vitam suam demerente.
346 [344]	De animalium recompensa.	232v - 233r	265	De recompensatione omnium animalium domesticorum.

1	2	3	4	5	6
III 52		76	De electione regis Romanorum.	265 [237]	De hiis, qui regem eligere debent cum consecratur a pontificibus.
	1				
53	2-3			266 [238]	De eo, qui iudex habet penam in suo iudicio.
	1			267 [239]	De eo, qui feodum nemini licet habere, nec potest, nisi liber.
	2				
54	3-5			268 [240]	De eo, qui claudus aut leprosus, seu sententia papali.
	1				
55	2			269 [241]	De eo, qui digni sede scabinio, cum vitam demerentur ¹⁷ .
56	3	77	De precone communi et suo iure.		
	1			270 [242]	De hiis, ubi datur proprium et pacem firmat desuper.
57	2			271 [243]	De electione imperatoris, primus esse debet episcopus.
58		78	De collatione et confirmatione cuiuslibet feodi.	272 [244]	De principe imperii, nullum laicum habere debent dominum alium.
59				273 [245]	De hiis, qui eliguntur episcopi et abbates vel abbatisse.
	1			274 [246]	De imperatore omnibus spiritualibus principibus cum sceptro.
60	2	79	De monetis et teloneis.	275 [247]	De eo, ad quamcunque terram Rex pervenerit.
	3			276 [248]	De hiis, decem et octo ebdomadis comes suum exponat.
61				277 [249]	De hiis, que sunt quinque civitates, que palacie vocantur.
62	1-2			278 [250]	De hiis, qui sunt duo archiepiscopatus in terra.
	3				

7	8	9	10	11
347 [345]	Qui debent eligere ceza- rem.	233r	266	De electione regis Roma- norum et de auctoritate eius, et quis habeat facul- tatem iudicandi eum.
348 [346]	De ducatus terrarum.	233r - v	267	De eo, quis penam et quis emendam accipiat.
349 [347]	In iudicio feodum non ha- betur.			
350 [348]	De cesaris omagium.			
352 [349]	Qui in cezarem non debet eligi.			
352 [350]	De iudice principum.			
353 [351]	De armis preconis.	233v - 234r	268	De electione preconis com- munis, et suo iure et auto- ritate.
354 [352]	De excommunicatione ce- zaris.	234r	269	De causis, propter quarum unum Imperator possit ab Apostolico excommunicari.
355 [353]	De imperatoris electione.	"	270	De electoribus Romani im- perii, qui debent esse.
		234r	271	De collatione et confirma- tione cuiuslibet feodi per Regem Romanorum suo Imperatorem.
		234r - v	272	De monetis et theloneis.
356 [354]	De proprio preconis.		"	

1	2	3	4	5	6	
III	1	80	De pena temporali, quam rex Constantinus dedit beato Silvestro.	279	De Constantino imperatore, qui contulit Silvestro apostolico temporalem.	
63	2-3			[251]	280	De eo, qui rex mandaverit servicium imperialem vel suam curiam per sententiam.
	1-2			[252]	281	De hiis ducibus similiter decem libre demerentur a quovis nobili.
64	3-4			[253]	282	Qui palatini et lantgravi eciam iudicant sub banno regio.
	5			[254]	283	De marchio(ne), qui iudicat circa propriam gratiam ultra sex obdomadas.
	6-11			[255]		
65	1	81	De villa forensi et de castris nocivis.	284	De eo, qui forum aliquod unius miliaris propinquitate.	
	2			[256]	285	De eo, qui alterius castrum expugnat.
	1-2					
	3					
66	4					
67						
68		82	De iudicio, quod sit sub banno regio, et de sententiis.	286	De hiis, qui sub banno regio iudicatur. Ibi nec sca(binus).	
69				[258]	287	De hiis, qui sub banno regio non iudicatur.
70				[259]	288	De eo, qui legitime natus obtineat clipeum patris et.
71				[260]	289	De eo, que mulier a suo viro iure et secundum statuta.
72		83	De legitima prole et de divortio celebrato.	[261]		
73						
74						
	1					
75	2					
	3					

7	8	9	10	11
357 [355]	Proscriptio privat hominem vitam et excommunicatio animam.	234v	273	De pena temporali, quam rex Constantinus dedit beato Silvestro.
357 [356]	De pena cuiuslibet iudicis.	„	274	De penis principum, qui post intimationem ad curiam Imperatoris venire neglexerint.
		234v – 235r	275	De pena ducali.
		235r	276	De banno Regio, quis illud conferat.
358 [357]	De faciente omagium.			
359 [358]	De proprietate proprii gazorum ²² .	235r – v	277	De villa forensi et de castris nocivis reformandis et non edificandis absque licencia iudicis provincialis.
360 [359]	De curie firmatione sepis.			
	De formatione castrorum.			
361 [360]	De expugnatione castrorum.			
362	De actibus iudicis.			
363	Quomodo scabini sententias adinvenire debent.	235v	278	De iudicio, quod fit sub banno Regio. Et de sententiis, quibus modis debent inveniri.
365 [364]	Ubi vir, si duxerit uxorem, habentem proprietatem et redditus.	236r – v	279	De legitima prole et de divorcio celebrato. Idem de donationibus ac successione inter virum et mulierem.
366 [365]	In proprio est vite provisio.			

1	2	3	4	5	6
III 76	1-2			290	De eo, si mulieri maritus moritur, et si cum pueris. [262]
	3-5			291	De eo, qui vir uxorem deduxit. [263]
	1			292	De eo, qui vir suos agros seminatos. [264]
	2			293	De eo, qui heredes etiam tene(n)tur. [265]
77	1	84	De iudicio absque perfidia.	294	De rege, et quilibet iudex licite. [266]
	2-4				
	5				
	6				
	7				
78	8-9	295	De vasallus, qui vulnerat. [267]		
79		85	De nova plantatione ville et de vacatione hereditatis.	296	De rusticis, qui locant villas. [268]
1	297			De hereditate, que ab uno caupone se(u) tabernario par. [269]	
80	2				
81	1	86	De ministerialibus, quomodo heredant et hereditatem accipiant.	298	De hereditatibus. [270]
	2				
82	1	87	De possessionibus, et de eo, qui patrem occidit.	299	De viro et femina. [271]
	2				
83	1	300	Qui alius bona aufert. [272]		
	2-3				
84	1				

7	8	9	10	11
367 [366]	Mulier, si manserit in hiis, divisa a pueris.			
368 [367]	Vir, si duxerit uxorem, habentem proprietatem et redditus.			
369 [368]	De exposito agro seminato.			
370 [369]	De iure coram rege.	236v - 237r	280	De iudicio absque perfidia, et de casibus inter dominum et vasallum. Item inter agnatos et amicos contingentibus.
371 [370]	De resistentia viri erga dominum.			
372 [371]	De defensione castrorum.			
373 [372]	De auxilio hospitis et socii.			
374 [373]	De eo, qui in exercitu fuerit.			
373 [374]	De responsione advenarum.	237r	281	De nova plantatione ville et de vacatione hereditatis.
377 [376]	[bez tytułu]	„	282	De successione in morticina absque relicta herede.
		„	283	De servo, quem dominus suus faciat liberum, quale ius obtineat factus liber.
		„	284	De creatione scabinorum et ministerialium Imperii.
378 [377]	[bez tytułu]	237v	285	De ministerialibus, quomodo heredant et quomodo hereditatem accipiunt, ac de ammittente ius suum, et de sequestratione rerum, pro quibus fit, et de occisoribus dominorum, vasallorum et agnatorum.
379 [378]	De iuris perduto in uno civitate.			
		237v - 238r	286	De possessionibus tutandis. Et de eo, qui patrem suum occidit.
380 [379]	De violenta receptione et mortali lesione.			

1	2	3	4	5	6
III	2				
84					
	3				
	1-2			301	De solutionibus. [273]
85				302	De eo, qui fideiussorem [274] ponit ita, quos solus.
	3-4				
86		88	De eo, qui terram communem vicinorum arat aut fodit aut sepit.		
	1-2				
87					
	3-4			303	De eo, qui iudex iustitiam [275] recusat.
	1	89	Quando iudex deneget iudicare vel contem... (?)		
	2				
88					
	3-4				
	5			304	De eo, qui vir testimonium [276] coram iudicio vel contra.
89		90	De eo, qui res alienas pro suis de balneo defert.		
	1-2			305	De viro, qui in campo occisus fuerit. [277]
90		91	Si in campo occisus inventiatur.	306	De viro, leso in campo. [278]
	3				
	1				
91		92	De nova consuetudine iudicis.		
	2-3				

a) Versio Vratislaviensis jest przedstawiona na podstawie rkpsu Jag. 169. Różnice między tym rękopisem a Jag. 170a sygnalizujemy w odsyłaczach.

b) Versio Sandomiriensis I redakcji jest przedstawiona na podstawie rękopisu Gn. Różnice między tym rękopisem a Dział I sygnalizujemy w odsyłaczach.

c) Versio Sandomiriensis II redakcji jest przedstawiona na podstawie rękopisu Dział IV. Różnice między tym rękopisem a Warsz. sygnalizujemy w odsyłaczach.

d) Numery w nawiasach pochodzą od nas i oznaczają kolejny, faktyczny numer porządkowy artykułu. Numery bez nawiasów pochodzą z wykorzystanych tekstów. Odstępstwo od tej zasady stanowi numeracja artykułów v. Vratislaviensis i Łaskiego, artykuły w Jag. 169 i w Łaskim nie mają numeracji. Numeracja tych art. w tab. 1 pochodzi w całości od nas, dlatego nawiasów tu nie stosujemy.

Kolumna 4

¹ Kończy się na 4 zdaniu I 3 § 3.

² Obejmuje 1 i 2 zdanie I 5 § 3.

³ Kończy się na 1 zdaniu I 21 § 2.

⁴ Brak w Jag. 169, jest w Jag. 170a.

Kolumna 6

7	8	9	10	11
381 [380]	Si vir interficit dominum suum et econverso.			
383 [381]	Qui patrem occiderit.			
384 [382]	De compromissa recompensa.			
385 [383]	De abaratione vie.	238r	287	De eo, qui terram communem vicinorum arat aut fodit, aut sepit.
386 [384]	De layco ab alio citato ad synodum ²² .	"	288	De pena evocantis aliquem ex foro proprio.
387 [385]	Ubi actor indiget esse testis.	238r-v	289	De iudice iustitiam denegante, et de reo, contra quem licite potest conquiri ubivis. Et de probationibus.
388 [386]	Quicumque rem aliquam sue rei similem de balneo portaverit.	238v	290	De eo, qui res alienas de balneo, vel de alio loco, suis rebus similes, deportaverit, suos ibi relinquens.
389 [387]	De invento interfecto in campo.	238v-239r	291	Si in campo occisus aut lesus inveniatur.
390 [388]	Vir, si cadendo de equo moriatur.			
391 [389]	De interfeccione hospitis ab alio hospite.			
392 [390]	[bez tytułu]	239r	292	De nova consuetudine, absque communi provinciarum assensu non per iudicem imponenda.

¹ Kończy się na 6 zdaniu I 3 § 3.

² Obejmuje 1 i 2 zdanie I 5 § 2.

³ Z dwuzdaniowego I 11 Sand. I 19 obejmuje tylko zdanie pierwsze.

⁴ Figuruje tylko w rejestrze pod nr. 27. Tekstu brak.

⁵ Z jednozdaniowego I 27 § 1 obejmuje tylko fragment Iewelk wif ert twier wegene. Reszta należy do Sand. I 41.

⁶ Obejmuje 1 i 2 zdanie I 38 § 2.

⁷ Nie obejmuje zdań 3 i 4 z I 42 § 1.

⁸ Nie obejmuje zdania 3 I 48 § 3.

⁹ W Dział I temu art. odpowiadają dwa art.: 64 i 65.

¹⁰ Obejmuje tylko 1 zdanie I 59 § 1.

¹¹ Tekstu brak, jest odesłanie do Weichbildu.

¹² Kończy się na 1 zdaniu II 12 § 4.

¹³ Obejmuje zdania 2 i 3 II 12 § 4.

¹⁴ Obejmuje pierwsze zdanie II 15 § 1.

¹⁵ Z II 20 § 2 obejmuje tylko zdania 1 i 2.

¹⁶ Z II 28 § 4 obejmuje tylko 1 zdanie.

¹⁷ Kończy się na 1 zdaniu III 56 § 3.

Kolumna 8

¹ W Sand. II numeracja objęta została także przedmowa. W Dział IV dwa ostatnie fragmenty przedmowy mają nr. 4 i 5. Wcześniejszej numeracji brak. W Warsz. brak w ogóle numerów od 1 do 5, a łaciński odpowiednik art. I 1 ma od razu nr 6. Wspólna numeracja dla przedmowy (nr. 1–5) i dla tekstu prawnego (od nr. 6) spotykamy w tekście niemieckim Ssp Landrechtu w rkpśie Jag. 168.

² Z I 2 § 4 obejmuje tylko zdanie 1.

³ Obejmuje zdania 1 i 2 z I 4.

⁴ Obejmuje zdania 3 i 4 z I 4.

⁵ Obejmuje zdania 5 i 6 (resztę) z I 4.

⁶ Kończy się na 3 zdaniu I 5 § 3.

⁷ Obejmuje 1 zdanie I 12.

⁸ Kończy się na zdaniu 3 I 17 § 1.

⁹ Obejmuje zdanie 4 I 17 § 1.

¹⁰ Kończy się na 1 zdaniu I 29.

¹¹ Obejmuje zdania 1 i 2 I 42 § 1.

¹² Obejmuje 1 zdanie I 60 § 2.

¹³ Nie obejmuje ostatniego zdania I 63 § 1.

¹⁴ Obejmuje ostatnie zdanie I 63 § 1 oraz zdania 1–3 z § 2.

¹⁵ Obejmuje 1 i 2 zdanie z § 3.

¹⁶ Obejmuje resztę § 3 oraz zdania 1–9 § 4.

¹⁷ Obejmuje 1 zdanie I 65 § 4.

¹⁸ Kończy się na 1 zdaniu I 71.

¹⁹ Kończy się na 1 zdaniu II 26 § 2.

²⁰ Kończy się na łacińskim odpowiedniku fragmentu II 38, dotyczącego zabezpieczenia studni („knes ho boven der erden”).

²¹ Obejmuje 1 zdanie II 59 § 2.

²² Kończy się na 2 zdaniu III 66 § 3.

²³ Kończy się na 1 zdaniu III 88 § 2.

Kolumna 11

¹ Obejmuje 1 i 2 zdanie I 12.

² Obejmuje 1 zdanie I 54 § 3.

³ Obejmuje 1 zdanie I 61 § 1.

⁴ Tekstu brak, jest odesłanie do Welchbildu.

⁵ Obejmuje 1 i 2 zdanie I 67 § 1.

⁶ Obejmuje 1 zdanie II 10 § 5.

⁷ Obejmuje 1 zdanie II 11 § 3.

⁸ Kończy się na 1 zdaniu II 16 § 2.

⁹ Z II 21 § 3 obejmuje tylko pierwszy człon zdania, kończy się na odpowiedniku niem. tekstu: „it nimit de, deme dat gut ledich wert”.

¹⁰ Jednozdaniony tekst II 31 § 1 rozбивa Łaski na dwa art. W art. 199 pomieszcza fragment dotyczący losu majątku osoby skazanej na śmierć, a w art. 200 – przepis dotyczący losu majątku pozostawionego przez samobójcę.

¹¹ Kolejność tekstu jest tu następująca: II 49 § 1–2; 52 § 2; 50; 51; 52 § 1.

Przy okazji sporządzania tabeli 1 skontrolowaliśmy dokonane przez Homeyera zestawienie podziałów na artykuły (C. G. Homeyer, *Die Genealogie der Handschriften des Sachsenspiegels*, Anhang D, [w:] *Abhandlungen der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin aus dem Jahre 1859, Philologische und Historische Abhandlungen*, Berlin 1860, s. 83–204). Stwierdziliśmy w nim następujące różnice:

u Homeyera

jest faktycznie

1. Sand. 72 = Ssp Ldr I 59 § 2
2. w związku z powyższym:
3. I 60 § 3 znajduje się w Sand. 73
4. Sand. 96 = II 6 § 1–2 do Sve
5. Sand. 97 rozpoczyna się od II 6 § 2 Swe
6. II 4 § 3 jest w Sand. 94
7. Sand. 119 = II 16 § 7
8. Sand. 120 = II 16 § 8 – II 17
9. Sand. 133 = II 25–26 § 2 Swc
10. Sand. 134 = II 26 § 2 Swe–26 § 3
11. Sand. 140 = II 28 § 3
12. Sand. 141 = II 28 § 4 – II 29
13. II 32 i II 33 znajdują się w Sand. 143
14. Sand. 148 = II 39
15. vS zawiera przekład II 42 § 2
16. Sand. 151 = II 42
17. Sand. 206 kończy się na II 71 § 2 do Sword
18. Sand. 207 rozpoczyna się od II 71 § 2 cd.
19. Sand. 254 = III 42 § 1–3
20. Sand. 255 = III 42 § 4–6
21. vS zawiera przekład III 75 § 2
22. Sand. 297 kończy się na III 81
23. Sand. 298 zaczyna się od III 82

Sand. 72 = Ssp Ldr I 59 § 2 oraz I 60 § 1

rozpoczyna się od I 60 § 2

jest on w Sand. 75

od Sve rozpoczyna się § 3, wobec czego Sand. 96 =

II 6 § 1–2

Sand. 97 rozpoczyna się od II 6 § 3

jest w Sand. 98

= II 16 § 7–9

= II 17

= II 25

Sand. bez nru (kol. 134) = II 26 § 1–§ 2 i we

= II 28 § 3–4 zd. 1.

= II 28 § 4 cd. – II 29.

znajdują się w Sand. 148

= II 39, 32, 33 (wymieniam w kolejności wystę-

powania).

brak w vS tego §.

= II 42, § 1, 3, 4.

Sand. 206 kończy się na II 71 § 2.

Sand. 207 rozpoczyna się od II 71 § 3.

= III 42 § 1–3 i 6

= III 42 § 4–5

brak w vS przekładu tego §.

kończy się na III 81 § 1

zaczyna się od III 81 § 2.

Tabela 2. PODZIAŁ NA ARTYKUŁY
(BEZ NAGŁÓWKÓW)

Tekst niemiecki		Versio Vratislaviensis		Versio Sandomiriensis				Łaski	
art.	§	Jag. 169	Jag. 170a	red. I		red. II			
				Gn	Dział I	Dział IV	Warsz.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
I 1		—	—	1	1	6	6	1	
2	1	—	—	2	2	7	7	2	
	2-3					8	8	3	
	4					9	9		
3	1-2	—	—	3	3	10	10	4	
	3			4	4	11	11		
		2	2			5			
		3	3	12	12	6			
		1	1	—	—	—	—	7	
	—	—	—	—	5	5		8	
4		4	4	6	6	13	13	9	
						14	14	10	
						15	15		
5	1	5	5	7	7	16	16	11	
	2	6	6	8	8	17	17	12	
	3			9	9	18	18	13	
				7	7	10	10	19	14
				8	8	11	11	20	15
						21	21		
6	1-3	9	9	12	12	22	22	16	
	4-5			13	13	23	23		
7						24	24	17	
8	1-2	10	10	14	14	25	25	18	
	3			15	15	26	26		
9	1-2	11	11	16	16	27	27	19	
	3-4			17	17	28	28	20	
10		13	13	19	19	28	—	21	
						[29]			

1	2	3	4	5	6	7	8	9
I 11				20	20	29 [30]		
12		14	14			30 [31]		22
						30 [32]		23
13		15	15	21	21	33		24
9	5-6	12	12	18	18	28 cd.		25
14		15 cd.	15 cd.	22	22	34		26
15		16	16	23	23	35		27
16	1	17	17	24	24	36		28
-		-	-	-	-	-		29
	2			25	25	37		30
17	1					38		
						39		
	2							
-		-	-	-	-	-		31
18		18	18	26	26	40		32
19	1	19	19	27	-	41		33
	2			28	28	42		34
20	1-2	20	20	29	29	43		35
	3-5	21	21					
	6-7					44		36
	8-9			30	30	45		37
I 21	1							
	2			31	31	46		38
		22	22					39
22	1			32	32	47		40
	2-3			33	33	48		41
	4-5			34	34	49		42
23	1			35	35	-		43
	2			36	36	50		44

1	2	3	4	5	6	7	8	9
I 24				37	37	52 [51]		45
25	1-4			38	38	53 [52]		46
	5			39	39	54 [53]		47
26		-	-	-	-	-		-
27	1	23	23	40	40	55 [54]		48
	2	24	24					
28						56 [55]		49
29						57 [56]		
30								
31	1	25	25	42	42	58 [57]		50
	2			43	43	59 [58]		51
32								
33		26	26	44	44	60 [59]		52
34	1	27	27	45	45	61 [60]		53
	2	28	28			62 [61]		54
	3			46	46	63 [62]		55
35		29	29	47	47	64 [63]		56
36				48	48	65 [64]		57
37		30	30	49	49	66 [65]		58
38	1					67 [66]		59
	2			50	50	68 [67]		60
	3			51	51	70 [68]		61

1	2	3	4	5	6	7	8	9
I 39				52	52	70 [69]		62
40				53	53	72 [70]		63
41				54	54	72 [71]		64
42	1					73 [72]		65
	2			55	55	74 [73]		66
43				56	56	75 [74]		67
44				57	57	75		68
45				58	58	77 [76]		69
46				59	59	78 [77]		70
47								
48	1-2			60	60	79 [78]		71
	3			61	61			
49						80 [79]		72
50						81 [80]		73
51	1-3			62	62	82 [81]		74
	4-5			63	63	83 [82]		75
52	1					84 [83]		76
	2	31	31			85 [84]		77
	3							78
	4			64	64	86 [85]		79
53	1	32	32	65	66	87 [86]		80

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	5			76	77	102		103
I 62	1					[101]		
	2							104
	3-5					103		105
						[102]		
	6			77	78	104		106
	7					[103]		107
	8							108
62	9					105		109
						[104]		
	10					106		
						[105]		
	11			78	79	107		110
						[106]		
63	1	34	34	79	80	108		111
						[107]		
	2					109		
						[108]		
						110		
						[109]		
	3					111		
						[110]		
	4					112		
						[111]		
	5					113		
						[112]		
64						114		
						[113]		
65	1							
	2			80	81	105		
						[114]		
	3					106		112
						[115]		
	4					117		
						[116]		
						118		113
						[117]		
66	1			81	82	119		114
						[118]		
	2-3							115

1	2	3	4	5	6	7	8	9
I 67	1			82	83	120 [119]		116 117
	2			83	84	121 [120]		118
68	1			84	85			119
	2					123 [121]		120
	3-4							
	5							
-				-	-	124 [122]		121
69				85	86	124 [123]		122
70	1			86	87	126 [124]		123
	2			87	88	127 [125]		124
	3			88	89	128 [126]		125
71				89	90	129 [127]		126
II 1				90	91	130 [128]		127
2		35	35	91	92	131 [129]		128
3	1					132 [130]		129
	2-3			92	93	133 [131]		130
4	1	36	36	93	94	134 [132]		131
	2			94	95	136 [133]		132
5	1			95	96	136 [134]		133
	2					137 [135]		134
6	1-2			96	97	139 [136]		135

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	3			97	98	139		136
	4					[137]		137
7		37	37	98	99	140		138
						[138]		
4	3					142		139
						[139]		
8				99	100	142		140
						[140]		
9	1			100	101	143		141
	2					[141]		142
	3					144		143
						[142]		
10	1					145		144
	2					[143]		
	3			101	102	146		145
						[144]		
	4					147		146
						[145]		
	5			102	103	148		147
						[146]		148
	6							
11	1			103	104	149		149
						[147]		
	2							150
	3	38	38	104	105	150	150	151
						[148]		152
	4					151	151	153
						[149]		
12	1					152	152	154
	2			105	106	[150]		
	3					153	153	155
						[151]		
	4					154	154	156
						[152]		
				106	107	155	155	157
						[153]		
				107	108	156	156	158
	5					[154]		159

cd. tab. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	6					157 [155]	157	
	7							160
	8			108	109	158 [156]	158	161
	9-10			109	110	159 [157]	159	162
	11	39	39	110	111	160 [158]	160	163
	12					163 [161]	163	
	13-14					161 [159]	161	164
	15					162 [160]	162	165
13	1-3	40	40	111	112	164 [162]	164	166
	4-6			112	113	165 [163]	165	
	7			113	114	166 [164]	166	
	8					167 [165]	167	
14		41	41	114	115	167 [166]	168	167
15	1			115	116	169 [167]	169	168
				116	117	170 [168]	170	
	2					171 [169]	—	169
16	1			117	118	—		170
	2					172 [170]		171
	3					173 [171]		172
	4					173 [171]		172
	5-6			118	119	173 [172]		173

1	2	3	4	5	6	7	8	9
II 16	7			119	120	175 [173]		
	8-9					176 [174]		
17	1			120	121	177 [175]		174
	2	42	42					175
18	1			121	122	178 [176]		176
	2							177
19	1			122	123	179 [177]		178
	2	43	43					179
20	1	44	44	123	124	181 [179]		180
	2	45	45	124	125	182 [180]		181
21	1-2	46	46	125	126	183 [181]		182
	3					183 [182]		183
	4			126	127	180 [178]		184
	5	-		127	128	186 [183]		185
						188		186
22	1			128	129	[184]		
	2			129	130	188 [185]		-
	3	-	-					
	4			130	131	189 [186]		187
	5							188
23				131	132	190 [187]		189
24	1			132	133	191 [188]		190
	2					192 [189]		191
25				133	134	193 [190]		192

ed. tab. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	
26	1	47	47	—	135	194		193	
	2			[134]		[191]		194	
								195	
	3			134	136	[192]			
	4			[135]		196		[193]	
	5-6			135	137	197			
				[136]		[194]			
						198			
						[195]			
27	1	48	48	136	138	199		195	
	2			[137]		[196]			
	3			137	139	200			
	4			[138]		[197]			
				138	140				
				[139]		201			
						[198]			
28	1			139	141	202		196	
	2			[140]		[199]			
	3					203			
	4					[200]			
				140	142	204			
				[141]		[201]			
						205			
				141	143	[202]			
				[142]		206		197	
29						[203]		198	
30				142	144			199	
31	1			[143]		207		200	
	2				[204]	201			
	3								
				143	145	208			
				[144]		[205]			
34	1	49	49			309		202	
	2					[206]			
				144	146				
				[145]					
35		50	50	145	147	210		203	
36				[146]		[207]			

1	2	3	4	5	6	7	8	9
II 37				146 [147]	148	211 [208]		
38		51	51	147 [148]	149	213 [209]		204
						213 [210]		
39				148 [149]	150	214 [211]		205
32						215 [212]		206
33								
40	1-2	52	52	149 [150]	151	216 [213]		207
	3-4					217 [214]		
	5					218 [215]		
41		53	53	150 [151]	152	219 [216]		208
42	1, 3, 4			151 [152]	153	220 [217]		209
43	1			152 [153]	154	221 [218]		
	2			153 [154]	155	212 [219]		
44	1					213 [220]		
	2			154 [155]	156	224 [221]		
	3					225 [222]		
45				155 [156]	157	226 [223]		
46		54	54	156 [157]	158	227 [224]		210
47	1-3			157 [158]	159	228 [225]		
	4-5					229 [226]		

cd. tab. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
II 48	1					230 [227]		
	2					232		
	3-4					[228]		211
	5-7			158 [159]	160			
	8-9			159 [160]	161			
	10-12			160 [161]	162	232 [229]		212
49						233 [230]		
50						234 [231]		
51						161 163 [162]	235 [232]	
52						162 164 [163]	236 [233]	213
53						163 165 [164]	237 [234]	214
54	1					238 [235]		
	2-3					239 [236]		
	4					240 [237]		
	5					241 [238]		
	6					242 [239]		
55		55	55			164 166 [165]	— [375]	215
56						165 167 [166]	243 [240]	216
57								
58	1							217
	2	56	56					218
	3							219
59	1			166 [167]	168	244 [241]		220

1	2	3	4	5	6	7	8	9
II 59	2					245 [242]		
	3-4	57	57	167 [168]	169	245 [243]		221
60	1					246 [244]		222
	2					247 [245]		
61	1-4	58	58	168 [169]	170	248 [246]		223
	5					249 [247]		
62	1			169 [170]	171	250 [248]		224
	2					251 [249]		
	3					252 [250]		
63	1					253 [251]		225
	2			170 [171]	172	254 [252]		226
64	1			201 [172]	173	255 [253]		
	2					256 [254]		
	3					257 [255]		
	4-5					258 [256]		
65				202 [173]	174	259 [257]		227
66		59	59	203 [174]	175	260 [258]		228
67				204 [175]	176	261 [259]		229
68						262 [260]		230

1	2	3	4	5	6	7	8	9
II 69				205 [176]	177	263 [261]		231
70				206 [177]	178			
71	1 2							
	3-5			207 [178]	179			232
72	1-2			208 [179]	180	264 [262]		233
	3					265 [263]		
	4-5			209 [180]	181	266 [264]		
-		-	-	-	-	267 [265]		-
III 1				210 [181]	182	268 [266]		234
2		60	60	211 [182]	183	269 [267]		235
3				212 [183]	184	270 [268]		236
4						271 [269]		237
5	1-2			213 [184]	185	272 [270]		
	3					273 [271]		
	4-5					273 [272]		
6	1-2			214 [185]	186	274 [273]		238
	3			215 [186]	187	275 [274]		
7	1-3	61	61	216 [187]	188	277 [275]		239
	4			212 [188]	189	278 [276]		
8		62	62	213 [189]	190	279 [277]		240
9	1-4							241

1	2	3	4	5	6	7	8	9
III 10	5			219 [190]	191	280 [278]		
10	1-2			220 [191]	192	281 [279]		
	3			221 [192]	193	282 [280]		
11								
12	1			222 [193]	194	283 [281]		242
	2					284 [282]		
13						285 [283]		
14	1			223 [194]	195	286 [284]		
	2					287 [285]		
15	1			224 [195]	196	288 [286]		
	2					289 [287]		
	3			225 [196]	197	290 [288]		
	4					291 [289]		
16	1			226 [197]	198	292 [290]		
	2	-	-			293 [291]		-
	3					294 [292]		
17		63	63					
18	1			227 [198]	199			243
	2			228 [199]	200			
19								
20	1-2	64	64	229 [200]	200 [201]	295 [293]		244
	3					296 [294]		

ed. tab. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
III 21	1			230 [201]	201 [202]	297 [295]		
	2					298 [296]		
22				231 [202]	202 [203]	299 [297]		
23		65	65	232 [203]	203 [204]	300 [298]		245
24								
25	1			233 [204]	204 [205]	301 [299]		246
	2-3					302 [300]		247
26	1	66	66	234 [205]	205 [206]	303 [301]		248
	2-3							
27		67	67	235 [206]	206 [207]	304 [302]		249
28						305 [303]		
29	1			236 [207]	207 [208]	306 [304]		
	2					307 [305]		
30	1			237 [208]	208 [209]	308 [306]		
	2					309 [307]		
31	1-2			237 [209]	209 [210]	310 [308]		
	3					311 [309]		
32	1					312 [310]		
	2-3			238 [210]	210 [211]	313 [311]		250
	4-6			239 [211]	211 [212]	314 [312]		
	7-8					315 [313]		

1	2	3	4	5	6	7	8	9
III 32	9			240 [212]	212 [213]	316 [314]		
	10	68	68	241 [213]	213 [214]			251
33						317 [315]		252
34	1			242 [214]	214 [215]	318 [316]		
	2-3			243 [215]	215 [216]			
35	1			244 [216]	216 [217]	319 [317]		253
	2	--	--	245 [217]	217 [218]			--
36				246 [218]	218 [219]	320 [318]		
37	1					321 [319]		
	2					322 [320]		254
	3	69	69	247 [219]	219 [220]	323 [321]		255
	4					--		256
38	1			248 [220]	220 [221]	324 [322]		
	2					325 [323]		257
	3-4					326 [324]		
	5					328 [325]		
39	1-2	70	70	249 [221]	221 [222]	328 [326]	--	258
	3-4			250 [222]	222 [223]	330 [327]		
40	1	--	--	-- [223]	223 [224]	331 [328]		--
	2-4	71	71					259
41	1			252 [224]	224 [225]	332 [329]		260

1	2	3	4	5	6	7	8	9
III 41	2-3					333 [330]		
	4			253 [225]	225 [226]	334 [331]		
42	1	—	—	254 [226]	226 [227]	335 [332]		261
	2-3	72	72					
	4-5	—	—	255 [227]	227 [228]			—
	6			254 cd. [226]	226 cd. [227]			
43		73	73	256 [228]	228 [229]	337 [334]		262
44	1	—	—	257 [229]	229 [230]	336 [333]		—
	2-3			258 [230]	230 [231]			
45	1-3	74	74	259 [231]	231 [232]	338 [335]		263
	4-8			260 [232]	232 [233]	339 [336]		
	9			261 [233]	233 [234]	339 [337]		
	10-11					340 [338]		
46	1					341 [339]		
	2					341 [340]		
47	1			262 [234]	234 [235]	343 [341]		
	2							
48	1-3			263 [235]	235 [236]	344 [342]		
	4					345 [343]		
49				264 [236]	236 [237]			
50		75	75					264
51						346 [344]		265
52		76	76	265 [237]	237 [238]	347 [345]		266

1	2	3	4	5	6	7	8	9						
III 53	1													
	2-3								266 [238]	238 [239]	348 [346]	267		
54	1								267 [239]	239 [240]	349 [347]			
	2										350 [348]			
	3-5								268 [240]	240 [241]	352 [349]			
55	1											352		
	2										269 [241]	241 [242]		350 [351]
56	1-2								77	78 [77]	270 [242]	242 [243]	353 [351]	268
	3													
57	1												354 [352]	269
	2			271 [243]	243 [244]	355 [353]	270							
58				272 [244]	244 [245]		271							
59		78	79 [78]	273 [245]	— [246]									
60	1			274 [246]	— [247]		272							
	2	79	80	275 [247]	— [248]									
	3		80 [79]											
61				276 [248]	— [249]	356 [354]								
62	1-2	—	—	277 [249]	— [250]		—							
	3			278 [250]	— [251]									
63	1	80	81	279 [251]	— [252]		273							
	2-3		80 [80]			357 [355]								
64	1-2			280 [252]	— [253]	357 [356]	274							
	3-4			281 [253]	— [254]		275							
	5						276							

cd. tab. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
III 64	6-11			282 [254]	— [255]			
65	1			283 [255]	— [256]			
	2					358 [357]		
66	1-2	81	82 [81]	284 [256]	— [257]	359 [358]		277
	3					360 [359]		
	4					— [360]		
67				285 [257]	— [258]	361 362		
68								
69		82	83 [82]	286 [258]	— [259]	363		278
70				287 [259]	— [260]			
71								
72		83	84 [83]	288 [260]	— [261]	365 [364]		279
73								
74				289 [261]	— [262]	366 [365]		
75	1			—				
	2							
	3							
76	1-2			290 [262]	— [263]	367 [366]		
	3-5			291 [263]		368 [367]		
77	1			292 [264]	— [264]	369 [368]		
	2			293 [265]				
78	1	84	85 [84]	294 [266]	— [265]	370 [369]		280
	2-4					371 [370]		
	5					372		
	6			295	—	[371]		

1	2	3	4	5	6	7	8	9
III 78	7			[267]	[266]	373 [372]		
	8-9					374 [373]		
79		85	86 [85]	296 [268]	— [267]	373 [374]	—	281
80	1			297 [269]	— [268]	377 [376]		282
	2							283
81	1							284
	2	86	87 [86]	298 [270]	— [269]	378 [377]		285
82	1					379		
	2	87	88			[378]		286
83	1		[87]	299 [271]	— [270]			
	2-3					380		
84	1			300 [272]	— [271]	379 [380]		
	2					381 [380]		
	3					383 [381]		
85	1-2			301 [273]	— [272]	384 [382]		
	3-4			302 [274]	— [273]			
86		88	87 [88]			385 [383]		287
87	1-2					386		288
	3-4	89	88	303 [275]	— [274]	[384]		289
88	1		[89]					
	2					387		
	3-4					[385]		
	5			304 [276]	— [275]			
89		90	90			388 [386]		290
90	1-2	91	91	305 [277]	— [276]	389 [387]		291

cd. tab. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	3			306 [278]	— [277]	390 [388]		
91	1					391 [389]		
	2-3	92	92			392 [390]		292

Tabela 3. NUMERACJA ARTYKUŁÓW

Lp.	Rękopisy					
	Jag. 169	Jag. 170a	Gn	Dział I	Dział IV	Warsz.
1	2	3	4	5	6	7
1	1	1	1	1		
2	2	2	2	2		
3	3	3	3	3		
4	4	4	4	4		
5	5	5	5	5		
6	6	6	6	6	6	6
7	7	7	7	7	7	7
8	8	8	8	8	8	8
9	9	9	9	9	9	9
10	10	10	10	10	10	10
11	11	11	11	11	11	11
12	12	12	12	12	12	12
13	13	13	13	13	13	13
14	14	14	14	14	14	14
15	15	15	15	15	15	15
16	16	16	16	16	16	16
17	17	17	17	17	17	17
18	18	18	18	18	18	18
19	19	19	19	19	19	19
20	20	20	20	20	20	20
21	21	21	21	21	21	21
22	22	22	22	22	22	22
23	23	23	23	23	23	23
24	24	24	24	24	24	24
25	25	25	25	25	25	25
26	26	26	26	26	26	26
27	27	27	27	27	27	27
28	28	28	28	28	28	28
29	29	29	29	29	28	—
30	30	30	30	30	29	—
31	31	31	31	31	30	—
32	32	32	32	32	30	—
33	33	33	33	33	33	—
34	34	34	34	34	34	—
35	35	35	35	35	35	—
36	36	36	36	36	36	—
37	37	37	37	37	37	—
38	38	38	38	38	38	—
39	39	39	39	39	39	—
40	40	40	40	40	40	—
41	41	41	41	41	41	—
42	42	42	42	42	42	—
43	43	43	43	43	43	—

1	2	3	4	5	6	7
44	44	44	44	44	44	—
45	45	45	45	45	45	—
46	46	46	46	46	46	—
47	47	47	47	47	47	—
48	48	48	48	48	48	—
49	49	49	49	49	49	—
50	50	50	50	50	50	—
51	51	51	51	51	52	—
52	52	52	52	52	53	—
53	53	53	53	53	54	—
54	54	54	54	54	55	—
55	55	55	55	55	56	—
56	56	56	56	56	57	—
57	57	57	57	57	58	—
58	58	58	58	58	59	—
59	59	59	59	59	60	—
60	60	60	60	60	61	—
61	61	61	61	61	62	—
62	62	62	62	62	63	—
63	63	63	63	63	64	—
64	64	64	64	64	65	—
65	65	65	65	65	66	—
66	66	66	66	66	67	—
67	67	67	67	67	68	—
68	68	68	68	68	70	—
69	69	69	69	69	70	—
70	70	70	70	70	72	—
71	71	71	71	71	72	—
72	72	72	72	72	73	—
73	73	73	73	73	74	—
74	74	74	74	74	75	—
75	75	75	75	75	75	—
76	76	76	76	76	77	—
77	77	78	77	77	78	—
78	78	79	78	78	79	—
79	79	80	79	79	80	—
80	80	81	80	80	81	—
81	81	82	81	81	82	—
82	82	83	82	82	83	—
83	83	84	83	83	84	—
84	84	85	84	84	85	—
85	85	86	85	85	86	—
86	86	87	86	86	87	—
87	87	88	87	87	88	—
88	88	87	88	88	89	—
89	89	88	89	89	90	—
90	90	90	90	90	90	—

1	2	3	4	5	6	7
91	91	91	91	91	92	
92	92	92	92	92	93	
93			93	93	94	
94			94	94	95	
95			95	95	96	
96			96	96	97	
97			97	97	98	
98			98	98	99	
99			99	99	100	
100			100	100	101	
101			101	101	102	
102			102	102	103	
103			103	103	104	
104			104	104	105	
105			105	105	106	
106			106	106	107	
107			107	107	108	
108			108	108	109	
109			109	109	110	
110			110	110	111	
111			111	111	112	
112			112	112	113	
113			113	113	114	
114			114	114	105	
115			115	115	106	
116			116	116	117	
117			117	117	118	
118			118	118	119	
119			119	119	120	
120			120	120	121	
121			121	121	123	
122			122	122	124	
123			123	123	124	
124			124	124	126	
125			125	125	127	
126			126	126	128	
127			127	127	129	
128			128	128	130	
129			129	129	131	
130			130	130	132	
131			131	131	133	
132			132	132	134	
133			133	133	136	
134				134	136	
135			134	135	137	
136			135	136	139	
137			136	137	139	

1	2	3	4	5	6	7
138			137	138	140	
139			138	139	142	
140			139	140	142	
141			140	141	143	
142			141	142	144	
143			142	143	145	
144			143	144	146	
145			144	145	147	
146			145	146	148	
147			146	147	149	
148			147	148	150	150
149			148	149	151	151
150			149	150	152	152
151			150	151	153	153
152			151	152	154	154
153			152	153	155	155
154			153	154	156	156
155			154	155	157	157
156			155	156	158	158
157			156	157	159	159
158			157	158	160	160
159			158	159	161	161
160			159	160	162	162
161			160	161	163	163
162			161	162	164	164
163			162	163	165	165
164			163	164	166	166
165			164	165	167	167
166			165	166	167	168
167			166	167	169	169
168			167	168	170	170
169			168	169	171	
170			169	170	172	
171			170	171	173	
172			201	172	173	
173			202	173	175	
174			203	174	176	
175			204	175	177	
176			205	176	178	
177			206	177	179	
178			207	178	180	
179			208	179	181	
180			209	180	182	
181			210	181	183	
182			211	182	183	
183			212	183	186	
184			213	184	188	

1	2	3	4	5	6	7
185			214	185	188	
186			215	186	189	
187			216	187	190	
188			212	188	191	
189			213	189	192	
190			219	190	193	
191			220	191	194	
192			221	192	195	
193			222	193	196	
194			223	194	197	
195			224	195	198	
196			225	196	199	
197			226	197	200	
198			227	198	201	
199			228	199	202	
200			229	200	203	
201			230	200	204	
202			231	201	205	
203			232	202	206	
204			233	203	207	
205			234	204	208	
206			235	205	309	
207			236	206	210	
208			237	207	211	
209			237	208	213	
210			238	209	213	
211			239	210	214	
212			240	211	215	
213			241	212	216	
214			242	213	217	
215			243	214	218	
216			244	215	219	
217			245	216	220	
218			246	217	221	
219			247	218	212	
220			248	219	213	
221			249	220	224	
222			250	221	225	
223				222	226	
224			252	223	227	
225			253	224	228	
226			254	225	229	
227			255	226	230	
228			256	227	232	
229			257	228	232	
230			258	229	233	
231			259	230	234	

1	2	3	4	5	6	7
232			260	231	235	
233			261	232	236	
234			262	233	237	
235			263	234	238	
236			264	235	239	
237			265	236	240	
238			266	237	241	
239			267	238	242	
240			268	239	243	
241			269	240	244	
242			270	241	245	
243			271	242	245	
244			272	243	246	
245			273	244	247	
246			274		248	
247			275		249	
248			276		250	
249			277		251	
250			278		252	
251			279		253	
252			280		254	
253			281		255	
254			282		256	
255			283		257	
256			284		258	
257			285		259	
258			286		260	
259			287		261	
260			288		262	
261			289		263	
262			290		264	
263			291		265	
264			292		266	
265			293		267	
266			294		268	
267			295		269	
268			296		270	
269			297		271	
270			298		272	
271			299		273	
272			300		274	
273			301		275	
274			302		276	
275			303		277	
276			304		278	
277			305		279	
278			306		280	

1	2	3	4	5	6	7
279					281	
280					282	
281					283	
282					284	
283					285	
284					286	
285					287	
286					288	
287					289	
288					290	
289					291	
290					292	
291					293	
292					294	
293					295	
294					296	
295					297	
296					298	
297					299	
298					300	
299					301	
300					302	
301					303	
302					304	
303					305	
304					306	
305					307	
306					308	
307					309	
308					310	
309					311	
310					312	
311					313	
312					314	
313					315	
314					316	
315					317	
316					318	
317					319	
318					320	
319					321	
320					322	
321					323	
322					324	
323					325	
324					326	
325					328	

1	2	3	4	5	6	7
326					328	
327					330	
328					331	
329					332	
330					333	
331					334	
332					335	
333					336	
334					337	
335					338	
336					339	
337					339	
338					340	
339					341	
340					341	
341					343	
342					344	
343					345	
344					346	
345					347	
346					348	
347					349	
348					350	
349					352	
350					352	
351					353	
352					354	
353					355	
354					356	
355					357	
356					357	
357					358	
358					359	
359					360	
360						
361					361	
362					362	
363					363	
364					365	
365					366	
366					367	
367					368	
368					369	
369					370	
370					371	
371					372	
372					373	

cd. tab. 3

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

374	374
373	373
377	377
378	378
379	379
380	380
381	381
382	382
383	383
384	384
385	385
386	386
387	387
388	388
389	389
390	390
391	391
392	392

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
70				+			+													
71				+			+													
270 72				+			+													
73			+																	
74					+															
75					+															
76			+																	
77			+																	
280 78				+			+													
281 79				+			+													
282 80 §		1	+																	
283 80 §		2																		
284 81 §		1			+															
285 81 §		2			+															
82 §		1			+															
82 §		2			+															
286 83				+																
84				+																
85				+																
86				+																
287 86																				
288 87 §	1-2						+													
289 88 §	3				+															
88 §	1				+															
	2, 4, 5		+		+															
	3				+		+													
290 89																				
291 90 §	1			+			+													
	2				+															
	3		+																	
91 §	1			+																
	2																			
292 91 §	3		+				+													

+

Tabela 5. WYKAZ DODATKÓW I BRAKÓW

Tekst niemiecki		Versio Vratislaviensis		Versio Sandomiriensis				Łaski
art.	§	Jag. 169	Jag. 170a	redakcja I		redakcja II		
				Gn	Dział I	Dział IV	Warsz.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
I	1	—	—	+	+	+	+	+
	2	—	—	+	+	+	+	+
	3	1—2	—	+	+	+	+	+
	—	1	1	—	—	—	—	+
	—	—	—	5	+	+	+	+
	—	—	—	—	—	—	—	29
	—	—	—	—	—	—	—	31
	19	1	+	+	— ¹	+	+	+
	23	1	+	+	+	—	—	+
	26	—	—	—	—	—	—	—
	63	—	+	+	— ²	— ²	+	— ²
	64	—	+	+	— ²	— ²	+	— ²
	65	1	+	+	— ²	— ²	+	— ²
	—	2	+	+	+	+	+	—
	—	34 ³	34 ³	— ³	— ³	+	+	+
II	16	1	+	+	+	—	—	+
	21	5	—	+	+	+	+	+
	22	3	—	—	+	+	+	—
	42	2	—	—	—	—	—	—
	49	1	+	+	—	—	—	+
	60	2	—	—	+	+	+	—
	—	—	—	—	—	—	267	—
III	16	2	—	—	+	+	+	—
	35	2	—	—	+	+	+	—
	37	4	+	+	+	+	—	+
	40	1	—	—	+	+	+	—
	42	4—5	—	—	+	+	+	—
	44	—	—	—	+	+	+	—
	62	—	—	—	+	+	+	—
	75	2	+	+	—	—	+	+

Objaśnienia :

¹ Jest tylko tytuł art. w rejestrze.

² Są tylko tytuły, a zamiast tekstu — odesłanie do Weichbildu.

³ Chodzi tu jedynie o część Vrat. 34, odpowiadającą Dział. IV, 124; Ł 121.

July 1918

Date	Particulars	Debit	Credit	Balance
July 1	Balance forward			100.00
July 2
July 3
July 4
July 5
July 6
July 7
July 8
July 9
July 10
July 11
July 12
July 13
July 14
July 15
July 16
July 17
July 18
July 19
July 20
July 21
July 22
July 23
July 24
July 25
July 26
July 27
July 28
July 29
July 30
July 31

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Rozdział I. Versio Vratislaviensis	9
1. Podstawa źródłowa	9
2. Osoba tłumacza	9
3. Podstawa przekładu	11
4. Kompletność przekładu	14
5. Podział na artykuły	15
6. Nagłówki	17
7. Regestr	18
8. Wierność przekładu	20
Rozdział II. Versio Sandomiriensis	69
1. Przyczyny nowego przekładu	69
2. Dwie redakcje v. Sandomiriensis czy dwa odrębne przekłady	70
3. Podstawa źródłowa	76
4. Osoba tłumacza	77
5. Podstawa przekładu	77
6. Kompletność przekładu	82
7. Nagłówki	82
8. Regestr	83
9. Sumariusz	84
10. Zapożyczenia z v. Vratislaviensis	85
11. Wierność przekładu	91
Rozdział III. Teksty łacińskie Landrehtu Zwierciadła Saskiego w wydaniu Łaskiego	143
1. Uwagi ogólne	143
2. Problem autorstwa	143
3. Problem mocy obowiązującej	145
4. Kompozycja	146
5. Co oznacza w Łaskim Ius maydemburgense	151
6. Podstawa źródłowa wydania Łaskiego	153
7. Podział na artykuły	164
8. Nagłówki artykułów	165
9. Noty marginesowe	169
10. Regestr	170
11. Kompletność tekstu	173
12. Zgodność z pozostałymi tekstami łacińskimi oraz z tekstem niemieckim	174

Zakończenie	210
1. Versio Vratislaviensis	210
2. Versio Sandomiriensis	211
3. Łaski	212
Wykaz źródeł i skrótów stosowanych w pracy	216
Wykaz ważniejszych pozycji bibliograficznych	218
Zusammenfassung	219
Tabele	223

Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo. Wrocław 1975.
Nakład: 500 egz. Objętość ark. wyd. 21, ark. druk. 21, ark. A1 28.
Papier druk. mat. kl. III, 70g, 70×100. Oddano do składania 30 IV 1974.
Podpisano do druku 6 V 1975. Druk ukończono w maju 1975.
Wrocławska Drukarnia Naukowa. Zam. 709/74 — P-12. Cena zł 70. —